

ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА СХІДНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ГЕЛЬВЕТІКА»
ЦЕНТР УКРАЇНСЬКО-ЄВРОПЕЙСЬКОГО
НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

V КОНГРЕС СХОДОЗНАВЦІВ

9–10 грудня 2021 р.

Видавний дім
«Гельветика»
2021

НАУКОВИЙ КОМІТЕТ:

Валерій Бортняк, доцент (Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського);
Володимир Казарін, професор (Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського);
Марсель Ердал, професор (Франкфуртський університет імені Йоганна Вольфганга Гете);
Озкул Чобаноглу, професор (Університет Хаджеттепе, Анкара);
Хакан Кирилми, професор (Університет Бількент, Анкара);
Олексій Хамрай, професор (Інститут сходознавства імені А. Кримського НАН України);
Ласло Кароль, доцент (Упсальський університет, Швеція);
Мажена Годзінська, доктор філософії з культурної антропології (Варшавський університет);
Ібрагім Шахін, доцент (Егейський університет, Ізмір);
Уміт Їлдіз, доцент (Посольство Республіки Туреччина в Україні, атташе з питань освіти);
Ірина Дрига, доцент (Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського);
Ольга Мавріна, доцент (Інститут сходознавства імені А. Кримського НАН України);
Мехмед Челенк, доцент (Університет Улудаг, Бурса);
Костянтин Комісаров, доцент (Київський університет імені Бориса Грінченка).

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Бессараб Олександр Володимирович – в.о. завідувача кафедри східної філології ННІ філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Дрига Ірина Миколаївна – доцентка кафедри східної філології ННІ філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Сеітяг'ясва Таміла Решагівна – старший викладач кафедри східної філології ННІ Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Арнаутова Айше Рустемівна – старший викладач кафедри східної філології ННІ Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
Колега Юрій – інспектор кафедри східної філології ННІ філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.

V Конгрес сходознавців: Збірник матеріалів м. Київ, 9–10 грудня 2021 р. – Київ:
П199 Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2021. – 260 с.

ISBN 978-966-992-733-0

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на V Конгрес сходознавців, який відбувся на базі Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського 9–10 грудня 2021 р.

УДК 930.85(1-11)(063)

ISBN 978-966-992-733-0

© Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2021

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА КРАЇН БЛИЗЬКОГО І СЕРЕДНЬОГО СХОДУ

Агай Кухи Амин

Ритм как периодичность в разных видах искусства
(на примере прикладного искусства и музыки у кашкаев)..... 10

Арістова А. В.

Середньовічна мусульманська енциклопедистика
як історико-культурне явище 14

Вишневська Н. З.

Спроба актуалізації перського контексту для атрибутування
металевих предметів побуту з зібрання ЛІМ..... 18

Дацків І. Б.

Становлення українсько-турецьких двосторонніх відносин
у добу української революції 1917 – 1920 рр. 23

Дрига І. М.

Внесок Едварда Триярського (1923 – 2021)
в тюркологічні дослідження українського терену..... 26

Жуйкова М. В., Свідзинська О. А.

Газель Гафіза № 255 у перекладах Агатангела Кримського
російською та українською мовами 27

Зьоменко М. В.

Проблема Чорноморських проток у зовнішній політиці
Російської імперії на початку Першої світової війни 33

Колісник В. П.

Стан культури у Королівстві Саудівська Аравія 37

Левчин І. Д.

Розвиток сучасної жіночої прози в Ірані:
творчість Белькейс Солеймані 39

Сопільняк С. В.

Ритуал обкурювання у складі стереотипної поведінки
представників перської лінгвокультури 42

НАПРЯМ 2. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА КРАЇН АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ

Гончаренко А. В.

Зовнішня політика США щодо Китаю у період президентства
Дуайта Ейзенхауера (1953 – 1961 рр.) 45

Дащенко Г. В.

Традиційний китайський театр: до питання символізму
в класичній драмі..... 49

Демочко Г. Л., Полякова А. О.

Культурний вплив Південної Кореї у світі: сучасний стан та досвід
для України..... 53

Новікова О. В.

Кераміка в китайських писемних та візуальних джерелах
епох Мін та Цін..... 57

Сидоренко Н. М.

Українська преса на Далекому Сході початку ХХ століття 62

Цао Цзін

Особливості авторського прийому «ідеалізації» у прозі
китайського письменника-реаліста Лу Яо 65

Шелестіна М. Є.

Китайська каліграфія – частина національної культури 68

НАПРЯМ 3. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА НАРОДІВ ВЕЛИКОГО СТЕПУ

Русначенко А. М.

Битва на каталаумійських полях і доля гунів..... 70

Сенкевич Г. А., Безверхня Ю. В., Галеніна Н. М.

Військово-дипломатична комунікація князів
Київської Русі з хазарами..... 76

НАПРЯМ 4. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ТА СУЧАСНІСТЬ КРИМУ

Ablâtif R. M.

Türkiye'deki Kıvrımlı cemiyetlerin kitle iletişim ve yayın faaliyetleri
(80'lerin sonu - 2000'lerin başı arası) 80

Гірна Н. М.

Нариси до історії боротьби Мустафи Джемілева 84

Мавріна О. С.

Від столиці Ханату до повітового міста імперії: Бахчисарай очима дослідників та мандрівників кінця XVIII – початку XX століття..... 88

Мироненко М. А., Галацька В. Л.

Дещо про літературне життя в Криму за часів Золотої орди та Кримського ханства Гіреїв..... 89

Оліцький В. О.

Мережа РПЦ в Криму напередодні входження півострова до складу УРСР..... 92

Приступенко Т. І., Євдокименко І. М.

Громадянська журналістика Криму: реалії та майбутнє 94

Сопельняк А. С.

Сирійці в Криму та на Русі (VIII–XIV ст.) в сходознавчій спадщині Ярослава Дашкевича..... 99

Tonkonoh I. V., Yuvkovetska Yu. O.

Crimean realities, modern view and how history influenced the further development of the region 103

Федчук О. Б.

Значення родів Барин та Аргин в історії Кримського ханства..... 108

Chalyi A. O.

Eradication as a history tool: destructing türk cultural and material legacy in Northern Black Sea region as establishing imperial narrative 112

НАПРЯМ 5. ІДЕЙНІ ТА РЕЛІГІЙНІ КОНЦЕПЦІЇ СХОДУ

Мусійчук В. А.

Інтеграція традиційних уявлень у сучасну політичну ідеологію В'єтнаму 116

НАПРЯМ 6. СУЧАСНІ ЕКОНОМІЧНІ, ПОЛІТИЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРЕНАХ БЛИЗЬКОГО, СЕРЕДНЬОГО ТА ДАЛЕКОГО СХОДУ

Алмугхід А. М. М., Панченко О. І.

Лексема *АРАБ* у текстовому російськомовному оточенні..... 119

Галушко М. О.

Участь жінки у політичному житті сучасного Китаю 122

Горюнова Є. О. Окупація Криму в контексті реалізації зовнішньополітичної стратегії Росії на Близькому Сході.....	125
Душенко М. В. Ізраїльсько-палестинські відносини у зовнішньополітичній стратегії США (1987 – 2009 рр.): внесок американських фахівців.....	129
Золотарьова Є. Д. Відображення сучасних соціально-політичних реалій життя Туреччини в романі «Неспокій» (Huzursuzluk, 2017) Зюльфію Ліванелі	131
Михтуненко В. В. Особливості далекосхідної політики Російської імперії в середині XIX ст.....	135
Олійник О. М. Роль Китаю у глобальному розвитку.....	137
Подшибякін Д. В. Криза всередині АСЕАН: м'янмарське питання	141
Солнишкіна А. А. Репрезентація соціальних проблем в художніх творах письменників Близького та Середнього Сходу (XX–XXI століття)....	144
Фань Чжесюань Система підготовки вчителів музики в педагогічному університеті Гонгконгу	146
Фесенко Г. Г. Культурний контекст сучасного дизайну Тайбея.....	149
Ціватий В. Г. Публічна дипломатія і культурна дипломатія ісламської Республіки Іран (РІ) кінця XX – початку XXI століття: інституціональний і міжкультурний дискурси	152
Чжоу Чженьюй Реформування підходів до викладання музики в Китаї у XXI столітті	157
Ямпольська Л. М. «Проблема Кіркуку» в контексті іракського курдизму (друга половина XX – 10-ті рр. XXI ст.).....	158

Ян Чжуан

Педагогічна практика як засіб формування професійних компетенцій майбутніх вчителів хореографії в Китаї 163

**НАПРЯМ 7. СХІДНІ МОТИВИ
В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ДИСКУРСІ**

Березінська О. В.

Литовські татари як частина європейської історії 165

Ващенко Ю. А.

«Із пекла до «раю»: проблематика роману Е.-Е. Шмітта
«Ulysse from Bagdad» з погляду поетики назви 168

Величко М. П.

Специфіка перекладів поезії Тараса Шевченка арабською мовою 172

Гаврилюк Н. А.

Особливості перекладу китайського спортивного дискурсу
українською 174

Гурдуз А. І.

Східний вектор в інтертексті «Гордості та упередженні і зомбі»
Джейн Остен і Сета Грема-Сміта на тлі тенденцій міфотворчості
початку ХХІ століття 178

Доброносова Ю. Д.

Кримські твори Лесі Українки як діалог із цінними іншими 181

Зарудняк Н. І.

«Ніч у палаці Султана Махмета» Олександера Де: історія вручення
легендарного «Листа запорожців турецькому султану» 185

Lipin G. V., Lipina V. I.

The lure of Japan: the advent of japanology in the West 189

Мурадова І. Р.

Колоніальний Алжир і «Танжерська експедиція»
в романі Гі де Мопассана «Любий друг» 192

Петрова Озель Л. П.

Лінгвостилістика орієнтального дискурсу в поезіях Лесі Українки ... 194

Пшенична М. С.

Східні мотиви та образи в поетичній збірці «Трохи більше,
ніж порожне» А. Георгаллідіса 198

Семенець О. С. Наслідки військових конфліктів на сході очима біженців: художня рецепція Е. Е. Шмітта в романі «Улісс з Багдаду»	200
Смольницька О. О. Китайські мотиви у вибраній сучасній українській поезії (лірика Світлани Короненко) і колоративна символіка (за методологією студій Ярослави Шекери)	205
Стежко Ю. Г. Наративні практики Сходу та Заходу: проблема порозуміння	210
Suima I. P. Lexical and semantic features of complex technical terms of the Chinese language	213
Чистяк Д. О. Східні мотиви у збірці Маргеріт Юрсенар «Вогні» (1939)	216
НАПРЯМ 8. СХОДОЗНАВСТВО У СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ	
Беденко А. В., Підвойний В. М. Історичний розвиток юридичної термінології турецької мови.....	220
Гандзюк О. М. Дісприкметник у романі Агатангела Кримського «Андрій Лаговський»	222
Градко В. В. Візуальна метафора в китайськомовній рекламі косметики	226
Рибалкін С. В. Проблема ідентичності у повісті Самар Язбек «19 жінок. Сирійська сповідь».....	227
Руда Н. В. Внесок Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди в розвиток китаєзнавства в Україні.....	230
Стоєцький О. С. Порівняльний аналіз морфологічних функцій арабських дієслів та їх морфологічна трансформація при перекладі українською мовою	232

Хамедова О. А.	
Медійні репрезентації східної жінки в українській пресі 1920 – 1930-х років.....	235
НАПРЯМ 9. ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ МОВИ ТА ПРОСУВАННЯ БРЕНДУ «#QIRIM TILI – ЦЕ КРУТО»	
Вітязь А. В	
Життя кримських татар закордоном як складова популяризації кримськотатарської мови та традицій	239
Головата В. Є.	
Переклади чинів та мане як шлях до популяризації кримськотатарської мови.....	242
Дворова О. Ю.	
Складні дієприкметникові конструкції на -ğan у кримськотатарській мові (на матеріалі ,Merdiven’ Ш. Алядіна)	244
Карпенко А. А.	
Проблема популяризації кримськотатарської мови серед молоді.....	248
Фоміченко А. О.	
Етикетні формули кримськотатарської мови як важлива складова її розвитку	250
Юксель Г. З.	
Стратегія розвитку та популяризації кримськотатарської мови як інструмент комунікаційного зв’язку з Кримом (2014 – 2021).....	252
НАПРЯМ 10. КРИМСЬКОТАТАРСЬКА МОВА: СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	
Овсяник С. В.	
Розвиток кримськотатарської мови в Україні.....	257

НАПРЯМ 1. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА КРАЇН БЛИЗЬКОГО І СЕРЕДНЬОГО СХОДУ

Агай Кухи Амин

*музыковед, етномузыколог, скрипач
преподаватель кафедры художественного образования
Житомирского государственного университета имени Ивана Франка
г. Житомир, Украина*

РИТМ КАК ПЕРИОДИЧНОСТЬ В РАЗНЫХ ВИДАХ ИСКУССТВА (НА ПРИМЕРЕ ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА И МУЗЫКИ У КАШКАЕВ)

Понятие ритма в культуре кашкайского народа воплощается в разных видах искусства. Одним из них является искусство изготовления ковров, которое становится материальным воплощением способа жизни ковчевников.

Вчера мне было грустно, я ткала черным...

Сейчас – красным, потому что мне радостно...

А завтра, не знаю, буду ли ткать красным, черным или белым...

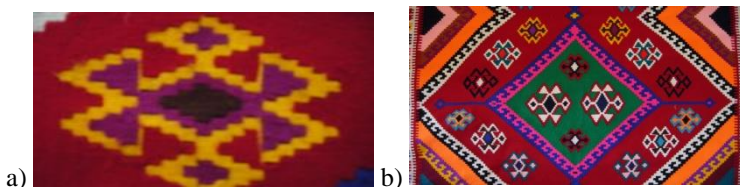
Таким стихотворением скрашивают время работы за ткацким станком кашкайские женщины. Ткацкое искусство имеет огромное значение для кашкайского народа. Подобно устной музыкальной традиции, ковер становится «документом жизни» предшествующих поколений. И этот документ, «записанный» много лет назад, имеет фиксированную, материально запечатленную форму. История народа, и даже судьба конкретного человека, воплощается в узорах ковра с помощью определенных символов, где каждый символ в лаконичной форме орнамента передает яркие жизненные картины.

Орнамент – это последовательное повторение отдельных узоров или целой их группы (или групп). Основное его назначение – украсить поверхность предмета, подчеркнуть его форму. Орнамент, в отличие от живописной картины или станковой графики, не существует самостоятельно, а входит в качестве составного элемента в общее оформление того или иного предмета, архитектурного сооружения, печатного издания, текстильного изделия. Главная задача – эмоционально воздействовать на зрителя, создавать у него определенное настроение. Орнаментальные мотивы могут вызывать радость, бодрость, ощущение и покоя, и движения.

Организация жизни кашкайского кочевого народа не имеет смысла без определенного ритма, постоянно сопровождающего их быт. Поэтому во всех сферах народного творчества – в литературе, музыке, танце, ткацком искусстве – есть общие черты проявления ритмов, которые отражают жизнь народа. Попробуем выявить сходное в ритмах музыки и орнамента кашкайского ковра.

Каждый орнамент состоит из отдельных, обычно повторяющихся мотивов. **Мотив** (растение, фигура, определенная комбинация линий) – первооснова, художественный элемент, без которого нет орнамента. При сочетании мотивов в композиции создается художественный образ орнамента. Его мотивы могут быть расчленены на ритмически повторяющиеся элементы, которые называются **раппортами**. Подобно этому музыкальная мелодия также складывается из малых построений-попевок, которые группируются во фразы и периоды. Каждая из мелодических попевок включает в себя выделяемый слухом ритмический элемент, который в теории музыки принято называть «**ритмическим мотивом**» (Г. Риман).

Рассмотрим *элементы и части* орнамента ковра, изображенные в виде линий, фигур и т. д. (иллюстрация № 1).

Иллюстрация № 1. Мотив в кашкайском ковре: а) мотив как элемент композиции; б) период как часть композиции

На рисунке а) изображен распространенный мотив (элемент) кашкайского симметричного орнамента – символ бабочки. Составляющие его треугольники и ромбы являются раппортами. Рисунок б) изображает составную часть композиции ткацкого искусства (в данном случае ковра), названную нами «периодом», в котором многократно повторяется мотив бабочки, изображенный на предыдущем рисунке. Период включает в себя видоизменения общего мотива (варианты), которые различаются цветом, размером, расположением орнамента.

Теперь перейдем к анализу элементов музыкальной ритмики, которые можно представить как аналог ритмики пространственной и которые в своей совокупности образуют музыкально-ритмический

орнамент. Рассмотрим ритмический мотив, который используется в одном музыкальном ритмическом периоде и относится к виду танцевальной музыки халей.

Пример № 1

<i>Мотив</i>	
<i>Ритмический период</i>	

В качестве раппорта во временном музыкальном искусстве выступает субмотив¹. В приведенном примере № 1 мотив «а» состоит из двух субмотивов: первый (в верхнем ряду) – из 3-х, второй (в нижнем ряду) – из 4-х ритмических единиц (ударов).

Орнаменты подразделяются на несколько типов по способу сочетания раппортов и мотивов. Типологически различают орнаменты **прерывистые**, где каждый мотив легко выделяется, и **непрерывные**, в которых мотивы не имеют границ. Различаются также **горизонтальное и вертикальное** чередования или повторения мотивов, где они, непосредственно примыкая друг к другу, образуют ряд. В ритмическом периоде (пример № 1) сочетаются горизонтальное и вертикальное чередования.

В музыкальном орнаменте, как и в орнаменте ковра, существует тесное и широкое понятие ритма. Тесное – это детали, составляющие орнамент, а широкое – это соотношение и перемещение различных орнаментов в образовавшейся целостности ковра.

Народные мастера ткацкого искусства достигают высокого уровня в мастерстве орнаментики, где существенную роль играет **метод типизации**, воплощенный в **ритме орнаментов**. Типизация представляет собой творческую переработку, преобразование форм действительности в формы орнаментальные. Этот процесс обуславливается культурой конкретного народа, эпохой,

---

¹ Ритмика пространственных и временных искусств имеет как общие, так и различающие их элементы. Такие однопорядковые понятия, как раппорт в ткацком искусстве, и субмотив в музыкальном ритме, – пример подобного параллелизма.

художественными взглядами самого творца. Ритм в орнаменте достигается гармонической соразмерностью всех орнаментальных мотивов между собой. Характерно, что моменты типизации можно найти и в бытовой музыке, сопровождающей труд, как, например, ритм конной скачки, изображение пения птицы, ритм очистки рисового зерна (ритмичные удары палками, сопровождающие пение).

Ритмическая пропорциональность всех частей орнамента – одно из основных условий, обеспечивающих единство орнаментальной композиции, что часто приводит к симметрии элементов. Симметрия – частное явление ритма, одна из наиболее ясно выступающих закономерностей в орнаменте.

В ритмическом построении орнамента ковра большую роль играет и цветовое решение орнаментальной композиции. Если орнамент и его многократное повторение отображают ритм ковра, то цвет ковра – это его «звуковой» спектр, который синтезирует целый ряд составляющих цветовых «обертонов». Точно так же в музыке: один звук или удар раскладывается на призвуки по принципу обертонового ряда.

Эти наблюдения позволяют экспериментально сопоставить цветовые и звуковые характеристики. Приведенная ниже иллюстрация № 2 представляет собой изображенный в цвете фрагмент музыкального ритмического периода, обработанного программой *Adobe audition*. Эта программа интерпретирует основной звук как нижнюю и самую яркую цветовую линию (в данном случае желтую). По мере отдаления от яркой линии все остальные цвета – это призвуки основного тона. Программа показывает в цвете спектральные звуковые волны, и если какие-то из них удалить, то звучание теряет качество, а именно: тембр и высоту. Поэтому яркая линия на графике – это собирательный результат, «гармония звука». Подобно цвету, который складывается из сложения нескольких цветов, каждый звук представляет собой интеграцию обертонов.

Иллюстрация № 2. Изображенный в цвете фрагмент музыкального ритмического периода, обработанного программой *Adobe audition*.

Список использованных источников:

1. Мурзіна О. Про принципи мелодичної декламації. Київ, 1973. 67 с.
2. Пархам С. Кашкайские ковры. *Музыкальный еженедельник Тегеранского университета*, 1978. № 101. С. 54–61.
3. Раджабниа М. Речь и музыка. *Музыкальный еженедельник Тегеранского университета*, 1973. № 101. С. 75–80.
4. During J. Music, Poetry and Visual Arts in Persia. *The World of Music*, 1982. V. 1. P. 50.

Арістова А. В.

*доктор філософських наук, професор,
завідувачка відділу соціогуманітарних наук
Державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво»
м. Київ, Україна*

СЕРЕДНЬОВІЧНА МУСУЛЬМАНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКА ЯК ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ

Серед жанрів середньовічної арабо-мусульманської літератури окреме місце посідають енциклопедичні праці, що постають як деяке особне історико-культурне та інтелектуальне явище. У розвитку середньовічної енциклопедистики на мусульманському Сході можна простежити кілька етапів.

Перший етап (VIII – X ст.) є добою становлення енциклопедичної традиції, пошуку власних епістемологічних та парадигмальних засад упорядкування і структурування комплексу знань. Саме в цей період склалися важливі соціокультурні передумови для майбутньої енциклопедичної праці, угрунтованої на синтезі знанневих скарбів тих народів і держав, що опинилися під владою Арабського Халіфату. Політична, економічна й релігійна інтеграція мультикультурного регіону, торговельне й адміністративне сполучення віддалених земель, швидка урбанізація, творення спільного лінгвістичного простору заклало умови для комунікації та взаємовпливу етнічно й культурно розмаїтих знанневих осередків, філософських шкіл, протонаукових традицій. Зустріч з північно-африканською, перською, індійською, китайською цивілізаціями відкривало нові джерела і галузі знань, а разом з тим – можливості їхнього синтезу і перетравлення, які генерували певну нову якість знань.

З утвердженням Аббасидів практика меценатства осередків освіти і вченості набула унікальних для середньовіччя масштабів та уможливила активне засвоєння культурних досягнень Давнього світу, стимулювала власні розвідки. Окрема роль належить цілеспрямованій і добре організованій перекладацькій справі – вже до X ст. арабомовний світ отримує з Багдада доступ до майже всього збереженого грецького корпусу праць з медицини, математики, астрономії, натурфілософії, що стає фундаментом для подальших досліджень. Будинок Мудрості у Багдаді (Бейт аль-Хікма) вивищив освоєння всієї античної науки до рівня державницької справи і став прототипом для подібних осередків у східних провінціях ісламського світу. Множення бібліотек публічного типу втілило нові науково-організаційні тенденції формування та розвитку фондів.

Вагому роль для розвитку енциклопедистики в мусульманській культурі відіграли й духовно-евристичні засади раннього ісламу, релігійно умотивовані спонуки до набуття знань, покликані наблизити людину до осягнення Бога і Його творінь. Особливе значення мала і виформувана традиція існаду, що стала важливим принципом збереження і трансляції знань, умовою його авторитетності. Значущою була й роль адабу, який задавав певний взірць ерудованості, кодував вимоги до освіти, етикету, поведінки.

Також у цей період вироблюються різні підходи і методи класифікації наук, що є принципово важливим для внутрішньої логіки енциклопедичних праць (поціновано доробок Аль-Фергані, бл. 798–861; Аль-Фарабі, бл. 870–950; Аль-Хорезмі та ін.). Відтак з'являються збірки і серії трактатів з різних галузей знань і практичної діяльності, які претендують на певну універсальність. Першою відомою збіркою, яка задала взірць багатьом пізнішим, найчастіше називають працю Ібн Кутайбі (828–889) «Книга вибраних переказів» («Kitāb 'uyūn al-akhbār»). Саме її згодом візьме за основу Ібн Абд Раббіх (860–939/940), укладаючи своє «Дорогоцінне намисто» («'Iqd al-farīd»), доповнене відомостями з історії та літератури. Серед значимих праць: енциклопедія наук Ар-Разі (бл. 865–923) і 25 томів «Усеосяжної книги з медицини»; «Історія пророків і царів» Ат-Табарі (839–923); філософські й соціально-політичні праці Аль-Фарабі; історичні, географічні, етнографічні трактати Аль-Масуді (бл. 896–956).

Другий етап (сер. X – XII ст.) охоплює період синергійного розвитку освіти й культури Золотої доби ісламу. Саме на цей період припадає творчість найвпливовіших поліматів – Ібн Сіні (980–1037), Аль-Біруні (973–1048) та створення цілої низки праць, що переважно ставали авторитетними канонами.

Умовним відліком цього етапу можна вважати створення першої енциклопедичної колективної праці – «Послання братів чистоти і друзів відданості» («*Rasā' il Ikhwān al-Ṣafā' wa khillān al-wafā'*»), званої також як «Енциклопедія Братів чистоти» (укладена в м. Басрі близько 960-х років членами закритого науково-філософського й релігійно-політичного товариства). Це зібрання математичних, алхімічних, теологічних, філософських знань, а також практичних настанов з усіх царин діяльності, стало прообразом пізніших компендіумів, які ширилися в ісламському світі. «Послання» витримані в дусі опозиції до богословування сунітського ісламу (мутазилітів, ашаритів), проте конфесійна ідентичність самих братів лишається предметом дебатів.

Цей же період відзначений працями мусульманських вчених, які на той час не мали аналогів у історії світової науки за масштабністю завдання, – «Канон лікарської науки» («*Al-Qānūn fī al-Ṭibb*», у 5 кн.) Ібн Сіні, що на століття визначив шляхи розвитку медицини і понад 500 р. зберігав значення фундаменту медичної освіти на Заході; і «Канон Мас'уда» («*Al-Qānūn al-Mas'ūdī*») Аль-Біруні, визнаний астрономічною енциклопедією середньовіччя. На цю ж добу припадає дослідницька й науково-систематизаторська діяльність Ібн Рушда (1126–1198), праці якого охоплюють широке коло питань грецької та ісламської філософії й богослов'я, логіки, медицини, математики, астрономії, граматики, біології, права; Ібн аль-Хайсама (965 – бл. 1039) із його енциклопедичною «Книгою оптики» («*Kitāb al-Manāẓir*», у 7 кн.) тощо.

На відміну від середньовічних європейських енциклопедій, що були продуктом знань і зусиль окремих християнських ченців, мусульманські – створювалися зусиллями не тільки різноетнічної, а й різноконфесійної наукової спільноти. Окрім того, поліматизм мусульманських учених-енциклопедистів, чий інтелектуальні здібності, інтереси, діяльність охоплювали різноманітні галузі науки та публічної активності (чиновницька діяльність, суддівство, медицина, освіта, література), оцінюють і як інакший спосіб мислення та світосприйняття, передвіщення сучасних мережевих зв'язків [1, с. 240–243].

У добу вчених-енциклопедистів IX–XII ст. закладається розрізнення праць за цільовою аудиторією, що впливало на зміст і внутрішню структурування контенту: а) укладені для зацікавлених читачів, які прагнули освіченості, бажали примножити знання; б) для державних чиновників; в) для потреб навчальної діяльності (зокрема, з кінця X ст. розпочав свою діяльність Аль-Азгар).

Розпад імперії Аббасидів, що став позірним вже в XII ст., та її знищення монгольською навалою поклали край і унікальному соціокультурному середовищу, перебігає процес де-еллінізації та де-раціоналізації високої арабської культури. Період активного

продукування знань поступається періоду їхньої систематизації та добору за принципами відповідності шариату й корисності для регулювання суспільного життя. Та саме ця нова парадигма зіграла визначальну роль для розвитку енциклопедистики як особливого жанру систематизації, презентації та трансляції знань.

Третій етап (XIII – XV ст.) став певним zenітом арабської енциклопедистики, особливо в Єгипті та Сирії за султанату Мамелюків (1250–1517). Цей період метафорично характеризують як «вибух компіляцій», «палімпсест ісламської інтелектуальної історії», «барокові бризки» згасаючої культури, аби щовиразніше підкреслити істотні відмінності постмонгольської довідково-енциклопедичної літератури від творів високої класики [2, с. 3]. У поясненні причин нового сплеску інтересу до енциклопедичної літератури посилаються, зокрема, на катастрофічні наслідки монгольської навали, що породили алармістські побоювання втрати інтелектуальної спадщини арабо-мусульманської цивілізації, рівним чином як і на відчуття перенасичення, інформацією та пошук нових джерел, жанрів і практик знань [3, с. 357–378].

Серед численних взірців значних за обсягом праць універсального характеру: «Сума історії» («Al-Kāmil fī al-tārikh», у 12 т.) Ібн аль-Асіра (1160–1233); грандіозна «Кінцева мета у мистецтві ерудиції» («Nihāyat al-arab fī funūn al-adab», у 31 т.) Аль-Нувейрі (бл. 1272–1332); «Шляхи розпізнавання» («Masālik al-abṣār fī mamālik al-amṣār») Аль-Умарі (бл. 1301–1348); «Вступ» («Muqaddimah») Ібн Хальдуна (1332–1406); «Світанок для сліпих» («Ṣubḥ al-a' shā») Аль-Калкашанді (бл. 1355–1418); «Пошуки досягнень в кожному з красних мистецтв» («Mustatraf fī kull fann mustazraf») Аль-Ібшіхі (1388 – бл. 1446); «Програма наук» («Unmudhaj al-ulum») Джалаладдіна Давані (бл. 1427–1502); а також доробок Ат-Тусі, Ібн аль-Байтара, Ібн-Абі Оссейбії та ін. Та поряд з ними ширилися і пересічні посібники, довідники, антології, словники, збірники, які здійснювали функції документування і класифікації знання.

Цей період демонструє саме перехід «від енциклопедій до енциклопедистики», тобто зміну принципів і стратегій добору, упорядкування, структурування знань та їхньої цільової аудиторії. Тут чи не вперше враховуються очікування потенційних користувачів, режим читання, спосіб роботи переписувачів; актуалізовано довідково-інформативні функції; відчутнішою є гібридність тексту і різножанровість залучених джерел. Енциклопедичні праці щоменше нагадують антології, хроніки чи збірники трактатів, натомість набувають ознак деякого компілятивного, змішаного жанру.

Змінюється й авторство: упорядниками енциклопедій постають переважно державні службовці, частина мамелюцької бюрократії.

Таким чином, мусульманський світ, який на кілька століть перебрав на себе функції інтелектуального провідника, пасіонарія вченості, філософії, медицини, освіти, виплекав і власні енциклопедичні традиції, що віддзеркалювали етапи його розквіту і трансформації. Переклад арабських енциклопедій, особливо з X по XIII ст., мав виняткове значення для формування нового інтелектуального ландшафту середньовічної Європи та розвитку енциклопедичної справи. А питання щодо ісламського впливу на культурний розвиток Європи примусило переглянути європоцентричні засади філософії й соціології науки.

Список використаних джерел:

1. Pickett J. Polymaths of Islam: Power and Networks of Knowledge in Central Asia. Ithaca: Cornell University Press, 2020.
2. The World in a Book: Al-Nuwayri an the Islamic Encyclopedic Tradition. Princeton: Princeton University Press, 2017.
3. König J., Woolf G. Encyclopaedism from Antiquity to the Renaissance. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2013.

Вишневська Н. З.

*науковий співробітник Львівського історичного музею,
асистент кафедри сходознавства
імені професора Ярослава Дашкевича
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

СПРОБА АКТУАЛІЗАЦІЇ ПЕРСЬКОГО КОНТЕКСТУ ДЛЯ АТРИБУТУВАННЯ МЕТАЛЕВИХ ПРЕДМЕТІВ ПОБУТУ З ЗІБРАННЯ ЛІМ

В межах фондової групи «Метал» у колекції Львівського історичного музею є предмети східного походження, що становлять особливо цікавий матеріал для дослідження з точки зору їхнього оздоблення. Металевий посуд східного регіону характеризує розвиток торевтики цього культурного простору та показує сюжети, що зафіксовані в колективній пам'яті народів Близького Сходу та Центральної Азії. Поки що українські сходознавці мало уваги приділяють вивченню предметів східного побуту, які є цінними зразками мистецтва художньої обробки металу. Публікацій на цю тему досі мало, хоча у колекціях музеїв України зберігають та експонують такі пам'ятки. Треба також заважити,

що більшість дослідників традиційно зосереджують свою увагу на ранніх артефактах, втрачаючи з поля зору предмети XVII – XIX ст.

Зокрема, у зібранні Львівського історичного музею зберігається невелика група металевих предметів декоративно-ужиткового мистецтва Близького Сходу та Центральної Азії в кількості 10 одиниць збереження. Вони датовані XVII – поч. XX ст. Попередньо ці предмети були ідентифіковані як дві курильниці з накривками від них, фрагмент кальяну, посудина для вмивання, два кумгани, дві тарілки та металева плита, призначення, якої поки що не встановлено. Дотепер лише один із цих артефактів атрибутований та опублікований, завдяки успішній співпраці львівських дослідників. Незначна частина збірки предметів східного походження перебувала у експозиції Музею історії України (фрагмент кальяну, тарілочка з побутовою сценою з вершником), а деякі артефакти експонуються у Музеї історії Львова (мідний набір з трьох предметів для миття рук, миска для трояндової води).

Опрацювання матеріалів цієї тематики ведеться тривалий час у співпраці зі зберігачем фондової групи «Метал» П. Слободяном. Одним з найскладніших питань з якими ми зіткнулися при атрибуції пам'яток виділеної групи, було визначення точного призначення предметів. Оскільки у інвентарях музею часто було некоректно ідентифіковано предмет. Наприклад: фрагмент кальяну (MT-1854) вписаний, як свічник; а накривка від рукомийника (MT-926) названа тарілочкою, і розглядалась як окрема пам'ятка під своїм інвентарним номером.

Для доповіді було обрано основні предмети збірки, чия форма, зображення на поверхні чи додатковий текст виступають ілюстраціями до класичних близькосхідних ідентитетів. Йдеться про три частини набору для миття рук, тарілочку з побутовою сценою з вершником та квадратну металеву пластину, що певний час використовувалася як підставка. **Предметом** дослідження є особливості сюжетів та стилю іранської тореветики на поверхні артефактів із Львівського музею. Результати дослідження допоможуть увести ці предмети в музейний обіг та актуалізують їх для подальшого експонування.

1. Набір для омовіння в країнах Сходу, зокрема в Узбекистані, Ірані, Таджикистані, складався з немалої кількості предметів господарського призначення. Форма глеків та мисок віками вдосконалювалася і найвищою похвалою для майстра було створити унікальний виріб, водночас не вийшовши за межі традиції. Набори для вмивання могли бути мідними чи з більш доступних сплавів. Іранська назва найбільш лаконічного набору такого портативного рукомийника – *афтабе латан* – глек із витонченим носиком і нижня округла посудина з перфорованою накривкою та широкими бортиками. Воду приносили у великому глеку (*кузе*) з ручкою, але без носика, в разі потреби підігрівали. Як стверджує

А. Мусинова [2], до XV ст. металевий посуд виготовляли зі звичайної бронзи, а дорожчі вироби – з семисплавної бронзи з домішками міді, олова, цинку, свинцю, срібла, золота й заліза). З часом почали переважати вироби з латуні, сплаву міді з цинком. Власне іранська чеканка (*каламзани*) значно підвищувала вартість виробу, а її особливі техніки, такі як затемнення і штриховка фону, були часозатратними етапами виготовлення виробу, оскільки для покриття 1 см² металу треба було близько 600 ударів різця. Основними центрами чеканного оздоблення металевих посуду впродовж віків залишаються Кашан, Ісфаган, Керман і Шираз. Сталевими різцями за допомогою молотків на поверхню виробу наносять заздалегідь розроблену композицію. Два види східної чеканки – *сіяг калам* (затемнення фону) та *дзонде карі* (формування виступаючих рельєфних елементів) – могли поєднуватися між собою на цінних предметах домашнього вжитку. Повертаючись до групи предметів *афтабе* і *лаган* у колекції ЛІМ, бачимо характерні рослинні орнаменти, виконані в техніці *сіяг калам* на поверхні виробів, а також стилізовані композиції у формі кипариса, обрамленого іншими деревами у формі «індійських огірків» на плоскій частині водолія-*афтабе*. На верхівці кипариса в центрі композиції розміщена фігурка невеликої пташки.

Рис. 1. Композиція в центрі металевій тарілочці зі збірки ЛІМ

2. Металева тарілочка має кругле обрамлене поле по середині внутрішньої поверхні. В колі бачимо побутову сцену зустрічі кінного вершника і дівчини, що несе тварину по сходах вгору. Зображення на музейній тарілочці виконане у техніці *каламзани* та ілюструє зустріч правителя Баграма Гура зі своєю покинутою фавориткою, яка несе на плечах бика. Центральною фігурою композиції є шах Баграм на коні в

супроводі мисливської собаки. Це вказівка на улюблений спосіб проведення часу володаря, тобто проілюстрована сцена полювання, в якому Баграмові не було рівних. Під час погоні за здобиччю він неодноразово показував свій хист улюбленій музикантці, очікуючи від неї якнайшцирішого захоплення його талантами, але вона не розділяла шахського ентузіазму і постраждала від гніву свого мецената. Покинута музикантка живе недалеко від мисливських угідь правителя, у домі старого чоловіка, який з її допомогою стає багатим торговцем, будує собі палац, який не може оминати увагою сам Баграм. Увесь цей час героїня доглядає за телям – щодня носить його на плечах по сходах зі своєї вежі вниз та вгору. Тварина виростає, але так само день за днем красуня стає вправнішою. Полюючи поруч, Баграм не впізнає її з коровою на плечах, але з часом розуміє, що це та сама дівчина, яка зробила неможливе і надзвичайне, долаючи сходинку за сходинкою кожного дня. Ця оповідка відома в чотирьох літературних версіях, особливості яких детально розглядає доктор Хасан Зульфакарі [5]. Сцени з Баграмом Гуром також поширені в персомовній народній традиції повчального характеру, однак не всі вони зображають зустріч шаха із дівчиною, що несе бика. Так, у «Збірнику розповідей та оповідань», який вийшов двотомником у перекладі Романа Гамади, правитель зі старим, що прихистив вигнанку, підходять «до палацу, увінчаного маківкою» [1, 94], бачать всередині майстерний розпис. У цьому народному переказі відсутня вставка про дівчину з биком на спині, але яскраво описаний момент перепросин та возз'єднання Баграма і його покинутої невільниці.

Рис. 2. Ілюстрація до поеми Незамі Гянджеві «Сім красунь» XIX ст. з Walters manuscript W.608

Зображення, яке бачимо на плоскій частині тарілки, повторює повчальний сюжет, опрацьований у свій час поетом Нізамі Гянджеві (XII ст.). Серед мініатюр, якими оздоблені рукописи поеми «Гафт пейкар» («Сім красунь»), є сцена з дівчиною, що несе на плечах буйвола. У четвертій поемі «Хамса» Алішера Навої (XV ст.), доступній у перекладі С. Ліпкіна, китайська красуня, чиє ім'я означає «спокій серця», переживає ту саму пригоду з правителем Баграмом, а він пригадує свою давню любов, почувши оповідь погонича каравану [3]. Таким чином, постать дівчини з биком на спині є ілюстрацією відповідної сцени саме з поеми Нізамі Гянджеві, і дозволяє висловити припущення про північноіранське чи ширше – кавказьке – походження предмета з музейної колекції. Сцена зустрічі Баграма і дівчини також часто трапляється на настінних полотнах пізнього періоду в іранських кагвехане XIX – XX ст., привертаючи увагу широкого кола глядачів.

3. Залізна плита наближеної до квадрата форми, оздоблена травленням, гравіруванням та має сліди насичення сріблом. Чотири великі інвокації арабською мовою, вписані в кути предмета МТ-675. Оздоба правого верхнього кута – це напис, виконаний одним з видів курсивного письма з округлими літерами, що тісно переплітаються та одна з одною, ймовірно імітацією почерку *сульс*. Це перша частина мусульманського визнання віри: *lā ilah ilā Allah* «нема бога, крім Аллаха». Три інші інскрипції не вдалося встановити через особливості техніки їхнього виконання. Менші арабські написи розміщені всередині невеликих медальйонів-картушів, що розділяють віршований перський текст навколо центрального зображення плити. Два бейти римованого тексту перською мовою добре читабельні та не викликають сумнівів у своєму походженні.

در کوي نیک نامي ما را گذر ندادند گر تو نيمي پسندي تغيير کن فضا را
آيينه سکندر جام مي است بنگر تا بر تو عرضه دارد احوال ملک دارا

*Dar ku-ye nik nāmi mārā gozar nadādand / gar to nemi pasandi taghiir
kon qazā ra / Āyune-ye Sekandar jān-e mey 'ast bengar / tā bar to 'arze dārad
āhval-e molk-e Dārā.*

«Не здобути нам доброго імені, якщо Ти, Господи, не зволиш, – [то ж] посприят нам! Дзеркалом Іскандера є чаша вина, глянь [туди], щоб тобі стало відомим те, що діється в царстві Дарія».

Ці чотири строфи зафіксовані як сьомий та одинадцятий двовірш газелі № 5 з «Дивану» Гафіза Шіразі (XIV ст.), відомий текст, що разом із кількома іншими газелями, часто передавали і в усній традиції [4].

Центральне зображення на плиті ілюструє вищенаведений уривок: у восьмикутному полігоні, який символізує дзеркало, вигравіровано постать правителя на троні (Дарій I), позаду нього стоїть охоронець, а навпроти – сидить воїн в шоломі з пір'ям. Вільний простір навколо заповнений квітковим мотивами, що символізують розквіт царства. По

периметру восьмикутника зображені класичні сцени полвання, де кожен з восьми шляхетних лицарів наздоганяє хижака чи міфічну істоту.

Отже, обрані предмети з фондової групи «Метал» Львівського історичного музею в складі трьох одиниць набору *афтабе-латан* та декорованої тарілки зі сценою зустрічі Баграма мають значний потенціал як об'єкти тематичних виставок, а залізна плита невідомого призначення, оздоблена поетичними рядками авторства Гафиза Шірази, потребує детального дослідження з залученням іранських фахівців.

Список використаних джерел:

1. Історія Баграма Гура й Диларам // Перські оповідки: У 2 т. / Перекл., упорядк. Р.Гамада. Т. 1. Львів: ЛА «Піраміда», 2007. С. 89 – 97.
2. Мусинова А.С. Возрождение Бухарской чеканки по меди // Международный научный журнал «Интернаука». № 2 (24), Т.1. К: Интернаука, 2017.
3. Навои А. Семь планет / Пер. С. Липкина. Ташкент: Художественная литература, 1972.
4. حافظ شیرازی، شمس الدین. غزل / دیوان حافظ شیرازی.
URL: <https://ganjoor.net/hafez/ghazal/sh5> (дата звернення 09.09.2021).
5. نوالفقاری، حسن. يك داستان و چهار روايت مقایسه داستان بهرام گور در شكارگاه در چهار منظومه / حسن ذوالفقاری // فصلنامه ی پژوهش های ادبی. شماره 14، زمستان، 1385. ص 31 – 53.

Дацків І. Б.

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних відносин та дипломатії
Західноукраїнського національного університету
м. Тернопіль, Україна*

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН У ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1920 рр.

В умовах глобалізації міжнародних відносин для новопосталих незалежних держав здобуття дипломатичного визнання з боку світового співтовариства стає чи не найвагомішим чинником утвердження та зміцнення їхньої суверенності, що є закономірним явищем логіки історії, передусім, стосовно тих держав, які виокремилися з колишніх великих і малих імперій.

Українсько-турецьке двостороннє зближення за новітнього періоду розпочалося задовго до відновлення Україною своєї державності на початку ХХ ст. Поштовхом до цього послугував початок Першої світової

війни, коли давні прагнення українців до відродження власної державності переплелися зі стратегічними військово-політичними та господарськими інтересами Центральних держав загалом і Османської імперії зокрема [1, с. 19].

З приходом до влади П. Скоропадського внаслідок державного перевороту 29 квітня 1918 р., утворилась Українська Держава у формі гетьманату. Гетьман П. Скоропадський, його уряд і зовнішньополітичне відомство, стоячи на ґрунті міжнародно-правової практики підтвердили та визнали чинними успадковані від попереднього керівництва Української Центральної Ради міжнародні угоди та зобов'язання [2, с. 232].

Влада Української Держави ухвалила рішення щодо відкликання призначених Центральною Радою дипломатичних представників Української Народної Республіки. У травні 1918 р. М. Левитського посла у Туреччині було відправлено у відставку. До середини червня посольством Української Держави в Туреччині керував М. Вовк-Вовченко, а потім П. Чикаленко. 10 липня 1918 р. послом до Туреччини було призначено юриста О. Кістяковського, на ім'я якого навіть вже було підготовлені вірчі грамоти. Однак, із певних причин він так і не виїхав до Туреччини [3, с. 271]. Відтак довелося відмінити дане призначення та шукати іншого кандидата на посланця до Туреччини.

21 жовтня 1918 р. на цю посаду було призначено М. Суковкіна. Крім нього до штату посольства теж увійшли радник Л. Кобилянський, секретарі М. Любимський та князь В. Тенішев, старші урядовці Х. Пономаренко та О. Хоруженко, молодший канцелярський урядовець Я. Москаленко, перекладач Ю. Стеблін-Каменський, військовий аташе полковник В. Васильєв і військово-морський аташе О. Зарудний [4, с. 9–10].

Українська дипломатична місія прибула до столиці Туреччини 1 листопада 1918 р. Першим візитом М. Суковкіна були відвідини Міністерства закордонних справ Османської імперії, послів Німеччини, Австро-Угорщини та Болгарії. Згодом він відвідав османського великого візіря та султана. Турецький султан Мегомед VI прийняв українців із великими почестями, досить приязно привітав посла М. Суковкіна, а потім й особисто кожного з членів представництва, заявивши, що «дуже радий був пізнати нас і бажає нам доброго життя в своїй державі» [5, с. 360; 6].

З даного приводу слушно наголосив турецький дослідник Акдес Німет Курат, який писав: «Хоча після укладення Брестського мирного договору тісні взаємини між Україною та Туреччиною проіснували короткий час, значення цієї події знаходило відгук ще досить тривалий час в середовищі українських націоналістів. Позиція Туреччини згадувалася з вдячністю. Ця угода дійсно пов'язувала обидві країни щирими зв'язками. Незважаючи на пізніше «розрекламований» Договір про дружбу та братерство між Анкарським урядом та УРСР, він ніколи по своєму значенню не дорівнюватиме Брест-Литовському договору» [7, с. 395].

Турецький посол Ахмед Мухтар-бей Моллаогли прибув до Києва під час перебування гетьмана П. Скоропадського з офіційним візитом до Німеччини, тож вірчі грамоти він вручив представникам уряду Української Держави прем'єр-міністрові Ф.Лизоугбу. У другій половині вересня 1918 р. на урочистому прийомі у гетьмана побував дипломатичний представник Османської імперії. По прибутті до палацу гетьмана, дипломатів тепло зустріли представники П. Скоропадського.

З приходом до влади Директорії УНР до Туреччини було призначено нового посла О. Лотоцького. Дипломати УНР прибули до Стамбула 23 квітня 1919 р. і відразу стикнулася зі труднощами, що були зумовлені не лише стриманим ставленням до них турецької влади, а й з боку представників країн-переможців – Антанти. Ось як згадував про початки роботи посольства УНР в Туреччині сам О.Лотоцький: «Негативна постава союзної військової влади, невільне положення турецького правительства під союзною окупацією, деструктивна чинність б. українського посла – все це утворювало обставини дуже несприятливі для діяльності і в першу чергу для самого існування української дипломатичної репрезентації» [8, с. 38]. Проте, представникам українського посольства вдалося домогтися свого визнання де-факто турецькою владою, адже О. Лотоцький цілком обгрунтовано вважав, що «Туреччина така ж натуральна союзниця України на півдні, як Польща – на заході» [4, с. 12].

Загалом українська дипломатична місія в Туреччині проіснувала до 1920 р., після чого, через недостатній обсяг фінансування, була розформована. Проте доречно зазначити, що Туреччина на той час була не лише стратегічним політичним союзником України, а й потенційно важливим економічним партнером для Києва у причорноморському регіоні.

Список використаних джерел:

1. Гай-Нижник П. П. Українська дипломатія й міжнародна фінансова політика урядів Центральної Ради, Української Держави (Гетьманату) та Директорії УНР (1917–1922 рр.). К.: Дуліби, 2016. 532 с.

2. Дацків І. Б. Українська дипломатія (1917–1923 рр.): Монографія. Тернопіль, КРОК, 2013. 621 с.

3. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914 – 1920 рр.). – К.: Темпора, 2007. 632 с.

4. Гай-Нижник П. П. Україна–Туреччина: становлення між-державних і дипломатичних взаємин (1917–1921 рр.) // Гілея. 2020. Вип. 157 (№ 6-9). Ч. 1. Історичні науки. С. 7–16.

5. Головченко В. І. Суковкін Михайло Акінфійович // Українська дипломатична енциклопедія. Т. 2. К.: Знання України, 2004.

6. Кобилянський Л. Українське посольство в Туреччині // Нова Україна. 1925. Черв. – лип.

7. Kurat A. Türkiye ve Rusya. XVIII. yüzyıl sonundan Kurtulus Savaşına kadar Türk-Rus ilişkileri (1798–1919). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya yayınları: 1980. 762 s.

8. Лотоцький О. Сторінки минулого. Ч. 4: В Царгороді. Баунд-Брук, 1966. С. 38.

Дрига І. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри східної філології*

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ВНЕСОК ЕДВАРДА ТРИЯРСЬКОГО (1923 – 2021) В ТЮРКОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ТЕРЕНУ

В українському тюркологічному колі лишилася мало поміченою кончина 23 серпня 2021 року легенди польської тюркології, «нестора польських орієталістів» Едварда Триярського. Едвард Ігнацій Триярський (1923 – 2021), професор – емеритус та почесний член Комітету наук орієталістичних Польської Академії наук (ПАН), а також головний редактор авторитетного сходознавчого журналу «Rocznik Orientalistyczny», помер на 98 році життя у Варшаві. Його імені не зустріти й у біобібліографічному словнику «Сходознавство і візантологія в Україні в іменах» (К., 2011), оскільки вчений не жив в Україні, а втім усе життя опрацьовував тюркські матеріали українського походження. Його науковий доробок у понад 330 праць з тюркської філології та зокрема лінгвістики стосується переважно текстового масиву українського походження, а внесок у дослідження вірмено-кипчацької мови, румелійських діалектів турецької мови, рунічних тюркських текстів з Монголії, мови печенігів, протобулгар та куманів є всесвітньо визнаним.

Доповідь має на меті огляд наукового доробку тюрколога з предметною увагою до праць Е. Триярського, опублікованих у часописі «Rocznik Orientalistyczny», монографій з серії «Prace Orientalistyczne» 1991 та 2017 рр., а також наші особисті спогади про знайомство з великим тюркологом.

Доповідь торкається наступних аспектів тюркологічної діяльності Е. Триярського: 1) вивчення вірмено-кипчацьких текстів зі Львова; 2) студії з тюркобалканської лінгвістики; 3) методології дослідження у давньотюркському мовознавстві; 4) студії загрожених тюркських мов України, зокрема караїмської, та створення польської академічної школи

караїмознавства; 5) участь у РІАС, контакти та співпраця з українськими вченими, насамперед Я.Р. Дашкевичем та О. Прицаком.

Список використаних джерел:

1. Tryjarski, Edward. Armeno-Kipchak studies: collected papers / Edward Tryjarski; ed. by Marek Mejor, Agata Bareja-Starzyńska ; Polska Akademia Nauk. Komitet Nauk Orientalistycznych. Warszawa : Dom Wydawniczy Elipsa, 2017.

2. Tryjarski, Edward. Armeno-Kipchak texts in the Alchemical treatise by Andrzej Torosowicz (17th Century). Warszawa, 2005.

3. Tryjarski, Edward. Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1625–1630 w języku ormiańsko-kipczackim. Warszawa, 2010.

4. Tryjarski, Edward. Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564–1608 w języku ormiańsko-kipczackim. Warszawa, 2017.

5. Księga dla uczczenia siedemdziesięciolecia Profesora Edwarda Tryjarskiego. Warszawa: Komitet Nauk Orientalistycznych PAN. Warszawa, 1995.

Жуйкова М. В.

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови*

*Волинського національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

Свідзинська О. А.

літературний редактор

*Історико-культурного заповідника «Тустань»
м. Львів, Україна*

ГАЗЕЛЬ ГАФІЗА № 255 У ПЕРЕКЛАДАХ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО РОСІЙСЬКОЮ ТА УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ

Агатангел Кримський був першим і одним з найвідоміших українських дослідників творчості Гафіза з Ширазу, автором багатьох перекладів гафізових творів українською та російською мовами. Його поетичні переклади були надруковані у третій частині збірки «Пальмове гілля» (Київ, 1922) (перевидання 1971 року див. [1]) та у книзі «Гафіз та його пісні» [2]. Перекладацьку діяльність Кримського докладно проаналізувала Тетяна Маленька, дослідниця наукового доробку вченого (див., зокрема, [3]).

Основними джерелами поезії Гафіза були для Кримського німецькомовні видання Германа Брокгауза (1854–1860 pp.) [4] та Вінцента Розенцвайга-Шваннау (1858–1864 pp.) [5]. Тритомник Брокгауза включає тексти Гафіза на фарсі, натомість у другому виданні вміщено не лише перські тексти, а й їхні поетичні переклади німецькою мовою, зроблені упорядником. За твердженням Кримського, основним джерелом для нього була публікація Брокгауза, хоча подекуди він подає деякі інші джерела, де вміщено певний твір¹.

Переважно Кримський робив по одному перекладу газелі або російською, або українською мовою, однак ми виявили два випадки, коли вчений переклав текст тої самої газелі обома мовами. Це газелі номер 255 та номер 96 (за нумерацією Казвіні – Гані). Наявність двох паралельних перекладів одного автора робить можливим не лише їх аналіз з позиції лінгвістики тексту та теорії перекладу, а й текстологічне зіставлення, спрямоване на виявлення виражальних потенцій обох мов.

Відомо, що газелі як особливі поетичні твори мають доволі чітко окреслену форму, зокрема складаються з двовіршів (бейтів), які розташовані у поезії у певній послідовності. Бейти завершуються редифом – повторюваним словом чи словосполученням. Редиф формує газель не лише фонетично, а й графічно, а крім того несе важливе змістове навантаження. Класична східна газель має так званий монорим – групу звуків, що повторюються у кінці кожного бейта. Відтворення у перекладах таких тонких властивостей форми газелі вимагає від перекладача особливої майстерності.

Російські перекладачі Гафіза, сучасники і попередники Кримського, не вельми прагнули до відтворення форми газелі, надаючи перевагу вільному переспіву вихідного тексту. Такі переспіви практично повністю ігнорують історико-культурне тло, ознаки національної ідентичності поета, а тим більше філософсько-релігійні особливості світогляду. Чимало подібних переспівів подав Кримський у розділі «Антологія з Хафизового Дівана» своєї книги «Гафіз та його пісні» [2, с. 50 і далі]. Коментуючи вміщені в антології переклади, Кримський висловлює власні погляди на вимоги до таких перекладів. На його думку, відтворення формальних ознак газелі суперечить усталеній

---

¹ Сучасні дослідження поезії Гафіза засновано переважно на двох наукових виданнях, що здійснені в Ірані: виданні Мохаммада Казвіні та Касема Гані (1941 р.) [6] та Парвіза Натела Ханларі (1983 р.) [7]. Історію упорядкування спадщини Гафіза з точки зору текстології див., зокрема, у [8]. Праця Казвіні – Гані залишається і дотепер дуже авторитетним виданням. Газель, переклад якої ми будемо обговорювати, за виданням Казвіні – Гані має номер 255, а за виданням Ханларі – 250.

традиції російського віршування, а тому здатне лише знищити привабливість перського поетичного тексту. Завданням перекладача Кримський вважав лише передачу змісту, хоча в рідкісних випадках, «задля літературної оригінальності», перекладач може продемонструвати й формальну сторону поезії (див. [2, с. 48–49]). Переклад газелі № 255, зроблений Кримським, якраз і править за зразок подібного «екзотичного» віршування.

Перш ніж розглянути обидва переклади, виконані Кримським, подивимося на сам твір зі змістової точки зору. Гафіз змальовує сумні, неприємні, а подекуди й трагічні обставини людського життя, які, однак, мають властивість змінюватися позитивними. Редифом є заклик «не сумуй», що впливає з віри поета в обертання життя (як небесних сфер) і надії на Аллаха, який у творі виступає володарем людської долі – Богом ситуацій, що обертаються.

Опозиції, представлені в газелі:

№ бейта за [7]	негатив	позитив
1	Втрата улюбленого сина, безмежна туга батьків	Повернення сина, радість (в образі розцвітання квітника)
2	Горе, через яке людина може спричинити собі зло; негативний емоційний стан	Полегшення; заспокоєння, упорядкування емоцій
3	–	Настання весни
4	Несприятливий рух небесних світил	Зміна положення цих світил
5	Невідомість, таємниця небуття	Можливість «таємних ігрищ»
6	Повінь, виривання всього живого з коренем	Керманіч, якому можна беззастережно довіряти (Ной)
7	Перешкоди на шляху до святині	Пристрасне бажання і його найвища мета (Кааба)
8	Ризик, небезпека	Завершення небезпечної дороги
9	Розлука, впертість суперника	«Всезнання» Бога
10	Самотність, бідність	Молитва і вивчення Корану

Підрядник (філологічний переклад) газелі № 255 українською мовою зроблено Ольгою Свідзинською 1996 року (науковий консультант

перекладу – орієнталіст Ярема Полотнюк) за виданням Казвіні – Гані [7]. У перекладах Кримського порядок розташування бейтів дещо інший: 1-2-3-4-7-8-5-6-9-10 (що не відповідає порядку у книзі-джерелі [4]).

Деякі місця у перекладах Кримського російською та українською мовами повністю відповідають одне одному, тому розглянемо лише три бейти, де існують виразні розходження у перекладах.

1. Йосип загублений знов повернеться в Ханаан, не сумуй.

Оселя горя зробиться одного дня квітником, не сумуй.

Не скорби! придет Йосиф из безвестья в Ханаан.

Обовьют лачугу грустей – розы счастья. Не скорби!

Не журись! Пропавший Йосип верне знов у Ханаан.

Заплетут хатину смутків рожі щастя. Не журись!

4. Нехай днів зо два доля не обертається згідно з нашим бажанням, –

Вічно однаковим не буде обертання подій, не сумуй.

Не по сердцу нам кружится колесо судьбы дня два;

Где круженье, там и мена! Мены жди и не скорби!

Днину-другу круг небесний лихом крутиться для нас;
Де крутіння, там і зміна! Зміни жди і не журись!

9. Наше становище в розлуці з коханою і при впертості суперника – Все знає Бог ситуацій, що обертаються, не сумуй.

Как страдаю я в разлуке, как соперник обнаглел,

Знает Бог, всего Строитель, – и шепчу я: не скорби!

Що за біль мені з розлуки, що за радість ворогам,
Зна про те Господня воля – і шепчу я: «Не журись!»

При зіставленні двох варіантів перекладу одразу впадає в око різниця у способі передачі редифа: *не скорби* та *не журись*. Перший з них, як і базовий іменник *скорбь*, має виразно книжний і почасти застарілий характер. У першій третині ХХ ст. це дієслово в російській мові тяжіло до позначення страждання, спричиненого болісною втратою, переважно смертю. У випадку газелі № 255 потрібно було б обрати більш універсальне слово на позначення духовного стану людини. Українські слова *не журись* або *не сумуй*, на нашу думку, виглядають доречніше у загальному контексті газелі.

У першому бейті Гафіз звертається до біблійного та коранічного сюжету про Йосипа (Юсуфа). Сюжет набув великого поширення в арабських і перських текстах і отримав низку нових мотивів, які часто ставали основою самостійних світських творів. Образ Юсуфа, часто повторюваний в літературі, включався до сталих конструкцій, лосі

сommunes, які адекватно прочитувались в культурному контексті (див. докладну працю Марини Рейснер [9]). Епітет [гум гяште] при імені Юсуф (*загублений*) характеризує ситуацію з точки зору батьків, що втратили кохану дитину. У російському перекладі сталий вираз замінено конструкцією «*придет Иосиф из безвестья*». В українському варіанті бачимо епітет *пропащий*. На жаль, таке вживання дісприкметника не може бути визнане вдалим, оскільки вже наприкінці XIX століття це слово мало виразно негативне значення: йшлося про гріховну людину, яка не має наміру виправитися. Пор.: «*Як мати пропаща, то й діти зводять сі нінащо*» (приказка) або «*То пропаща з морального боку людина*» (Коцюбинський).

Друга аллюзія на сюжет про Юсуфа – «оселя горя» ([кульбейе ахзон]), а буквально «оселя багатьох смутків» (з множиною назви емоційного стану). Таку назву у класичній східній літературі отримав Ханаан, де залишилися батьки Йосипа, розбиті горем [9]. Кримський в обох перекладах вдався до граматичних оказіоналізмів, щоб точно відтворити зміст оригіналу.

У російському тексті четвертого бейта Кримський вжив вираз *колесо судьбы*, яке для російського читача, напевно, означає те саме, що й *колесо фортуны* (вираз, що походить з римської міфології та пов'язаний з ім'ям богині випадковості Фортуни). Українській варіант відсилає до небесного кола, на якому розташовані планети та зірки. Вивчення руху і взаємного розташування небесних об'єктів, засноване на точних астрономічних спостереженнях, становило основу середньовічної східної астрономії. Життя людей і цілих держав ставилось у залежність від руху небесних тіл. Переклад, який знаходимо в українському варіанті газелі, виявляється більш адекватним до світоглядних основ східного світу і не викликає у читача зайвих асоціацій.

Складний для інтерпретації зміст дев'ятого бейта кидає виклик всім перекладачам. Найбільше привертає увагу виразно розмовне російське дієслово *обнаглел*, яке контрастує зі стилістичною тональністю всієї поезії. В українському варіанті перекладу Кримський уникнув такої стилістичної неузгодженості, замінивши *соперника* на *ворога*, а дієслово *обнаглел* – на іменник *радість* у функції предиката («вороги радіють»). Бог, що *знає долю всіх* (і про страждання, і про зловтіху ворогів), у російському варіанті перекладу позначений виразом *всего Строитель*. В українському тексті натомість вжито вираз *Господня воля*. Це не є вдалою знахідкою перекладача, бо цей вираз не мав би сполучатися з предикатом *знати* через обмежену сполучуваність.

Отже, А. Кримський є автором двох перекладів газелі № 255 двома спорідненими мовами. Наявність текстових збігів дозволяє твердити, що при створенні українського тексту Кримський спирався на власний

російський переклад. Корективи в українському тексті були викликані не лише особливостями лексичного та граматичного складу української мови, а й намаганням досягнути більшої точності та відповідності оригіналу твору. В багатьох бейтах українського варіанту перекладачу вдалось більш адекватно передати зміст газелі, а також уникнути семантичних та стилістичних похибок, які були наявні в російському варіанті. У висліді старання А. Кримського призвели до виникнення більш гармонійного і точного перекладу газелі № 255.

Список використаних джерел:

1. Кримський А. Пальмове гілля. Екзотичні поезії. Київ: Дніпро, 1971.
2. Кримський А. Гафіз та його пісні. Київ, 1924.
3. Маленька Тетяна. «Hafiziana» А. Кримського. *Східний світ*, 1993, № 2. С. 118–123.
4. Hafis. Die Lieder des Hafis. Persisch mit dem Commentar des Sudi herausgegeben von Hermann Brockhaus. 3 Bde. in 1. Neudruck der Ausgabe Leipzig 1854–1860.
5. Der Diwan des grossen lyrischen Dichters Hafis Im Persischen Original Herausgegeben Ins Deutsche Netrisch Übersetzt Und Mit Anmerkungen Versehen. Vincenz von Rosenzweig-Schwannau, 1858–1864.
6. Divan-e Khajeh Shamseddin Mohammad Hafez Shirazi. Allameh Mohammad Ghazvini va Ghasem Ghani, Tehran, 1320 / 1941.
7. Divān-e Hāfez. Hazaliat. Parviz Natel-Khanlari, Tehran, 1362 AH/1983-4.
8. Пригарина Н.И., Чалисова Н.Ю., Русанов М.А. Хафиз: Газели в филологическом переводе. Ч. 1. Москва: РГГУ, 2012. С. 24–29.
9. Рейснер М.Л. Кораническая история Йусуфа в персидской поэтической классике X–XV веков (лирический мотив и романический сюжет). *Вести Московского университета*. Серия 13. Востоковедение. 2014. № 4. С. 4–16.

Зьоменко М. В.
студент III курсу групи ІС-91
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
м. Суми, Україна

ПРОБЛЕМА ЧОРНОМОРСЬКИХ ПРОТОК У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

На початку Першої світової війни однією з головних проблем Російської імперії були Чорноморські протоки. 10 серпня 1914 р. у Босфор прибули німецькі бойові кораблі «Гебен» і «Бреслау», які пройшли повз об'єднану середземноморську британсько-французьку ескадру. Це унеможливило російський десант на Босфорі, захоплення Стамбула (Константинополя) і проток. Наприкінці жовтня 1914 р. Османська імперія вступила у війну на боці Німеччини і закрила протоки для проходження суден, що послабило позиції Росії у регіоні. «Залишившись тільки з двома портами – Владивостоком на Далекому Сході і Архангельським портом на півночі, що замерзає на зиму, – вона остаточно була роз'єднана зі своїми союзниками на заході», – зазначав посол Великої Британії у Росії у 1910–1920 рр. Дж. У. Бьюкенен [1, с. 146].

Зі вступом Порти у війну на боці Німецької імперії загострилися військово-політичні протиріччя на Балканах та Близькому Сході. Міністр закордонних справ Російської імперії С. Сазонов (1910–1916 рр.) у своїх спогадах наводив глибокі формулювання щодо устремлінь Санкт-Петербурга мати вільний прохід через Чорноморські протоки: «Російський народ не втратив ще свідомості свого національного існування, і ця свідомість чарівно відчувалася в області зовнішньої політики. Необхідність приступити до вирішення питання щодо проток виступила на перший план з такою дотичною очевидністю, з якою воно ніколи не представлялося жодній державній людині часів Катерини чи Миколи I, коли воно не виходило ще з області кабінетної політики і не було б надбанням громадської думки всій Росії» [6, с. 273].

Війна з Османською імперією тільки почалася, а союзники по Антанті вже приступили до її розділу на сфери впливу та інтересів. Як зазначав С. Сазонов, Росії і Великій Британії з часу укладення угоди 1907 р. вдалося дійти до вигоди обох сторін, встановивши більш дружні і довірливі відносини. Тим не менш, Лондон повільно йшов на поступки Росії щодо вирішення життєво важливих питань. Цьому руху вперед у переговорному процесі сприяли поразки британських і французьких

військ на Західному фронті. Крім того, союзники були зацікавлені в тому, щоб якомога більше німецьких військ було перекинуто на Східний фронт.

Коли війна Російської та Османської імперій стала дійсністю, її мета була встановлена царським урядом – у разі перемоги союзники повинні віддати Росії протоки. 13 листопада 1914 р. С. Сазонову надійшла телеграма від російського посла у Великій Британії О. Бенкендорфа (1902–1916 рр.), в якій відзначалося: «Король мені несподівано заявив: «Що стосується Константинополя, то ясно, що він повинен бути вашим» [3, с. 255, 274-275, 295].

В цей же час розпочалися британсько-російські переговори щодо Персії. Не опираючись «ні постійній присутності російських військ в Азербайджані з метою підтримки порядку, ні їх проходженню через Персію в разі нападу на останню з боку Туреччини, Англія не бажала, щоб Росія порушила нейтралітет Персії, як це зробила Німеччина стосовно Бельгії. Британському уряду в той же час доводилося рахуватися з новим станом речей, що виник унаслідок вступу Туреччини, і з необхідністю задовольнити хоча б частково, прагнення і домагання російського народу» [1, с. 146–147]. Посол Великої Британії у Росії отримав інструкції сповістити російський уряд, що в разі перемоги над Німеччиною, майбутнє Стамбула і проток буде вирішуватися відповідно до інтересів Росії.

25 січня (7 лютого) 1915 р. під час закритого засідання бюджетної комісії Думи С. Сазонов виступив з інформацією щодо зовнішньополітичних питань, зазначивши, що стосовно проток «справу цілком з'ясовано з союзниками. Ми отримуємо обидві протоки і обидва береги з Константинополем» [4, с. 79].

В лютому 1915 р. почалася Дарданелльська операція британсько-французького флоту, і міністру, за його словами, «була неприємна можливість захоплення проток і Константинополя силами наших союзників» [6, с. 288]. Проте вона закінчилася провалом і коштувала численних жертв. Спроба союзних військ захопити протоки і Стамбул, і тим самим вивести Порту з війни, переслідувала не тільки стратегічні інтереси, оскільки захопивши цю територію супротивника вони б мали вагомий голос у визначенні її долі.

С. Сазонов це розумів і тому форсував переговори щодо проток. Він згадував: «Галліпольська експедиція розвивалася повільно, але хід її не мав впливу на продовження розпочатих мною восени переговорів з Лондоном і Парижем. Їх треба було продовжувати, не гаючи часу, до досягнення наміченої мети – визнання наших прав на протоки і Константинополь. Зі свого боку, ми, очевидно, були готові відповісти їм взаємністю на їхні вимоги територіальних поступок за рахунок

загального ворога, Туреччини, в тих її частинах, де були зосереджені їхні головні політичні та економічні інтереси» [6, с. 189].

Цією заявою С. Сазонов ще раз підкреслив загарбницький, імперіалістичний характер Першої світової війни, під час якої вирішувалися завдання переділу світу і сфер впливу за рахунок переможеного супротивника.

Невдала операція союзних військ призвела до активізації переговорів. Британська дипломатія була більш лояльна щодо російських домагань стосовно проток, ніж французька. Опір старого союзника, Франції, був неприємним сюрпризом для російської дипломатії [5, с. 237].

Паризькі переговори щодо проток просувалися повільно. Переконати кабінет міністрів і французьку пресу в необхідності підтримки Росії у питанні важливого значення для неї проток, виявилось нелегко. Між Францією і Великою Британією у питанні проток не було тісного спілкування і узгоджених поглядів. «У той час, коли з Лондона мені повідомляли про прийняття наших побажань, у Парижі ще стояли на точці зору нейтралізації проток і надання Константинополю міжнародного статусу, в дусі того, який був створений для Танжера», – констатував С. Сазонов [6, с. 286].

Уайтхолл був більш реалістичним, вважаючи зайвим і шкідливим дратувати російську сторону відтягненням і застереженням, прагнувши міцно прив'язати Росію до альянсу спокусливим авансом [6, с. 286]. Лондон не заперечував проти згоди на включення Стамбула до складу Російської імперії у разі перемоги. 13 березня 1915 р. Дж. Бьюкенен сповістив російського імператора Миколу II, що британський уряд готовий дати таку обіцянку на відомих умовах. Не визначивши ще остаточно всі свої побажання, він тільки наполягає «на перегляді англо-російської угоди 1907 р. і на визнанні Росією нейтральної зони британської сфери впливу» [1, с. 147].

У березні-квітні 1915 р. після обміну меморандумами була досягнута домовленість – Стамбул, західний берег Босфору, Мармурового моря, Дарданелл і вузька смуга землі вздовж Азіатського узбережжя відходили до Росії за умови доведення війни до перемоги і в разі реалізації Великою Британією та Францією «їхніх планів на Сході, так само як і в інших місцях» [3, с. 252, 274-275].

У британському меморандумі також були наступні побажання: влаштувати у Стамбулі вільний порт для складу і товарів, що мали призначення для країн Малої Азії і Південно-Східної Європи, крім Росії; залишити Аравію і мусульманські святі місця під незалежною мусульманською владою; підпорядкування нейтральної зони у Персії британському впливу шляхом перегляду російсько-англійської угоди

1907 року. Лондон хотів отримати у Персії більше свободи дій у «нейтральній» зоні. Дж. Бьюкенен зазначав щодо цього: «...представники Росії та Британії у Тегерані могли б розробити угоду, згідно з якою Росія отримала б достатню свободу дій у своїй власній сфері, не порушуючи принципу незалежності Персії. Звернувшись до царя, я сказав, що після війни Росія і Англія будуть наймогутнішими державами у світі. З рішенням перського питання зникне остання причина непорозумінь між нами, і мир в усьому світі буде забезпечений. Цар люб'язно погодився. Потім Його Величність уповноважив мене передати, що він в принципі приймає наші умови» [1, с. 148].

У новітніх дослідженнях з історії зовнішньої політики Російської імперії наводиться наступна оцінка угоди щодо Чорноморських проток: «Успіх російської дипломатії був безсумнівним. Він знаменував собою істотний крок на шляху до вирішення одного з корінних завдань російської зовнішньої політики, продиктованого потребами торгово-економічного розвитку країни, а також стратегічною необхідністю, що була підтверджена віковим історичним досвідом» [2, с. 480]. Цим твердженням виправдовуються агресивні устремління Російської імперії у Першій світовій війні, їх імперіалістичний характер стосовно «анексії Чорноморських проток» [2, с. 548].

Угода щодо проток була першою масштабною угодою Антанти у справі післявоєнного перебудови світу. Проте ситуація на фронті у 1915 р. для Росії складалася вкрай несприятливо. Після захоплення Перемишля, Східної Галичини та інших територій Австро-Угорської імперії, російська армія була змушена була відступити під ударами німецьких військ, які перейшли у широкомасштабний наступ. Російська армія залишила всі захоплені території і відходила в глиб країни.

Список використаних джерел:

1. Бьюкенен Дж. Мемуары дипломата. М., 1991. 342 с.
2. История внешней политики России. Конец XIX – начало XX века (от русско-французского союза до октябрьской революции). [Ред. В.А. Емец, А.В. Игнатьев]. М., 1997. 671 с.
3. Константинополь и Проливы. По секретным документам бывшего министерства иностранных дел. М., 1925. Т. 1. 542 с.
4. Красный архив. 1922. № 2.
5. Мировые войны XX века: В 4 кн. Кн. 1: Первая мировая война: Исторический очерк. [Научн. рук. В.Л. Мальков]. М., 2002. 696 с.
6. Сазонов С Д. Воспоминания. Мн., 2002. 368 с.

Колісник В. П.

*студентка соціологічного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

СТАН КУЛЬТУРИ У КОРОЛІВСТВІ САУДІВСЬКА АРАВІЯ

Королівство Саудівська Аравія, як свідчить конституційний акт, – «арабська ісламська держава», що «прагне реалізації надій арабської та ісламської націй». Його «арабо-ісламська» самоідентифікація визначає основні сфери саудівської зовнішньої політики – арабський світ та спільноту мусульманських країн. Так само королівство «зміцнює відносини з дружніми державами», що означає його взаємодію та з немусульманськими країнами. Термін саудівської риторики «дружні держави» вводить у коло міжнародної взаємодії Саудівської Аравії її «стратегічного партнера» – Сполучені Штати, Європейський Союз, Японію, Китай, Індію, Росію, ПАР та провідні країни Латинської Америки.

З початку 1990-х років (після звільнення Кувейту від іракської окупації) Саудівська Аравія визначає себе як «один з провідних елементів нового світопорядку, що глобалізується». Кувейтська криза, за словами саудівського політолога, довела, що з відходом у минуле протиріч, що розділяли обидва полюси світового розвитку, світ вступив в епоху, коли більшою мірою, ніж раніше, його розвиток визначатимуть «принципи миру, справедливості та права». Це підтверджує дієздатність саудівського зовнішньополітичного курсу, бо ці принципи відповідають положенням мусульманської віри. Відтепер королівство має сприяти «пошуку найбільш адекватної формули міжнародної взаємодії», що ведеться у світі [2].

Звичні для нас поняття «сучасне суспільство», «сучасна культура» можуть бути застосовані до Королівства Саудівська Аравія (КСА) досить умовно. Через низку історичних обставин у КСА заборонені політичні партії, громадські організації та професійні об'єднання. У країні зберігається монархічна форма правління, основу якої лежать «справедливість, рада і рівність». Економічною основою «саудівської моделі» є нафта та розвинений фінансовий сектор. Ідеологічна основа – іслам; інші релігії заборонені; за приналежність до опозиційних організацій – страту [1].

Останнім часом у країні відбуваються помітні зрушення соціально-політичного плану. Розвиваються промисловість та сільське господарство; досягнуто високого рівня якості життя. Саудівська економіка стала частиною (і частиною дуже впливовою) світового господарства. Саудівська Аравія все активніше висувається на передові

позиції в арабському світі, стає його політичним (крім фінансового) центром, що особливо помітно на тлі падіння Єгипту.

Довгий час у галузі культури Саудівська Аравія була ізольована від решти (і навіть значною мірою від арабо-ісламського) світу. Іслам визначав політичне та суспільне життя саудівського суспільства, утворюючи певні рамки для розвитку культури та мистецтва.

У задоволенні естетичних запитів сучасного саудівця значне місце займає традиційна арабська музика. На відміну від європейської музики, в основі якої лежать мажор та мінор, в арабській музиці таких понять немає. В арабській пісенній творчості головне значення має текст; різноманітність у традиційній музиці Саудівської Аравії досягається за рахунок ритму. Техніка танцю одноманітна: танцюристи повторюють ритмічні колективні рухи, потрясаючи мечами чи старовинними рушницями та підкреслюючи цим бедуїнське минуле населення країни. У різних регіонах Королівства на регулярній основі проводяться фестивалі народної творчості, в яких виступи професійних та непрофесійних артистів супроводжуються, як правило, виставками-ярмарками виробів народних умільців [там само].

У сфері сучасної літератури найбільшого розвитку країни отримав жанр поезії (касида, газелі), у якому представлено два основних напрями – романтичне і реалістичне. Образотворче мистецтво у Королівстві з'явилося порівняно недавно (друга половина ХХ ст.) під впливом художників Єгипту, Сирії та Йорданії. Оскільки зображення людини заборонено Кораном, основним жанром робіт саудівських художників-реалістів став пейзаж, а більшість художників віддають перевагу імпресіонізму та абстракціонізму. Останніми роками, втім, почали з'являтися майстри-реалісти (щоправда, поки їх виставки нечисленні), які у жанрі портрета.

Кінематографія офіційно в країні відсутня, але є ентузіасти, які знімають фільми у країнах Перської затоки та Європи, а також у США (є режисерки). Кінотеатрів у країні не існує, але новинки світового кіно надходять на місцевий ринок, піддаючись дуже жорсткій місцевій цензурі.

Засоби масової інформації з'явилися в КСА досить давно. Свою першу передачу саудівське радіо провело 1949 р. з Джидди. У 1979 р. було створено центральне радіомовлення з центром в Ер-Ріяді, яке починає передачі о 5.30 ранку та закінчує о 2 годині ночі. До програми передач включаються релігійні (до 60% ефірного часу), літературні (поезія), фольклорні матеріали, радіовистави (як правило, єгипетського виробництва) для дітей та жінок, а також цільові передачі для студентів, військовослужбовців, поліцейських та інших [там само].

Королівство задоволене станом справ у галузі культури і не виявляє гарячого бажання його змінювати. Воно приймає монархію, яка

забезпечила саудівцям гарні матеріальні умови життя, та визнає моральний авторитет влади. Зрозуміло, є голоси, які заперечують деякі моральні та ідеологічні засади королівської влади (у тому числі й несправедливий розподіл доходів від нафти), проте найчастіше вони стосуються персоналій чи приватних пережитків традиціоналізму (наприклад, «жіночого питання»), але не системи. Хоч саудівське суспільство продовжує залишатися вкрай закритим, процеси розвитку та модернізації йдуть і всередині нього.

Список використаних джерел:

1. Ананьин М. И. Состояние дел в области культуры в Королевстве Саудовская Аравия. 2016. С. 102-106. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sostoyanie-del-v-oblasti-kultury-v-korolevstve-saudovskaya-araviya>
2. Косач Г. Г. Саудовская Аравия в меняющемся мире. С. 132. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/saudovskaya-araviya-v-menyayuschemsya-mire>

Левчин І. Д.

*кандидат філологічних наук,
асистент кафедри мов і літератур Близького та Середнього Сходу
Науково-навчального інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ЖІНОЧОЇ ПРОЗИ В ІРАНІ: ТВОРЧІСТЬ БЕЛЬКЕЙС СОЛЕЙМАНІ

Іранська проза кінця ХХ і поч. ХХІ ст. набуває значного розвитку. Це зумовлено стабілізацією суспільно-політичної ситуації в Ірані, а саме встановленням Ісламської республіки на чолі з Верховним лідером (Аятоллах) (Ісламська революція 1979 р.), закінченням ірано-іракської війни (1980–1988 рр.), відродженням усіх сфер життя в країні: економіки, сільського господарства, важкої та легкої промисловості тощо [3].

У письменників з'являється час і можливості для розвитку своєї творчості. Вбираючи спадщину дореволюційних років та вже будучи сформованими у постреволюційні роки, сучасні письменники мають досить багатий пласт для тем своїх творів. З'являються цікаві романи, оповідання, новели (дастан-е кутах), поезії і т. п. На арену іранської сучасної літератури виходять нові прізвища письменників. Їхня кількість

дуже велика, про це свідчать кількість творів, які щорічно подають письменники на різноманітні літературні премії («Книга року», імені Джалала Аль-Ахмада, імені Гушаньга Гольшїрі, «Мехреган Адаб» тощо).

Сучасне життя іранців постає у різних за жанрами і тематикою творах цих письменників у всьому своєму різноманітті: гостросоціальна проза і твори з філософським підтекстом, оповідання для молоді та жіночі історії, розповіді про кохання і віру, притчі та казки, сатира та гумор, побутові замальовки.

Стрімко розвивається і жіноча проза. Зрозуміло, що на початку ХХ ст. в Ірані літературою могли займатися тільки жінки, що відносились до вищого класу. Проте завдяки просвітицтву і поліпшенню становища жінки у суспільстві з часом письменницькою діяльністю стали займатись і жінки середнього класу. Також важливим переломним моментом у самореалізації та самовизначенні іранських жінок стала Ісламська революція 1979 р. Коли говорять про іранську сучасну жіночу прозу кінця ХХ – поч. ХХІ ст., зазвичай виділяють твори таких письменниць, як Сїмін Данешвар, Магшїд Амїршахі, Голї Тараггї, Шагрнуш Парсіпур, Сара Ерфанї, Газале Алїзаде, Зоя Пірзад, Монїру Раванїпур, Шїва Арастуї, Фархонде Агаї, Разїе Тоджар, Самїра Асланпур, Манїже Джанкулї, Захра Заварїян, Фарїба Вафї, Белькеїс Солейманї та інші. Теми жіночої прози Ірану пов'язані з самою жіночою суттю, жіночою душею, з визначенням її місця в суспільстві: любов, материнство, самотність, роль в родині і суспільстві, протест проти патріархальних традицій, боротьба за особисте щастя і т. п. [3]

Белькеїс Солейманї (بلقیس سلیمانی) – письменниця, прозаїк, літературний критик, дослідниця та журналістка. Народилася в 1963 році в селищі поблизу міста Керман в Ірані. Отримала диплом магістра філософії Тегеранського університету. Одружена, має двох дітей. Проживає в Тегерані [2].

З 1998 року починає писати роман «Остання гра жінки» (بازی آخر بانو), опублікований в 2005 р., який був нагороджений літературною премією «Мехреган Адаб» та переміг в номінації «кращий роман» літературної премії Ісфагану у 2006 р. Протягом 6-ти років працювала головним редактором культурного відділу на «Радіо Фарханг». Була членом журї міжнародних фестивалів та премій у галузі радіо та преси. В 2016 р. нагороджена Орденом I ступеня за видатні заслуги в культурно-мистецькій сфері [5].

У своїх творах, зокрема у романі «Тїтонька гра» (خاله بازی) здебільшого описує вплив політичних подій революційних років (80-ті роки ХХ ст.) на життя жінок, її герої постають у різних ситуаціях: вибору, свободи, смерті та реакції на вбивства та інші події.

Її творчий доробок складає більш як 100 статей, деякі перекладені іноземними мовами (англійською, італійською, арабською тощо); 2 збірки надкоротких оповідань: «Гра у наречену й нареченого» (بازی عروس و داماد) 2007 р. [4] і «Хлопець, який мене любив» (پسری که مرا دوست داشت) 2017 р.; та 10 романів: «Тітонька гра» (خاله بازی) 2004 р.; «Остання гра жінки» (بازی آخر بانو) 2005 р.; «Ласкаво просимо до Аїда» (به هایدس خوش آمدید) 2010 р.; «Собаче життя» (سگسالی) 2013 р.; «Я боюсь гуранців» (من از گورانی ها می ترسم) 2015 р.; «Ніч Тагер» (شب طاهره) 2015 р.; «Бордовий» (مارون) 2017 р.; «Ті матері, ці доньки» (آن مادران، این دختران) 2018 р. «Пішки» (پباده) 2019 р.; «Мое ім'я Белькейс» (نام کوچک من بلقیس) 2019 р. [1].

Б. Солеймані – смілива і мужня письменниця, яка не боїться висловлювати свої думки. Вона не дотримується етичної та консервативної політики сучасних письменників. На її думку, життя не завжди таке гарне, а потворність та зло є невід'ємною частиною життя. Вона порушує стереотипи і розкриває теми, про які мало хто з письменників наважується відкрито сказати, а саме про смерть, зраду, тяжку долю вдови, протиріччя поколінь, дискримінацію, класову нерівність, роль революції і війни в житті іранських жінок тощо [5].

Письменницю цікавлять життєві, повсякденні явища та життя у цілому. Але на протигагу життю авторка приділяє увагу й темі смерті, яка в незвичному ракурсі відображена у її збірці надкоротких оповідань «Гра у наречену й нареченого» [4]. У своїх творах вона переважно висвітлює життя іранських жінок з різних верств населення та показує, що з дискримінацією може зіткнутися будь-яка жінка, незалежно від свого стану у суспільстві. У своїх романах таких, як «Тітонька гра», «Остання гра жінки», «Ніч Тагер», «Бордовий», «Ті матері, ці жінки», «Пішки» тощо, Б. Солеймані досліджує взаємозв'язок любові та ненависті, зла і добра. Через призму поглядів своїх персонажів вона показує різницю у сприйнятті життя та його сенсу загалом. Також, авторка знайомить читачів з історією Ірану, пишучи про людей у різних часових проміжках та особливо якісно розкриває та показує атмосферу, що панувала в країні у другій половині ХХ століття, революційні та постреволюційні часи.

Список використаних джерел:

1. Белькейс Солеймані. *Wikipedia*. URL: https://fa.wikipedia.org/wiki/بلقیس_سلیمانی (дата звернення: 22.11.2021).
2. Біографія та твори Белькейс Солеймані. *Navaar*. URL: <https://www.navaar.ir/artists/author/1531> (дата звернення: 22.11.2021).
3. Моллаахмаді Дехагі А. Фемінний дискурс іранської прози ХХ – початку ХХІ ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04. Київ, 2021. 212 с.

4. Ноурузі Я. Збірка «Гра у наречену й нареченого» Белькейс Солеймані. *Vista News Hub*. URL: <https://vista.ir/m/a/rrhfy> (дата звернення: 25.11.2021).

5. Рагдарі А. Про жіночу долю у творах Белькейс Солеймані. *Taaghche*. 2019. URL: <https://taaghche.com/blog/1398/05/28/> (дата звернення: 25.11.2021).

Сопільняк С. В.

аспірантка 3 року навчання

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

РИТУАЛ ОБКУРЮВАННЯ У СКЛАДІ СТЕРЕОТИПНОЇ ПОВЕДІНКИ ПРЕДСТАВНИКІВ ПЕРСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ

Останнім часом в умовах розвитку глобалізаційних процесів спостерігається все більший інтерес лінгвістів, соціологів, психологів, етнографів, літературознавців до феномена стереотипної поведінки носіїв різних мов і культур. Вікові традиції, особливості менталітету, культурні та мовні відмінності – всі ці фактори впливають на взаємовідносини представників різних народів, міжкультурну комунікацію, ефективність співпраці та взаєморозуміння.

Як зазначає Т.Б. Радбіль, культура як колективна пам'ять і колективна свідомість певного народу виробляє певні механізми, які дозволяють людині орієнтуватися у цьому світі і зберігати все цінне, що було накопичене нашими предками протягом багатьох віків. Такий неписаний кодекс поведінки певним чином кодифікується і фіксується у формі ритуалів, обрядів і стереотипів [1, с. 271]. Стереотипи є предметом вивчення багатьох сучасних гуманітарних досліджень, оскільки вони пронизують майже всі сфери діяльності людини і регулюють лінгвосеміотику її поведінки в різних ситуаціях. Вивченням стереотипів у лінгвістиці займалися такі вчені, як А.Ф. Байбурін, Є. Бартмінський, Ф.С. Бацевиц, Є.В. Вельмезова, В.З. Демьянков, І.А. Держанський, Г.Г. Єршова, О.С. Кубрякова, І.І. Орел та інші. Зокрема комунікативно-поведінкові стереотипи досліджували Г.Є Крейдлін та С.І. Перверзева. Особливості функціонування перських етнокультурних стереотипів досліджувала О.В. Мазєпова.

У нашому дослідженні ми поставили за **мету** встановити особливості формування стереотипної поведінки в представників перської лінгвокультури на матеріалі перських народних прикмет і забобонів, у яких відображається ритуал обкурювання.

Обкурювання гармалою, або, як кажуть в народі, «степною рутою» та ладаном з метою усунення чи перешкоджання пристрїту є одним з давніх звичаїв іранського народу, який широко поширений і в сучасному Ірані. З давніх-давен іранці вважали руту священною рослиною і ототожнювали її з небесною силою, що має цілющі та магічні якості.

Для передання поняття «окурювати гармалою» в перській мові використовується складне дієслово اسپند دود کردن «**espond dud kardan**». Саме слово «**espond**» походить від авестійського «spentā ārmiti (ārmaiti)» [5, p. 192].

Spentā Ārmiti (з авест. «святе благочестя», пехл. Spandārmad, перс. Isfandārmad,) – один із шести Амеша-Спента, вищих ангелів царства світла й покровителів добра у зороастризмі, які разом з Агура-Маздою формують «святу сімку». Загальний іменник «ārmaiti» має ведичний споріднений іменник жіночого роду «arāmati», що означає «благочестивість, відданість», а у Рїгведі згадується богиня на ім'я Араматї. У зороастрійських Гатах загальний іменник «ārmaiti» зустрічається разом з прикметником «spenta», що означає «чистий» або «святий». Цей прикметник неодноразово вживається в Гатах з іменем богині й слугує її постійним епітетом в Авесті. У поєднанні зі словом «ārmaiti», утворює її власне ім'я середньоперською та перською мовами – Spandārmad («свята мудрість») [3].

У «Великому тлумачному словнику» Х. Анварї зазначено, що «espond/esfand» اسپند/اسفند – це 1) дванадцятий місяць іранського календаря; 2) (рослина) чорне насіння з приємним запахом, яке кидають у вогонь, щоб позбутися пристрїту [2, p. 101-102].

М. Есламі Надушан, сучасний іранський поет, критик і дослідник, у своїй аналітичній книзі «Оповідь з оповїдей» зазначає, що відповідно до зороастрійських традицій запалювання ладану було обов'язковим під час проведення релїгійних церемонїй. Як відомо, такий ритуал був поширеним під час релїгійних дійств серед багатьох давніх народів. Музика і запах допомагали збуджувати уяву, подразнювати нерви, створювати приємну атмосферу та впливати на емоційний стан людини. Після приходу в Іран ісламу люди вірили, що там, де димить ладан, звідти тікають джини й злі духи [4, p. 53].

Проаналїзувавши приклади функціонування ритуалу обкурювання в межах перських народних прикмет і забобонів на матеріалі творів художньої літератури, ми прийшли до висновку, що з огляду на значну розповсюдженість цього явища у сучасному перськомовному

суспільстві, його можна кваліфікувати як один із культурно-маркованих стереотипів прескриптивних форм поведінки носіїв перської лінгвокультури. Найчастіше іранці звертаються до ритуалу обкурювання гармалою/рутою у таких стереотипних ситуаціях, як запобігання пристрїту, проводи близьких людей у подорож та нездужання. Досить часто у комунікації представників перської лінгвокультури згадка про обкурювання чи запалювання рути є елементом клішованого етикетного спілкування. Як показав аналіз, сам ритуал обкурювання складається з трьох структурних елементів: 1) ритуальний акт; 2) мета здійснення акту; 3) відповідні словесні формули. Однак останній елемент ритуалу у художніх творах не завжди актуалізований автором. Варто також підкреслити той факт, що в усіх наведених прикладах ритуал обкурювання чи запалювання рути й ладану присутній передусім у комунікації жінок, що може свідчити про більшу забобонність жіночої половини іранського населення.

Список використаних джерел:

1. Радбиль Т.Б. Основы изучения языкового менталитета: учеб. пособие. Москва. 2013. 328 с.
2. Anvari H. Farhang-e bozorg-e soxan: Vol. 1, Tehrān: Mahārat, 2002. 699 p.
3. Boyce M. Armaiti. Encyclopedia Iranica, 2011. <https://iranicaonline.org/articles/armaiti> [Accessed 24 November 2021].
4. Eslami Nadušan M. Dāstān-e dāstānhā. Tehrān: Šerkat-e sahmī-ye entešār, 2011. 280 p.
5. Moxtāri M., Āryān H., Tavakkoli S. Motreb-e ātaš (barresi-ye mazmun-e esband dar še're fārsi). Faslnāme-ye taxasosi-ye tafsir va tahlil-e motun-e zabān va adabiyāt-e fārsi. Karaj, 2017. P. 189-212.

НАПРЯМ 2. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА КРАЇН АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ

Гончаренко А. В.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії
Сумського державного університету
м. Суми, Україна*

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА США ЩОДО КИТАЮ У ПЕРІОД ПРЕЗИДЕНТСТВА ДУАЙТА ЕЙЗЕНХАУЕРА (1953 – 1961 рр.)

На початку 50-х рр. ХХ ст. США сприймали КНР як одного з своїх головних суперників у боротьбі за ідеологічний, військово-політичний і економічний вплив в Азії. Розробка зовнішньополітичної стратегії щодо «нового Китаю» була важливою складовою частиною міжнародної політики США у контексті формування американської геополітичної доктрини. Її підґрунтя якої сформували політичні концепції «стримування» і «відкидання» комунізму, які забезпечували ідеологічне обґрунтування зовнішньої політики США.

Перемога на президентських виборах 1952 р. республіканців на чолі з Дуайтом Девідом Ейзенхауером (1953–1961 рр.) не призвела до змін у зовнішньополітичній стратегії США. *Д. Ейзенхауер поділяв точку зору свого попередника Г. Трумена щодо основних засад зовнішньої політики США, обидва вважали комунізм монолітною силою, яка бореться за світове панування [2, с. 169].*

Державний секретар США Джон Фостер Даллес (1953–1959 рр.) виступав за зміну зовнішньополітичного курсу США, запропонувавши замінити політику «стримування», яка була охарактеризована як оборонна, доктриною «звільнення», яка передбачала використання різноманітних засобів для ліквідації комуністичного блоку.

Вашингтон намагався здійснювати на Китай постійний військово-політичний тиск з метою ізоляції КНР від решти країн Азії. У військовому контексті це передбачало створення військового заслону по периметру кордонів Китаю, патрулювання Тайванської протоки кораблями 7-го флоту США, розширення присутності американських сухопутних збройних сил у КР на Тайвані, в Японії та інших регіонах Азії, створення у східній частині Азії військових блоків СЕАТО і АНЗЮС, які підтримували ці дії Білого Дому. Не остання роль у цій зовнішньополітичній стратегії відводилася і

ядерному тиску, що особливо проявилось в період війни у Кореї (1950–1953 рр.) і в моменти загострення ситуації у Тайванській протоці (1954–1955 рр., 1958 р.) [3, с. 91].

Існування КНР в умовах тогочасної системи блокового протистояння ставило перед архітекторами американської зовнішньої політики цілу низку проблем. Була відкинута концепція зміцнення військово-політичного та економічного впливу США в Азії з опорою на сильний і дружній Китай, яка формувалася десятиліттями. Уряд Чан Кайші у Тайвані не міг замінити колишній Китай за своїм військово-економічним потенціалом та політичним впливом. З метою реалізації власних геополітичних завдань в Азії США були змушені зробити ставку на Японію замість Китаю. Проте цей вибір міг призвести до появи серйозних проблем унаслідок вкорінених японсько-американських протиріч. Система міжнародних відносин, яка виникла на Далекому Сході наприкінці 40 – на початку 50-х рр. XX ст. не відповідала американському розумінню «стабільності» для цього регіону, і «винуватцем» цього у Вашингтоні вважали комуністичний Китай.

Геополітична поразка США в Азії збільшувалася внаслідок того, що Китай не просто перестав бути їх головним союзником у регіоні, а став складовою частиною комуністичного блоку. Саме звідси бере витоки суто ідеологічний підхід, характерний для китайської політики США у період президентства Дуайта Ейзенхауера в 1953–1961 рр. Цей підхід було закріплено в американо-тайванському безстроковому договорі 1954 р., який на тривалий час завів американо-китайські відносини у глухий кут [3, с. 92].

Проблема стосунків з КНР переросла для США у проблему регіональної політики і погоджувалася Вашингтоном з усією його політикою в Східній і Південно-Східній Азії і, внаслідок цього, з глобальною антикомуністичною стратегією. Так, під час засідань комісій з закордонних справ палати представників і сенату Конгресу США навесні 1957 р. заступники помічника державного секретаря У. Себолд і Р. Мерфі, торкаючись китайської політики, зазначали, що початок навіть обмежених контактів з КНР призвів би до «певної форми умиротворення китайських комуністів» і підірвав би «провідну роль США у світі як антикомуністичної держави» [11].

Ще більш різкі випадки стосовно КНР містилися в промові державного секретаря США Дж. Даллеса у Сан-Франциско 28 червня 1957 р. під час якої він висловив надію на тимчасовий характер комуністичного режиму в Китаї і зазначив, що американський уряд зобов'язаний перед своєю країною, її союзниками і китайським народом зробити все, що в його силах, щоб сприяти ліквідації цього режиму [3, с. 92].

Влітку 1958 р. розвідка КР дійшла висновку про те, що Пекін почав розробку власної ядерної зброї. Це повідомлення різко змінило значення союзу з Тайванем для Білого Дому. Поява у Китаю своєї ядерної зброї змінювала б баланс сил у західній частині Тихого океану, і на думку представників Пентагону та держдепартаменту, «створювала загрозу майбутньої безпеки» цілий низькі держав у Східній Азії. Ідея про надання «допомоги» режиму Чан Кайші у «поверненні на материк» стала знов стала актуальною. Тому прибережні острови, які могли б зіграти роль «трампліну» для «стрибка на материк», почали сильно котуватися в політичній грі у тайванському питанні [10, с. 292-304].

Наприкінці серпня 1958 р. в американо-китайських відносинах склалася ситуація, яка дозволяла, з точки зору архітекторів зовнішньої політики США, балансувати на межі війни, широко застосовувати політику «з позиції сили». Проте радянсько-китайський договір дружбу, союз і взаємну допомогу 1950 року стримував агресивні устремління «яструбів» у середні американського істеблішменту. Більшість американського політикуму вважала, що локальний інцидент міг легко перерости у нову світову війну.

Тайванська криза 1958 р. детермінувала появу нової риси в американо-китайських стосунках – керівництво США і КНР унаслідок цілої низки причин одночасно було зацікавлено у загостренні ситуації на міжнародній арені. Завдяки цьому конфлікту лідери комуністичного Китаю перейшли до реалізації усередині країни політики «трьох червоних прапорів». Вашингтон використав це загострення як привід для відмови від політики співпраці з країнами комуністичного блоку. Вперше виникло співпадіння інтересів держав, яких розділяли значні протиріччя, що пізніше неодноразово повторювалося [4, с. 78].

Керівництву США Тайванська криза 1958 р. спричинила чимало проблем, проте продемонструвала певну самостійність дій з боку лідерів КНР, які на окремих етапах цієї кризи діяли без погодження з СРСР. Так, обстріл островів Мацзу і Ціньмень було здійснено без попередніх консультацій з радянською стороною, що було грубим порушенням відповідних положень радянсько-китайського договору 1950 р. [7, с. 219-220]. Візит делегації СРСР до КНР повинен був продемонструвати радянсько-китайську однотайність у цьому питанні [1, с. 172-173]. Саме в цих акціях керівництва КНР виявлялися небезпечні тенденції для монолітного комуністичного блоку.

Перед архітекторами зовнішньої політики США все гостріше поставало питання щодо необхідності формування нового зовнішньополітичного курсу щодо КНР. Представники американського істеблішменту все частіше почали розмірковувати над тим, як використати в політичних і військово-стратегічних інтересах США

радянсько-китайські протиріччя, які все більше загорювалися. За визнанням американських спостерігачів, націоналізм, на їхню думку, був основним атрибутом «китайського комунізму» [6, с. 20].

Однією з найважливіших передумов для перегляду політики США щодо КНР був відхід КПК від узгодженої лінії країн комуністичного блоку на нарадах у 1957 і 1960 рр., а також посилення антирадянських тенденцій у політиці Пекіну.

Питання про зовнішньополітичний курс стосовно Китаю досить гостро постало у передвиборній кампанії 1960 р. у США. Заяви кандидата у президенти від демократів Джона Фіцджеральда Кеннеді свідчили про намір, у разі обрання його президентом, змінити китайський курс США.

Список використаних джерел:

1. Борисов О.Б., Колосков Б.Т. Советско-китайские отношения. 1945–1970. М., 1972. 476 с.
2. Годлевський М. Силові і несилкові засоби в зовнішній політиці США в 1950–1960-х роках. *Американська історія та політика*. 2016. № 1. С. 168-175.
3. Давыдов А.С. Идеология и прагматизм в китайской политике США: дис. ...канд. ист. наук: 07.00.03. М., 2005. 247 с.
4. Дубинин Ю.А. Китайско-американские отношения. 1955–1972 гг.: дис. ...канд. ист. наук.: 07.00.05. М., 1975. 267 с.
5. Косов А.П. Внешняя политика США в отношении КНР в 1949–1969 гг. *Ученые записки УО «ВГУ им. П.М. Машерова»*. 2012. Т. 14. С. 118-127.
6. Место Китая в глобальной политике США. [Редкол.: В.П. Лукин (отв. ред.) и др.]. М., 1987. 359 с.
7. Советско-китайские отношения. 1917–1957: Сборник документов. [Отв. ред. И.Ф. Курдюков]. М., 1959. 467 с.
8. Таран М.А. Тайвань в американській політиці «стримування та ізоляції» КНР на Далекому Сході (1949–1969). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2006. Вип. 87-88. С. 53-56.
9. Філатов М. Еволюція сприйняття КНР в американському суспільстві та політичному істеблїшменті: від «стримування та ізоляції до «стратегічної взаємодії» (кінець 1940-х – початок 1980-х років). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2010. Вип. 101. С. 44-47.
10. Eisenhower D.D. The White House Years. Vol. II. Waging Peace (1956–1961). N.-Y., 1965. 471 p.
11. The New York Times. 1957. 29 March.

Дашенко Г. В.

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри порівняльної філології східних та англomовних країн
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна

ТРАДИЦІЙНИЙ КИТАЙСЬКИЙ ТЕАТР: ДО ПИТАННЯ СИМВОЛІЗМУ В КЛАСИЧНІЙ ДРАМИ

Джерела китайської драми дослідники, перш за все, бачать у різноманітних культових обрядах, що були пов'язані з поклонінням богам та предкам, в обрядах життєвого циклу і календарних святах [1, с. 1]. Релігійні церемонії, що поєднували спів, жести і танці, являли найдавнішу синкретичну форму театрального мистецтва. Маски, що вживалися у релігійних обрядах, багато в чому визначили облік театральних персонажів [1, с. 203]. Відомо, наприклад, що в XII ст. для імператорського двору було виготовлено набір з 800 ритуальних масок, проте жодна маска не повторювала іншу [4, с. 361]. Готовий набір ампула середньовічний театр отримав з персонажів, що були присутні на народних святах – розпусний чернець, поважний дурень, шахрай тощо.

За часів династії Сун (宋朝, 960–1279) музичні традиції північного та південного Китаю набули особливого значення, що відобразилося саме у виставах, де можна було побачити відмінності в мові і культурі жителів цих регіонів. Для північної музики було характерно різке, уривчасте звучання, швидкі зміни регістрів, а мелодії півдня відрізнялися більшою мелодійністю, ліризмом та гармонією [5, с. 2]. Починаючи з XII ст. вистави почали поділяти на північні *юаньбень* (院本) та південні *цзацзюй* (杂剧), але вже у XIII ст. північні вистави отримали назву *цзацзюй*, а південні – *сівень* (戏文) [3, с. 6].

Найчастіше *цзацзюй* представляли собою жартівливі сценки з діалогами за участю 4-5 акторів. Гралися вони заради комічного ефекту, тому в них неодмінно були присутні биття палицями, бійки та інші трюки, покликані розсмішити глядачів. Ці вистави мали закінчені сюжети на історичні, побутові, фантастичні теми, музичний супровід *чжугундя* (诸宫调) та класифікацію персонажів. Через те, що в сунських виставах за акторами вже були закріплені певні ампула, вони отримали назву «вистави вільного стилю з п'ятьма дійовими особами» (五花爨弄) [6, с. 148]:

– *моні* (末泥) – головний актор трупи, найчастіше старий, ампула позитивного героя;

– *іньсі* (引戏) – ампула позитивного героя;

- *фуцзін* (副淨) – другорядний актор, комічне амплуа;
- *фумо* (副末) – другорядний актор, об'єкт жартів *фуцзіна*;
- *чжуангу* (裝孤) – амплуа чиновника.

В подальшому типи ролей поділялися на чоловічі та жіночі, цивільні та військові, позитивні та негативні. В ті часи не було незвичним, коли жінка грала роль молодого чоловіка. Актор, який грав цивільні ролі, повинен був гарно співати; актор, що грав військових, повинен був бути гарним акробатом та знатися на бойових мистецтвах. До негативних ролей належали комічні та несимпатичні персонажі. Вони часто з'являлися на сцені як слуги, зрадники, розбійники та інші непривабливі особи, які були не лише огидними зовні, а й надзвичайно дурними: через їхню власну необізнаність та незграбність всі їхні підлі плани не досягали мети.

За часів династії Юань (元朝, 1279–1368) ролі в *цзацзюй* поділялися на різні амплуа, які вже відрізнялися за віком, характером, зовнішністю, голосом тощо. Зазвичай у *цзацзюй* було 3 основних амплуа: чоловічі ролі *мо* (末), жіночі ролі *дань* (旦) та негативні чоловічі ролі *цзін* (淨) [1, с. 1]. До амплуа *мо* відносилися головний персонаж *чженмо* (正末), другорядний персонаж *фумо* (副末,) та персонаж молодого віку *сяомо* (小末). До амплуа *дань* відносилися головний персонаж *чжендань* (正旦), другорядний персонаж *фудань* (副旦) та персонаж молодого віку з дуже маленькою комічною роллю *вайдань* (外旦) [1, с. 5]. У амплуа негідника *цзін* був ще різновид *фуцзін* (副淨) – молодий негативний персонаж [1, с. 16]. Також була категорія *цза* (杂), до якої відносилися всі інші другорядні ролі, а саме: чиновник *гу* (孤), стара *буер* (卜儿), дитина *лайер* (孩儿), студент або вчений *сісуань* (细酸) тощо.

За соціальним статусом головні персонажі необов'язково займали високе положення у суспільстві: головними персонажами *чженмо* могли бути як імператор, так й чиновник середнього рангу. Проте у головних персонажів з різних *цзацзюй* є риси, які їх об'єднують. Так, для *чженмо* це – зрілий вік та позитивність образу, для *чжендань* це – молодість, краса та наявність численних чеснот.

Функціонування театру в суспільстві мало важливі наслідки: театральні трупи виступали не лише у звичайних театрах, але й за запрошеннями, в приватних будинках на святах. Деякі трупи подорожували з міста на місто, виступаючи на храмових святах. Виступ повинен був проводитися за будь-яких умов, навіть без звичайних декорацій та великого реквізиту. Сам актор мав вміти викликати будь-яку необхідну уяву. Тому протягом століть китайська драма розвинула дуже велику кількість символічних форм не з філософських переконань,

а з самої необхідності. Для непосвячених ця мова часом здається такою ж незрозумілою, як жести пальців тайської танцівниці. Наприклад, коли полководець, котрого можна впізнати за двома пір'ями на шоломі, стоїть на стільці, це означає, що він стоїть на вершині пагорба, дивлячись на поле бою. Якщо він потім розмахує батоном, це означає, що він верхи на коні. Тому від актора не вимагалось співчуття персонажу, якого він грав; він повинен був продемонструвати символічну поведінку за допомогою символічних рухів та стандартизованої мови.

Дуже велика увага приділялась костюмам, які становили більшу частину витрат трупи [1, с. 27; 2, с. 2]. За часів династії Сун одяг городян був набагато різноманітнішим та барвистішим, ніж за правління наступних династій: навіть продавці ліків та ворожки мали носити головні убори та ремінці, навіть у жебраків були норми щодо того, як саме вдягатися, бо суспільство не допускало нехтування ними. Вчені, селяни, ремісники, купці, усі професії мали свої власні типи одягу. Таким чином, люди могли одразу впізнати, до якої соціальної верстви вони належать [1, с. 71]. Хоча у виставах типи вбрання часто узагальнювались з міркувань економії коштів чи незнання, або за власним вибором драматурга, проте актори на сцені були вдягнені в яскраві, хоч і прості костюми. Танцюристи використовували переваги одягу (наприклад, довгі рукава), а також різноманітні предмети (пір'я, віяла, ліхтарі тощо).

На перший погляд яскраві кольори костюмів можуть здаватися випадковими, проте це складна система символізму кольору. Колір тканини надає інформацію вже не про амплу актора, а про конкретного персонажа, якого він грає. Культурні вірування, пов'язані з кольором, додатково проявилися через норми одягу, при цьому кольори надавалися за званням і статусом людини та виражали його вік, також колір вказував на певний сезон. Основними кольорами для тканин були синій, жовтий, червоний, білий та чорний. Все це безпосередньо вплинуло на правила застосування та символіку костюмів у китайській драмі, бо завдяки костюмам автор міг розповісти аудиторії про деталі життя персонажів драми. Тому кольори костюмів у китайській драмі мають велике значення: вони виражають владу, звання та статус персонажа, їхній вік та навіть місце проживання.

Кольори в китайській драмі поділяються на 3 типи [1, с. 72]:

– *ан усе* (上五色): червоний (紅), зелений (綠), жовтий (黃), білий (白) та чорний (黑); оскільки вони вважаються найкращими кольорами, то з'являються в одязі аристократів, імператорських чиновників та генералів, а також в одязі чоловічих персонажів та головних персонажів;

– *ся усе* (下五色): пурпуровий (紫), рожевий (粉), блакитний (藍), бірюзовий (湖藍), оливковий (秋香); як правило, одяг таких кольорів мають другорядні персонажі у неформальних сценах, хоча інколи пурпуровий та блакитний кольори є в одязі аристократів;

– *цзасе* (雜色): до цієї категорії належать всі інші кольори, які складаються з поєднання трьох та більше відтінків, але найчастіше з цих кольорів на сцені можна побачити помаранчевий, сірий та коричневий. Кольори цієї групи не мають свого окремого символічного значення, використовуються переважно для костюмів слуг, робітників та людей похилого віку. Сірий, білий та інші нейтральні кольори з'являються в одязі ченців [7, с. 29].

Також звичайним явищем у виставах було використання гриму та масок, проте після династії Сун від масок відмовилися, залишивши лише грим [1, с. 203]. Грим акторів поступово перетворився на повноцінну символічну систему: для знавців часто достатньо побачити поєднання кольорів і форм, щоб визначити тип персонажу, а іноді навіть й конкретний персонаж з першого ж моменту, як актор з'являється на сцені. Поєднання різноманітних виконавчих елементів (музика, спів, діалог, акробатика тощо) з традиційними амплу акторів та символікою костюмів зробило театральну виставу більш яскравішою та жвавою, чого неможливо було б досягти лише завдяки звичайним декораціям та використанню реквізиту.

Список використаних джерел:

1. Bonds, A. Beijing opera costumes: the visual communication of character and culture. Honolulu, 2008. 350 p.
2. Li, S. Cross-dressing in Chinese opera. Hong Kong, 2003. 294 p.
3. Siu, W., Lovrick, P. Chinese opera: images and stories. Vancouver, 1998. 239 p.
4. Song, Y. The deified human face petroglyphs of prehistoric China. New York, 2015. 367 p.
5. The Columbia anthology of Yuan drama / edited by C. T. Hsia, Wai-ye Li, and George Kao. New York, 2014. 413 p.
6. 元鵬飛。戲曲文物與戲劇形態。臺北，2014。305 頁。
7. 張慧琴。中華傳統京劇服飾文化翻譯研究。北京，2020。

Демочко Г. Л.
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент катедри суспільних наук
Харківського національного медичного університету
м. Харків, Україна*

Полякова А. О.
*студентка І медичного факультету
Харківського національного медичного університету
м. Харків, Україна*

КУЛЬТУРНИЙ ВПЛИВ ПІВДЕННОЇ КОРЕЇ У СВІТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У сьогоdnішньому багатополлярному світі акценти впливу динамічно зміщуються, а протистояння великих «наддержав» вже не виглядає таким актуальним. Україна, обираючи зовнішньополітичний європейський вектор, не має обмежувати себе лише одним напрямком, адже в епоху глобалізації така позиція є з самого початку програтшоною. Затискаючи себе у подібні лещата, країна втрачає можливості співпраці з іншими регіонами, зокрема – Азіатсько-Тихоокеанським, у якому сьогодні на провідні позиції виходить Південна Корея.

Очевидно, що «наздоганяючий» розвиток, який намагалася втілювати пострадянська еліта, не підходить українському політикуму, економіці та суспільству. А «випереджальна» модель має спиратися на вже існуючі світові приклади. Південна Корея в цьому плані стане чи не найкращим прикладом балансу та вибору власного шляху в умовах загрози агресії з боку комуністичного сусіда. Подібні ситуації дають можливість Україні вивчити передовий досвід азіатського партнера та запозичити найкращі моделі.

Південна Корея однією з перших визнала незалежність України та встановила з нами дипломатичні зв'язки [1]. Не варто багато розповідати про історичні паралелі, щоб зрозуміти схожість тисячолітнього поступу двох держав до здобуття власної незалежності. Сьогодні, коли Україна «пробуксовує» у багатьох аспектах свого розвитку, Південна Корея явила світові своє економічне, а найголовніше – культурне диво та домоглася світового визнання. Вона є 12 країною у світі за ростом рівня ВВП [2]. Популярне гасло із однієї соціальної мережі – «Це, що Таймсквер?», яке містить у своєму значенні захоплення чимось надзвичайним, дивовижним, на сьогодні можна в повному розумінні застосувати до столиці Північної Кореї Сеулу, та проте аж ніяк не до

українського хронотопу, який має не менш цікаву історію та заслуговує на визнання.

Економічний стрибок азіатського партнера зумовлений нестандартними підходами до управління. До 25-річчя взаємовідносин між Україною та Південною Кореєю аналітики порівняли деякі показники для пересічного українця. Отже, змінивши вишиванку на ханбок, людина б отримувала у Кореї заробітну платню вищу в 4,5 рази більше, прожила б на 10 років довше, втричі більше споживала електроенергії, мала у 9 разів більше шансів жити з ВІЛ та на 60% менше стикалася із проблемою безробіття [1].

Сьогодні Південна Корея активно просуває свої бренди на світовому ринку, даючи фору відомим виробникам. Найменування Samsung Electronics, Kia, Hyundai Motor, KB Financial Group, LG Electronics стали синонімами якості. Корея зосередила увагу на застосуванні високих технологій. Hyundai Motor вже виробляє автомобілі з водневими двигунами, Samsung Electronics випускатиме мікротелевізори з неорганічними світлодіодами та безрамковим дизайном. Вона анонсує інновації у технологіях, які дозволяють економити на їжі (платформа Food AI, що працює у зв'язку із холодильником Family Hub™ та синхронізованою системою приготування їжі), тримати тіло здоровим та загартованим (функція Smart Trainer). Орієнтуючись на світові потреби наразі у Республіці Корея виробляється вакцина від COVID-19 AstraZeneca-SKBio, яку, до речі, поставили і до України в рамках механізму справедливого розподілу вакцин від коронавірусу у світі COVAX [3].

У культурному плані з Кореї також багато в чому можна брати приклад. За статистикою, 98% мешканців ідентифікують себе з корейцями. Корейська мова є офіційною і домінуючою, задля підтримки її впровадження у практику та контролю ще 1991 року створено Національний Інститут корейської мови. Корейці радо святкують 9 жовтня День хангилю, коли за наказом короля Седжона 1446 року писемність офіційно запроваджена у вжиток.

«Хвиля халлю» наразі є важливим культурним вектором впливу на світ. Ще 1993 року, коли у Кореї вийшов серіал «Парк юрського періоду», збори від нього становили більше, ніж продаж півтора мільйонів моделей всесвітньовідомої марки автомобілів Hyundai. З цього часу країна визнала свій значущий культурний потенціал та активно впроваджує його у життя.

Найбільш показово втілюється «халлю» у кінематографі та музиці. Корейські серіали поступово вийшли за межі азійського світу й сьогодні цікаві для глядачів різних країн. Дублювання серіалів у багатьох країнах проводиться творчими групами самотужки, що ще раз підкреслює

неабияку цікавість до корейської культури та бажання поширювати її серед широких мас.

Увесь світ підкорився корейському кінематографу 2020 року, коли фільм «Паразити» отримав декілька «Оскарів», у тому числі і за кращий фільм [4]. Справжнім вибухом став вихід 2021 року на екрани серіалу «Гра в кальмара», дохід від якого канал Netflix оцінив у 900 млн. доларів. Прибуток став у 42 рази більшим, ніж витрати на зйомки фільму. Вийшовши на екрани 17 вересня 2021 року, серіал очолив топ у 90 країнах світу.

Неабиякої цікавості становить і музична індустрія Кореї. Гадалося б, чи може вона тягатися із брендами в автомобілебудівництві, виробництві електротехніки? Як виявляється, що так. Загально відомий корейський гурт BTS компанії BigHit (нині – HYBE) довів усьому світові, що азіатська музика може зацікавити усіх в незалежності від кольору шкіри, віросповідання, гендерної ідентичності та мовного бар'єру. Вже двічі представники гурту призначалися Президентом країни Мун Чже Іном послами від Республіки Корея та виступали в ООН, неодноразово очолювали світовий музичний рейтинг по версії Billboard, є амбасадорами 11 світових модних брендів та найбажанішими іконами реклами. Останній світовий тур гурту Love Yourself World Tour приніс 78 млн. дол. доходу та рекордів «золотої сімки» не злічити [5]. 2020 року компанія, що просуває гурт, отримала прибутку 142 млрд. вон (119 млн. дол.). В умовах пандемії онлайн заходи принесли не менше прибутку – 14 червня 2020 р. концерт «Bang Bang Con: The Live» побив усі рекорди та приніс 18 млн. дол. Наступний виступ 10 та 11 жовтня 2020 року «Map of the Soul ON: E» із 993 тисячами глядачів зібрав 43 млн. дол. Та перевершили усі фінансові сподівання компанії виступи 13 та 14 червня 2021 р. Концерт «Muster SoWooZoo», який дивилися 1,33 млн. глядачів із 195 країн світу, приніс компанії 70 млн. дол. Корейські інформаційні технології у поєднанні з мистецьким потенціалом продемонстрували інновацію навіть в умовах пандемії. Коли мега-компанії світу втрачали дохід, мільйони людей переводили свої гроші на рахунок BigHit, щоб в умовах соціального дистанціювання, загальної нестабільності та депресії, породженої COVID-19, отримати підтримку та наснагу у музиці, принесеній «хвилею халлю».

Усе, що відверто чи опосередковано рекламують учасники, розпродається за секунди по усьому світу. Це стало проявом так званого «ефекту Мідаса» – торкаючись предметів перетворюємо на золото. Так, місцевий бренд напоїв Teazen отримав нагороду «Бренд року 2021» (*Brand Of The Year Award 2021*) у Кореї лише через те, що учасник гурту на прямій трансляції пив напій компанії [6]. Після виходу ефіру продаж

напою піднявся на 500%, а компанія вийшла на світовий ринок та отримала пропозиції від іноземних партнерів.

З приводу отримання нагороди «Група року» на престижній американській музичній премії АМА (American Music Awards) Президент Південної Кореї Мун Чже Ін сказав, що отримання гуртом цієї нагороди є свідченням демонстрації національного характеру та дипломатичного успіху. Також президент наголосив, що корейцям годі вважати себе слабкими та відсталими, а з цього часу треба пишатися світовим визнанням. До речі, подібний комплекс меншовартості простежується й в українців. За словами американського політолога Джозефа Ная, Корея за останні 60 років найбільш успішно продемонструвала політику «м'якої сили», поєднавши унікальний культурний потенціал із виваженою внутрішньою політикою та збалансованим зовнішньополітичним курсом.

Сьогоднішнє положення Південної Кореї у світі не викликає здивування. Країна входить до Великої Двадцятки, є членом багатьох міжнародних економічних, культурних та екологічних організацій. Україні треба підтримувати тісні відносини з азіатськими партнерами, адже досвід реформ та політики прогресивного управління вартий уваги та наслідування. Не першим, але важливим кроком взаємодії є проведення 30 листопада 2021 року Міжнародного форуму «Корея-Україна», в рамках якого представлено результат Кореї у справі реформи охорони здоров'я та можливості впровадження певних елементів для України. Така співпраця вчоргове дає можливість опанувати зарубіжний досвід, необтяжений політичними мотивами. Відхід від «радянщини» та рух до «європейськості» має бути не обмеженням, а навпаки – розкриттям світові свого потенціалу та запозичення найкращого досвіду країн-партнерів, які вже довели, що політична модель на базі soft power дає не гірші результати, ніж жорстке управління.

Список використаних джерел:

1. Ткаченко В. Креативний потенціал нації: «корейське диво» (до 25-ї річниці встановлення дипломатичних відносин України та Республіки Корея). *Тижневик «Освіта»*. 2017. № 3–4;

2. Веденьова Д. Навіжені серіали та к-пор: як Південна Корея заробляє на хайпі. *24 канал. Економіка*. 17 жовтня 2021 р. URL: https://economy.24tv.ua/navizheni-seriali-k-pop-yak-pivden-na-ekonomichni-novini-ukrayini_n1767421 (дата звернення: 27.11.2021);

3. Голубов О. В Україну доставили вакцину AstraZeneca виробництва Південної Кореї. *Deutsche Welle*. 23 квітня 2021 р. URL: <https://p.dw.com/p/3sT3k> (дата звернення: 27.11.2021);

4. Собецька Я., Раєвський Д. «Гра в кальмара» став найпопулярнішим серіалом Netflix, BTS очолюють Billboard, а в Оксфордський словник додали 26 корейських слів. *Бабель*. 13 жовтня 2021 р. URL: <https://babel.ua/texts/71311-gra-v-kalmara-stala-mayzhe-naupopulyarnishim-serialom-netflix-bts-ocholyuyut-billboard-a-v-oksfordskiy-slovník-dodali-26-koreyskih-sliv-pivdena-koreya-zahoplyuye-svit-tak-i-vse-yde-za-planom> (дата звернення: 28.11.2021);

5. Корейская волна: как музыканты из Южной Кореи зарабатывают \$57 млн в год на песнях о депрессии и подростковых комплексах. URL: <https://www.forbes.ru/forbeslife/382149-koreyskaya-volna-kakmuzykanty-iz-yuzhnoy-korei-zarabatyvayut-57-mln-v-god-na> (дата звернення: 28.11.2021);

6. Сайт компанії Teazen URL: <http://teazen.co.kr/en/m12.php> (дата звернення: 28.11.2021).

Новікова О. В.

магістр мистецтвознавства,

старший науковий співробітник відділу мистецтва Сходу

*Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків
м. Київ, Україна*

КЕРАМІКА В КИТАЙСЬКИХ ПИСЕМНИХ ТА ВІЗУАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛАХ ЕПОХ МІН ТА ЦІН

Існує значний корпус китайських писемних та візуальних джерел, в яких наведено детальні або побіжні описи кераміки та керамічної промисловості. У цій розвідці представлено шість груп джерел епох Мін (1368–1644) та Цін (1644–1911), у яких міститься інформація про китайську кераміку.

Перша група – це китайські «довідники з антикваріату». Традиція створювати довідники зі старовини, започаткована за доби Сон¹ (960–1279), набула по-справжньому імперського розмаху вже після падіння династії Юань (1279–1368). Правителі династії Мін розгорнули політику «повернення» до власної (китайської) спадщини. У мінських довідниках зі старожитностей, крім традиційних для доби Сон виробів з каменю та

---

¹ Тут і далі використано українську практичну транскрипцію китайської мови Н. Кірносолової, Н. Цісар, видану в 2020 р. [1].

металу, вже згадано твори з живопису, каліграфії, лаку, текстилю, кераміки, а також музичні інструменти та рідкісні породи дерев.

Один з таких довідників «Гегу яолвень» (格古要論, «Судження про старовину») було укладено мінськими дослідником та колекціонером 14 століття Цао Джао (曹昭) в 1387 або 1388 роках. Це один з найбільш впливових класичних китайських текстів щодо оцінки мистецтва та антикваріату, який було перевидано щонайменше 4 рази з доповненнями та коментарями та розширено до 13 розділів [3, с. 137; 6, с. 94]. Саме в Гегу яолвень вперше кераміку згадано як антикваріат. Кераміці та порцеляні присвячено дев'ятий розділ під назвою гуяо ци (古窯器), у якому названо найбільш цінні, з точки зору автора, керамічні вироби. Такими, на думку Цао Джао, є білостінні посудини Дін, тоді як синьо-білі вироби Дзіндедження не гідні шани, занадто пістряві та невишукані. А людей, що володіють посудом з барвистими розписами, Цао Джао вважає вульгарними [3, с. 137].

За цінських імператорів зображення антикваріату стало однією з провідних тем в придворному мистецтві. Так, за правління імператора Йонджена (1723–1735) було створено живописний каталог придворних колекцій під назвою Гувань ту (古玩圖, «Старожитності» / «Давні іграшки»), від якого вціліли два сувої. Серед зображень предметів з імператорської колекції кераміки поряд із монохромним посудом цінци доби Сон та зразками синьо-білого фарфору доби Мін зображено твори доби Цін, що ілюструє тяжіння китайської традиції до архаїзації сучасності [4].

За часи правління Цяньлона було продовжено традицію документації цінних взірців антикваріату. Каталоги Дзінгао юньгу (精陶韞古, «Зібрання витонченої старовинної кераміки»), Фангон джансе (燔功彰色, «Професійний випал – очевидна якість») та Яньджи Льовгван (埏埴流光, «Довговічна глина випромінює блиск») містили зображення та короткі описи про раритети кераміки з імператорської колекції [7, с. 50–52]. Крім того, на оборотах деяких з цих раритетів імператор Цяньлон залишив власні написи, у яких виклав міркування щодо мистецької цінності речей, особливостей технології їх виготовлення або описи зображень на поверхні. Так, на обороті тарілки з майстерень Дін, що зберігається в колекції Британського музею, Цяньлон написав наступне:

Серед буяння пагонів та квітів ширяють пара феніксів.

Ця монохромна стримана краса, цінована в Шан-Їнь,

Замінена була за Сюаньде з Ченхва

барвистістю вучай.

Складено імператором Цяньлоном навесні року дін'йов (1777) [2].

У цих рядках імператор зауважує, що саме монохромній кераміці надавали перевагу за доби Шан-Їнь (1600–1046 до н.е.), хоч ця тарілка доби Сон до тих часів відношення не має. Більше того, керамічний посуд архаїчного Китаю зазвичай був розписний. Утім, сонську кераміку з 13 століття розглядали як антикварну, то закономірним видається бажання Цяньлона наголосити на архаїчності її художніх рис та zarazом доєднати цінську династію до китайської культурної спадщини. Водночас, імператор виявляє себе знавцем китайських керамічних традицій та зауважує, що за доби Мін за правління імператорів Сюаньде (1426–1435) та Ченхва (1464–1487) набуває поширення п'ятиколірний розпис порцеляни або вуцай.

До другої групи джерел слід віднести праці китайських літераторів з різних жанрів: поетичні твори, листи, біографії, передмови, панегірики тощо. В окремих абзацах або навіть рядках цих творів згадується кераміка в тому чи іншому контексті. Серед цих розрізнених джерел привертають увагу особисті враження або емоції китайських інтелектуалів щодо порцеляни. Часто порцеляновий посуд асоціювали з культурним дозвіллям, з насолодою, адже з нього вживали чай та вино. До прикладу, посадовець 15 століття Льов Дінджи (1409–1469) залишив такі рядки: «У мою порцелянову чарку служка наливає вино. Допоки воно не наповнить мої ноги, втопить коліна, не зів'ється коло талії, заспокоїть серце, а і я не зможу пити більше. Якщо ще більше, то вино вилиться, закрапає бризками, промочить одяг та взуття. Виночерпій тоді засміється, а господар та гість зчервоніють» [3, с. 132].

Третя група китайських писемних джерел, у яких фігурує кераміка, стосується питань з етикету та впорядкування життєвого простору. У так званих «збірниках настанов» керамічні вироби згадували як декоративно-символічні речі, що крім прикрашання інтер'єру мали налаштовувати на роздуми, сприяти пошуку істини та водночас вабити око.

Назви керамічних майстерень, видів кераміки та порцеляни, уживані донині, відомі з цих мінських «порадників». Одним з них є «Дзвеньшен бадзянь» (遵生八箋, «Вісім трактатів з елегантного життя») письменника, драматурга та енциклопедиста Гао Ляня (高濂, 1573–1620), видана в 1591 році.

У 14-му томі автор не тільки називає керамічні підприємства Гвань, Ге, Жу, Дін, Лонцюань, Дзіджов, Дзянь, Дзюнь, але також надає їм власну оцінку з огляду на їх якість та художні риси. До прикладу, Гао Лянь звертає увагу на характер тріщин посудин та надає їм поетичні назви «колір вугра», «пелюстки квітів сливи у чорнилі» тощо. Крім того, Гао Лянь вводить поняття «дрібний ламаний малюнок» сісвей вень (細碎紋), а також «прихований малюнок» їньвень (隱紋) та порівнює

візерунок на посуді з кігтями краба сѣджва (蟹爪), «скреслою кригою» білє (冰裂) або ікрою риби юлвань вєнь (鱼卵紋) [9].

В четверту групу виділено історико-географічні праці, або діфанджи (地方志, «регіональні хроніки»). Корпус цих документів містить матеріали щодо географії та економіки регіонів, звіти про різні звичаї та локальні звичаї, переліки храмів та шкіл, навіть біографії окремих місцевих жителів та урядовців, а також інформацію щодо керамічної промисловості Китаю. Поширення цей вид документів набув наприкінці доби Мін. Наведемо один з пасажів про Дзіндеджен в передмові Чена Юя (陳潯, урядовець 17 століття), який упродовж 5 місяців 1682 обіймав посаду магістрату Фуляня. В описі міста він зазначив наступне: «...що до економіки, то Дзінде – місто гончарів та торговців керамікою. Тут скупчені човни та вози, постійно прибувають купці з усіх п'яти напрямків. А з міста виїжджають, навантажені численними товарами». Цей уривок красномовно свідчить про значення Дзіндедження – як керамічного та торгового центру, куди прямують люди як з самого Китаю, так й з інших держав, на що натякає фраза «з усіх п'яти напрямків»¹ [3, с. 141].

П'ята група джерел – це праці з флористики. Позаяк, спостереження природи китайці вважали найкращим шляхом пізнання істини, інтер'єр осель мав бути візуально та змістовно поєднаним із екстер'єром. Тому бажаним декором у приміщеннях були твори із зображеннями рослинності, кімнатні рослини або вази із сезонними квітами. На думку мінських інтелектуалів, вази мали доповнювати та підкреслювати квіти, а точніше – бути візуальним продовженням квіткової композиції. Літератор Джан Цяньде (張謙德, 1577–1643) у трактаті «Пінхвапу» (瓶花譜, «Хроніка квіткової вази») 1595 року, надає поради зі створення букетів та підбору ваз до них. Останній розділ він присвячує настановам зі збереження ваз. Юань Хондао (袁宏道, 1568–1610) у 12 розділах праці «Пінши» (瓶史, «Історія ваз») 1599 року, велику увагу приділяє мистецтву аранжування квітів, їх вирощуванню та відбору. Вази автор розглядає як невід'ємну частину загальної квіткової композиції [8, с. 19].

Шоста група китайських джерел, нарешті, присвячена виключно кераміці. Здебільшого, вони були створені за доби Цін, хоч містили фрагменти втрачених нині ранніх текстів. Зокрема, праця «Таоджен» (陶政, «Управління керамікою») 1682 року містить уривок тексту

---

¹ Самоназва Китаю Джонгво означає «серединна імперія». Щодо китайської географії, то під «п'ятьма напрямками» мають на увазі Китай в центрі, та інші держави по чотирьох сторонах світу.

«Таодзі» (陶記, «Мемуари з кераміки») доби Сон. Цікавим є наступний фрагмент: «В минулому у Дзіндеджені працювало понад 300 печей. Керамічні вироби виготовляли білостінні. Їх порівнювали з нефритом та продавали в різних місцях. Зовні вони виглядали ще більш дивовижно, ніж вироби з печей Дін та Лонцюань» [3, с. 135]. З уривку можна зробити висновок, що вже за доби Сон Дзіндеджень був потужним осередком з керамічної промисловості, хоч з кількістю печей автор точно перебільшив. Також варто зазначити, що в місті виробляли посуд не тільки на потреби імператорського двору, але й на продаж.

Вельми об'ємними та інформативними є праці Таошво (陶說, «Бесіди про кераміку») 1744 року та Дзіндеджень таолу (景德鎮陶錄, «Нотатки про кераміку Дзіндедження») 1815 року [5, с. 7, 91, 108]. В обох текстах автори висвітлюють процес виробництва кераміки з приділенням уваги сировині, організації печей, особливостям випалу тощо. Важливими здобутками авторів обох праць є розгляд гончарства та виробництва фарфору не ізольовано, а як етапів єдиного процесу розвитку керамічної промисловості в Китаї; спроба скласти повну історію кераміки та прослідкувати її генезу.

У розвідці наведено лише частину китайських писемних та візуальних джерел, у яких розглядається китайська кераміка та керамічна промисловість. Попри те, в більшості з цих праць кераміка не є центральною темою, в них наведено цікаві факти та спостереження про місце кераміки в китайській культурі, смаки китайців щодо форм та розпису посудин, особливості керамічної промисловості, технологічні аспекти, сфери побутування керамічного посуду тощо.

У спеціалізованих працях з китайської кераміки описано та проілюстровано історію цього китайського ремесла в контексті репрезентації порцеляни як ікони Китаю.

Список використаних джерел:

1. Кірносова Н. А., Цісар Н. З. Пекін vs Бейдзін, Чжуанци vs Джвандзи: проєкт української практичної транскрипції китайської мови. Київ: Сафран, 2020. 128 с.

2. Bowl. Ding ware, Northern Song dynasty, 12th century. Object Place: China: Hebei // The British Museum, London. URL: https://www.britishmuseum.org/collection/object/A_PDF-108 (дата звернення 5.12.2021).

3. Gerritsen A. Fragments of a Global Past: Ceramics Manufacture in Song-Yuan-Ming Jingdezhen / Journal of the Economic and Social History of the Orient. 52, 2009. pp. 117–152. DOI: 10.1163/156852009X405366

4. Handscroll. Qing dynasty, Yongzheng reign. Object Place: China: Beijing // The British Museum, London. URL: https://www.britishmuseum.org/collection/object/A_PDF-X-01 (дата звернення 5.12.2021).

5. Huang E. China's china: Jingdezhen Porcelain and the Production of Art in the Nineteenth Century / A dissertation submitted in partial satisfaction of the requirements for the degree Doctor of Philosophy in History. University of California, San Diego, 2008. 288 p.

6. Łakomska B. The significance of Gegu Yaolun 格古要論 – a 14th century antiquarian guide for the development of China's knowledge and material culture / Art of Orient, Vol. 8, 2019. pp. 93–113. DOI: <https://doi.org/10.11588/ao.2019.0.10633>

7. Yu Peichin. The Imprint of Collecting: The Circulation of Northern Song Ru Ware in the 18th Century Qing Palace / Orientations, 38/1 (2007), pp. 48–55.

8. 傅佩琮。袁宏道《瓶史》研究 // 明新學報, 期 31, 2005。

9. 高濂著《遵生八箋》卷十四。卷 14。URL: <https://zh.m.wikisource.org/wiki/%E9%81%B5%E7%94%9F%E5%85%AB%E7%89%8B/%E5%8D%B714> (дата звернення 2.12.2021).

Сидоренко Н. М.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри історії журналістики*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

УКРАЇНЬСЬКА ПРЕСА НА ДАЛЕКОМУ СХОДІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Поселення українців на Далекому Сході називали по-різному: Зелена Україна, Зелений Клин, Закитайщина, Далекосхідна Україна, Нова Україна, «Україна інкогніта», «українська Атлантида». Незважаючи на існування енциклопедичного довідника [1], низки статей, присвячених вивченню різноаспектних проблем існування українських громад і товариств на Далекому Сході в різні періоди (А. Попок, В. Скальський, Р. Лах, М. Траф'як, Л. Подрез, Н. Щербина, Ю. Махінла, О. Овдін, Л. Білоусова), брошур і пресових публікацій самих учасників «відродження України» на чужині (І. Багрянний, Д. Боровик, Р. Дрок, П. Зелений, І. Світ), залишається чимало питань, пов'язаних із «українізацією» Зеленого Клину, Маньчжурії

і Китаю. Потребують подальшого з'ясування умови виходу в світ українських часописів, їхнє змістове наповнення, біографії і творчі напрацювання співробітників цих видань.

На сторінках української преси Наддніпрянщини й Галичини початку ХХ ст. неодноразово з'являлися дописи про життя земляків-переселенців і військовополонених на Далекому Сході. Такі замітки й оголошення найчастіше друкували київська щоденна газета «Рада», полтавський (згодом перенесений до Києва) тижневик «Рідний край», газети «Село» і «Нова Рада», «Літературно-науковий вістник», львівський щоденник «Діло» та історико-літературний журнал «Літопис Червоної Калини». Скажімо, М. Дужий у публікації «На Зелений Клин» повідомляв про статистику переселення хліборобів до «далекого і холодного» сибірського краю: у 1905 р. вирушили до Сибіру понад 22 тисячі осіб, у 1906 – майже 53 тис., у 1907 р. ця кількість майже потроїлася (приблизно 154 тис.), у 1908 р. і 1909 р. – понад 240 тисяч осіб [2]. Вже в ці роки виникла потреба в духовному гуртуванні, інформаційному обміні, необхідності отримання відомостей з рідних земель. І. Світ підкреслював, що у 1912 р. Владивосток одержував понад 400 примірників української преси, до Харбіна потрапляло 70 назв часописів із батьківщини («Село», «Рада», ЛНВ) [3]. Невипадково в кількох номерах київського щоденника «Рада» трапляється оповістка: «У Владівостоці (збережено правопис оригіналу. – Н.С.) купувати «Раду» окремими №№ можна в книжковому кіоску «Польза» на розі Світланської й Суїфунської ул. Там же продаються українські книжки, журнали і листовні картки» [4]. Очевидною була потреба в заснуванні власної преси поза межами України.

На початку ХХ ст. на території Приморщини та Амурщини (Благовіщенськ, Хабаровськ, Владивосток, Ілань, Микольськ-Уссурійський), згодом у Маньчжурії і загалом на території Китаю (Харбін, станція Маньчжурія, Шанхай, Циндао) була створена низка культурно-просвітницьких організацій, серед яких українські клуби, школи, театри, гуртки (товариства «Просвіта», аматорський гурток у Владівостоці, Українсько-музично-драматичний гурток «Українська хатка» в Петропавловську-Камчатському, Українська далекосхідна театральна-артистична спілка в Хабаровську, аматорський музично-драматичний гурток «Бандура» тощо). З активізацією революційних подій 1917–1921 рр., становленням української державності на Східній та Західній Україні, розгорнулося національно-політичне життя серед національних громад Азії (Всеукраїнські з'їзди Далекого Сходу, функціонування Далекосхідної Української Ради, створення Маньчжурської Української Окружної Ради, проголошення

«Конституції національно-культурної автономії (самоврядування) українства на Далекому Сході»).

Видавничій діяльності в різні роки сприяли крайовий кооператив «Чумак», Українське далекосхідне крайове кооперативно-видавниче товариство імені Т. Г. Шевченка, Українська Далекосхідня видавнича спілка, Українське Далекосхідне пресове бюро. Розголосу інформації про українські події на Далекому Сході, налагодженню комунікації між національними громадами послужили також приватні особи (Д. Боровик, Т. Воблий, І. Світ та ін.). Їхніми зусиллями та численних співробітників і дописувачів вийшли в світ кілька десятків українських газет, журналів, одноднівок, альманахів, календарів.

Починаючи з перших українських пресовидань на Далекому Сході («Українець на Зеленому Клині», «Хвиля України», «Ранок» у 1917 р.) до останніх передвоєнних випусків («Сурма», «Український голос на Далекому Сході», «The Call of Ukraine» у 1941–1942 рр.), періодика допомагала згуртовуватися, пробуджувала патріотичні почуття, закликала до праці й витривалості. На сторінках багатьох видань надруковані осмислені істини того часу: «Будьте українцями не на словах, а на ділі», «Причинитися до відродження українських мас на Далекому Сході», «Підтримуйте на кожному кроці початки здорової національної думки», «Віднайти загублену дорогу на лоно української нації», «Виробити в собі і в других зрозумінне своєї ваги» тощо.

Київський журналіст О. Сидоренко відзначив у матеріалах конференції «Українська преса за межами України» (Київ, 1996) 13 газет і журналів українських громад у Китаї (1917–1941). Львівська дослідниця О. Дроздовська зафіксувала на Зеленому Клині та в Маньчжурії (1917–1921 рр.) 22 часописи, що видавалися українцями у Благовещенську, Владивостоці, Імані, Микольсько-Уссурійському, Свободному, Хабаровську, Харбіні тощо; лише 9 із них доступні для опрацювання в Україні [5]. В енциклопедичному довіднику «Зелений Клин» згадуються факти формування українських національних районів на Далекому Сході та переведення на українську мову видання кількох районних газет («Соціалістична перебудова», «Приханкайська правда», «Борьба», «Чернігівський колгоспник», «Ханкайський ударник» та ін.) [1, с. 156, 210–211]. Тож варто констатувати, що досі на часі бібліографування української періодики на Далекому Сході (території РФ і КНР), з'ясування фактів співробітництва українських журналістів і фахівців інших галузей із місцевою періодикою, визначення проблемно-тематичного спектру публікацій, що торкалися, безумовно, не тільки національно-політичних питань, а й налагодження добросусідських стосунків і культурно-духовних зв'язків із іншими народами.

Серед редакторів українських видань на Далекому Сході першої половини ХХ ст. варто згадати Д. Боровика («Українець на Зеленому Клині»), І. Гадзамана («Щире слово»), П. Гордзієвського («Ранок»), Т. Дончака і Г. Кириченка («Хвиля України»), Т. Ковтуна («Громадська думка»), С. Кукурузи («Засів»), М. Новицького («Маньчжурський вістник», «The Call of Ukraine», «Український голос на Далекому Сході»), Я. Ситницького («Українська справа на Амурі») та ін., чікими особистими зусиллями та керованих ними редакційних колегій творилася не тільки історія періодичної преси українських громад поза батьківщиною (Зелений Клин, Маньчжурія, Китай), а й писався літопис духовного життя й професійної діяльності вихідців із України, які поєднували свою національну культуру з досягненнями народів Сходу.

Список використаних джерел:

1. Зелений Клин (Український Далекий Схід) : енциклопед. Довідник / укл. В. Черномаз. Владивосток : Вид-во Далекосхідного федерального ун-ту, 2011. 288 с.
2. Дужий М. На Зелений Клин. *Засів*. 1909. № 26. С. 398–399.
3. Світ І. З далекосхідних спогадів. *Альманах Українського Народного Союзу*. 1966. С. 146–147.
4. Рада. 1912. № 225.
5. Дроздовська О. Українська преса на Зеленому Клині й у Маньчжурії 1917–1921 рр.: історія функціонування та особистості. *Збірник праць Науково-дослідного центру пресознавства*. 2017. Вип. 7. С. 18–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZPNDZP_2017_7_4.

Цао Цзін

*аспірант Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Науковий керівник: Ісаєва Н. С.
доктор філологічних наук,
доцент Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКОГО ПРИЙОМУ «ІДЕАЛІЗАЦІЇ» У ПРОЗІ КИТАЙСЬКОГО ПИСЬМЕННИКА-РЕАЛІСТА ЛУ ЯО

Лу Яо (路遥, справжнє ім'я Ван Вейго 王卫国, 1949–1992) – яскравий представник плеяди китайських письменників, творчість яких

розвивалася в руслі «літератури реформ» [1, с. 108]. Його основні твори – оповідання «Трагічна сцена» («惊心动魄的一幕», 1980), повісті «Доля» («人生», 1982) і «Тяжкі часи» («在困难的日子里», 1982), роман «Звичайний світ» («平凡的世界», 1986–1989) та ін. присвячені опису життя сільських жителів гірського району Шеньсі в період економічних реформ 1970-х–1980-х рр. Автор не прагне запропонувати свій «сценарій реформ» на селі, як це намагалися зробити інші письменники, натомість Лу Яо репрезентує реформи як складний період сумнівів, заперечень, втрат і одночасно – віри молодого покоління у краще майбутнє. В основі усіх творів Лу Яо лежать складні психологічні та соціальні конфлікти, розв’язання яких намагаються знайти герої.

Метою запропонованого дослідження є особливості ідеалізації героїв у повісті Лу Яо «Доля» та у романі «Звичайний світ», а також виявлення ролі морально-етичних конфліктів у розвитку сюжетної лінії, висвітлення духовного світу письменника та створення яскравих персонажів.

Актуальність нашого дослідження полягає у необхідності виділити та проаналізувати особливості авторського прийому «ідеалізації» як елемента розвитку сюжетної лінії та відображення характерів та психологічних станів персонажів. Це уможливить визначення авторського бачення духовних та моральних пріоритетів нового суспільства, народженого в «період реформ».

Успіх літературного твору невід’ємний від майстерності автора створювати яскравих персонажів. Останні вимагають особливої уваги до відображення психологічних станів та душевних переживань.

У статті застосовані такі методи дослідження: 1) дефінітивний – визначення поняття «ідеалізація» та її функції з урахуванням досліджень Васильєв С.Ф., Демін І. У.[2,с.32] та Тун Чінбен (童庆炳) [3, с. 18]; 2) аналітичний – для відображення етики «ідеалізація» у контексті розвитку сюжету та фабули; 3) компаративний – з допомогою компаративного методу відображати реальність у призмі національної культури та психології. 4) метод психоаналізу – у творчості Лу Яо ідеалізовані описи персонажів підкреслюють їхнє духовне зростання відповідно до авторського бачення героїв часу.

Наше дослідження дало підстави стверджувати, що у повісті «Доля» та у романі «Звичайний світ» використання Лу Яо прийомів ідеалізації спрямоване на виконання наступних художніх завдань:

1. Створення яскравих героїв з особистим світоглядом: автор відтворює духовний світ героїв та різноманіття їхніх емоційних переживань у різних соціальних та особистісних обставинах, аби посилити емоціонентризм твору. 2. Відображення авторської

«ідеалізація» героїв: якими б трагічними не були події, які б негативні характеристики не виявляли персонажі у своїх думках і вчинках, автор завжди прагне зацентрувати на можливості виходу з кризи та поліпшення будь-якої ситуації.

3. Розвиток сюжетної лінії: Лу Яо вибудовує події в такий спосіб, аби при будь-якому розвитку могла бути втілена ідеалізація персонажів, що стимулюватиме читачів до власних роздумів.

4. Відтворення особливостей національної мислення китайців, зокрема, реалізація одного з головних принципів конфуціанської культури – «Чжун Юн» («中庸») – принцип «середини й постійності».

Список використаних джерел:

1. Цао Цзін Типовий художній образ «юнака, котрий перебуває в пошуку» у повісті Лу Яо «Доля». *Мова і культура*. Вип. 22, Т. IV(199). К: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020, С. 108–116.

2. Васильев С.Ф., Дёмин И. В., Учебное пособие: Базовый курс по философии для бакалавров, Барнаул, 2014, 379с.

3. 童庆炳主编，文学理论教程/修订2版，北京：高等教育出版社，2005，共389页

4. 路遥 人生. 北京:十月文艺出版社，2009，共184页

5. 路遥 平凡的世界.北京:十月文艺出版社，2012，共1240页

6. 雷达主编，李文琴编选，路遥研究资料，济南，山东文艺出版社，2006，共582页

7. 厚夫，路遥传，北京，人民文学出版社，2014，共379页

8. 子思，中庸，北京，北京联合出版公司，2015，共160页

9. 戴圣，礼记，杨天宇注疏，河南，河南大学出版社，2010，共873页

10. Тамарченко Н.Д., Теория литературы В двух томах, Т.1, Москва, 2003, 492 с.

11. Безруков А.Н., Введение в литературоведение (теория литературы), Бирск, 2009, 180 с.

Шелестіна М. Є.

*викладач кафедри гуманітарних наук
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

КИТАЙСЬКА КАЛІГРАФІЯ – ЧАСТИНА НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Китайська каліграфія, як квінтесенція національної культури, вивчається не тільки у самому Китаї, а й за його межами. Пошук актуальних напрямків у розвитку каліграфії як особливої галузі художньої творчості та як писемності актуалізує вивчення спеціальної літератури, виявлення основних підходів до осмислення цієї унікальної традиції.

Найбільш відомі п'ять стилів китайської каліграфії, за допомогою яких зображаються знаки.

Чжуаньшу «ієрогліфи друку», з'явився цей стиль у VIII-III століттях до н.е. і був офіційним стилем письма у царстві Цинь.

Лишу, офіційне письмо – стиль китайського письма, який відзначається квадратною конфігурацією ієрогліфів. Іноді цей стиль називають цзошу – ділове письмо.

Цей стиль каліграфії був створений шляхом переробки чжуаньшу, так виникла потреба у більш швидкому способі письма. Цьому стилю притаманна жорсткість структури та перпендикулярність рис.

Синшу, ходове письмо – історичний стиль китайської каліграфії.

Цьому стилю не притаманна ні округлість, ні кутастість. Це щось середнє між уставним письмом і скорописом. Стиль синшу називають «ходовим письмом», тому що зв'язується з образом людини, яка іде.

Стиль каліграфії синшу отримав широке розповсюдження, так як доволі зручний і можна досягти значної швидкості у написанні ієрогліфів.

Цаошу – загальна назва скорописних стилів, які застосовуються для написання китайських ієрогліфів. Назву стилю можна перевести як неохайне письмо.

Усі різновиди скорописного письма мають спрощеність та безвідривність у написанні, плавність, економічність.

Кайшу – один з найбільш пізніх стилів каліграфії: з'явився між правлінням династії Хань та Троєцарством. Це самий популярний стиль каліграфії.

Китайські видання, присвячені особливостям формування традиційної культури, подають каліграфію у зв'язку з проблемами

писемності, але при цьому розглядають її як окремий культурний феномен, який існують на стику писемності та образотворчого мистецтва [6]. Ця концепція взята за основу рядом європейських учених, серед яких Дж. Роулі [3], С. Соколов-Ремізов [4, 5], О. Завадська [2].

Китайські дослідники відносять виділення каліграфії в особливу галузь культури до IV століття до н.е., періодам династії Вей та Цзинь. Великий вплив на подальший розвиток каліграфії справив майстер Ван Си-чжи, родоначальник стилю синшу. Але особливо масове поширення каліграфія отримує у Танську епоху, оскільки є обов'язковим предметом при навчанні письму.

У роботах Фен Линюй [6], Л. Бежина [1], С. Соколова-Ремізова [5] висвітлюються особливості сприйняття каліграфії у традиційній культурі, підкреслюється, що майстри каліграфії вважали за необхідне поєднувати удосконалення у письмі з заняттями поезією, музикою, вивченням філософських систем і були ерудитами своєї епохи [6].

Аналіз наукових статей про історію та розвиток китайської каліграфії свідчить про глибокий інтерес до цього питання. При цьому відмічається, в першу чергу, нерозривність каліграфії з культурою Китаю.

Список використаних джерел:

1. Бежин Л.Е. Под знаком «ветра и потока»: образ жизни художника в Китае III-VI веков. М.: Наука, 1982. 220 с.
2. Завадская Е.В. Эстетические проблемы живописи старого Китая. М.: Искусство, 1975. 440 с.
3. Роули Дж. Принципы китайской живописи. Книга Прозрений. [сост. В.В. Малявин]. М.: Наталис, 1997. С. 212–325.
4. Сад одного цветка: сборник статей и эссе/[С.Н. Соколов-Ремизов]. М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1991. С. 167-197.
5. Соколов-Ремизов С.Н. Литература-каллиграфия-живопись. К проблеме синтеза искусств в художественной культуре Дальнего Востока. М.: Наука, 1985. 311 с.
6. Фэн Линьюй. Очерки по культуре Китая/Фэн Линьюй, Ши Вэйминь. Китай: Межконтинентальное издательство Китая, 2010. 198 с.

НАПРЯМ 3. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА НАРОДІВ ВЕЛИКОГО СТЕПУ

Русначенко А. М.

доктор історичних наук, доцент,

професор кафедри філософії та історії

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

БИТВА НА КАТАЛАУМІЙСЬКИХ ПОЛЯХ І ДОЛЯ ГУНІВ

Гуни були перші степовики тюркського походження які, як вважав Отто Менчен-Хелфен, вторглися в Європу [5, chII]. Історик зайнявся й оглядом літератури про них. Роки вторгнення були нічим іншими як різними фазами однієї кризи в цій частині світу. Початок вторгнень—десь біля 376 р. н.е. За кілька десятків років гуни зуміли стати від найманців, союзників західної Римської імперії у боротьбі з варварами, насамперед – германськими племенами, до творців нової імперії яка загрожувала вже самому існування двох частин римської імперії й народам Європи і Азії. Та так, що володарі східної Римської імперії мусли платити гунам контрибуцію вже з 422 р. Виплата контрибуції була зумовлена і становищем обох частин Римської імперії, які мусли воювати ще й з вандалами в Африці, Персією на сході, тобто мали проблему, як зосередити сили проти одного ворога.

Про гунів того часу знаємо завдяки Амміану, римському історику, Олімпіадору— послу до гунів (в уривках), події ж від 434 р. відомі з фрагментів «Візантійської історії» Пріскуса який перебував у складі римського посольства в країні гунів. Пізніше ці відомості про гунів були успішно переказані Йорданом Готським. Докладне дослідження про гунів ще 1948 здійснив зробив Е.Томсон, потім проблему дещо осучаснив К.Келлі в 2009 р., а Гун Кім розглядає її в книжці вже 2016 р. в контексті й інших гунів – Азії. На думку останнього, коли гуни прибули з Внутрішньої Азії вони були наймовірніше, багатоетнічною, багатомовною спільнотою яка складалась з різних племен і народностей тюркського й іранського походження [2, 5]. Ця точка зору не сприймалася тим же О. Менчен-Хелфеном.

Імперія гунів, як конфедерація племен і народів, поширившись Європою успішно експлуатувала багатства і робочу силу завойованих теренів [5, 214; 3, 61]. Апетити правителів гунів, особливо Аттіли

зростали. Навряд чи можна назвати його видатним полководцем. Але він збагнув ясніше за своїх попередників, що коли племена гунів будуть об'єднані навколо беззаперечного і абсолютного вождя, гуні можуть створити невиданий інструмент для експлуатації народів центральної Європи [5, 230]. Тільки після смерті імператора Феодосія II його наступник Марціан відмовився платити данину у 2100 фунтів золота щорічно. Це була велика сума, але непорівнянна з коштом війни [3, 146]. Відмова прозвучала в 450 р.

Тим часом, під тиском, в західній Римській імперії командує її армією Флавій Аецій, який у свій час опирався на військо гунів у боротьбі за владу, в 449 р. мусив уступити гунам провінцію Савія в Панонії. Ба! більше! Аттіла отримав почесний титул *magister militum* з відповідним утриманням. Вважалося, що між Аецієм і Аттілою були дружні стосунки десь аж до середини 440-х років. Тут є питання, чому Аецій не об'єднався з військами східної римської імперії в той час, адже вони могли, мабуть, таки розбити гунів разом, чи то й з союзниками.

Після перемог на сході імперії в 440-вих роках гуні повернули на захід. Як вже зауважували історики, успіхи гунів були значною мірою результатом слабості римлян, які в минулому справлялися з кочівниками, а тепер побоювалися втратити престиж програвши велику битву з гунами. Адріан Голдворсі писав що, Аттіла не мав на меті розширити свої володіння у війні. Він прагнув просто винагородити своїх прибічників. Тому він мав вести успішні війни щоб можна було поживитися і підтримати страх, що пришвидшував виплату данини. К. Келлі пише, що вожді гунів мусили ділитися військовою здобиччю і з вождями підкорених ними народів і племен, таким робом залучаючи їх у свою імперію. Вони намагалися залучити місцевих правителів не однією силою чи терором, а залучаючи до співпраці. Спроби повернути гунів у християнство з боку римлян були безуспішними.

В 451 і 542 роках доля європейської цивілізації залежала саме від того, чи вона зуміє справитися з зовнішніми загрозами, в першу чергу-з гунами. Довго стримуваний римською імперією в 451 р. Аттіла рушив зі своєї ставки в сучасній Угорщині на Італію з армією, яку Йордан Готський оцінював в півмільйона чоловік, в якій були кілька германських племен. Для цього він використав скандал в родині імператора. Сестру імператора 18-літню Гонорію, через вагітність від кохання з її управителем Євгенієм, відіслали до Константинополя, і помістили під опіку сестер імператора, які поклялися зберігати невинність і займалися благодійністю, поміччю церкви і нужденним. Євгенія стратили. Потім під вартою, її повернули назад у Равенну. Наближався час і одруження дочки самого імператора 12-річної Євдокії з сином короля вандалів Гунеріком. Щоб зам'яти скандал Гонорію

негайно заручили з сенатором Геркуланом, хоч вона вказувала на його непривабливість і на те, що незважаючи на його ім'я, він Геркулесом не був. Тоді вона написала листа Аттілі і передала останньому з довіренням євнухом з проханням помочі і чималої винагороди золотом [3, 145]. Обдумавши все, Аттіла відповів що він допоможе їй, якщо вона стане однією з його дружин. Це ж бо був дуже вдалий засіб тиску на її брата Валентиніана III. Але на таку відповідь Гонорія навряд чи сподівалася, перспектива бути однією з дружин варвара Аттіли, вона, християнка не могла й припускати. Її брат, Валентиніан, дізнався про цю її затію і був несамовитий від люті. Однак відмова від цієї пропозиції Аттіли була б приводом до вторгнення гунів, тож Валентіан наказав сестрі збиратися в дорогу до гунів, до Аттіли. Гала Плачида, мати обох втрутилася в цю ситуацію, адже така висилка Гонорії могло бути сприйнятим гунами як слабкість імперії з відповідними наслідками для всіх них. Тож Гонорія мала таки одружитися з Геркуланом і жити в сільській Італії. В листопаді 450 р. її мати Гала Плачида померла у Римі.

В 450 р. Аттіла, ґрунтуючись на вказаному вище листі, став вимагати своє, погрожуючи війною, в тому ж таки році пославши посольство у Равенну, яке окрім того вимагало його устами, аби Гонорія стала співправителькою свого брата. Аттіла знав, що це була вимога яку не можна було виконати в тому суспільстві, де верховна влада була тільки в чоловіків. Валентиніан відповів, за «Історією Аттіли» Пріскеса (Priscus), що Гонорія не може вийти за Аттілу заміж, бо вона вже заміжня за іншим, а право управляти римською імперією надається не жінкам, а тільки чоловікам. Втім, Гонорія була не єдиним приводом, та й Аттіла знав вже про її заміжжя. Він давно вже готовився до війни. В 450 р. він залагодив справи зі східною частиною імперії, щоб не мати другого фронту, намагався внести розкол між різними силами в Галлії і Аецієм. Його мета полягала в тому, щоб не допустити проти себе об'єднаного фронту на заході, заручитися підтримкою вождів різних народностей і племен. Тому він підтримав старшого претендента на королівство франків ще в кінці 450 р., плануючи спершу похід проти вестготів у Галлії. В лютому 451 р. Аттіла знову послав посольство до Равенни, в якому вимагав половини західної імперії і право на одруження з Гонорією, з якою він нібито заручився. На доказ останнього твердження послав її також перстень. Як його різноплеменні війська, в тому числі і чимало готів, рушили на західну імперію, він послав лист до двору в Равенну, оголошуючи, що він, Аттіла йде проти вестготів на їхнє, римлян, прохання. Водночас, в листі посланому до короля вестготів Теодоріка I він вказував, що він у конфлікті з римлянами і вимагав від вестготів приєднатися до його війська. Він зовсім не прагнув, союзу готів і римлян проти себе.

З початком 451 р. Аттіла рушив вздовж західного берега Дунаю, потім перейшов Рейн біля сучасного Кобленца. В третьому посольстві до Валентиніана III, коли його військо вже рушило, він вже прямо вимагав приготувати для себе палац у столиці. Тобто, він прямував проти всієї західної Європи [5, 150]. Його військо пограбувало сучасну Бельгію, 7 квітня спалило м. Мец. Був пограбований і Трір, який часами був місцем перебування імператора. В травні-червні 451 р. Аттіла дійшов до стін Орлеану. Сюди підійшов з військами й Аецій. На той час він був найвпливовішою людиною в західній римській імперії, магістер всіх солдат, але ніколи не прагнув стати імператором. Щоб протистояти наступу гунів, які з союзників римської імперії перетворилися на її загрозу, полководець Аецій для битви з ними отримує допомогу від бургундів, саксонів, аланів та вестготів– того ж таки Теодоріка I, (з яким він тривалий час воював) зокрема й тих, які були у складі римських допоміжних військ, але в результаті довгих переговорів. Адже Валентіан III для цього таки довелося визнати державність готів за Альпами. В Італії тоді був голод. Невелике військо Аеція з'єдналося з вестготами в кінці квітня чи травня 451 р.

Коли римське військо з союзниками прибуло до Орлеану-14 червня, як гадають, військо Аттіли відступило в напрямку до Шампані. Там, на Каталаумійських полях (тепер це терени Шампані,) за даними Йордана (жив у VI ст.) і відбулася битва. Римляни на чолі з Флавієм Аецієм стояли поряд з готами Теодоріка і його старшого сина Торісמודа. Вони були підсилені бургундцями, багаудами. На стороні гунів стояли інші готи, нащадки підкорених гунами 75 літ тому, які проживали північніше Дунаю. Їх очолювали брати Валамер, Тіудімер і Відімер.

Перший день битви– десь о 9 год. ранку, біля 20 червня 451 р., бойові дії були сумбурними. Йордан писав про 165 тис. чол. війська з кожного боку, але ці дані перебільшені, вважають сучасні історики [5, 155]. Римляни склали свій звичайний оточений військовий табір, союзники розташувались без укріплень. Гуни були оточені колом своїми повозками. Римсько-гальське військо і гунів розділяв горб, який римляни захопили вночі і наступного дня не дозволяли його взяти ворогу. Битва того дня стихла тільки коли наступила ніч.

На другий день битва розпочалася о 3 год. дня, як гадають, Аттіла вважав, що при невдачі, його військо може сховатися вночі. Він був з гунами в центрі свого війська, по бокам стояли війська залежних народностей. Центр римського війська займали франки, алани й інші племена. Аецій з римлянами стояв на лівому фланзі, вестготи– на правому фланзі. В лютій битві затоптали навіть старого короля вестготів Теодоріка. Гунів, які почали того дня битву, вестготи відтіснили до їхнього табору. Вранці, римляни з союзниками вирішили брати табір

гунів облогою, виморивши противника. З протилежного табору безперервно стріляли з луків. З полеглих знаємо, що 15 тис. франків і гепідів вночі першого дня битви загинули, втрати інших – невідомі.

Гуни у битві на Каталаунійських полях у Галлії були змушені відступити. Йордан писав, що Аецій не хотів посилення своїх союзників вестготів і під приводом відправки нового їхнього короля для ствердження своєї влади над братами, не допустив повного розгрому гунів. Аби їхня загроза тримала вестготів та інших покірними. Він знав, що розпад імперії гунів приведе до міжусобиць між племенами, і ті, що програють, ринуть за Дунай і далі в імперію. Пишуть і про потребу готів відійти задля похорону свого короля. Тоді римляни залишались без підтримки, тому пропустили гунів які виходили зі свого табору. Римське військо в цій битві відіграло незначну роль. Гуни відійшли. У битві загинуло 165 тис. чол. з обох сторін, писав Йордан, хоч це, виглядає перебільшенням. всі сторони розійшлися.

Але вже в кінці 451 р. Аттіла вимагає данини від східної Римської імперії як і попередньо, ніби й нічого не сталося. Однак посол від імператора Марціана Аполлоній який прибув до гунів мав повноваження тільки на проведення переговорів.

На початку 452 р. Аттіла, який після битви на Талаупійських полях хотів покінчити самогубством, але повернувся і, залізавши рани, через нинішню Угорщину і Словенію з протокою вирушив до Італії без опору. Як вказував Е.Томсон, він не почувався зобов'язаним перед Аецієм, який уможливив його вихід з минулорічної битви в Галії. Аттіла розраховував на те, що вторгнувшись в Італію, він не зіткнеться з об'єднаними силами римлян і готів. Аецій був захоплений в розполох і тому гуни легко пройшли Альпи. Гуни взяли кілька міст і сплюндрували їх: Аквілейлу, після тривалої облоги, вцілілі жителі якої потім заснували нове поселення відоме як Венеція, пограбували Павію, з Міланом включно. Мілан був столицею імперії з 382 по 402 рр. В останніх двох випадках, значна частина жителів, як виглядає, покинули місто і рушили в сторону Альп. В цей час Валентіан III залишається у Римі.

З Мілану армія Аттіли пішла на південний схід і біля Мантуї її перестріли послы імператора. Потім Аттіла зупинився. В Центральну Італію Флавій Аецій його не пропустив. Історики сперечаються чому так сталося. Традиційно це пояснюється тим, що папа Лев Великий який пішов з Риму, щоб зустріти Аттілу і таки зустрів на р. Мінціо переконав його не рухатися далі. Аттіла був забобонний і папа міг нагадати йому долю Аларіха, і що така доля спіткає кожного завойовника священного міста. Були й матеріальні причини. Гуни вже страждали від нестачі продуктів і виниклих хвороб, зокрема, чуми. Врожай в Італії попереднього року був поганим, та й того року види на нього не були

втішними. Війська нового східного імператора Марціана теж вже прибували з Константинополя, виходили в тилу гунів за Дунаєм. Тож рух на Рим виявлявся тепер не таким простим як спершу здавалося. Флавій Аецій не міг дати військам гунів генеральної битви, без союзників-готів йому бракувало сил, але він не хотів вторгнення гунів в Італію також. Не виключено й те, що Валентиніан III таки підкупив Аттілу. Тобто, свою роль зіграла сукупність факторів.

З тих чи інших причин, та Аттіла вирішив повернути назад. В цілому, його похід вдался— завойовники награвували чимало добра. Стало зрозумілим, що західна імперія сама не може себе захистити.

В Константинополь Аттіла послав повідомлення в кінці 452 р., що піде походом на римлян, через невіплату данини і полонить населення східної імперії. Але на початок наступного року, в час свого чергового весілля з красунею Ілдіко, він помер, як виглядає, задихнувшись п'яним уві сні. І вся Європа зітхнула з полегшенням. Верхівка римської імперії подумала після смерті Аттіли, що найбільшу біду вона вже пережила. Це була омана, але таке уявлення було. Місце поховання Аттіли залишається невідомим, бо всі його учасники були вбиті. Опісля, як і передбачав Аецій, три сини вождя гунів: Еллак, Денгізіч, Ернак стали воювати між собою за спадок батька. Це привело до поділу й армії гунів між синами. Користуючись цим від гунів стали відходити підлеглі племена і народи. Це відбулося вже в наступні роки. Об'єднання підкорених ними народів у конфедерацію зуміло завдати гунам поразки у битві десь у Словенії в 454 р. Еллак загинув у бою, гунни втратили з 30 тис. чол. Молодші його брати виступили проти готів на середньому Дунаї, але зазнали поразки. Один з цих братів у 468 р. став вимагати від Лео I, імператора Східної імперії данини і землі. Той відповів, за визнання влади імператора, він може розселити їх у Фракії. Спроба Денгізіча осилити римське військо була невдала, сам він загинув у бою, а його голову виставили напоказ на одному з воріт Константинополя [5, 173]. Частина гунів відійшла на схід, аж до Чорного моря.

Флавій Аецій був убитий Валентіаном III у вересні 454 р. за намовами придворних, бо нібито перший готував проти нього переворот.

Між синами Аттіла розгорнулася громадянська війна. Тож в кінці 460-х років вже залишки вцілілих племен гунів попросили прихистку в Східній Римській імперії.

Як і передбачав Аецій, нові варвари, не стримувані гунами, ринули на західну римську імперію. Петер Хізер зауважував, що гунни спонукали багато племен і народностей перейти кордон імперії в надто короткий час, щоб римська держава могла їм ефективно протидіяти. Баланс сил на кордоні хитнувся не на користь імперії [1, 41]. Тим самим запустивши процеси які за кілька десятиліть привели до її падіння. І вже не було іншого виходу, як

включати їх в кордони західної римської імперії та в її політичне життя. Так і відбувалося з результатом що привів до її падіння в 476 р. Без появи гунів з'ява вестготського Тулузького королівства, остготського королівства в Італії, королівства вандалів у Африці відбулися б набагато пізніше, як вже вказувалося раніше. Можливо, їхнє існування сповільнило феодалізацію східної Римської імперії.

На іншій стороні континенту щось подібне відбулося вже за трохи більше половину тисячоліття після розгрому Святославом Хозарії.

Список використаних джерел:

1. Heather Peter. «The Huns and the End of the Roman Empire», *English Historical Review*, 1995, no4.
2. Hym Jim Kim, *The Huns*, Routledge, 2016.
3. Kelly Cristofer. *The end of Empire. Attila the Huns and the Fall of the Roman Empire*. W.W. Norton and company, 2009.
4. Maenchen-Helfen O. J., *The World of the Huns* (Berkeley, 1973).
5. Thompson E.A. *The Huns*. Blackwell Publishing, 1999.

Сенкевич Г. А.

*кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри журналістики
Університету митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

Безверхня Ю. В.

*студентка
Університету митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

Галеніна Н. М.

*студентка
Університету митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна*

ВІЙСЬКОВО-ДИПЛОМАТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ КНЯЗІВ КИЇВСЬКОЇ РУСИ З ХАЗАРАМИ

Останнім часом знову порушується науковий дискурс щодо факту існування військово-дипломатичних стосунків між Київською Руссю та Хазарським Каганатом. Дане питання є принципово важливим для

української наукової спільноти, адже такі комунікації доводять наявність дипломатичних відносин (хоч і первинних), а дипломатія, в свою чергу, свідчить про існування державності.

Проте, деякі закордонні історики, переважно російські, застосовуючи маніпулятивні практики (спотворення першоджерел, вичленення окремих фраз із контенту тощо), намагаються переконати науковий світ у тому, що на Русі до вторгнення татаро-монгольської орди зовсім не існувало державності. Вони стверджують, що у ті часи слов'янські племена займалися виключно рибальством та полюванням і лише частково – землеробством, а у суспільстві не існувало ніяких класів. Торгівля, мовляв, їх теж не цікавила, бо нею займалися переважно скандинави, котрі вже налагодили шлях на Схід. Свого часу, до речі, у історичній науці серед дослідників з'явився цілий «норманській напрям» з концепцією про те, що саме варяги-нормани формували слов'янський літопис, а в основі літопису Нестора лежить варязька сага.

Хазари, як і слов'яни, теж мали давню історію. Відомо, що вже в перших століттях нашої ери їхні племена пересувалися в степах між Волгою і Доном. З VI ст. у зв'язку з розкладом первісно-общинного ладу і зародженням та розвитком класового суспільства могутність хазар почала швидко зростати [2, стор. 16].

У хазар багато в чому збереглися доволі патріархальні риси та традиції, проте існування родової аристократії (тарханів) свідчила про наявність у них спадкової знаті, котру звільняли від повинностей, якими обкладався простий люд. Тобто існувала стійка привілейована верхівка. У VII столітті вона вела жорстоку боротьбу з персидськими правителями, які мріяли прибрати до своїх рук Закавказзя [4, стор.40]. Візантійська імперія, що також кидала погляди на Кавказ, швидко заключила політичну угоду з Хазарським каганатом, перекривши шлях перському вторгненню на Кавказ.

Хазарські завойовники, розширюючи свої території на Заході, водночас намагалися зміцнити свій вплив на Закавказзі, принаймні хоч захопити Албанію, розташовану у стратегічному місці Кавказу. Хазари припускалися до спустошливих набігів та військових походів на Закавказзя, нещадно грабуючи та знищуючи цілі народи.

Збереглися першоджерела, котрі переконливо свідчать про випадки, коли слов'янська верхівка домовлялася з правлячою верхівкою Хазарії, і загопи слов'ян приймали участь в загарбницьких походах хазар на Кавказ [3, стор. 52]. Вчені стверджують, що під час походу хазарського кагана на кавказькі землі у VII столітті, коли кочівники взяли та нещадно пограбували Тбілісі, у складі хазарського війська знаходилися і східнослов'янські дружини.

Даний прояв військової дипломатії зовсім не натякав на стійкий мир. Вже у VII ст. східні слов'яни, настирливо борючись за узбережжя Чорного та Азовського морів, наблизилися і до Каспію, що викликало занепокоєння у сусідів. До наших днів про ті події залишився лист дербентського правителя Шахріаре, який він написав у 644 році: «Я знаходжуся між двома ворогами; один – Хазари, а другий – руси, які є вороги цілому світу, а особливо арабам, а воювати з ними крім тутешніх людей ніхто не вміє. Замість того, щоб ми платили данину, будемо воювати з русами самі і власною зброєю і будемо їх утримувати, щоб вони не вийшли з своєї країни» [1, стор. 74].

Уже з даного документу можна зробити висновок про те, що Русь і Хазарія ще в VII столітті вважалися рівноправними країнами. Цілком очевидним і той факт, що у деякі історичні моменти Русь і Хазарія виглядали як дві союзницькі держави, оскільки не лише Хазарський каганат, а й Русь виступила проти перської монополії на Каспії.

«Вже перед об'єднанням двох великих східнослов'янських утворень – Київського і Новгородського – в одну Древньоруську державу східні слов'яни від оборони перейшли у наступ проти Хазарського каганату. Цей наступ міг відбуватися і по дипломатичній лінії» [5, стор. 82].

Дослідник І. М. Шекера також описує ще один очевидний факт військово-дипломатичної комунікації між русами та хазарами. Йдеться про події, коли у 912-913 роках під час великого древньоруського походу на Схід у Керченській протоці відбулася зустріч руських князів з керівниками хазарського гарнізону. Руси попросили колишніх ворогів пропустити своє військо через хазарські землі. Отримавши згоду, вони волоком протягли свої кораблі з Дону на Волгу і потім спустилися до Каспійського моря, заощадивши час та сили [5, стор. 72].

Отже, історичні факти, у першу чергу першоджерела, доводять: у деякі часи між Київською Руссю і Хазарським каганатом існували нормальні, а інколи і дружні, стосунки. Вони не були стійкими, оскільки суспільний розвиток, різні культура, релігія та традиції заважали розвиватися сталим комунікативним процесам. Проте спільні інтереси час від часу давали поштовх поновленню відносин між двома сусідніми етносами.

Список використаних джерел:

1. Гаркави А. Я. Сказания мусульманских писателей о Славянах и Русских : (с половины VII в. до конца X в. по Р. Х.) / собр., пер. и объясн. А. Я. Гаркави. – СПб., 1870. – IX, 308 с.

2. Коковцов П. К. Новый еврейский документ о хазарах и хазаро-руско-византийских отношениях в X в. // Журнал Министерства народного просвещения. – 1913. – Ч. XLVIII. Ноябрь.

3. Крип'якевич І.П., Гнатевич Б., Степанів Б. та ін. Історія українського війська (від княжих часів до 20х років ХХ ст.). Львів, 1992.

4. Лаврів П.І. Історія Південно-Східної України. Львів, 1992. С. 42.

5. Шекера І. М. Міжнародні зв'язки Київської Русі. Видавництво Академії наук Української СРСР, 1963 р. 203 стор.

НАПРЯМ 4. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ТА СУЧАСНІСТЬ КРИМУ

Ablâtif R. M.

*Devlet idareciligi magistrı
İvan Franko Lvivdeki milliy universitetiniñ
Orta asırlar ve Rum tetqiqları kafedrası
Lviv, Ukraina*

TÜRKİYE'DEKİ KIRIMLI CEMİYETLERİN KİTLE İLETİŞİM VE YAYIN FAALİYETLERİ (80'LERİN SONU - 2000'LERİN BAŞI ARASI)

Belli ölçüde kibi, bugünkü künde Türkiyede medeniy ve qarşılıqlı yardım cemiyetlerine birleşken hem de dünyada eñ büyük sayılğan Qırımlılar diasporası yaşay. Bugünkü añlayışımızğa köre, Qırımlıların ilk ocağı – 1952 senesi *Kırım Türkleri kültür derneği* olaraq İstanbulda kurulğan [1].

Bu teşkilâttan zemaneviy Türkiyede bugün muvafaqiyetnen çalışqan Qırımlı cemiyetleriniñ pıtaqlı sistemasınıñ ilerilemesi başlandı. 1990 yıldan başlap, itibarlı Türk siyasiy erbabı A. İ. Qırımlı Ankaradaki cemiyetiniñ başı ölçüde, bu ocaq etrafında mevcut ölçü teşkilâtlar toplanmaq ve yañı cemiyetler peyda olmaq başladılar. Bugün, *Kırım Türkleri kültür ve yardımlaşma derneğine (KTKYD)* Türkiyenin şehirleri ile Avropa ülkelerinde faaliyet köstergen 27 bölük ve 8 vekâlethane kire. Bu büyük teşkilâttan gayrı, ülkenin farklı şehirlerinde daha 13 mustaqil Qırımlılar cemiyeti ve vaqıfları çalışmaqta. Olarnın nizamnamesindeki esas maqsat – Qırımlıların medeniyet ve folklorını inkişaf ettirmek.

1980 seneleriniñ başında Qırımlı cemiyetleriniñ faaliyet sahalarınıñ esas yönelişleri folklorını öğrenüv ile teşviq etüv çerçivesinde ilk-evelâ, Qırım halq türküleri ile oyunlarını öğrenüv, *Tepreç* ya da *Çibörek Günü* kibi folklor bayram ve tedbirlerini keçirüv oldı. 1990 seneleriniñ ortasından başlap Qırımlı cemiyetler öz devriy neşirlerini ve Qırım mevzusına bağışlanğan kitaplar bastırıp çıkarmağa başlay.

1980 yılların sonundan başlap – 2000 yılların başına qadar Türkiyedeki Qırımlı diasporanın malumat ve neşir faaliyetleriniñ inkişafı ayrılmaz şekilde Qırımlıların sürgün etilgen yerlerinden tarihî Vatanına qaytuvinen bağlıdır ve bu esnas haqqiqaten 1987 senesi Qırımlılar milliy hareketi faalleriniñ Moskovada ötkergen kütleliy narazılıq numayışlarından son başlana [2, 95-96]. 1980 seneleriniñ başında Qırımlıların avdeti hem Türkiyedeki

Qırımlıların milliy öz aınıñ coşqun inkişafına, hem de teşkilâtlanğan diaspora hayatına küçlü ve duyğulu itev berdi. Bir çoq Qırımlılar cemiyetleriniñ meydanga ketiruv devri tahlil etilecek olsa, olarnıñ temeli atılğan vaqtı 1990 senelerge doğru kelgenini, yani avdet etkenler ve Qırımğa qaytuv için milliy hareket faallerinen qurulğan birinci bağlar zamanına ve Türkiyeye soñ derece qıyın içtimayi-iqtisadiy ve siyasiy şartlar haqqında haberler kelip başlağanında olğanını körmek mümkün.

Diasporağa bağlı teşkilâtlar arasında devriy neşirler ile kitaplarını neşir etuv – malumat tarqatuv çerçivesinde eñ mühim vastalardan biri olıp qala.

Yıllar boyunca meşhur Qırımlı dünya diasporalarınıñ erbabları Müstecib Ülküsal ve Necip Hacı Fazıl, Mehmet Niyazi ve Tahsin İbrahim tarafından 1930 senesi Romanyada qurulğan ve 1960 senesi Türkiyeye M. Ülküsalnıñ hicretinden soñ İstanbulda çıqqan «Emel» medeniyetşinaslıq ve fikir mecmuası yekâne devriy bir neşir ola. «Qırımlılar milliy hareketiniñ emelge ve İsmail Gaspralnıñ «Tilde, Fikirde, İşte Birlik» şiarına uyğun olaraq Dünya Türkleriniñ – bilhassa Qırımlıların – medeniyet, tarih, til, edebiyat, sanat ve folklor sahalarında ilmiy ve populâr tetqiqler yapmak ve ettirmek, olarnı teşviq etmek, tarqatmaq ve tanıştırmmaq» – mecmua tesisçileriniñ esas vazifesi olğandır [3].

Zemaneviy Türkiyedeki Qırımlılar diasporasınıñ şekillenüvi, onıñ ahlâqiy zengilikleri ile milliy aınına, «Emel» mecmuası al etici tesir etti desek mubalâğa olmaz. Mecmua cayratqan mefkürelere esasında östürilgen bugünkü Qırımlılar cemaatınıñ liderleri ve faalleri arasında «Emel nesili» degen bir nesil mevcut. Bu nesilge professor Hakan Qırımlı, Mükremin ve Oya Deniz Şahinler, Zafer Karatay, Tuncer ve Tuncay Kalkaylar kireler [4, 718].

Şimdiki «Emel» mecmuasınıñ baş muharriri ve Türkiyedeki Qırımtatar Milliy Meclisiniñ temsilcisi Zafer Karatay aytqanına köre, o mecmuanı 11-yaşında eken oqumağa başlağan ve hususan mecmua işte, böyle bir insan olaraq ve milliy kimliginiñ Qırımlı olaraq şekillenüvine tesir etken [5, 101].

Eger 1980 yıllarnıñ soñuna qadar Qırım için «Vatan» sözü deyerli kullanılmağan ve «Qırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti arasında munasebetler» tarihiy mevzuları kibi ve ülkesinaslıq malumatları mecmuasınıñ esas mevzusu oldı ise, 1980 yıllar ortasından başlap basılğan eserlerniñ tabiatı ket-kete deñişe: «Emel» Qırımda ve sabıq Sürgünlik yerlerinde bugünkü vaziyetnen alâqalı daha çoq malumatlar basıp çıqara. Bir taraftan, neşir Qırımlılar için milliy topraqnıñ mühimligini ayrıca köstermek istey, diger taraftan ise, Türkiyedeki Qırımlı diasporanı Vatanı yaşamaq haqqı için olarnı küreşinde öz semetdeşlerine qoltutmağa çağıra. Professor H. Qırımlıdan alıntını misal etip ketire: «Biz Qırımlıların faciasını [Türkiyedeki diasporağa] açmaq isdedik» [6]. Yekün çekerek, şunu kayd etmek mümkün ki, «Emel» mecmuası ile etrafında birleşken cemaat erbabları Qırımdan kelgenlerni tamamilen Türkiyedeki Qırımlı diasporağa çevirildiler.

Türkiyəli Qırımlı devriy neşirlərinin tarixi 1992 senesi abluqat Ünsal Aktaş rehberliyi altında Ankara və Polatlından diaspora erbablarının zümresi «*Kırım*» mecmuasını tesis etkenində başlanı. Çoqqa barıy bir qaç cəmiyyət Türkiyənin çeşit köşələrində öz mecmualarını da bastırıp çıxarmağa başlay: 1993 senesi *KTKYD* yaş faalləri Ankarada «*Kırım Bülten*» neşirini quralar [7], 1994 senesi Qara Qış ayında *KTKYD* İstanbul bölüğü «*Bahçesaray*» mecmuasının ilk sanını çıxara, şu yılı Orta Küz ayında *KTKYD* Bursa bölüğü «*Qırım qalğa-sultanı*» hatırasına bağışlanmış başta «*Kalğay*» bülletenini, soñradan mecmua şeklinde bastırıp başlay, Eskişehir medeniyet və qarşılıqlı yardım cəmiyyəti 1998 yılda Kiraz ayında «*Kırım Postası*» mecmuasını tesis ete.

Türkiyəli Qırımlı cəmiyyətlər devriy neşirlərinin tili Türkçe ola və şimdi də aynı şekilde qala. Ana tilində ayrı materiallar, esasən, halq masalları, bugünkü Qırımlı müəllifləri olğan yazıcı, şair, tilşınasların materiallarını bastırıp çıxara edilər. Bir taraftan, hususan hərbiy-siyasiy rejimler hüküm sürgən devirdə Türkiyə devletinin tesiri səbəp olğandır dep izah etilə, yani rəsmiy til tışında qullanılğan til Türk millətiniñ birligine qast etüv dep tanıla edi. Diger taraftan, diaspora içində zəmanəviy Qırımlı ədəbiy tilni bilməy edilər və eski çöl şivesi kullanıla edi. Z. Karatay başqa bir delil ketirə: «Emel» mecmuasının vəzifəsi – Qırımlıların tilini oqutmaq ya da ana tilini teşviq etmək degil edi. Vəzifemiz Türkiyədə Qırım və haqımıznın məsələləri haqqında malumat tarqatmaqna bağlı edi» [4, 716].

«*Kalğay*» mecmuasının təsisçisi, *KTKYD* Bursa bölüğüniñ yolbaşçısı, A. Süyenge (1955-2014) köre, onların mecmuasında Türkiyədə və dünyada üç bin abunəci bar edi və o yerli cəməatni səferber etmək için pek mühim rol oynayan [7].

O vaqıtta çıxqan Qırımlı cəmiyyətlərə ait devriy neşirlərinin mündericesi təhlil etilse, əda etilgən bir qaç mühim vəzifələri belgiləmək mümkündür: 1) xəbərlənmə təminat vəzifəsi; 2) ictimai vəzifəsi; 3) məarif vəzifəsi; 4) teşkiləti vəzifəsi.

Kitaplarını neşir etüv sahəsində, diaspora teşkilətlər ya da öz küçünə kitablarını bastıra, ya da Qırım tarixi və medeniyəti için, şu cümlədən, Qırımlılar diasporası için də, bilgiləri populyarlaşdırmaq və tarqatmaq məqsədindən kitablarını neşir etüvinə dəstək köstəreler. Türkiyəli Qırımlı yaş nəsil, tədqiqatçılar və alimlər, məmləkətin ümumi cəməati arasında, tarixi hafızanı və öz medeniyət mirasını da saqlanmaq için, «*Qırım meselesi*» haqqında haqiqi malumatları tarqatmaq için Qırımdan bağlı tarixi, medeniyət, qəvmiyyət, folklor, tilşınaslıq, siyasetşınaslıq kitablarının bir toplamnı yaratmaq, Türkiyədəki diaspora qoğan əsas vəzifələrdən biri ola. Bu səbəptən dolayı, cəmiyyətlər özləri başqan ya da onların yardım ilə çıxqan kitablar sırasında, Dr. Zühal Yüksəlin «*Polatlı Qırım Türkçəsi Ağzı*», ya da Yalkın Bektörenin «*Tepreş*», ya da M. Ülküsəlin hatıraları «*Kırım yolunda bir ömür*» kitabları bar [8, 1311].

Böyleliknen, Türkiyedeki Qırımli cemiyetleriniñ medeniy ve neşir faaliyetleri 1980 yıllarınıñ soñunda – 2000 yıllarınıñ başında olarnıñ faaliyetlerinde büyük faaleştirüv ve prioritetlerniñ deñişüvinen farqlana. O devirde, Türkiyedeki Qırımli cemiyetlerniñ faaliyeti diasporanıñ milliy öz-özüne ve mahiyetini añlavnı inkişaf ettirmek ve medeniy ve tarihiy mirasını saqlamağa baqtırıladi.

Qullanılğan edebiyat:

1. TARİHÇE. <http://istanbulkirim.org/hakkimizda/tarihce/04.04.19> irişim alındı

2. Кульчицкий С. Боротьба кримських татар за повернення на Батьківщину (1956-1989), Український історичний журнал, № 2, 2018, ст. 75-109.

3. Emel Kırım Vakfı Hakkında. <http://emelvakfi.org/emel-kirim-vakfi-hakkinda/> 16.04.19 irişim alındı.

4. Аблятіфов Р.М. Трансформація суспільно-політичної думки турецької діаспори кримли на прикладі публікацій журналу «Емель» (кін. 1980-х – поч. 2000-х років), Народознавчі зошити, № 3 (153), 2020, ст. 714-722.

5. Аблятіфов Р.М. Кримська діаспора Туреччини у національному русі кримли (кін. 1980-х – поч. 2000-х років), Народознавчі зошити, № 1 (157), 2021, ст. 98-110.

6. F. Toprak, Perception of Homeland Among Crimean Tatar Diaspor Living in Turkey as Reflected on the Diaspora Journal Emel: thesis for a Master of Science, Middle East Technical University, 2013, 111 s.

7. F.T. Aydın. Comparative Cases in Long-Distance Nationalism: Explaining Émirgré, Exile, Diaspora and Transnational Movements of the Crimean Tatars: thesis for a Doctor of Philosophy in Political Science, University of Toronto, 2012. 308 s.

8. Аблятіфов Р.М. Розвиток діяльності організацій кримської діаспори Туреччини у національному русі кримли наприкінці 80-х – початку 2000-х рр., Народознавчі зошити, № 6 (156), 2020, ст. 1303-1313.

Гірна Н. М.
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства
Львівського національного медичного університету
імені Данила Галицького
м. Львів, Україна*

НАРИСИ ДО ІСТОРІЇ БОРОТЬБИ МУСТАФИ ДЖЕМІЛЄВА

Кожен народ має своїх національних героїв, лідерів, які очолюють його національно-визвольну боротьбу, ведуть через лихоліття бездержавності до свободи і відродження. Безперечним лідером кримськотатарського національного руху від другої половини ХХ століття і до нині є Мустафа Джемілев. Відчувши з перших років життя всі «принади» радянської системи, він невпинно відстоює права свого народу.

Метою нашого дослідження є з'ясувати формування ідейних принципів і поглядів Мустафи Джемілева, які зумовили його участь у кримськотатарському національному русі.

Коли за злочинним наказом Сталіна у травні 1944 року з Криму були депортовані корінні народи, Мустафі було пів року. Опинившись в Узбекистані, як і тисячі кримських татар, родина його батьків Абдулджеміля та Махфуре намагалася зберегти національні традиції. Хлопчик ріс в духовній атмосфері розповідей про прекрасну, далеку батьківщину. Вдома всі розмовляли кримськотатарською мовою. У місцях депортації кримські татари ходили один до одного в гості, тому Мустафа змалку чув розмови на політичні теми [4, с. 343]. Старший на два роки брат Анафі вчив Мустафу вибирати зерна правди серед величезного потоку інформаційної пропаганди, впливаючи на його світогляд. Про непересічні знання братів свідчить той факт, що на зекономлені гроші вони купували досить серйозні для їхнього віку книжки. Трохи підрісши, Мустафа почав відвідувати Ташкентську публічну бібліотеку. В її фондах хлопець виявив дореволюційну кримськотатарську газету «Герджиман», яку видавав видатний просвітитель Ісмаїл Гаспринський. Із розповідей батьків він знав, що газету свого часу зберігали поруч із Кораном, тепер ім'я та діяльність Гаспринського були заборонені. Перечитавши всі числа газети до 1905 року, видані російською, Мустафа почав вчитися читати і писати арабською графікою. Вчителем став батько, адже вивчати кримськотатарську мову за підручниками було неможливо – їх в Узбекистані не було, зрештою, як і в будь-якому іншому місці. Тепер Мустафа перечитав всі наявні в бібліотеці кримськотатарські видання –

«Янии Чолпан», «Ілери», «Окув ішлери». Таким чином, у неповні двадцять років Мустафа Джемілев чітко окреслив зміст і головну мету свого життя – повернення кримських татар додому [1, с. 114]. Але цією дорогою довелося іти понад тридцять років.

У 1959 році, закінчивши середню школу, Мустафа намагався вступити на факультет арабської мови і літератури Середньоазійського державного університету, але не зміг через заборону приймати на навчання кримських татар. Очевидно, що цей факт дискримінації посилив переконання юнака в необхідності національної боротьби. Від кінця 1961 року М. Джемілев бере участь у діяльності нелегальної молодіжної організації «Союз кримськотатарської молоді». Безперечно, що ця організація стала наслідком певної лібералізації суспільного життя періоду хрущовської «відлиги», подібні молодіжні клуби діяли і в Україні. Кримські татари спілкувалися, читали вірші, співали пісні, досліджували свою історію. Зокрема, Мустафа підготував доповідь про історію кримських татар. Через пів року, навесні 1962 влада розігнала організацію, а два провідних її учасники М. Омеров і С.-А. Умеров були заарештовані. Мустафа Джемілев згадує: «Розгром «Союзу кримськотатарської молоді» викликав у народі неоднозначну реакцію. Було багато обивателів, які говорили, що через кількох немудрих на весь народ може впасти нова біда, а вони лиш перестали голодувати, то вже їм і Крим подавай. Але через 3 – 4 роки противники Союзу долучилися до національного руху» [3, с. 27]. Тобто, серед кримських татар активізується дисидентський рух.

У 1962 році М. Джемілев вступив на навчання до Ташкентського інституту інженерів іригації та меліорації сільського господарства. Проте через активну громадянську позицію не зміг його закінчити – він підготував «Короткий історичний нарис тюркської культури в Криму в XIII – XVIII ст.» Рукопис поширювався серед молоді, КДБ визнав його «націоналістичним і антирадянським», а самого автора після обговорення «персональної справи» в 1965 році відрахували з інституту. А наступного року Мустафа був вперше заарештований за відмову служити в радянській армії через політичні мотиви. Вийшовши через півтора року на свободу, Джемілев занурився в дисидентський рух. Він зблизився з генералом П. Григоренком – борцем за права кримських татар, мешкав у його сім'ї, відтак познайомився з усіма знайомими дисидентами. Але придушення будь-яких проявів інакомислення в роки застою набирало обертів, тому у травні 1969 р. Петра Григоренка заарештували в Ташкенті. У відповідь його соратники створили «Ініціативну групу із захисту прав людини в СРСР», до якої увійшли відомі дисиденти – Генріх Алтунян, Леонід Плющ, Віктор Красін, Тетяна Ходорович та ін.. Мустафу вдруге заарештували у вересні

1969 р., його справу об'єднали зі справою іншого дисидента Іллі Габая, котрий також відстоював права кримських татар. Звинувачення були типовими – «наклеп на радянський державний і суспільний лад». Насправді активісти виступали на захист прав людини, зокрема, М. Джемілев у захисній промові говорив про злочин, вчинений радянським режимом проти кримськотатарського народу, його боротьбу за повернення на батьківщину та відновлення державності, про створену кримськими татарами матеріальну і духовну культуру в Криму. Він та І. Габай отримали по три роки ув'язнення. Відбував покарання в Узбекистані, а його соратник – у Кемеровській області [1, с. 201].

Звільнившись навесні 1972 р., перебував під адміністративним наглядом і працював інженером у радгоспі. Проте Джемілев продовжував активну боротьбу за права кримських татар і в червні 1974 р. був втретє заарештований. Цього разу – на 1 рік у таборі суворого режиму в Омській області. За три дні до закінчення терміну ув'язнення проти Мустафи порушили нову кримінальну справу за антирадянську пропаганду. На знак протесту він оголосив голодування, що тривало 303 дні – найтриваліше в історії радянської табірної системи. Це голодування отримало широкий резонанс у світі, привернуло увагу міжнародної громадськості до прав людини в СРСР і безправного становища кримськотатарського народу. На захист Джемілева до Омська прибув А. Сахаров, але його не допустили до зали суду. Четвертий вирок у червні 1976 – 2,5 років позбавлення волі в таборах суворого режиму на Далекому Сході. Згодом, заарештований п'ятий раз упродовж 1979 – 1982 рр. перебував на засланні в Якутії. Власне на засланні М. Джемілев створив сім'ю, там народився його син Хайсер. В Якутії дисидент зблизився з В'ячеславом Чорноволом. На межі 1980 – 1990-их років, коли кримські татари почали повертатися на півострів, Мустафа Джемілев підтримав політику Народного Руху, а В'ячеслав Чорновіл – рух кримських татар за національну автономію [2].

У лютому 1983 року Джемілеви прибули до Криму, але через три дні влада видворила їх знову до Ташкента [5]. Свободою не вдалося насолоджуватися, адже вже в кінці 1983 р. М. Джемілева заарештовують шостий раз терміном на три роки, відбувати покарання він мав у таборі суворого режиму в Магадані. Тепер до звичних звинувачень додали ще організацію масових заворушень при спробі поховати покійного батька в Криму. І знову перед закінченням терміну йому висувують нові звинувачення в злісній непокорі. Проте, перебудова давалася взнаки, новий генсек М. Горбачов намагався покращити відносини зі США, на захист дисидентів тривала потужна міжнародна кампанія. Тому сьомий вирок Джемілеву був напрощуд м'який – 3 роки умовно з 5-річним випробувальним терміном і звільнення з-під варті в залі суду.

Незламний Мустафа поринув у національний рух – був співорганізатором багатоденної демонстрації кримських татар на Красній площі, у 1989 р. очолив Організацію кримськотатарського національного руху (ОКНР) і врешті-решт повернувся з родиною до рідного Криму. Він був Головою Меджлісу кримськотатарського народу упродовж 1991 – 2013 рр. і нині залишається національним лідером.

Висновки. Мустафа Джемільєв здобув статус національного лідера завдяки непохитній позиції в боротьбі за права кримських татар. Він мав сім судимостей за політичні переконання, повів в ув'язненні 15 років, але не зламався і не припинив боротьби. «Яким би я не піддавався репресіям та переслідуванням, я твердо можу сказати, що ніхто, ніколи і ні за яких обставин не зможе змусити мене відмовитися від виконання обов'язків, що накладаються честю, національною гідністю та громадянською відповідальністю», – сказав Мустафа після чергового процесу над ним. М. Джемільєв послідовно підтримував розбудову незалежності України, під його керівництвом кримські татари завжди займали проукраїнські позиції в Криму, не визнали російської анексії півострова.

Список використаних джерел:

1. Алієв А.Н., Мусаєва С.Х. Мустафа Джемільєв. Незламний. Київ, 2017. 272 с.
2. Коробова Т. М. Мустафа Джемільєв: «Я ж зек, слухай, якщо Чорновіл залишиться один, я буду поруч із ним» . *День*. 1998. Вип. 107. 10 червня. С. 8.
3. Кримські татари: шлях до повернення. Частина 1. / ред. кол. В. Смолій (голова), С. Богунов, О. Реєнт та ін. Київ, 2004. С. 27 – 53.
4. Лисенко О. Як депортували кримських татар? *Крим: шлях крізь віки. Історія у запитаннях і відповідях* / Відп. ред. В.А. Смолій; Упорядн. Г. В. Боряк. НАН України. Інститут історії України. Київ, 2014. С. 343 – 345.
5. Подрабінек О. П. Кримські татари. Історія повернення. *Українська правда*. 2020. 18 травня. С. 3 – 4.

Мавріна О. С.

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу*

*Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

ВІД СТОЛИЦІ ХАНАТУ ДО ПОВІТОВОГО МІСТА ІМПЕРІЇ: БАХЧИСАРАЙ ОЧИМА ДОСЛІДНИКІВ ТА МАНДРІВНИКІВ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Бахчисарай, столиця Кримського ханату, завжди привертав погляди мандрівників, дослідників, як місце зосередження влади могутніх кримських ханів та зріз нової, невідомої культури грізного народу.

Уявлення про столицю ханства у XVI – XVII ст. дають описи Мартіна Броневського, Гійома Боплана, Евлія Челебі, П'єра Шевальє.

Особливо інтерес до Криму та до Бахчисараю посилювалися наприкінці XVIII століття (праці Йоганна Тунманна, Шарля Жильбера Ромма, Шарля де Пейсонеля) у період російсько-турецьких воєн 1768 – 1774, 1787 – 1791 рр., завоюванням Криму Росією, і втратою містом Бахчисарай статусу столиці.

З кінця XVIII століття, протягом XIX і до початку XX століття з'явилася велика кількість різноманітних описів Криму. За цей період у описах та сприйнятті Бахчисараю змінилися три епохи: від досліджень епохи Просвітництва з кінця XVIII до перших десятиліть XIX століття (Станіслав Сестренцевич-Богущ, П. Сумароков, П. Паллас) до епохи Романтизму (А. Міцкевич, Едмунд Хоецький), на зміну якій прийшла епоха Реалізму (кінець XIX – початок XX століття (В. Кондаракі, А. Завадовський, та ін.).

Втрата Бахчисараєм статусу столиці ханату призвела і до змін у зовнішньому вигляді міста. Важливим є те, як зміна адміністративного статусу Бахчисараю зі столиці на повітовий центр губерньського підпорядкування призвела до зміни адміністративних функцій та наклала відбиток на архітектурну забудову, перебіг соціального та культурного життя у місті й т.ін.

Саме аналіз записок мандрівників і різних описів Криму (етнографічних, географічних, статистичних) дає нам можливість простежити, як протягом століття з кінця XVIII по кінець XIX ст. змінювався образ міста Бахчисарає разом із зміною його статусу.

Мироненко М. А.

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Національної металургійної академії України
м. Дніпро, Україна*

Галацька В. Л.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу
Дніпровського національного університету залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна
м. Дніпро, Україна*

ДЕЩО ПРО ЛІТЕРАТУРНЕ ЖИТТЯ В КРИМУ ЗА ЧАСІВ ЗОЛОТОЇ ОРДИ ТА КРИМСЬКОГО ХАНСТВА ГІРЕЇВ

У сучасному літературознавстві під літературою кримських татар розуміють ту, що виникла за часів Кримського ханства, з династії Гіреїв, васальнозалежної од Османської Туреччини, та у подальшому розвивалась до сьогодення.

Спіраючись на розвідки відомого українського дослідника культур Сходу академіка Агатангела (Агафангела) Кримського, дослідження сучасних істориків та етнографів, варто зазначити, що в Криму було певне літературне життя і перед періодом ханства Гіреїв, ще за тих часів XIII – поч. XV ст., коли Крим входив до складу великої Золотоординської держави [1, 2]. Столиця Золотої, або Кипчацької, орди, Сарай знаходилась на Волзі, і територія держави розкидалась від Волги до Криму, Північного Кавказу та середньоазійського Хорезму (Хіви), який і надавав головного культурного тону внутрішньому життю Золотої Орди. На початку XIV ст. державною релігією на теренах Улуса Джучі став іслам, а з ним прийшла загальноісламська література священною мовою, арабською та ще перською, оскільки перська література, забарвлена суфійством, мала з монгольських часів в Азії велику силу. Але як ми вже зазначали, розвивалось у Орді письменство і мовою тюркською, з такими темами, які були тоді у всемогутній перській літературі [3]. І Крим, як доводять результати сучасних досліджень, не стояв осторонь тих процесів.

Та представники красного письменства Криму від самого початку воліли краще писати свої твори мовою персидською, виступаючи класиками літератури золотоординської, османської, аніж розводити «татарщину». Як бачимо, ця проблема позачасова і стосується розвитку міжкультурних взаємин із найдавніших часів. Разом з тим, був у

кримчаків свій місцевий літературний патріотизм. У літописах Кримського ханства подавались зразки місцевої поетичної творчості, особливо коли поетами виступали представники правлячої династії.

Як і в Туреччині, так і в Криму у XV – XVIII ст. меценатами для письменників і поетів були переважно хани або значні достойники, тому література мала придворний характер. Це було тим легше, що самі хани-Гіреї (як і османські султани) охоче бралися за перо, складали вірші тощо.

Для прикладу наведемо фрагмент безперечно талановиту поезію хана Газі-Гірея II Вихора («Борá»), яка має назву «Млинове колесо», написану наприкінці XVI ст. Переклад українською зроблено Агатангелом Кримським на початку XX ст. [4].

Колесо водяного млина

Ідучи шляхом-дорогою, натрапив я на водяний млин, де крутилося колесо.

І сказав я: – Нащо ти трешся обличчям своїм об воду?

Ти здірявіло, геть погнулося,

І сльози падають на твої ноги.

«Чи ти закохана? Чи ти в розлуці?

За ким ти нудишся на чужині?

Отак минають і дні і ночі.

А тобі нема волі вільної?

Через те, що ти отакечки ридаш?

Стан твій зігнувсь, на лук обернувсь.

Ти плачеш раз-у-раз, ти стогнеш,

А ніхто не знає тайни твоїх страждань.»

Учуло колесо, як я до нього вдавсь,

І своєю мовою от що мені одказало:

– Не знаєш ти, сину людський, що сталося!

Не питай, як і через що! Так уже судилося.

Високі гори були колись притулком моїм,

Була в мене сила, була міць.

Росла я сильна деревина, ноги мої спускалися до джерела,

З усіх боків мала я руки-гілля.

Коло стіп моїх стелилася зелена поросль,

На голові моїй співали всякі пташки-щебетушки.

Круг мене квіти росли-процвітали,

А моя одіж часом була зелена, часом кармазинова.

Восени з мене падало-сипалося золото,

Весною фіалки кивали своїми голівками вправоруч-вліворуч.

Молоді мої пагінки виростали рівнесенькі.

Тюльпани радісно наставляли свої келихи.

Роса відволожувала землю.
Очі нарцисові вночі не спали.
    Провадив там свою розмову й виноград...
    Та дмухнув вітер-смерть – і я впала.
І зрозуміла я, що життя мені перетято.
Доти про таке я б не гадала була!
    Звалилася я, сила пропала;
    Заранісінько обрубали мені моє гілля, мої руки.
Щоб волокти мене, просвердлювали мою ногу.
Шию обкрутили мені віжками.
    Збагнула я, що нема вже мені волі-долі, і слід загув...
    Де ви, мої пташки! Де ви, тюльпани!
Звалили, поволокли мене по землі.
То я стогнала, то я ридала...

Була й поетеса серед Гіреєвої династії – Хан-заде-ханум, дружина хана Бегадур-Гірея (1636-1641). І не дивно, що при таких літературних здібностях і поетичних симпатіях у кримських володарів, охоче пнулися до їх двору усілякі поети.

Але цікава річ: і османські султани, і кримські хани охочіше пускали до свого двору віршників захожих, а не своїх підданців-турків та татар. З історії султана Мехмеда II Завойовника (1451-1481) ми знаємо, що поет Ляалій, аби здобути доступ до султанського двору, заявив, ніби він перс; але, як потім викрилося, що Ляалій не перс, а турок, його ганебно вигнали, і він написав сатирично-жалісні вірші на тему, що тільки арабам та персам добре в Туреччині живеться. Те саме сталося в Криму з поетом Хільмієм-кримчаком. Нижче наведемо написаний татарською вірш «Кримчаківі скарги», переклад українською також зроблено Агатангелом Кримським [4].

Хільмі Кримчак
Жалі кримчака

Чи ти, серце, забудеш світову скорботу і прийдеш од
«Джемшидової чаші»,
Чи ти оддасися радошам-веселошам, чи прийдеш із побожного
монастиря шейха святої Мекки, –
То, хоч би ти власним ротом умів хіпати птахів щастя, а коли
ти кримчак –
Дак ти вже не людина! Приходь хоч із чудового раю!
Привітаєшся – привітання твого не приймуть, не скажуть:
«А! прохаємо!», адже ти кримчак,

Хоч би прийшов ти до них од пречистої гробниці пресвятого Пророка.

Раз із тебе кримчак – не спитають у тебе про благодать райських вод,

Хоч би прийшов ти із садів вишнього раю, чи з едема.

Якщо ти хочеш, Хильмі, щоб тебе вшанували кримські володарі,

То прихोдь із краю франків, або од арабів, або од персів.

На жаль, у повному обсязі літературної спадщини кримчаків ми не знаємо й донині. Тому будемо чекати на приємні несподіванки від дослідників фольклорних джерел кримськотатарського народу.

Список використаних джерел:

1. Кримський А. Література кримських татар. *Хроніка 2000*. Київ, 2000. Вип. 34. С. 24–32.

2. Караїмські прислів'я (вибір і переклад Юрія Полканова та Валентини Галацької). *Хроніка 2000*. К; 2000. Вип. 34. С. 146-151.

3. Поэзия Золотой Орды / пер. Равиля Бухараева. Москва: Наталис: Рипол Классик, 2005. 175 с.

4. Мироненко М.А., Галацька В.Л. Україна – між Сходом та Заходом. Частина перша. Обличчям на Схід: літературознавчо-культурологічні студії. Дніпро: Ліра, 2020. 364 с.

Оліцький В. О.

кандидат історичних наук,

в.о. завідувача кафедри історії України

Сумського державного педагогічного університету

імені А. С. Макаренка

м. Суми, Україна

МЕРЕЖА РПЦ В КРИМУ НАПЕРЕДОДНІ ВХОДЖЕННЯ ПІВОСТРОВА ДО СКЛАДУ УРСР

Передача Кримської області зі складу РРФСР до УРСР відбулася на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 19 лютого 1954 р. На момент входження Кримської області до складу УРСР на півострові спостерігалася складна економічна ситуація в сфері сільського господарства, промисловості, санаторно-курортного господарства. Відчувався брак робочої сили, кваліфікованих працівників, незадовільне

становище водопостачання тощо. В цілому на початку 1950-х рр. Кримська область переживала економічний занепад та стагнацію [1, с. 85–87, 94].

Подібною до соціально-економічного становища була релігійна ситуація. Не зважаючи на те, що РПЦ, як і в цілому по СРСР, займала лідируючі позиції на півострові, її становище тут було досить складним. На території півострова у 1944 р. було засновано Сімферопольську і Кримську єпархію РПЦ, яку протягом 1946–1961 рр. очолював архієпископ Лука (Войно-Ясенецький) [3, с. 394]. Дана єпархія була найменшою на території України за кількість діючих храмів та духовенства.

На 1 січня 1955 р. на території УРСР нараховувалося 8525 православних храмів та молитовних будинків у яких несло служіння 5678 священників та 302 диякони. На території Кримської області діяло 49 культових споруд: 23 в містах, 2 в селищах міського типу та 24 в селах. З них – 30 типових храмів та 19 молитовних будинків. Із загальної кількості понад 5,5 тис. духовенства, на території області пастирське служіння несло 53 священники та 3 диякони, що складало близько 1% від загальної кількості в Україні. Із даного числа, 31 священник та усі диякони були служителями міських церков. Варто звернути увагу і на вікову структуру духовенства: лише 4 священники були віком до 40 р., а 45 – понад 55 р. Відповідно, відчувалася необхідність поповнення єпархії духовенством, адже близько 80% священників, з огляду на вік, у найближчі роки мали залишити своє служіння. Не зважаючи на це, Кримська область була однією із трьох областей в Україні, де за 1954 р. не відбулося жодного висвячення, при тому, що служіння за цей же період припинило 3 священники. На сьогодні не вдалося встановити точні причини полишення священницького служіння, але в офіційній статистиці при висвітленні даного аспекту серед іншого, враховувалася смертність, тож із високою ймовірністю, зважаючи на середній вік духовенства єпархії, можна припустити саме смерть даних служителів. Дана ситуація призвела до того, що на територію Криму на 1 січня 1955 р. не існувало жодного діючого монастиря, а в 7 районах області: Балаклавському, Куйбишевському, Ленінському, Євпаторійському, Сакському, Первомайському, Роздольницькому – не функціонувало жодного храму [2, арк. 2; 5; 4; 6; 30].

Разом із тим, необхідно відзначити низьку активність віруючих на півострові. Це проявлялося, зокрема, у відсутності клопотань про відкриття храмів. Не зважаючи на малу кількість діючих церков, за 1954 р., на відміну від інших областей, не зафіксовано жодного клопотання про відкриття церкви чи реєстрацію парафії [2, арк. 8; 10].

Таким чином, на передодні входження Кримської області до складу УРСР, на півострові діяла православна єпархія РПЦ, яка за чисельністю храмів та духовенства була найменшою в республіці. Ситуація була досить складною, адже зважаючи на похилий вік переважної більшості духовенства, клір єпархії фактично не поповнювався новими представниками.

Список використаних джерел:

1. Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015): зб. док. та матеріалів / упоряд.: О.Г. Бажан та ін.; відп. ред. В.А. Смолій. Київ: Інститут історії України НАН України, 2016. 1090 с.

2. Статистические сведения о православных церквах и молитвенных домах, о православном духовенстве, о ходатайствах по открытию церквей и молитвенных домов, о православных монастырях по УССР и областям УССР по состоянию на 1 января 1955 года. Центральный державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. Р-4648. Оп. 3. Спр. 152. 183 арк.

3. Шліхта Н. Церква тих, хто вижив. Радянська Україна, середина 1940-х – початок 1970-х рр. Харків: Акта, 2011. 468 с.

Приступенко Т. І.

кандидат історичних наук, професор,

завідувач кафедри періодичної преси,

Навчально-науковий інститут журналістики

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Євдокименко І. М.

кандидат наук із соціальних комунікацій,

асистент кафедри історії журналістики

Навчально-науковий інститут журналістики

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

ГРОМАДЯНСЬКА ЖУРНАЛІСТИКА КРИМУ: РЕАЛІЇ ТА МАЙБУТНЄ

У ХХІ столітті активного поширення набуває таке поняття як «громадянська журналістика» – феномен участі непрофесійних журналістів-аматорів у створенні контенту для професійних ЗМІ. Західні

та вітчизняні дослідники, медіексперти вже створили у своїх наукових працях й *модель громадянської журналістики*, основними концептами якої стало поширення суспільно важливої інформації, висвітлення подій, які мають важливе соціальне, політичне, економічне та гуманітарне значення. Перевагами такої журналістики можна вважати обговорення важливих питань та проблем, які не висвітлюються в офіційних медіа через складність їх вирішення та певну редакційну цензуру [1].

Громадянська журналістика, або ж, так звана «суспільна», «об'єднана «демократична» журналістика не є суто професійною діяльністю. Її можна визначити як активну участь аудиторії в процесі збору, аналізу та поширення новин й інформації. На думку групи американських дослідників, метою такої участі аудиторії в журналістській діяльності є надання незалежної, надійної, точної, повної та актуальної інформації відповідно до вимог демократичного суспільства. Тобто, можна говорити про те, що сьогодні громадянська журналістика стала важливим ресурсом для мейнстримних медіа у світі. Виклик часу, на який повинні відповісти громадянські журналісти, полягає в тому, щоб збирати і розповсюджувати історії, які впливають на людське життя. Така журналістика набагато інтерактивніша від традиційної. Це нова «соціально орієнтована» журналістика, яка сприяє «конвергенції професіоналізму»: журналіст повинен у своїй роботі володіти універсальним набором навичок. Ці зміни створили більш демократичну журналістику: автори новин та їх аудиторія стали пов'язаними більш тісніше. Відтак громадянські журналісти перетворилися на ключових гравців в соціально орієнтованих новинах та інформації.

У науковому дискурсі щодо функціонування моделі громадянської журналістики є певні розбіжності, що, передусім, стосуються кола осіб, які мають підпадати під поняття «громадянські журналісти». Про такі суперечливі і дискусійні питання більш детально можна дізнатися з наукових розвідок І. Гайванович, О. Гресько, В. Лисенко, І. Тонкіх та ін.

Варто лише наголосити, що громадянська журналістика за своєю сутністю є одним із видів реалізації загального права на свободу слова, у тому числі в частині збирання, зберігання, використання і поширення інформації. Це загальне право поширюється на всіх осіб незалежно від наявності або відсутності статусу журналіста. Саме про це наголошується в 10 статті Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод [2]. Так само й обмеження свободи слова, які можуть застосовуватися відповідно до закону, поширюється і на осіб без журналістського посвідчення.

Громадянські журналісти мають можливість збирати, зберігати і поширювати інформацію майже нарівні з професійними журналістами.

Проте необхідно підкреслити, що можливості громадянських журналістів можуть в деяких випадках бути обмежені, як і державний захист їх інформаційної діяльності від протиправних посягань. Однак це не означає, що громадянські журналісти не є суб'єктами інформаційної діяльності, не мають прав і можливостей в інформаційній діяльності, не можуть користуватися інструментами та засобами, якими користуються професійні журналісти.

Саме такий статус і таку роль у поширенні суспільно важливої інформації мають громадянські журналісти Криму. П'ять із таких журналістів станом на 2020 рік стали членами Національної спілки журналістів України. Найчисельніша журналістська організація навіть розробила спеціальний механізм вступу до Спілки, що був погоджений з Європейською та Міжнародною федерацією журналістів. Відтак кримські журналісти мають право користуватися усіма правами та свободами журналістів України, гарантованими вітчизняним законодавством. Про права і свободи громадян, що проживають на тимчасово окупованих територіях йдеться і у Законі України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (2014 р.) [3].

На думку кримськотатарської дослідниці Г. Юксель, громадянська журналістика в Криму активно почала розвиватися внаслідок його окупації як окреме соціальне та комунікативне явище, з притаманними йому характерними рисами і тенденціями. Науковиця зазначає що після окупації 2014 року Крим перетворився на закрити для роботи українських і міжнародних ЗМІ територію, на якій не було повноцінного і безперервного надання об'єктивної інформації про події на півострові, особливо в галузі прав людини та свободи слова в Криму. Суспільною реакцією на численні факти порушення прав людини, сфабриковані кримінальні справи, арешти стало формування і розвиток інституту громадянської журналістики [4].

Про практичну відсутність незалежних медіа та незалежних журналістів на півострові Крим після його окупації РФ, а також про загрози, переслідування і напади на них, йшлося і у поширеній у березні 2015 р. Заяві міжнародної недержавної організації захисту прав людини та свободи слова «Репортери без кордонів» [5]. Деяким незалежним журналістам і блогерам через репресії довелося залишити Крим. Після проведення так званого «референдуму» 16 березня 2014 р. в Криму із 1500 зареєстрованих ЗМІ залишилося лише 150. Також було відключено українське телебачення, у тому числі телеканали «Інтер», «1+1», «СТБ», «5 канал», мовлення ТРК Міноборони України «Бриз». Окрім того, припинилася трансляція незалежної кримської «Чорноморської ТРК». Замість цього було розпочато мовлення російських телеканалів. Не був відключений лише незалежний телеканал кримських татар АTR (але

згодом і він переїхав до Києва. – *примітка авторів*), співробітники якого постійно піддаються тиску з боку російської влади. Наприкінці лютого 2015 р. право на мовлення втратили численні кримські радіоканали, які не отримали радіочастот за підсумками конкурсу проведеного Роскомнаглядом. Російське відомство, зокрема, без пояснень відмовило в ліцензії інформаційному агентству «Кримські новини», і його журналісти не змогли отримати акредитацію для участі у прес-конференція. Йдеться також й про кримінальні та адміністративні переслідування, блокування українських онлайн-видань, захоплення українських теле– та радіочастот; понад 100 випадків перешкодження зйомці; DDOS-атаки; щонайменше 8 випадків застосування тортур та катувань; фізичні напади; свавільні затримання; щонайменше 20 обшуків та 18 допитів; 48 випадків захоплення або пошкодження техніки журналістів; 4 випадки заборони українським журналістам на в'їзд до Криму; щонайменше 30 випадків погроз та 18 випадків цензури.

За даними Центру прав людини ZMINA, з початку окупації Криму задокументовано понад 350 фактів переслідування журналістів та блогерів на півострові, а кожен десятий у списку політв'язнів – це громадянський журналіст. Зокрема, за ґратами опинилися 11 громадянських журналістів і стримерів ініціативи «Кримська солідарність» Ці факти були зафіксовані й на платформі щодо захисту журналістів та активістів у Криму й Донбасі, яку створило МЗС України спільно з Радою Європи у вересні 2020 р. Серед таких журналістів – С. Мустафаєв, Т. Ібрагімов, М. Асанов, С. Салієв, Р. Бекіров, Р. Сулейманов, О. Аріфмететов, Р. Шейхалієв, А. Сулейманов та ін. Широкий публічний розголос одержала і справа арешту громадянського журналіста проекту «РадіоСвобода» «Крим. Реалії» В. Єсипенка у березні 2021 р.

На думку голови Центру прав людини ZMINA Т. Печончик така складна ситуація призвела до появи тренду: у випадку відсутності або великої обмеженості роботи професійних журналістів у Криму – цю нішу зайняли громадянські журналісти. Вони хоч і не є професійними журналістами, однак беруть у руки телефони, камери і намагаються розповідати світові та передавати в ЗМІ те, що відбувається на півострові [6-7].

І саме вони, на думку першого заступника голови Меджлісу кримськотатарського народу, активіста Кримськотатарського національного руху, політика та журналіста Нарімана Джеляла (затриманий РФ в Криму у вересні 2021 р., його справа перекваліфікована у диверсію. – *примітка авторів*), своєю роботою доводять, що є справжніми журналістами, активними учасниками громадського об'єднання «Кримська солідарність». Їх відрізняє від багатьох інших політв'язнів те, що вони розуміли, що з ними може статися,

усвідомлювали ризики і небезпеку своєї діяльності. Тому вони, напевне, психологічно найбільше підготовлені до ситуації в якій опинилися [8].

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, можемо констатувати, що громадянська журналістика Криму стала своєрідним потужним соціальним інститутом, першочерговим завданням якого стало розповсюдження об'єктивної та оперативної інформації щодо подій на окупованому півострові. В умовах гібридної інформаційної війни така журналістика є впливовими механізмом у протистоянні з державою-агресором, у поширенні правди про Крим всьому світові.

Список використаних джерел:

1. Лисенко В. Громадянська журналістика як засіб реалізації права людини на інформацію: – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. дис. ... док. Філософії: 081 – Право / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. 209 с.

2. Європейська Конвенція з прав людини. Свобода вираження поглядів. Довідник з українського та європейського законодавства. Київ: Центр вільної преси, 2002. С. 59-60.

3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 21.11.2021 р. № 1207-VII. Відомості Верховної Ради. 2014, № 26, ст. 892.

4. Юксель Г. Громадянська журналістика Криму як явище опору та боротьби проти порушення прав людини. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31 (70) № 1 Ч. 4. С. 171-176.

5. У Криму майже не залишилось незалежних змі – «Репортери без кордонів». Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/news/u-krimu-mayje-ne-zalishilos-nezalezjnih-zmi-reporter-i-bez-kordoniv-i10831> (дата звернення: 05.12.2021).

6. У Криму виникла громадянська журналістика. Окупанти жорстоко карають за таку діяльність. ZMINA. URL: <https://zmina.ua/media/u-krimu-vynykla-gromadyanska-zhurnalistyka-okupanty-zhorstoko-karayut-za-cze/> (дата звернення: 05.12.2021).

7. МЗС спільно з правозахисниками боротиметься за звільнення кримських громадянських журналістів. ZMINA. URL: <https://zmina.ua/event/mzs-spilno-iz-pravozahysnymy-organizaciyamy-borotymetsya-za-zvilnennya-krymskyh-gromadyanskyh-zhurnalistiv/> (дата звернення: 05.12.2021).

8. Громадянська журналістика у лапах репресивної машини – Наріман Джелил про те, що відбувається у Криму. PENUkraine. URL: <https://pen.org.ua/publications/gromadyanska-zhurnalistyka-u-lapah-represyvnoyi-mashyny-nariman-dzhelyal-pro-te-shho-vidbuvaetsya-u-krimu/> (дата звернення: 05.12.2021).

Сопельняк А. С.
аспірант 3-го року навчання
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 032 – Історія та археологія
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

СИРІЙЦІ В КРИМУ ТА НА РУСІ (VIII–XIV СТ.) В СХОДОЗНАВЧІЙ СПАДЩИНІ ЯРОСЛАВА ДАШКЕВИЧА

У багатій сходознавчій науковій спадщині Я. Дашкевича значне місце посідають етноконфесійні зв'язки України-Русі з Сирією. Тему сирійської присутності на українських територіях вчений почав розглядати разом з вірменською проблематикою, перші спроби апробації цієї тематики починаються з 80-х рр. XX ст.

5 червня 1986 р. в Ленінграді вчений виступає на III засіданні Наукової сесії «Этническое и конфессиональное самосознание на Ближнем Востоке (Византийский культурный круг)» з науковою доповіддю «Сирийцы в Крыму и на Руси в XI–XV вв. (К вопросу об этноконфессиональных барьерах)» [7]. Багаторічна робота над сирійською проблематикою втілилася у велику статтю [5]. У ній, на підставі кропітливого аналізу джерел, автор розкриває наступні питання сирійсько-руських контактів VIII–XIV ст.:

- сирійський прозелітизм на Русі;
- сирійці на Північному Причорномор'ї;
- сирійські спільноти (етноконфесійні);
- сирійські традиції в культурі Русі;
- сирійська торгівля в Таврії та на Русі;
- руси та відомості про Русь у Сирії;
- сирійці на Русі.

Я. Дашкевич доводить, що в VI ст. сирійці з'являються на Північному Причорномор'ї. На гірській та прибережній частинах Криму вони зводять свої факторії купецько-ремісничого типу, розквіт будівництва припадає на XI–XIII ст., (Кафа, Сугдея, Солхат) тим самим поширюючи ареал своєї торговельної діяльності на Русь. Не дивлячись на часи «релігійного вакууму» східних слов'ян (кінець X ст.), сирійські купці-християни продовжували займатися месіонерською діяльністю. Певні релігійні обряди сирійців у середовищі русів дали змогу історикам висунути теорію про наявність сирійських неправославних елементів у довізантійській християнізації Русі (друга половина IX ст.). Автор підкреслює присутність сирійців на території Русі та сирійської

тематики в давньоруських творах, високий релігійний статус мови підживлювали зацікавлення вищих соціальних верств Русі Сирією. Тема сирійців на Русі простежується в джерелах, зокрема, є відомості про боротьбу з несторіанцями та яковітами. Сирійці-мелькіти були присутні серед представників світського стану (лікар Петра Сурянин) та духовного (ігумен Петро Акеревич). Ярослав Дашкевич як філолог робить акцент на топоніміку, яка має сирійську етимологію (ХалДпъ).

Серед всього слід виділити думку Я. Дашкевича про сирійський прозелітизм на Русі. Це твердження стає актуальним з огляду на панування в історіографії віри у візантійське джерело руського християнства. Своїми дослідженнями вчений, аргументовано доводячи дану тезу.

Аспект русько-сирійських контактів посідає окреме місце в дослідженні даної тематики. 4 травня 1992 р. на II круглому столі з історії релігії у Львові, Дашкевич виголошує доповідь на тему «Сирійські елементи в релігійному житті України-Русі (IX–XIII ст.)» [8]. Науковець доводить що до офіційного прийняття християнства, коли язичницький пантеон богів вже не задовольняв суспільство Русі, утворився «релігійний вакуум», у якому було поширено різні християнські течії (не завжди візантійського походження), із несторіанцями, мелькітами, яковітами. Свіченням цих подій є звітка аль Масуді про розповсюдження серед слов'ян у X ст. яковітства або несторіанства. Я. Дашкевичем доводить факти сирійського прозелітизму на Русі в IX–X ст., що походить з сирійських колоній-факторій Криму (Кафа, Херсонес). Ареал торговельної діяльності сирійців охоплював не лише Крим, але й Русь. Сирійці-купці поставляли у Східну Європу не лише товари, а й релігійні ідеї, носіями яких були самі. Сирійське християнство (яковітство та несторіанство) мало багато прихильників після утвердження візантійського православ'я, про це засвідчують полеміки на їхню адресу служителів київської церковної ієрархії середини XI – поч. XII ст. Сирійці-мелькіти (православні, які підпорядковувались Антіохійському патріархатові) користувалися великим авторитетом на Русі, оскільки сирійська мова, носіями котрої вони були, – одна з перших мов, якою перекладено Святе Письмо. Вчений підтримує версію, «що східнослов'янський переклад Старого Завіту було зроблено не з грецького, а з первісного сирійського (або вірменського) тексту» [9].

Щодо сирійського місіонерства на Русі Ярослав Романович наводить факт аль Масуді про слов'янську релігію, та згадки про їхнє сповідання несторіанства чи яковітства. Я. Дашкевич приділяє багато уваги дослідженню цього напрямку та основні результати висвітлює у статті 1994 р. Для аналізу данної інформації [5, с. 26]. Ця тематика також

звучить у повідомленнях на IV круглому столі з історії релігії у Львові 1994 р. та конференції, присвяченій 100-літтю від дня народження відомого українського сходознавця Андрія Ковалівського у Харкові 1995 р. [1]. Історик переконаний що, слова аль Масуді можна трактувати неоднозначно: що несторіанцями й яковітами були декілька слов'янських племен (народів) або ними були лише окремі володарі (князі). Ярослав Романович схиляється до думки, що арабський географ лише мав на увазі релігію окремих князів [5, с. 19].

Широке дискусійне питання сирійської присутності в Криму та на Русі, до якого дослідник звертається у статті 1994 р., стосується «руських» чи «сурзьких» Євангелія та Псалтиря, за якими св. Костянтин у Херсонесі в 861 р. вивчав сирійську чи руську (східнослов'янську) мову. В непростій дослідницькій проблемі головне місце займає сирійська гіпотеза походження текстів Святого Письма (Дашкевич був її прихильником). Вчений вважав, що книги були написані сирійською (сурзькою) мовою, а під час переписування «Житія» Костянтина Філософа сталася метатеза: замість «соурьскы», як було в протографі, подано «русьскы» («росьскы»). «Якби це була східнослов'янська мова, – зауважував автор, – то святому Костянтинові, що знав тогочасну македонську, не було б потреби аж так наполегливо її вивчати. Цілком неясним залишилося питання, хто ж і з якою метою у докостянтинівський період переклав Євангеліє і Псалтир на руську (в розумінні східнослов'янську) мову» [5, с. 21]. Однак, друга версія (сирійська) мала більше аргументів, зокрема дослідники встановили, що св. Костянтин користувався сирійськими перекладами Євангелія несторіанців, що серед 32 списків «Житія» є дев'ять, у яких вживається форма «соурьскыми» тощо. В українській та російській історіографії сирійську гіпотезу ігнорували «більше з патріотичних, ніж з наукових міркувань». «Дуже багато аргументів схиляють до того, – писав Я. Дашкевич, – щоб на питання, чи святий Костянтин зустрічався з сирійцями, читав їхні переклади Євангелія і Псалтиря, вивчав сирійську (арамейську) мову, відповісти позитивно» [5, с. 22].

Ярослав Романович завдяки своєму дослідженню відкриває два нових факти для підтвердження сирійської гіпотези, зазначаючи, що св. Костянтин мав змогу контактувати з сирійцями в Херсонесі, перебування яких там згадуються там ще в 704-705 рр., їхня колонія існувала й у сер. IX ст. Присутність сирійців у Таврії – це додатковий доказ, що Євангеліє та Псалтир були сирійськими. Св. Костянтин отримав знання сирійської (арамейської) мови подорожуючи до Самарри біля Багдада, саме це могло сприяти легкому засвоєнню мови в середовищі сирійців в Херсонесі. Історик згадує, що Св. Костянтин користувався сирійськю мовою у своїх творах (Македонські листки, передмова до перекладу Євангелія).

Я. Дашкевич пише: «Зведення усіх просирійських аргументів до купи виглядає набагато серйозніше, ніж накопичення дуже слабо обґрунтованих гіпотез, що руси із «Житія» святого Костянтина – це східні слов'яни, що існували докирилівські великі перекладні тексти Святого Письма та що святий Костянтин був лише плагіатором, який присвоїв собі винайдену до нього азбуку і зроблені також до нього переклади» [5, с. 22]. Обґрунтування сирійського походження книг, які читав у Херсонесі св. Костянтин, залишалось актуальним для історика й надалі. У 2000 р. в світ вийшла стаття, яку дослідник присвятив даній проблематиці «Руські чи сурські письмена. Роль святого Костянтина у становленні слов'янської писемності» [6].

Отже, якщо підсумувати внесок Я. Дашкевича в розробку проблеми відносин України-Русі та Сирії, то можна стверджувати, що ця тема займає особливе місце у науковому доробку автора, які йому протягом свого дослідницького шляху вдалося висвітлити, наповнивши її новими фактами, джерельним матеріалом, раціональними висновками та спостереженнями.

Список використаних джерел:

1. Дашкевич Я. Аль Масуді (X ст.) про релігії слов'ян. Історія релігій в Україні. Тези повідом. IV круглого столу (Львів, 9-10 трав. 1994 р.). Київ-Львів, 1994. С. 66-68.

2. Дашкевич Я. Калмики, караїми, кримчаки, татари кримські, чемериси, черкеси. Етнічний довідник. Гол. ред. В. Євтух. Київ, 1996. Ч. 2. Етнічні меншини в Україні. С. 60-61, 61-62, 68-69, 125-132, 164-165, 165-166.

3. Дашкевич Я. Корінні й малочисельні народи України (меотійські греки, кримчаки, караїми). МБА ЯД. VIII. Тека Караїми VII (додатки). Машинопис, 12 арк.

4. Дашкевич Я. Русь і Вірменія. Конфесійні та культурні контакти IX – першої половини XIII століть. Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Львів, 1993. Т. 225. Праці Історико-філософської секції. С. 167-184.

5. Дашкевич Я. Русь і Сирія: взаємозв'язки VIII–XIV століть. Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Львів, 1994. Т. 228. Праці Історико-філософської секції. С. 7-47.

6. Дашкевич Я. Руські чи сурські письмена. Роль святого Костянтина у становленні слов'янської писемності. Київська церква. Київ-Львів, 2000. № 2. С. 83-84.

7. Дашкевич Я. Сирийці в Криму і на Русі в XI–XV вв. (К вопросу об этноконфессиональных барьерах). МБА ЯД. VI. Тека Сирійці I. Рукопис, 14 арк.

8. Дашкевич Я. Сирійські елементи в релігійному житті України-Русі (IX–XIII ст.) Історія релігій в Україні: Тези повідом. II круглого столу (Львів, 4-5 трав. 1992 р.). Київ– Львів, 1992. С. 17-19.

9. Дашкевич Я. Сирійські елементи в релігійному житті України-Русі (IX–XIII ст.). МБА ЯД. VI. Тека Сирійці I. Рукопис. Арк. 6-7.

10. Дашкевич Я. Становище греків Маріупольщини. МБА ЯД. IX. Тека Греки I. Машинопис. 7 арк.

Tonkonoh I. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
Kyiv National University of Trade and Economics
Kyiv, Ukraine*

Yuvkovetska Yu. O.

*Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation
Kyiv National University of Trade and Economics
Kyiv, Ukraine*

**CRIMEAN REALITIES, MODERN VIEW AND HOW HISTORY
INFLUENCED THE FURTHER DEVELOPMENT OF THE REGION**

The glow of the sea, the sound of cypress trees, steep cliffs above the waves, the almost perceptible smell of lavender and the endless steppe, where wormwood and mounds, and the earth the color of light ochre. This is what Crimea looks like in paintings, drawings and photographs: beautiful, but sometimes strict. And it seems that in the Ukrainian public consciousness Crimea appears more as a space, a landscape, than as a home of many – sometimes well-studied, sometimes mysterious pre-written – cultures.

Crimea is a special land, washed by the sea and warmed by the sun. This is the land of the Crimean Tatar people, who, despite all the historical and political realities, are trying to preserve their language, culture, religion, worldview principles, to create their own literature. Poetry and prose, translations into Ukrainian and Crimean Tatar, which are included in the anthology, are very different in genre, style and poetics, but Crimea is the common theme that unites them. Each work has its own emotional tone: pain and deep, like the sea, sadness, but at the same time understanding that you can lose your home, and most importantly – not to lose their own and national identity. There have been many problems in the relations between Ukrainians

and Crimeans in the past century – but between which peoples did such problems not arise in those cruel, far from heavenly times? However, there was much in common in the destinies of the two peoples, and above all the fact that neither the Ukrainians nor the Crimean Tatars ever claimed an imperial role, seeking to join other countries. The Crimean Khanate and the Cossack state had autonomous status within the Ottoman and Russian empires, but constantly sought to restore their original independent status. This was sometimes done with the help of force, but for a short time. At the same time, the Crimean people usually helped the Ukrainians, and the Ukrainians – the Crimean people. It is no coincidence that in those days the term «Kardaş Kazağı», i.e., «fellow Cossacks», appeared in the language of the Crimean Tatars, and many surnames of Crimean Tatar origin appeared among the Cossack officers.

Taurus lived in the foothills and mountains of the Crimea, as well as on the southern coast. From the Taurus comes the ancient name of the mountainous and coastal part of the Crimea Taurica, Tauria, Tauride. Remains of fortified taverns and dwellings of the Taurus, their cromlechs (ring-shaped fences made of vertically placed stones) and Taurian tombs – «stone chests» – have been preserved and studied to this day. A new period in the history of Taurica begins with the capture of Crimea by the Scythians. This period is characterized by qualitative changes in the population. Archaeological data indicate that after that the basis of the population of the north-western part of the Crimea were nationalities who came from the Dnieper.

In the VI-V centuries BC. BC, when the Scythians ruled in the steppes, on the coast of the Crimea established their trading colonies from Greece. In memory of themselves, they left the names of the most important ancient cities. Thus, Pantikapaion or Bosporus (modern Kerch) and Kafa (Theodosia) were built by colonists from the ancient Greek city of Miletus. Chersonese, located within present-day Sevastopol, was built by the Greeks from Heraclea Pontica. In the first half of the V century BC. Two independent Greek states emerged on the shores of the Black Sea. One of them is the democratic slave-owning republic of Chersonesos Tavriya, which included the lands of western Crimea: Kerkinitida (Evpatoria), Kalos Limen (Black Sea). Chersonesos hid behind mighty stone walls. It was founded on the site of a Taurian settlement. Another is the Bosporan autocratic state, whose capital was Pantikapaion («fish way»). The acropolis of this city was located on Mount Mithridates, and nearby archaeologists excavated the famous mounds Melek-Chesmenskaya and Tsarsky. In these mounds were found stone crypts – unique monuments of Bosporan architecture. The name of the Kipchaks in the XIX century were 23 Crimean villages. The name of Mount Ayu-Dag (Bear Mountain) is reduced by many researchers to the Polovtsians. Hence Artek (on behalf of Artik or Artuk, the son of the Polovtsian khan). Greek colonists brought to the shores of

Cimmeria-Taurica their art of building ships, growing grapes, olive trees and other crops, building beautiful temples, theaters, stadiums. Hundreds of Greek settlements – polises – appeared in Crimea. The ancient Greeks created great historical and literary works about the Crimea. Euripides wrote the drama «Iphigenia in Tauris» on the Crimean material. The Greeks who lived in Chersonesos, Taurida, and the Cimmerian Bosphorus knew the Iliad and the Odyssey, in which Cimmeria is unjustifiably described as «a sad region covered with an eternally damp fog and a cloud of clouds». Herodotus in the V century BC. BC told about the religious beliefs of the Scythians, about the Taurus.

By the end of the III century BC. BC Scythian state was significantly reduced under pressure from the Sarmatians. The Scythians were forced to move their capital to the river Salgir (near Simferopol), were Naples Scythian, also known as Naples (Greek name). The Scythian state in the Crimea existed until the second half of the III century BC. BC and was destroyed by the Goths, who appeared here (according to legend, from Scandinavia) around the beginning of the III century. Stay in the Crimean steppes of the Goths lasted a relatively short time. The historical monuments of that period include the so-called cave cities located in the Bakhchisaray district and in the area.

It is known that in 774 Jews fled from the shores of the Black Sea from Jerusalem. Tauria was then ruled by the Khazars, and they received the Jews kindly. Apparently, the Crimean people as a nation were formed on the basis of those Jewish immigrants in the VIII century. However, Jewish settlements appeared in the Crimea much earlier: in the first century, Jews lived in Pantikapaion and had considerable property. In the IV century in Pantikapaion there was a Jewish temple – a synagogue. Jews also lived in Chersonesos. In 300, they, together with the Greeks, rose to the armed struggle against the Christianity planted by Rome. About 18,000 Jews now live in Crimea. In the second half of the ninth century, after the weakening of the Khazar Khaganate, Hungarians – Hungarians – penetrated into the Crimea. In the late VIII – early IX centuries, after the emergence of the state of Kievan Rus, Kiev princes, pursuing political goals that were associated with trade, organize campaigns in the Crimea, on the southern coast. Slavic colonization reaches the Kerch Strait. After the disintegration of the Golden Horde, the remnants of the Tatar-Mongols in the Crimea fell under the influence of the Turkic language and were Turkified. Then Mangup was the capital of the largest state of medieval Taurica – the principality of Theodore. The earliest information about this principality dates back to the first half of the first century. Mangup was one of the largest fortresses of the medieval Crimea (90 hectares) and, if necessary, took under the protection of large masses of the population. In July 1475, Mangup was besieged by the Ottoman Turks. Breaking into the city, the Turks killed almost all the inhabitants, looted and burned Mangup. A Turkish Cadillac (district) was formed on the lands of the principality. In the middle of the XVII century. the situation in the Ukrainian lands, which were part of

the Commonwealth, became extremely aggravated. As is known, the reasons for this were the social and national-spiritual oppression of the Ukrainian population by the Polish nobility and the Catholic Church. At the same time, relations between the Polish-Lithuanian Commonwealth and the Crimean Khanate became more tense. Therefore, it is not surprising that B. Khmelnytsky managed to get along so quickly with Islam-Girey III, who sent a four-thousand-strong cavalry detachment led by Tugay-bey to help the hetman. The results of the union between Zaporozhye and Crimea were not long in coming. During 1648, the Ukrainian-Crimean army defeated the Poles in the battles of Zhovti Vody, Korsun, and Pylyavets. Unfortunately, the alliance of the Ukrainian hetman with the Crimean khan was short-lived. The enlightened Porta was not interested in the emergence of another Christian state in Eastern Europe, and even with access to the Black Sea. Therefore, the Crimean khan's alliance with Ukraine was broken, which led to the tragedy near Berestechko. Despite its short duration, the union of two peoples deprived of sovereignty had a certain resonance in the seventeenth century. Ukrainian hetmans I. Vyhovsky, P. Doroshenko and P. Orlyk tried to strengthen the external and internal position of Ukraine with the help of Turkey and Crimea, but it was only an echo of the turbulent events of the national liberation war led by B. Khmelnytsky.

In 1768, Crimea became the scene of hostilities between the Russian and Ottoman Empires. The result of this war was the Kyuchuk-Kaynardzhi peace treaty, under which the Crimean Khanate gained independence from the Ottoman Empire, but in April 1783 it was annexed by the Russian Empire. With the accession of Crimea to Russia, it became not only a major port for international trade, but also the main resting place of the highest Russian nobility. Construction of new cities began on the peninsula – Simferopol and Sevastopol. The highest ranks of the state came to Crimea for rest and lived here: Potemkin, Vorontsov, Yusupov, Alexander III and many others. In 1941, Crimea came under the rule of the Nazis, who unleashed terror against the civilian population, and on May 18, 1944, with the conquest of Crimea by Soviet troops, the entire Crimean Tatar people were deported from Crimea by order of Stalin. 32,000 Enkavedists were involved in the crime. A total of 193,865 Crimean Tatars were deported, and more than 30,000 died. Representatives of other nationalities, including Greeks, Bulgarians, and Germans, were also affected. In 1945, the autonomy was abolished, and instead the Crimean region existed, transferred in 1954 from the RSFSR to the USSR by Khrushchev, «given the common economy, territorial proximity and close economic and cultural ties between the Crimean region and the Ukrainian SSR. ». In 1991, with the declaration of independence of Ukraine, the territory of the peninsula became part of Ukraine. In 1992, Crimean autonomy within Ukraine was restored.

In Crimea, ancient Greek, Italian, Tatar, and Armenian architectural structures are usually distinguished as some kind of closed community, national styles. This approach is challenged at least for the period of the XV-XVIII centuries, and this is due to the intertwining of Turkish, Armenian and Crimean Tatar architectural traditions. Crimean literature is represented by different languages and cultural traditions. Crimean Tatar literature has been known since the Middle Ages. Works dedicated to the Crimea were written by Lesya Ukrainka (poetic cycles «Crimean Memories» and «Crimean reviews», the poem «Iphigenia in Tavrida») and Mikhail Kotsyubynsky (stories «Under the minarets», «In the shackles of Satan», «On the stone»). Many famous writers also lived and wrote in the Crimea, in particular Maximilian Voloshin. Contemporary Ukrainian literature of the Crimea is presented, in particular, in the manual «Black Sea Wave» (Ukrainian Cultural Center, 1994, 1995), MY LAND, CRIMEA! author – Professor Gubar Alexander Ivanovich, as well as in a number of other publications. Addressing the theme of Crimean nature is found in many artists, as well as artists known more for another talent (for example, the canonical sketch of the silhouette of the Golden Gate, made by Alexander Pushkin). In the South-Eastern Crimea a special artistic direction was created – the Cimmerian school of painting.

Crimea today is a blessed land of the Crimean peninsula, washed by the Black and Azov seas. In the north it stretches a plain, in the south – the Crimean mountains with a necklace at the coastal strip of seaside resort towns: Yalta, Mishor, Alupka, Simeiz, Gurzuf, Alushta, Feodosia, Evpatoria and seaports – Kerch, Sevastopol. Crimea has always been distinguished not only by the high proportion of the urban population, but also by the high level of literacy and education of its inhabitants. For every thousand inhabitants in the cities there were 900, and in the villages 730 people with higher, secondary special and secondary education.

Training of highly qualified specialists is carried out by 6 state higher educational institutions (Simferopol State University, Crimean Medical Institute, Crimean Agricultural Institute, Sevastopol Instrument-Making Institute. and Kaliningrad fish farm (in Kerch), as well as several commercial universities. The population of Crimea is located unevenly. 50% of the population of the republic live on the coast. In 1991, 69% of the population lived in cities and 31% in rural areas. 43% of the population of Crimea live in four large cities: Sevastopol (371.4 thousand people in 1991), Simferopol (357 thousand people), Kerch (189.5 thousand people) and Evpatoria (113.3 thousand. pers.). Crimea is characterized by an increase in the number of cities and towns and the relative stability of rural settlements. In recent years, such cities as Sudak, Krasnoperekopsk, Armyansk, and Shcholkino have appeared on the map of Crimea. The number of urban-type settlements is growing rapidly – more than twice since 1959. The main part of the Crimean

population is made up of workers (about 60 percent), employees – 28, peasants – less than 11 percent.

References:

1. Березовець Т. Анексія : Острів Крим . Хроніки – К. Брайт Букс, 2015.
2. Крим за завісою. Путівник зоною окупації.-Київ, 2019
3. Вікіпедія, Культура Криму. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Культура Криму](https://uk.wikipedia.org/wiki/Культура_Криму).
4. Книга «Крим від античності до сьогодення» Котляр, Пилипчук, Смолій, 2014, Україна.

Федчук О. Б.

*аспірант історичного факультету
кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ЗНАЧЕННЯ РОДІВ БАРИН ТА АРГИН В ІСТОРІЇ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА

Вагому роль у внутрішній політиці Кримського ханства відігравали представники чотирьох (з 1530-рр. п'яти) родів карачі-беїв склад яких змінювався в залежності від епохи. Протягом всієї історії ханства до числа «dört (beş) qağaçı» входили представники елів Ширін, Барин та Аргин. Діяльності Ширінів присвячена велика увага кримологів, тоді як питання впливу Баринів та Аргинів на стан справ в Кримському ханстві залишається в тіні.

Кримський ель Баринів походив від хамаг-монгольського племені Баарин, представники якого займали високі посади в державі Чингісхана. Під час монгольських завоювань кілька його аймаків вирушили на Захід, де змішлись з тюркським населенням і втратили свою первісну назву на користь тюркізованого варіанту «Барин» (такий аймак існує в башкірів та киргизів) [2, с. 74, 76] На думку Г. Сичаєвої, Барини та Аргини опинились в Криму разом з Рукдеміром Ширіном під час мандрів Тохтамиша на межі XIV та XV ст. [11, с. 54].

Відомо що, Барини й Аргини входили до лівого ординського крила, а знатне походження дозволяло Баринам претендувати на друге за значенням місце серед «dört qağaçı» до надання Мансурам статусу карачі. У 1541 р. Барини й Аргини разом взяті могли виставити 20 тис. нукерів на війну, але навряд чи Барини могли спорядити понад 3-5 тис. воїнів в

часи занепаду. До нашого дня не збереглися ярлики видані Баринам, але згідно з інформацією, що міститься в інших ярликах – піддані карачі-беїв були зобов'язані відробляти сезонні повинності на господаря, платити йому грошовий податок, виставляти боездатних воїнів та перекочовувати на інші землі за його наказом. Родові землі Баринів знаходилися в центрі Криму: між калгаликом, Кримськими горами та середньою течією Салгиру і не були густонаселеними та заможними. Місце родового центру достеменно невідоме – ймовірно ним було селище Барин на річці Буюк-Карасу. Перша згадка про Баринів датується 1441 р., коли вони разом з Ширінами надіслали посольство до Литви з проханням сприяти воцарінню Гаджи Герая (до цього Барини підтримували Улуг-Мухаммеда) [9, с. 64; 14, с. 27, 61; 6, с. 8; 10, с. 598] На жаль, в джерелах немає даних щодо того хто був очільником Баринів в ці роки та чим характеризувалась його діяльність.

Першим відомим представником роду був Абдуллаг, котрий у 1475 р. виступив одним з ініціаторів «qazaq iqmaq» проти Нур-Девлета та Емінека Ширіна і запросив на півострів Джанібєка. Оскільки після 1477 р. Абдуллаг не згадується в документах, а місце карачі-бея зайняв його брат Гази – то логічно видається його смерть в міжусобиці [13, с. 59-63, 10, с. 31] З приходом до влади сина Гази – Девлета-Бахти для Баринів настали золоті часи. У 1509 р. бей виразив обурення Василю III тим, що Барини не дістають дарів з Москви подібно до Гераїв і Ширінів. Конфлікт з князем сприяв тому, що Девлет-Бахти став одним з лідерів литовської партії при Мегмеді Гераї. Відносини між Бариним та Саадетом Гераєм спершу були напруженими. Дійшло до того, що Девлет-Бахти жалівся Василю III на свого володаря. Згодом, з незрозумілих причин він стає зятим прихильником Саадета Герая називаючи його «ворогом брехні», а між 1525 і 1526 рр. Девлет-Бахти носив титул «ba qaqaı» відібраний в Ширінів за їхню нелояльність. По смерті Девлета-Бахти у 1526 р. – карачі стає його брат Ісенек, котрий не мав таких амбіцій, а у 30-рр. XVI ст. Мансури витісняють Баринів зі статусу другого роду карачі. Хроніка Сеннаї взагалі не згадує Баринів серед карачі, а Хезарфен ототожнює їх з Сіджеутами. Ймовірно, що станом на другу половину XVII ст. Барини занепали настільки, що влилися до складу Сіджеутів (з невідомих причин топонім Барин зустрічається на землях Ширінів, що може свідчити про переселення туди частини аймаку) [5, с. 7; 7, с. 267] Але, наприкінці 60 рр. XVIII ст. барон Тотт згадує про Баринів як карачі, а у 1770 р. представник роду Арслан-Шах був одним з ініціаторів переведення Криму під протекторат Росії. Згодом Барини відмовились вливатися до складу російського дворянства пауперизувавшись або виїхавши до Османської імперії [4, с. 12; 6, с. 9].

Більш динамічною видається історія роду Аргин. Їх далекими предками були представники поліетнічного елю на чолі з однойменним аймаком хамаг-моголів, представники якого оселились серед предків хакасів, башкирів та казахів започаткувавши там однойменні роди. Сімейна традиція князів Аргінських виводить їх від Кара-Ходжі бєя, котрий жив в часи утворення ханства. На відміну від генеалогії Баринів, яка складається з суцільних білих плям – родовід Аргинів з 1441 по 1783 рр. зафіксований у дворянських актах [3] Землі Аргинів лежали в середній течії ріки Салгир з центром в селищі Аргин-Найман. У 30-50 рр. XVII ст. Аргини володіли Ором, контролювали ногайські орди та навіть османські володіння в Південному Криму, але по смерті Тугай-бєя втратили ці території. За поведінкою аймаків Салгир та Карабук під час конфлікту між Аргинами та Саадетом III Гераєм – можна зрозуміти, що останні виступали васалами Аргинів. Іншими ленниками роду були Наймани, які змішалися з сюзеренами до такої степені, що бейлік Аргинів стали називати «Аргин-Найман» Топонім Аргин зустрічається на землях володінь Ширинів та Мансурів, де він міг з'явитися за часів Тугай-бєя [12, с. 111-112; 6, с. 9].

Ханські ярлики згадують Аргинів лише під 1551 р. (Лашков помилково датує цю та інші події через прорахунки в переводі дат з гіджри), коли по смерті Алі-Шукура – Девлет Герай надав Ямгурчі Гаджи-бєю батьківські землі й повноваження. Згідно з текстом ярлика Мегмеда Герая за 1580 р. – іншим карачі-бєям було заборонено посягати на володіння Джан-Мамамбета Аргина та його «qardi» (привілеї). Оскільки Мансури (як і Аргини) були лояльними до хана, а Барини та Яшлави втратили колишнє значення – то серед сусідів небезпеку для Аргинів могли становити тільки опозиційно налаштовані до хана Ширини. Ярлик Ісляма II Герая (виданий в часи його боротьби з Саадетом II Гераєм, якого підтримали суперники Ширинів) молодшому брату Джан-Мамбета – Кара-бєю є непрямым доказом того, що Джан-Мамбет підтримав «qazaq cıqtaq» дітей Мегмеда II Герая і загинув, а його володіння перейшли до брата, лояльного Бахчисараю. Піком розквіту могутності Аргинів стали роки діяльності Тугай-бєя. Після того, як Мансури, що протягом 30 років порядкували в Кримському ханстві були знекровлені репресіями – для контролю над ногайськими ордами і стабільності в державі Багадиру Гераю було потрібно призначити людину з роду, котрий не вирізнявся великою могутністю. Таким чоловіком став Тугай-мірза (титул Аргин-бєя носив його брат Кельди), який дістав титул ор-бєя, а за фірманом султана Ібрагіма отримав хас в Кефе і Судаку. У 1648 р. Тугай-бєй міг виставити до 40 тис. нукерів. Також, Тугай-бєй брав участь в облозі Азаку та подіях Хмельниччини, де загинув за різними даними в 1649 або 1651 рр. [6; с. 7-9; 5, с. 7, 15-16, 18, 40; 1, с. 138]. Жоден Аргин не досяг рівня впливу Тугай-бєя, але його

племінник Батир-Шах отримував регулярну данину з Москви, а син Батир-Шаха – Ахмет-Шах вступив у конфронтацію з Саадетом III Гераєм. Онук Ахмет-Шаха – Ісмаїл і його племінник Осман-мірза підписали листа прохання прийняття під російський сюзеренітет, а син Ісмаїла Касим-мірза в 1820 р. дістав дворянство і започаткував рід князів Аргінських [6, с. 8; 12, с. 111-112].

Отже, протягом другої половини XV – першої половини XVI ст. Барини були другим за значенням родом «dört qaqaşı» досягнувши апогею слави за часів Девлета-Бахти. Починаючи з 1530-рр. Барини занепадають, але (з перервою на століття) зберігають статус карачі до кінця існування ханства. Попри давність роду – Аргини не відігравали вагомості ролі в кримській політиці до середини XVI ст. Піком їх могутності стала діяльність Тугай-бея, який контролював 2/3 території Кримського ханства. По його смерті Аргини втрачають колишній вплив, але їх занепад не був таким глибоким як у Баринів. Протягом більшої частини історії Кримського ханства представники обох родів грали другорядну роль в політиці і зазвичай залишались лояльними до ханів.

Список використаних джерел:

1. Акчокракли О. Татарська поема Джан-Мухамедова. Про похід Іслям-Гірея II (III) спільно з Богданом Хмельницьким на Польщу 1648-49 рр. (за рукописом з матеріалів етнографічної експедиції Кримського НКО по Криму влітку 1925 року)// Східний світ № 1, К. 1993, с. 134-139.
2. Вернадский Г.В. Монголы и Русь, Тверь 1997, 476 с.
3. ГААРК ф. 49 Таврическое Губернское Дворянское Депутатское Собрание оп. 1, д. 6436, 24 л. По прошенню помещика Симферопольского уезда Касима мурзы Аргинского о признании его в дворянском достоинстве 1820-1918 гг.
4. Деятельность барона Тотта в качестве консула в Крыму в 1767 г./пер. А. Татарчевского// Киевские университетские известия, № 10, 1873, с. 3-23.
5. Кырымлы Хаджи Мехмед Сеннаи. Книга походов/ под ред. К. Конгурата, Симф. 1998, 72 с.
6. Лашков Ф.Ф. Архивные данные о бейликах в Крымском ханстве, Одесса 1899, 15 с.
7. Османский источник второй половины XVII века о султанской власти и некоторых особенностях социальной структуры османского общества// Османская империя. Государственная власть и социально-политическая структура. М. 1990, с. 265-277;
8. Петров А.Н. Война России с Турцией и польскими конфедератами с 1769-1774 год. Т.І., СПб 1866, 364 с.
9. Сейид-Мухаммед Риза. Семь планет в известиях о царях татарских. Казань 1832, 344 с.

10. Сирочковский В.Е. Мухаммед Гирей и его вассалы // Учёные записки МГУ, М. 1940, 71 с.

11. Сичаева Г.К. Формирование и становление крымско-татарского дворянства// Приволжский научный вестник № 46, Ижевск 2015, с. 53-57.

12. Халим Гирей Султан. Розовый куст крымских ханов или история Крыма/ пер. А. Ильми, Симф. 2004, 159 с.

13. Benningsen A. Lemencier-Querquejay Ch. Le khanat de Crimée dans les archives du Musée de palais de Topkapı, Paris 1978, 458 p.

14. Remmal Носа. Tarihi Sahib Giray Han. Ankara 1973, 311 s.

15. Strykowski M. Kronika Polska, Litewska, Żmudzka wszystkiej Rusi etc., Królewiec 1582, 588 s.

Chalyi A. O.

Postgraduate student

*State institution «The Institute of World history
of the National Academy of Science of Ukraine»*

Kyiv, Ukraine

ERADICATION AS A HISTORY TOOL: DESTRUCTING TÜRK CULTURAL AND MATERIAL LEGACY IN NORTHERN BLACK SEA REGION AS ESTABLISHING IMPERIAL NARRATIVE

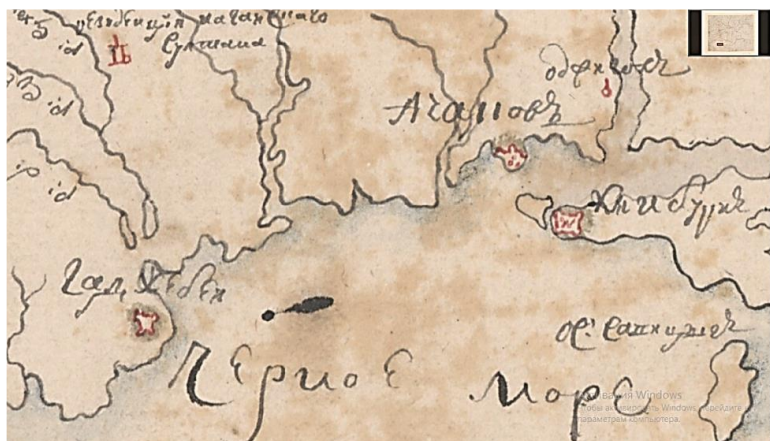
The question, whether material or ideal determines human life is still ongoing but pointless. To my mind they are both vitally intertwined and equally represent each other. The main example I want to highlight is social surroundings is totally depends on its toponymy and general physical presence embodied cultural and historical narratives which constitutes spatial and political landscape and so force social cognitive – representation of «Self» and «Other». For this brief report I will analyze the case of Eastern Mediterranean and Northern Black Sea regions in their connect with Ottoman Empire`s spatial and cultural legacy, which were summarily were wiped out during the late 1783-1856 century for Crimea region and Northern Ukraine region, and in Eastern Mediterranean during 1878-1924, in process of creating and structuring of independent Balkan states. Such processes were accompanied by on the first glance inconsistent and messy actions, but if we try to analyze it from memory policy and cultural field`s theory we can clearly see next topics of social engineering:

– **Reorganization of place:** renaming of old cities (Ozi-Ochakow, Akkerman-Belgorod, Hajibey-Odessa) and establishing new ones (Kherson, Nilolayev,).

- **Mass migration:** subtling of Muslim population by Slavic (both in Northern Black Sea and Mediterranean).
- **Toponymy:** whose power – those land – those names (establishing new nomenclature of popular sites, landscape)
- **Memory places:** reshaping graves, monuments, place of former power.
- **Collective imagination:** injecting of ancient origin ownership for land and autochthonic interpretation of its inhabitants.

Russian Empire look very carefully upon renaming cities and even the whole regions, in order to build up its own imperial narrative, especially on newcomers or disputable territories, that allegedly will be causes of future war with Ottoman sultanate [p. 165, 168]. Closely to the incorporation of South Ukraine lands into Russian Empire (approximately 1760-1770s) there were 19 fortresses, 34 redouts, 61 boroughs small towns, 46 villages [dissert, p. 59], founded during Ottoman and Crimean khanate suzerainty, under this vast region which Russian imperial administration claimed to be the part of «Wilderness» and refused to acknowledge its continuity [Sereda, p. 71]. In case of Ochakiw, Russians had even better situation due to almost total destruction of the city and devastation of the whole region that has been proved by archeologists [Біляєва, с. 69]. Therefore could be summarized, that process of incorporation of former Ottoman and Tatar lands into a new Russian paradigm were long-standing and systematical, focused not only in economical features but also in evaporating evidence of previous historical developing, process that reached its pinnacle during the Soviet age.

Рис. 1. «Карта течій річок в Україні»1750 рік. «Map of rivers currents in Ukraine» (Türk toponyms written in Cyrillic: Hajibey, with new city names: Ochakow)

Pic. Fragment of «Map of lands obtained from the Porte Ottoman and attached to Ekaterinoslav stewardship» (interesting detail: the plethora of Russian-backed names of small cities around major city Nikolayev)

References:

1. Нариси з історії освоєння Південної України XV–XVIII ст. : колективна монографія / за ред. О. Репана ; Укр. ін-т нац. пам'яті. Київ : К.І.С., 2020. 288 с.

2. Фролова Ю.В. Архітектурно-планувальні риси фортець Півдня України кінця XVII–початку XIX століть. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури (доктора філософії) за спеціальністю 18.00.01 – «Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури». Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2021. 314 с.

3. Серeda О. Населені пункти Північно-Західного Причорномор'я за османськими джерелами: проблема датування та історичного розвитку. Чорноморська минувшина: 2009. Вип. 4. с. 55-72.

4. Біляєва С.О. Результати та перспективи досліджень Османських пам'яток Північного Причорномор'я. Проблеми давньоруської та середньовічної археології. Археологія і давня історія України, 2010. с. 67-72.

НАПРЯМ 5. ІДЕЙНІ ТА РЕЛІГІЙНІ КОНЦЕПЦІЇ СХОДУ

Мусійчук В. А.

*кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник,
Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

ІНТЕГРАЦІЯ ТРАДИЦІЙНИХ УЯВЛЕНЬ У СУЧАСНУ ПОЛІТИЧНУ ІДЕОЛОГІЮ В'ЄТНАМУ

Політичні цінності відіграють важливу роль у духовному житті в'єтнамського суспільства. У той же час багато сучасних ідеологічних концепцій є похідними від традиційних уявлень про громадський порядок або мають з ними певний зв'язок. В історії В'єтнаму є багато політичних ідей, які мали позитивний вплив на суспільне життя того часу і продовжують відігравати важливу роль у сучасному житті. Крім того, В'єтнам не байдужий до основних світових тенденцій.

Високе почуття патріотизму є однією з визначальних рис в'єтнамського національного характеру, що сформувалося під впливом тривалих війн. З давніх часів в'єтнамці усвідомлено будували незалежну та суверенну державу. Ця ідея продовжувала зберігатися протягом більше тисячі років протистояння Північному пануванню і дедалі більше утверджувалася разом із процесом в'єтнамізації конфуціанської політичної ідеології, що збігається з процесом вторгнення та впровадженням схеми асиміляції. У цей період поряд з конфуціанством на території В'єтнаму з'явилося багато ідеологічних, культурних течій та вчень з Китаю, Індії та з південних регіонів. Спираючись на почуття національної ідентичності, в'єтнамці вибірково поглинали квінтесенцію світових культур, доповнюючи і збагачуючи національну культуру, нарощуючи синергію для підготовки боротьби за національну незалежність. Пізніше президентом Хо Ші Міном був встановлений державний девіз «незалежність – свобода – щастя». Найвищим виразом патріотизму у в'єтнамців є відчуття того, що національна незалежність є священною і непорушною, національний суверенітет – це скарб, залишений предками, і честь нації. Зараз науковці і політики наголошують на необхідності переосмислити поняття патріотизму

відповідно до вимог мирного часу. Патріотизм тепер розуміється як мирна праця на благо суспільства, громадянська відповідальність кожної людини, спрямування сил на подолання бідності та відсталості держави.

Почуття національної гідності, що притаманне в'єтнамському народу здавна, зараз знаходить ідеологічну підтримку у пропагандистських закликах. За легендою в'єтнамці є нащадками Дракона і Феї, які одночасно вважаються батьками перших міфічних очільників в'єтнамської держави – Хунг-вионгів. З моменту утворення в'єтнамської нації, цей народ докладає всіх зусиль для захисту національної єдності, а також культивує національну гордість, яка передається з покоління в покоління. У в'єтнамській традиції люди завжди мають пам'ятати своїх предків і походження. Пам'ять про предків виникла з давніх вірувань і передається у в'єтнамському суспільстві донині, стала фактором консолідації та національною ідеєю. Буддисти, католики чи атеїсти – усі мають у своїх будинках вівтарі предків, де зберігаються світлини їхніх померлих родичів. Усіх в'єтнамців об'єднує загальнонаціональний культ предків, який вшановує давніх героїв (історичних і міфічних) та родоначальників в'єтнамської нації – Хунг-вионгів.

Прагнення до об'єднання, консолідації, солідарності є традиційним для в'єтнамської нації. В'єтнамська народна мудрість вчить, що краще померти разом, ніж жити самотнім. Традиційна структура в'єтнамського суспільства складається з вертикалі «сім'я – село – держава», відповідно і єднання також відбувається на кожному з цих рівнів. Тому у В'єтнамі зараз так багато гасел, спрямованих на регулювання особистого, сімейного та суспільного життя. Традиційне прагнення до єдності і колективізму інтегровані у принцип соціалістичної солідарності та відображені у сучасних ідеологічних гаслах.

Західні політичні цінності, такі як демократія, гласність, правова держава переосмислюються у відповідності до традиційних переконань, ідей Хо Ші Міна та соціалістичного напрямку розвитку держави. Народ як основа – це традиційне в'єтнамське бачення розбудови і захисту держави. На початку XV століття в'єтнамський політичний діяч Нгуєн Чай висловив політичні ідеї, в яких вимагає, щоб чиновники, перебуваючи на королівській службі, були відповідальними перед людьми, були єдиними з народом, любили людей, щоб не було від народу гніву чи образи, а також повинні підкорятися закону справедливості, бути чесними, ставитися до державних справ, як до своїх, і сприймати турботи народу, як свою головну турботу [3]. Враховуючи національну політичну культуру, Хо Ші Мін також зосереджував увагу на важливості прийняття народу як основи в державотворчому процесі. Він наголошував: «Всі лінії, гасла, політика... партії спрямовані лише на покращення життя народу загалом» [2, с. 164]. Сучасне гасло «народ

знає, народ обговорює, народ робить, народ перевіряє, народ контролює, народ отримує користь» [1, с. 249] також є своєрідним маніфестом демократії. Адже крім того, що народ може робити і отримувати з цього вигоду, водночас, наголошується на рівних можливостях усіх верств населення щодо участі на всіх рівнях, в тому числі у контролі, обговоренні та обізнаності. В ідеологічних в'єтнамських текстах часто фігурує поняття «соціалістичної демократії», яка є «метою та рушійною силою побудови соціалізму, ... забезпечує владу, що дійсно належить народу, створена народом і служить народу» [4].

Загалом, сучасна офіційна доктрина В'єтнаму базується на ідеологічному керівництві компартії, у резолюціях партійних з'їздів окреслюється напрям руху країни, в тому числі в ідеологічному плані. Центральний відділ пропаганди безперервно випускає агітаційні гасла для всіх сфер суспільного життя. Однак проаналізувавши вибрані концепції сучасної в'єтнамської ідеології, ми з'ясували, що вони тісно переплітаються з давньою в'єтнамською думкою, зафіксованою у фольклорі та переконаннях відомих історичних діячів. Це поєднання допомагає політичним ідеям органічно увійти в життя в'єтнамського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Đảng Cộng sản Việt Nam. Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XIII. Hà Nội : Nxb. Chính trị quốc gia Sự thật, 2021. T. 2. 355 tr.
2. Hồ Chí Minh. Toàn tập. Hà Nội : Nxb. Chính trị quốc gia, 2011. T. 13. 614 tr.
3. Lương Minh Cừ, Nguyễn Thị Hương. Về tư tưởng nhân nghĩa của Nguyễn Trãi. *Tạp chí Triết học*. 2007. số 11 (198). URL: <http://philosophy.vass.gov.vn/Triet-Hoc-vietnam/Ve-tu-tuong-nhan-nghia-cua-Nguyen-Trai-53.0> (accessed: 6.09.21)
4. Nguyễn Phú Trọng. Một số vấn đề lý luận và thực tiễn về chủ nghĩa xã hội và con đường đi lên chủ nghĩa xã hội ở Việt Nam. URL: <https://cnxh.nhandan.vn/mot-so-van-de-ly-luan-va-thuc-tien-ve-chu-nghia-xa-hoi-va-con-duong-di-len-chu-nghia-xa-hoi-o-viet-nam-168.html> (accessed: 7.11.21).

НАПРЯМ 6. СУЧАСНІ ЕКОНОМІЧНІ, ПОЛІТИЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРЕНАХ БЛИЗЬКОГО, СЕРЕДНЬОГО ТА ДАЛЕКОГО СХОДУ

Алмугхід А. М. М.

*аспірант кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету
м. Дніпро, Україна*

Панченко О. І.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету
м. Дніпро, Україна*

ЛЕКСЕМА АРАБ У ТЕКСТОВОМУ РОСІЙСЬКОМОВНОМУ ОТОЧЕННІ

Важливою складовою частиною сучасного світу є арабський світ. Особливості його існування знаходять вербальне відображення в усіх мовах світу, зокрема і в російській. Назва представника цього світу – лексема араб – знаходить різноманітну вербалізацію в текстовому оточенні. Для аналізу особливостей її сприйняття в російській мові ми проаналізували відповідні фрагменти з Національного корпусу російської мови.

У наведених нижче текстових фрагментах поняття *араб* має основне значення – людина арабської національності [1]. Таке значення слова *араб* вербалізовано, наприклад, у романі «Лавр» Є. Водолазкіна, у творах Н. Олександрової «Останній учень да Вінчі» і Р. Ілічевського «Пере» та інших текстах.

Обеими руками он сжимал пальцы Арсения, но повод все выскальзывал, потому что Арсений его не держал. Араб на пальцах показывал цену верблюда. С каждым поднятием руки количество пальцев уменьшалось. .... Араб ударил себя в грудь и, вложив, наконец, повод в руку Арсения, сделал вид, что уходит [Є. Водолазкін. Лавр (2012)] [537].

Маша протянула Старыгину большие темные очки, а себе вытащила из груды разноцветных материй бирюзовый полупрозрачный платок, в какой арабские женщины заматываются, оставляя открытыми лишь яркие глаза. Араб откровенно загляделся на ее

зеленые глаза, засмеялся и тоненькой ручкой, и вправду похожей на жучиную лапку, указал на кожаную куртку [Н. Олександрова. Останній учень да Вінчі (2010)] [1].

Зазначимо, що в текстах важливе місце посідає опис зовнішності араба, зокрема, араб стрункий або повний, кремезний, при чому остання риса переважає. – *Как выглядит этот Муса? – Высокий, худощавый араб... – Шрам на виске есть? Косой, на конце завитушка?* [В. Черкасов. Чорна скриня (2000)]. *Мне очень понравился пёстрый араб. Красивое, странных красок лицо. Тонкие женские руки, бронзово-нежные* [Н. Агафоннікова. Щоденник (1917)]. *Я его видел в Аддис-Абебе: это красивый полный араб с приятной важностью лица и движений, но с какой-то запуганностью во взгляде.* [М. Гумільов. Африканський щоденник (1913)]. – *Мистер, мистер... Побойтесь бога, – толстый араб всплескивает руками. – Мистер, я ваш друг. Я мусульманин, я совершил хождение в Мекку.* [Д. Шляпентох. Кінець Історії: благословенний Іов. «Сибірські вогні», 2013]. *Заходим погреться в маленькое кафе, толком не открывшееся, – с еще холодным кофейным аппаратом и засохшими вчерашними крошками на столиках. Откуда-то из боковой двери вышел хозяин, толстый молодой араб, и с недоумением уставился на ранних гостей.* [Б. Ехмедханов, Н. Львова. Ясний перець. «Однак», 2009].

Цікавий опис зовнішності араба знаходимо у наступному фрагменті, де враження пишності фігури араба створено його одягом: *У входа в кафе, на ступенях пышишет араб лепестками плаща, в высочайшем, как митра, тюрбане, окруженном яркою золотою веревкой; ты видишь, что нет гондурь на арабе; он весь перекручен под белым плащем белой шерстью; и он – розовеет, как домики; это, наверное, мавр, обитатель поселка.* [Андрій Білий. Африканський щоденник (1922)]. Зазначимо, що тут як синоніми вжито слова араб та мавр.

Також у низці фрагментів спостерігаємо оцінку зовнішності араба, яку сприймають загалом як приємну, наприклад: *Тогда явился Араб-мусульманин, приятной физиономии и в котором по ухваткам тотчас можно было узнать цирюльника* [А. Рафалович. Подорож по Нижньому Єгипту і внутрішнім областям Дельти (1850)]. *Араб вышел хоть куда – рослый, широкоплечий, почтенный...* [М. Плавильщиков. Дослідник світу тварин. Всесвітній дослідник, 1929].

У багатьох текстових фрагментах йдеться про літнього араба, можливо, оскільки арабів традиційно сприймають як мудрих людей, що асоціюють саме з поважним віком. Наведемо кілька прикладів. *Служитель, немолодой араб, весь в белом, встал и куда-то вышел* [Н. Олександрова. Останній учень да Вінчі (2010)]. *Пожилой, обычно одетый араб – костюм, рубашка, – перебирал четки.* [С. Каледін. Записки гробокопача (1987 – 1999)]. *На остановке автобуса стоял*

старый араб в куфие – белоснежном платке, перетянутом вокруг головы толстым двойным шнуром [Д. Рубіна. У воротах твоїх (1992)]. *С нами приехал из Атфе купец-араб – старик чисто одетый, в руках с ковриком и чубуком; он взялся показать нам базары и потом повел в большой сад, находящийся к северу от города, подле берега.* [А. Рафалович. Подорож по Нижньому Єгипту і внутрішнім областям Дельти (1850)].

У низці текстів під час опису араба наявні згадки про елементи національного одягу або видів діяльності: *Один рослый араб в куфие показался мне знакомым* [О. Ілічевський. Перс (2009)]. *Приглядевшись к нему, я увидел, что это вовсе не врач, а, скорее всего, какой-то араб в национальном белом балахоне и такой же белой накидке, закрывавшей половину лица* [В. Войнович. Москва 2042 (1986)]. *Вдруг вдали показался верховой араб в белом бурнусе, на вороной лошади* [Б. Житков. Чорні вітрила (1930)].

Цікавим фактом є те, що кіноактор арабського походження Омар Шариф зіграв росіянина доктора Живаго в однойменному фільмі, про що йдеться у фрагменті *Образ русского интеллигента обессмертил араб с грустными бархатными глазами и загадочной улыбкой* [Г. Хабаров. «Краса може все зіпсувати». «Цілковито секретно», 2003.07.04].

На відміну від словникової дефініції, в тексті слово *араб* використовують як елемент порівняння. Поширеною асоціацією в такому випадку є сфера торгівлі, наприклад: *Взглянет только в экранчик, зададут всхлип и снова отложит телефон в сторону. Я смотрю на его энергично жующие желваки и думаю: как все же этот человек способен заряжаться от себя самого, как мکنونно достает он из памяти – точно араб-торговец из своих необъятных сундуков – то одно, то другое: то отрез, то лоскут, то монету, то бусы...* [Д. Рубіна. Мідна шкатулка (2011-2015)].

Історично складена повага до арабської мови і арабської культури знаходить відображення в згадці про араба-поліглота: *Швагер наговорил столько приятностей пограничнику, что тот высунул из своей будки и пожал ему руку. Надо ли упоминать, что водитель автобуса, араб (свободно говорящий на всех языках), сразу стал Швагеру как брат родной* [М. Гіголашвілі. Червоний озноб Тінгітани: Записки про Марокко (2006). «Нева», 2008].

Відмінна риса – схильність арабів до поезії – відзначена в творі І. Бояшова «Шлях Мурі»: *Абдулла Надари Ак-Сауд ибн Халим, как всякий араб, был поэтом. Разглядывая океан, он сочинял восторженные вирши, которые пел сам себе* [І. Бояшов. Шлях Мури (2007)].

Як і по відношенню до будь-якої національності, в текстах Національного корпусу трапляються фрагменти, що несуть негативну конотацію, наприклад: *Старики умолкли, прикидывая возможности*

пострадавшего орденосца и поглядывая на него с уважением. «Это если б **араб** кинул, сразу бы дали, – с горечью в голосе сказал старик, сидевший особняком, поодаль. – А так будут тянуть, тянуть...» – «Так, может, он **араб**? – промокая щеку бумажным носовым платком, с надеждой предположил пострадавший. – Он же в шлеме, кто его там разберет!» [Д. Маркиш. Золота вежа. «Жовтень», 2003].

Лексема *араб* може виступати в ролі самостійного імені або назви, як це представлено в творі Людмили Улицької «Казус Кукоцького (Подорож в сьому сторону світу)». У контексті цього тексту слово *араб* функціонує як кличка коня: *Я все детали того дня отлично помню: и на какой машине туда ехали, и какая на Тане шуба была, даже вспомнила ту знаменитую породистую чёрную лошадь, с маленькой головкой. Только имени её вспомнить не могла, а Таня подсказала: **Араб** её звали* [Л. Улицька. Казус Кукоцького [Подорож в сьому сторону світу]. «Новий Світ», 2000].

Отже, найбільш помітним в текстовому відображенні поняття *араб* в російській мові можна вважати об'єктивну національну приналежність, здатність до вивчення мов, схильність до торгівлі та поезії, своєрідну зовнішність і переносне значення як клички тварини.

Список використаних джерел:

1. Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс]: Режим доступу: <https://ruscorpora.ru/new>

Галушко М. О.

студентка

Історико-філософського факультету

Київського університету імені Бориса Грінченка

м. Київ, Україна

УЧАСТЬ ЖІНКИ У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СУЧАСНОГО КИТАЮ

Коли ми говоримо про найбільш розвинені та впливові країни світу у ХХІ столітті, неможливо не сказати за Китайську Народну Республіку. Протягом багатьох століть Китай не припиняв свого розвитку у всіх сферах діяльності, у тому числі і в політичній. Незважаючи на те, що це країна закритого типу, політичне життя має величезне значення для сучасного Китаю.

Та незважаючи на такий стрімкий розвиток майже у всіх сферах діяльності: соціальной, економічній, культурній, політичній, а також перехід від традиційного усталеного способу життя, не всі гендерні питання було вирішено.

Жінки ХХІ століття вперше зіштовхнулись із проблемою вибору. І цей вибір мав величезний вплив не тільки на них самих, але і на суспільство в цілому. Традиційний спосіб життя не відповідав всім критеріям сучасності та вимагав змін. Жінки нарешті почали брати участь у тих сферах життя, де вхід багато століть їм був закритий.

У 1949 році було проголошено Китайську Народну Республіку. Жінки отримали права на рівні з чоловіками, гендерна прірва між ними майже зійшла нанівець. Основними досягненнями на той час можна вважати зрушення в освітній, науковій та політичній сферах. Освітня і політична сфера тісно взаємопов'язані між собою, тому тут важливо розуміти чому одне не може існувати без іншого.

Дівчата отримували право навчатись у школах на рівні з хлопчиками, але в окремих класах. Згодом початкову та середню освіту зробили обов'язковою для всіх. Важливим етапом у розвитку гендерної рівності стали кредити, котрі уряд Китайської Народної Республіки почав виділяти для кращого доступу до освіти дітям у віддалених або сільських районах.

Що стосується вищих навчальних закладів, то тут гендерна рівність впроваджувалась набагато довше, у порівнянні з отриманням початкової та середньої освіти. Основною причиною слугував традиційний спосіб життя, за яким жінка являлась «тінню» свого чоловіка і її сфера діяльності не виходила за межі будинку та сім'ї. Важливо розуміти і те, що психологія, котра нав'язувалась дівчатам з дитинства протягом багатьох століть, не може зникнути за одне покоління.

З початком впровадження політики «відкритості» та початком реформування багатьох сфер життя Китаю, стало і більше можливостей для жінок почати свою політичну кар'єру, однак, як не дивно, з більшими можливостями прийшла ще більше дискримінація за статевою ознакою. Почавши вивчати гендерні питання краще, уряд Китаю вирішив врегулювати на юридичному рівні права для обох статей.

Політика «реформ та відкритості», котра була впроваджена у 1980-х роках, створила ситуацію, за якої державний контроль над суспільством дещо послабився і стала краще помітна політична неоднорідність.

Якщо подивитись статистику залучення жінок у Центральному комітеті, можна побачити, що якраз найбільша кількість у компартії була під час Культурної революції. Протягом 1970-х – 1980-х років жінок у компартіях налічувалось від 10% до 18,2%. Але якщо брати до уваги 1982 рік, то частка жінок у компартії зменшилась до 5,2%, згодом

ситуація почала дещо покращуватись і в 1987 році частка становила 5,7%, а в 1992 році вже 6,4%.

Важливою подією для поширення участі жінок у політичному житті Китаю стала міжнародна конвенція ООН з питань жінок, котра проходила у 1995 році. На цій конвенції обговорювалось питання просування прав жінок і можливість участі у політиці на рівні з чоловіками. Також для захисту і підтримки прав була створена Федерація Жінок (All-China Women's Federation).

Одним з найбільших досягнень стало і те, що чотири представниці з дванадцяти повноправних членів у Федерації Жінок посідають керівні посади. Наприклад, Чен Мухуа (котру вважають однією з найвпливовіших жінок протягом усього періоду реформ) стала заступницею члена Політбюро з 1977 по 1987 роки, а згодом і президенткою Жіночої Федерації та повноправною членкинею Центрального комітету.

Вже починаючи з 1995 року Комуністична партія Китаю впроваджує різноманітну політику та програми для забезпечення зменшення гендерної нерівності. На відміну від інших програм, що запроваджувались раніше, рішення Комуністичної партії починають спрямовуватись не тільки на порожні обіцянки та «муляжні» посади, а на реалізацію та дії, котрі дійсно будуть спрямовані для зменшення нерівності.

Щоб заохотити жінок брати участь у політиці, Китайський уряд дослідив різні підходи, такі як поєднання виборів із кількома кандидатами та обов'язкові квоти. Система обов'язкових квот на кожному рівні служить гарантією присутності жінок у політичних органах.

Незважаючи на те, що Китай був першим лідером у впровадженні тимчасових спеціальних заходів і виборчих квот, у 2015 році посів 54 місце за рівнем представництва жінок у політичних органах, причому лише 23,6% депутатів становили жінки.

Отже, можна зробити висновок, що Китайське суспільство проходить величезну трансформацію у сприйнятті жінок на рівні з чоловіками. Попри такий розвиток і безліч впроваджень щодо заохочення жінок до участі у політичному житті країни, Китайській Народній Республіці доведеться пройти ще довгий шлях до реалізації гендерної рівності у всіх сферах життя.

Список використаних джерел:

1. Галушко М. О. Жінки в освітній, науковій та політичній сферах життя сучасного Китаю. Київ, 2020. С. 27-32.
2. Дамилон Н. Б. Положение женщины в современной китайской семье / Н. Б. Дамилон // Вестник БГУ. Сер. Философия, социология, политология, культурология / под ред. И.И. Осинского. Улан-Удэ, 2009. № 6а.

3. Дамилон Н. Б. Юридический статус женщин в Китае: осуществление эгалитаризма в семейном праве / Н. Б. Дамилон // Вестник БГУ. Сер. Востоковедение / под ред. Д. И. Бураева. Улан-Удэ, 2011. № 8.

4. Чэнь Цзиньлин. Гендерная политика Китая, 2016. Т. 22. № 10.

5. All-China Women's Federation & National Bureau of Statistics of China. Report on Major Results of the Third Wave Survey on The Social Status of Women in China. 2011.

6. Guo Xiajuan. Yang Lijun. Changing State-Society Relations in Contemporary China, 2016. 249-265 pp.

7. Research Institute of All-China Women's Federation and Research Office of Shaanxi Provincial Women's Federation, eds., Chinese Women (1949–1989) (Zhongguo tongji ziliao) (Beijing: Zhongguo tongji chubanshe, 1991), p. 572.

8. Stanley Rosen. Women and Political Participation in China. Vol. 68, No. 3., 1995, 315-341 pp.

Горюнова Є. О.

кандидат історичних наук,

доцент кафедри філософії та історії

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ОКУПАЦІЯ КРИМУ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ РОСІЇ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

Російська окупація Кримського півострову (Автономної Республіки Крим та міста Севастополь) кардинально вплинула на баланс сил не тільки в регіоні Чорного моря, але й в Середземномор'ї та на Близькому Сході.

Одним з головних чинників російської окупації та спроби анексії (акцентуємо увагу саме на такому визначенні через невизнання «приєднання» більшістю країн-членів ООН) було бажання змінити власний статус в Чорному морі та розширити свою військову присутність за його кордонами. Якщо до окупації Росія контролювала близько 10% чорноморського узбережжя, то після 2014 року її берегова лінія збільшилась майже на 1000 км.

Окупація дозволила Росії вирішити проблему з базуванням Чорноморського флоту, його модернізацією та збільшенням кількості кораблів та військових, що було обмежено статтями україно-російської

угоди. Відповідно, з перших днів окупації Росія почала активну мілітаризацію півострову: військовий контингент збільшився майже в 3 рази – з 12,5 до 33 тис., а кількість військової техніки зросла в 5-7 разів. До того ж Кремль відправляє до Криму берегові ракетні комплекси, системи протиповітряної та протикорабельної оборони, які регулярно оновлює [1, с. 75].

Потужна модернізація відбувається на Чорноморському флоті – протягом 2014-20 рр. його склад поповнили 17 нових бойових кораблів та підводних човнів. Ще 6 суден (малі ракетні та патрульні кораблі) вже проходять тестування. З них 5 вироблені на заводах окупованого Криму, потужності якого Росія намагається використати для переоснащення Чорноморського флоту. Відповідно, за роки окупації Кремлеві вдалося модернізувати вже приблизно третину бойових кораблів.

Під час оновлення флоту до його складу вводять ракетні кораблі, оснащені ракетами «Калібр», які можуть нести ядерний заряд. Їхня дальність польоту – до 2500 км, тобто ареал покриття доходить до Північної Африки та Близького Сходу. Розміщення на півострові ядерних бомбардувальників Ту-22М3 дозволить нести бойовий заряд (у тому числі ядерний) на відстань до 5 тис. км.

Окупація Криму відкрила для Росії нові можливості на сирійському фронті – угруповання військ в Криму (надводні кораблі та підводні човни, морська піхота) брали активну участь в бойових діях в Сирії під час військових дій 2015-17 рр. Так, за даними українських аналітиків, удари по Сирії крилатими ракетами «Калібр» (без ядерного заряду) наносили як мінімум 8 надводних кораблів та підводних човнів ЧФ РФ, дислокованих в Криму. За 100 крилатих ракет «Калібр», що були випущені по цілях в Сирії, 56 належали бойовим кораблям ЧФ (інші випущені корветами Каспійській флотилії) [2, с. 4].

У 2016 р. Росія перевозить до Сирії дивізіон берегових ракетних комплексів «Бастіон» (на заміну йому до Криму привозять нову техніку). Таким же шляхом в 2017 р. до Сирії перекинули ракетні комплекси ППО С-300 та С-400. Після окупації Криму кількість таких транспортних рейсів до Сирії з Чорного моря зросла в 2 рази: якщо в 2013 р. їх було 30, то в 2015 – вже 69 [2, с. 5].

Відповідно, Росія використовує мілітаризований Крим як плацдарм для виходу до Середземного моря та далі до Атлантики, що відповідає геополітичним планам Кремля.

Після закінчення активної фази бойових дій в Сирії Росія намагається закріпитися в Середземномор'ї та налагодити військову співпрацю з арабськими країнами регіону, що створює додаткові проблеми для США та ЄС, які має в цьому регіоні стратегічні інтереси. Для Європейського союзу ці країни є сусідами, для яких вже багато років діє особлива програма співпраці в межах Європейської політики сусідства («Союз для

Середземномор'я»). США мають на Близькому Сході давній стратегічний інтерес, який вони намагаються реалізувати в різних формах. Вихід Росії в цей регіон створює додаткові загрози для ескалації конфлікту внаслідок серйозних геополітичних, регіональних чи субрегіональних проблем. Військова база в Криму грає ключову роль в просуванні російських інтересів в регіоні.

Для демонстрації власної позиції в регіоні росіяни щорічно проводять низку військово-морських навчань у берегів Сирії, відпрацьовуючи артилерійські удари по морським та наземним цілям. Влітку 2021 р. було проведено масштабне навчання у східній частині Середземномор'я із залученням трьох надводних кораблів та двох підводних човнів ЧФ, дислокованих в Криму та оснащених ракетами «Калібр». У навчаннях також була задіяна російська військова авіація, розташована в Сирії (у тому числі дальні бомбардувальники Ту-22М3). У той час в Середземному морі знаходилась ударна група Королівського ВМФ Великобританії на чолі з авіаносцем Queen Elizabeth.

З 2015 р. Росія намагається підвищити свій статус в регіоні через спільні військові навчання з північно-африканськими країнами регіону. З 2015 р. розпочинається серія щорічних військово-морських навчань «Міст дружби» з єгипетськими ВМС у Середземному морі. До морських навчань згодом додали спільні тренування десантників («Захисники дружби»), які також стають щорічними.

У 2021 р. пройшли перші спільні військово-морські навчання кораблів ЧФ РФ та ВМС Алжиру. Країни також домовилися про проведення спільних тактичних навчань на території Північної Осетії (РФ).

Економіку окупованого Криму Росія намагається також використовувати задля вирішення геополітичних завдань та закріплення на ринках Близького Сходу через експорт продовольства (насамперед, зерна). Основними імпортерами виступають: Ліван (37%), Сирія (27%), Єгипет (15%). Про важливість цих торговельних зв'язків для Росії свідчить той факт, що незважаючи на неврожай 2018 р. та загальне зменшення експорту, вивіз кримської пшениці до арабського світу зростає. Наприклад, якщо у 2018 р. загальний експорт пшениці з Криму скоротився на 28%, то до Лівану та Сирії він зріс на 10,4%, до Єгипту – в 2 рази [3, с. 24].

Особливу роль в реалізації близькосхідної стратегії Росія відводить Туреччині, яка тримає в руках контроль на Чорноморськими Протоками. Протягом 2014-15 рр. позиція Анкари щодо Криму була не чітко артикульована: з одного боку Туреччина не визнала анексію, а з іншого – зберігалася транспортне сполучення (паромна лінія) з Кримом та торгівлі відносини. Після збиття турецькими військовими російського винищувача, відносини країн зіпсувалися, що призвело до максимального скорочення контактів турецького бізнесу з окупованим Кримом.

Потепління в російсько-турецьких відносинах не призвело до зміни ставлення Анкари до Криму: паромну лінію так і не відновили, а турецьким судам було офіційно заборонено заходити до кримських портів. Відповідно, кількість порушників серед судновласників з кожним роком зменшується через побоювання потрапити під міжнародні санкції. Якщо в 2014 р. до кримських портів заходило 39 суден з турецькою реєстрацією, то в 2018 р. – тільки 12 [3, с. 21]. Але турецькі судновласники не припиняють спроб здійснювати транспортні операції з Кримом, вимикаючи при наближенні до півострову засоби геолокації.

З іншого боку, на тлі успіхів союзника Туреччини на Кавказі Азербайджана, Анкара розпочинає активно розвивати військові відносини з Україною, що викликає серозне незадоволення Москви. Але Кремлю дуже складно тиснути на Туреччину через її роль в реалізації російських енергетичних проєктів в Чорному морі. Після російської окупації Криму Євросоюз відмовився від реалізації російського проєкту газогону «Південний потік» дном Чорного моря до Болгарії.

Відповідно, Росія вимушена була реалізувати інший проєкт – «Турецький потік», яким газ до Європи пішов вже через Туреччину, яка стала важливим газовим хабом.

По-друге, Росія залежить від Туреччини, яка контролює трафік суден через Босфор та Дарданелли, бо їх перекриття Анкарою під різними приводами завдає економічних збитків Росії, яка вивозить нафту саме через Протоки.

Нарешті, контроль Туреччини над Протоками може стати серйозним Росії внаслідок бажання Анкари побудувати канал «Стамбул» для суден, який буде вільним від дії Конвенції Монтре, що обмежує прохід військових суден нечорноморських держав до Чорного моря. Це може відкрити дорогу військовим кораблям НАТО до Чорного моря.

Таким чином, окупація Криму Росію викликала карколомні зміни в регіоні, які значно підвищили градус небезпеки на Близькому Сході. Але подальший розвиток подій свідчить про поступове формування нових регіональних лідерів, які через певну обмеженість Росії, викликану кримськими подіями, намагаються протидіяти їй в різних форматах.

Список використаних джерел:

1. Horiunova E. Russian militarization of Crimea as a treat to the security of the European Union. *Political Life*. 2019. #1. С. 74-78.
2. Клименко А., Гучакова Т. Чорноморська небезпека та НАТО. К., 2019.
3. Клименко А., Гучакова Т. «Сіра зона». Окупований Крим: порушення санкцій в 2018 р. Підсумки моніторингу. К., 2019.

Душенко М. В.

*старший викладач кафедри теорії й методики дошкільної
та початкової освіти*

*Миколаївського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти;*

магістр

*Чорноморського національного університету імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна*

ІЗРАЇЛЬСЬКО-ПАЛЕСТИНСЬКІ ВІДНОСИНИ У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ США (1987 – 2009 рр.): ВНЕСОК АМЕРИКАНСЬКИХ ФАХІВЦІВ

XXI століття... Арабо-ізраїльський конфлікт є неврегульованим і залишається дуже важливим для міжнародних відносин загалом, а в науковій літературі досі немає комплексного дослідження присвяченого американській історіографії саме зовнішньої політики США щодо ізраїльсько-палестинських взаємин, що обумовило вибір теми роботи автором та її актуальність.

Історіографічна школа США на сьогодні є найвпливовішою. Сучасний американський дипломат Річард Хаас – президент Ради з міжнародних відносин вважає, що епоха домінування США на Близькому Сході підійшла до кінця, в сучасній історії регіону почалася нова ера. Відтепер політику будуть вершити інші гравці і сили, що конкурують за вплив [1].

Палестинською проблематикою в американській історіографії у більшості випадків займаються дослідники арабського / палестинського або ізраїльського / єврейського походження. Одним з найбільш відомих і авторитетних американських вчених є палестинець за народженням Рашид аль-Халіді. Халіді – професор сучасних арабських студій у Колумбійському університеті, директор Інституту Близького Сходу Колумбійського університету та школи міжнародних та суспільних відносин Колумбії, редактор наукового журналу «Journal of Palestine Studies». Серед його численних праць необхідно виділити роботу «Палестинська ідентичність: побудова сучасної національної свідомості» [2]. У цій книзі автор детально аналізує причини та передумови появи палестинської ідентичності, процес її становлення та оформлення в якості основи палестинського націоналізму. Цінність цієї роботи надає і те, що в ній автор широко використовує матеріали арабської преси періоду першої чверті XX століття.

Палестинський американський історик Близького Сходу, літературознавець, культуролог, професор Колумбійського університету

Едвард Ваді Саїд (1935 – 2003) автор знаменитої книги «Орієнталізм» [3], жорстко критикує західні погляди на Схід і звинувачує західну науку в духовній підтримці і виправданні колоніалізму. Згідно поглядів Саїда, Схід (Orient), орієнталізм – це європейський винахід, європейська ідея Сходу. Орієнталізм не зображає Схід як реальність, природну даність, не описує його як регіон. Орієнталізм є дослідження Сходу, яка ґрунтується на установках західної свідомості. Європейське сприйняття Сходу ґрунтується на теорії і практиці, на певній ідеології, яка потім перетворюється в політичне рішення. Він передбачає існування, наявність певних рамок, фільтра, що обмежують роздуми про Схід і формують певну систему знань про нього. Орієнталізм – ідея, що має історію і традицію, і згідно з якою, Схід рукотворний. У орієнталізмі присутня упередженість в обговоренні тем Сходу, арабів, ісламу. Автор поділяє прихований і явний орієнталізм [3, с. 262]. Останній присутній в політиці та ідеології, а прихований – це неусвідомлене сприйняття Сходу, неусвідомлена відданість певним поглядам на Схід. Е. Саїд акцентує увагу на вивченні орієнталізму і орієнталістського текстів Великобританії, Франції і США, пояснюючи свій вибір тим, що найбільш активну імперську політику на Близькому Сході проводили Великобританія і Франція, а після Другої Світової війни – США.

Цивілізаційні відмінності та недостатність контактів палестинців з Заходом американський інтелектуал арабського походження Е. Саїд оцінював як основну причину ігнорування в світі національних прав палестинського народу. Згідно з його міркуваннями, становище палестинців має розглядатися на одному рівні з Голокостом. Особливу увагу вчений приділив значенню ОВП, яка, на його думку, має створити інфраструктуру, здатну об'єднати палестинців у межах і поза межами Палестини. Тема розвитку арабо-ізраїльського конфлікту завжди була однією з ключових в його творчості. Він був захисником права палестинських біженців на повернення на свої території. Звертаючись до витоків близькосхідного конфлікту, Е. Саїд вказував на позбавлення Ізраїлем права власності палестинських біженців і ухилення ним від відповідальності за тяжке становище, в якому вони перебувають уже кілька десятиліть. У своїх творах він звертав особливу увагу на цілеспрямовану політику ізраїльської держави щодо палестинського народу, яка складалася в знищенні всіх слідів їх присутності на територіях, які є предметом конфлікту.

Завдяки творчому доробку американських дослідників, було зроблено великий внесок в сучасне розуміння геополітичної та гео економічної стратегічної важливості Близького Сходу, що полегшило роботу автора у встановленні об'єктивної оцінки в ході дослідження.

Отже, сьогодні, близькосхідне протистояння викликало зацікавлення американських фахівців: політологів-міжнародників, істориків, юристів-міжнародників, журналістів. Дослідження ролі та впливу США на ізраїльсько-палестинські відносини внаслідок суб'єктивізму більшості авторів та незавершеності цього процесу характеризується відсутністю комплексних узагальнюючих праць. Оцінюючи загальний стан розробки даної теми можна констатувати, що, не дивлячись на достатньо розроблену тематику, все ж таки деякі аспекти, наприклад, чинники, що зумовлюють зміну політики США щодо Палестини, причини зміни позицій сторін в ході конференцій в Мадриді та Осло, особливості переговорів, що відбувалися між конференціями між США та конфліктуючими сторонами недостатньо висвітлені. Тому дана тема на сьогодні є актуальною, а її розробка – доцільною.

Список використаних джерел:

1. Хаас Р. Новый Ближний Восток // Офіційний вебсайт журналу «Россия в глобальной политике». URL: http://globalaffairs.ru/number/n_7755 (дата звернення 5.12.2021).
2. Rashid Khalidi. Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness. Columbia University Press, 2009. 352 p.
3. Саїд Е. Орієнталізм / Е.Д. Саїд / Пер. з англ. В. Шовкун. К.: Основи, 2001. 511 с.

Золотарьова Є. Д.

студентка-магістр кафедри східної філології

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ВІДОБРАЖЕННЯ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЙ ЖИТТЯ ТУРЕЧЧИНИ В РОМАНІ «НЕСПОКІЙ» (HUZURSUZLUK, 2017) ЗЮЛЬФЮ ЛІВАНЕЛІ

Література Туреччини, можливо, більше за будь-яку іншу національну літературу, вбирає в себе події середовища, яке сточує її творців, відображає біль, смуту та надії людини своєї культури. Кожен з періодів турецької літератури формувався в конкретних умовах життя країни. Образи, теми, проблематика, стиль кожного твору можуть виникнути лише за конкретних обставин та в конкретний час. Таким, безумовно, є роман «Неспокої» сучасного турецького митця та письменника Омера

Зюльфію Ліванелі. Оформлений у вигляді художньо обробленого репортажу, роман має дві мети: правдиво, навіть документально, відобразити конкретні події та соціальні практики, а також змалювати людей, які опинилися у вирі подій поза їх контролем і мають жити, які шукають своє місце в просторі та духовних переконаннях.

Творчість Зюльфію Ліванелі як музиканта та поета отримала визнання ще в середині минулого століття. А от як з письменником, світ познайомився з З. Ліванелі дещо пізніше. Проте саме на даний момент можна стверджувати, що його популярність як літератора знаходиться на піднесенні. З часів друку першої збірки історій «Arafat'ta Bir Çocuk» в 1978 [12, с. 6], його книжки стали одними з найбільш улюблених серед читачів та тиражованих в турецькій масовій літературі. Результати письменництва Ліванелі читають та шанують як в Туреччині, так і поза її межами. Темі його робіт зачіпають універсальні людські цінності та одночасно звучать відлунням актуальних для турецького суспільства та його колективної свідомості питань та проблем [4, с. 106].

Слід зауважити, що ім'я З. Ліванелі не зустріти в сучасних довідниках з турецької літератури – його не вносять до списку «класиків сучасності». Проте і сама постать Ліванелі як культурного та громадського діяча, і його роботи особливо шануються публікою. Це свідчить про те, що творчість автора дійсно знаходить гучний відгук серед великої кількості людей, які, на тому чи іншому рівні, проживають те, що автор зображує. І з точки зору прагнення зрозуміти, якими є насправді реалії життя в країні, як ці реалії переживають її мешканці та яким чином такі події відповідно впливають на творчі форми вираження, зокрема в літературі, приділяти увагу сучасної тюркології до робіт З. Ліванелі, важливо і необхідно.

З такої точки зору ми маємо сприймати постать автора та його творчість цілісно, як прояв фрагменту культури країни в конкретний період. Таке знання несе велику цінність для розуміння цієї культури, воно є одним із пазлів, які дають можливість різносторонньо і цілісно охопити більш широке історичне та соціальне плато. Не менш важливим є й те, що приділяючи увагу таким письменникам, як З. Ліванелі, можна прослідкувати й певні тенденції в літературі, як от ймовірне виникнення політичного роману, який, за словами дослідників, не є дуже типовою формою в турецькій прозі.

Обсяг наукової літератури, яка займалася б темою творчості та літературної діяльності З. Ліванелі є зовсім незначним, хоча останніми роками вже можна спостерігати, як поступово літературні роботи письменника отримують увагу наукового товариства та підлягають глибокому та різносторонньому аналізу. Що стосується відомостей про З. Ліванелі та досліджень його літературної творчості в українській тюркології

та схождознавстві, їх наразі не існує. Таким чином, однією із завдань даного дослідження є закрити цю порожню ланку, а також запропонувати орієнтири для дослідників, які зацікавлені темою роботи Зюльфію Ліванелі.

Здебільшого, дослідження творчості З. Ліванелі проводяться серед представників турецьких академічних кіл. Докладні академічні статті, що аналізують романи автора, написано Омером Авджи [6], Емрахом Атасоєм [7], Джафером Гаріпером [10], Ердалом Батураєм [9] та Фірдевсом Джанбазом Йумушаком [15], Аталаєм Гюндюзом [11], Севіль Онанан [14]. Декілька робіт з широким оглядом літературної творчості автора можна знайти в студентських кваліфікаційних роботах на рівні магістратури за авторством Аслихан Айтач [8], Айсун Ільхан [12]. Наряду з тим, певною мірою різноманітний обсяг робіт пропонує російськомовна наукова література. В першу чергу, цей корпус представлено чотирма статтями М.М. Репенкової [2, 3, 4, 5], в яких романи З. Ліванелі аналізуються за допомогою різних підходів, та статтею А.С. Аврутіної [1].

Роман «Неспокій» присвячено зображенню подій, які останні роки грають одну з вирішальних ролей в тому, як формується соціальна та політична ситуація в Туреччині та прикордонній Сирії. Події передаються через їх сприйняття простими людьми, які не мають нічого спільного з політикою, через безпосередній вплив цих подій на приватне життя героїв, нагадуючи, що політика впливає на життя суспільства на всіх рівнях. Центральна тема роману «Неспокій» З. Ліванелі – життя та доля суспільства Туреччини, яке потерпає від тяжких соціальних хворіб, а також пошук людини, роздертої політичними та культурними протиріччями своєї землі, свого місця в просторі та на духовному шляху.

Головні герої роману – стамбульський журналіст Ібрагім та біженка-езидка Мелекназ. У ході розслідування дивної та трагічної смерті свого друга Хусейна Ібрагім їде до рідного міста Мардін, де дізнається не тільки про обставини смерті друга, а й занурюється в проблеми національних та релігійних меншин, біженців, глибокі соціальні проблеми в родині та на персональному рівні. Роман детально та одверто зображує несповиті звірства бойовиків ПІЛ, особливо їхню радикальність і жорстокість через їх ідеологічні переконання [12].

В ході пошуків Мелекназ, Стамбульський атеїст Ібрагім, переконаний вірою в цифрові технології, проймається питаннями віри та релігії, від задає собі питання чому люди готові витримувати біль і страждання заради віри, що ними рушить, як вони сприймають світ через призму своєї віри. За часовий проміжок подій роману, Ібрагім цілком переосмислює цінності, які раніше керували його життям, повністю перероджується. Кисле вино айсорів вимиває його нутрощі від гнилі, яка

заповняла та отруювала свідомість, вічні німі піски та всезнаюче сонце Месопотамії висушують в ньому невпинну мряку байдужості.

Охоплюючи відносно незначний період часу, роман «Неспокій» З. Ліванелі з одного боку зображує доволі конкретний історичний період та події, пов'язані з життям південно-східної Туреччини, з іншого, розказує про цілий пласт культурних та соціальних реалій життя регіону. Головними характеристиками цього роману є документальність та психологічність.

Список використаних джерел:

1. Аврутина А. С. Роман Зюльфю Ливанелі «Беспокойство» («Huzursuzluk») как отражение политической ситуации в современной Турции // Актуальные вопросы тюркологических исследований: материалы Междунар. науч. конф. «XIX Ивановские чтения» (19 мая 2017 г.). СПб.: Центр содействия образованию, 2017. С. 10-15.

2. Репенкова М. М. Женские образы в романе Зюльфю Ливанелі «Дом Лейлы» (2006). *Вестник московского университета*. № 2. С. 27-35.

3. Репенкова М. М. Образ Стамбула в романе Зюльфю Ливанелі «Отель Константинополь». *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 2019. Том 12. Выпуск 9. С. 105-111.

4. Репенкова М. М. Особенности литературного процесса в Турции конца 20-21 века. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2013. № 23 (314). Политические науки. Востоковедение. Вып. 14. С. 102–109.

5. Репенкова М. М. Поэтика беллетристики Зюльфю Ливанелі. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 2018. № 12(90). Ч. 2. С. 248-254.

6. Avcı Ö. H., Koç M., Bayar Ö. Zülfü Livaneli'nin Mutluluk Romanı Karakterlerinin Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi. *İnsan&İnsan*. 2016. Vol. 3, No. 8. S. 5-31.

7. Atasoy E. Epistemological Warfare(s) in Dystopian Narrative: Zülfü Livaneli's Son Ada and Anthony Burgess' The Wanting Seed / Ed. A. M. Magid 'Speculations of War: Essays on Conflict in Science Fiction, Fantasy and Utopian Literature'. P. 82-105.

8. Aytaç, A. Zülfü Livaneli'nin Romanlarında Yapı ve İzlek: Yüksek Lisans Tezi / T.C. Fırat Üniversitesi: Elazığ, 2013. 235 s.

9. Baturay E. An Ecocritical Approach to Zülfü Livaneli's Son Ada. *Remarks on Turkish Studies*. Şarkiyat Fakültesi – Varşova Üniversitesi. 2015 P. 277-284.

10. Gariper, C. Ömer Zülfü Livaneli'nin Son Ada Romanının Ütopik Kurgusu. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2010. S. 90-107.

11. Gündüz A. An Inhabitable Consciousness: Trauma and Healing in a Cat, a Man, a Death (2001) by Zülfü Livaneli. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2017. Cilt. 10, №. 51.

12. İlhan A. Zülfü Livaneli'nin Romanlarında Bir Anlatım Unsuru Olarak Zaman: Yüksek Lisans Tezi / T.C. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi: Nevşehir, 2018. 203 s.

13. Livaneli Ö.Z. Huzursuzluk. Doğan Kitap. 2017. 154 s.

14. Onaran S. Tarih ile Aile Romanının İlişkisi. Zülfü Livaneli'nin 'Serenad' Romanında Geçmiş ve Bellek. *Dialog*. 2014. No. 1. S. 59-70.

15. Yumuşak. F. C. Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği. *Bilig*. 2012. Sayı 61. S. 47-70.

Михтуненко В. В.

*кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин
та методики навчання історичних дисциплін
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка
м. Суми, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ДАЛЕКОСХІДНОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В СЕРЕДИНІ XIX ст.

У середині XIX столітті Російська імперія зробила ряд рішучих кроків на далекосхідному напрямку. Не можна не відзначити очевидного факт – якщо Кримська війна на думку її організаторів мала зупинити поступальний рух імперії на Схід, то з цим завданням союзники не впоралися. Принаймні на Далекому Сході й у Середній Азії. Саме після укладання Паризького миру, було досягнуто значних успіхів у відносинах з Китаєм і Японією, наслідки яких часом так болісно позначаються в наші дні.

Активізація європейських держав у Китаї наприкінці 1830-х і на початку 1840-х не могла пройти непоміченою в Російській імперії. У 1839 р. Англія розв'язала проти Китаю так звану «опіумну» війну. Китайська влада намагалася припинити ввезення опіуму з Індії. Торгівля росла, як дріжджах, і приносила гігантські доходи. Спочатку опіум використовували як ліки, його ввезення в країну і споживання були великі. Але після того, як білий порошок почали курити, все змінилося. Доходи торговців доходили до суми 50 млн. рублів асигнаціями. Пекін

не міг спостерігати, як із країни витікає срібло, яким оплачували наркотики, Лондон не хотів миритися із втратою такої вигідної торгівлі.

Росія також активізувала свої дії на Далекому Сході, проте віддавала перевагу мирним військовим діям. Амур до середини XIX століття вважався китайським, його гирло, на думку європейських картографів, губилося в пісках, а Сахалін з тієї ж причини був півостровом. Адміралом І.Ф. Крузенштерном під час експедиції 1803-1806 років. (на кораблях «Нева» і «Надія» з Кронштадта до берегів Японії та Сахаліну) ця помилка була підтверджена та закріпилася у російській картографії. Інтереси російської політики Далекому Сході тривалий час обмежувалися захистом промислів хутрового звіра в Охотському морі. Цим насамперед і мав займатися призначений у вересні. 1846 генерал-губернатором Східного Сибіру ген. Н.М. Муравйов. У 1846 р. бриг «Костянтин» вийшов з Охотська з дослідження низов'я Амура. Результати були бентежними для моряків і обнадійливими для Нессельроде, який був категорично проти активізації в цьому регіоні.

Спроби проникнути в Японію, почати з нею торгівлю, робилися з другої половини XVIII століття, але особливого успіху вони мали. При Олександрі I були спроби встановити дипломатичні відносини, проте вони не дали позитивних результатів. Були й випадки поодиноких контактів на Сахаліні, щоправда, не дуже продуктивних. Єдиним успіхом було звільнення 1813 р. захоплених 1811 р. на Курилах кількох російських моряків із команди корабля «Діана».

У XIX столітті російське населення на Далекому Сході було малочисельним. Влада не могла навіть забезпечити власними силами пошту – її розвозили на собаках тунгуси. У 1857 р. по Амуру почалося розселення забайкальців, вздовж річки було засновано 15 станиць, в 1857 р. тут проживало лише 1950 чол., крім 1100 солдатів і офіцерів 14-го сибірського лінійного батальйону та наданої йому батареї.

У підсумку, варто зазначити, що багатьом політикам і військовим, як у Росії, і у інших великих державах, здавалося, що у Далекому Сході було чимало «вільних» земель, придбання яких не становило труднощів. Тим більше, що на тлі військових невдач, Петербург зумів укласти у 1858 р. та 1860 р. два договори з Пекіном, які закріпили за Росією Примор'я і встановили кордон по р. Амуру. Це одразу змінило геополітичні уявлення в очах суспільства.

Список використаних джерел:

1. Айрапетов О.Р. На пути к краху. Русско-японская война 1904-1905 гг. Военно-политическая история. М.: Торговый дом «Алгоритм», 2014. 496 с.

2. Простакишина Н.П. Особенности переселенческой политики на Дальнем Востоке во второй половине XIX в. – начале XX в. // История и археология: материалы Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, ноябрь 2012 г.). СПб.: Реноме, 2012. С. 54-58.

Олійник О. М.

*кандидат економічних наук,
провідний науковий співробітник відділу історії країн Азії та Африки
ДУ «Інститут всесвітньої історії
Національної академії наук України»
м. Київ, Україна*

РОЛЬ КИТАЮ У ГЛОБАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ

За 40 років політики реформ та відкритості Китай забезпечив собі довгостроковий динамічний ріст, створивши «китайське диво». Нині економіка країни вступила в нову епоху, інновації сьогодні є головною рушійною силою економічного розвитку країни. Китайське суспільство очікує, що інновації допоможуть створити друге «китайське диво» високоякісного розвитку.

Однак нова економічна політика Китаю не обмежується лише кордонами самого Китаю. Китайське керівництво має чітке глобальне бачення щодо майбутнього світової спільноти та займає чітку позицію щодо співіснування різних країн світу в нову епоху. Виступаючи перед студентами Московського державного інституту міжнародних відносин у березні 2013 р., Голова КНР представив бачення країни щодо розвитку планети в нову епоху. На його думку, основним лейтмотивом епохи є мир, розвиток, співробітництво та спільний вигреш. Стара колоніальна система зазнала краху, конфронтація між військово-політичними блоками часів холодної війни відійшла в минуле. Жодна країна чи група країн більше не здатна досягти глобального лідерства.

Нині ціла низка країн із ринками, що зароджуються, та країни, що розвиваються, стали на шлях швидкого розвитку, багатомільярдне населення світу прагне до модернізації, у світі поступово формується низка центрів розвитку, розстановка сил у світовому масштабі змінилася на користь миру та розвитку.

Сьогодні всі країни, як ніколи, взаємопов'язані одна з одною та взаємозалежні одна від одної. Все людство, як мешканці одного села, живе в єдиному часі та просторі, у яких вже не відрізняється, де закінчується

історія та де починається реальність, так вважає китайський лідер. Мешканці планети з року в рік все тісніше об'єднуються в одну спільноту єдиної долі. Однак людство, як і раніше, стикається з безліччю труднощів та викликів. Все ще даються взнаки серйозні наслідки міжнародної фінансової кризи, посилюється протекціонізм, не вщухають гарячі точки конфліктів, зростає схильність до гегемонії, політики сил та неоінтервенціонізму, традиційні загрози безпеці почали переплітатися з нетрадиційними у формах гонки озброєнь, тривають прояви тероризму та зростає потреба в кібербезпеці. Всі ці труднощі та виклики можна вирішити тільки спільними зусиллями. Перед світом стоїть важка задача щодо підтримки миру та сприяння спільному розвитку.

Лідер КНР відзначає, що якби перипетії не виникали, історія завжди рухалася вперед відповідно власних закономірностей, і ніхто не має влади зупинити поступовий рух колеса історії. Тих, хто розвивається в руслі тенденцій епохи, очікує успіх, хто наважиться піти врозріз із тенденціями епохи очікує неминучий провал. Сі Цзіньпін вважає, що людству потрібно йти в ногу з часом, тому не можна допустити, щоб в ХХІ сторіччі продовжувалось мислення категоріями минулого та оперування давно застарілими стереотипами часів колоніальної експансії, холодної війни та гри на поразку.

У зв'язку з великими змінами в міжнародній обстановці та об'єктивними вимогами в результаті усвідомлення спільності інтересів та неподільності долі всіх суб'єктів світу всі країни повинні спільно сприяти формуванню нового типу міжнародних відносин, в основі яких лежить принцип співробітництва та загального виграшу, а також захищати мир у всьому світі та просувати спільний розвиток.

Китайський лідер закликає всі країни світу та їх народи користуватись належною повагою та авторитетом. Китай твердо переконаний, що країни не діляться на великі та малі, сильні та слабкі, багаті та бідні, до них всіх потрібно ставитись на рівних, а також потрібно поважати право народу на самостійний шлях розвитку, виступати проти втручання у внутрішні справи інших країн та відстоювати принципи справедливості та рівноправності на міжнародній арені. Ніхто, крім самої країни, не має права голосу щодо питання, чи підходить цій країні обраний нею шлях розвитку.

Китай виступає за те, щоб країни всього світу та їх народи могли на рівних користуватись благами розвитку. Всі країни, що прагнуть до власного розвитку, повинні активно сприяти загальному розвитку. Якщо багаті лише група країн, а решта живуть у непрохідній бідності та відсталості, то немає чого міркувати про сталий розвиток світу. Тільки за умови спільного розвитку всіх країн світу можна добитись сприятливого розвитку планети. Спроби принести в жертву інтереси

сусіда заради власної безпеки, завдати іншим шкоди заради отримання власної вигоди та перекласти тягар на інших є не тільки аморальними, однак і безперспективними.

Китай закликає до того, щоб всі країни світу та їх народи мали гарантії безпеки. Всі країни мають об'єднати зусилля у процесі спільної протидії проблемам та викликам. Єдиний вірний шлях до подолання загроз – це співробітництво у сфері безпеки та готовність докласти колективні зусилля в відповідному напрямку заради досягнення загальної безпеки. На фоні безперервного розвитку багатополярного світу, поглиблення економічної глобалізації, диверсифікації культур та інформатизації суспільства, сьогодні світова спільнота має більше умов для здійснення загальної мрії про мир та розвиток, ніж раніше, однак втілити її в дійсність можна тільки ставши на шлях взаємовигідної співпраці [1, р. 367–377].

Китайський народ, який із другої половини ХІХ сторіччя часто страждав від зовнішньої агресії та внутрішніх потрясінь, не з чуток знає, якою ціною досягається мир. Для досягнення цілей державного будівництва та покращення життя населення світ потребує мирної обстановки. Китай і надалі йтиме шляхом мирного розвитку та просуватиме розвиток на основі відкритості, співробітництва та спільного виграшу. Китай закликає інші країни йти разом із ним шляхом мирного розвитку. Голова КНР зазначив, що Китай незмінно проводить оборонну військову політику, не бере участі в гонці озброєнь і не створює загрозу жодній країні. Розвиток та ріст Китаю приносять іншим країнам не загрозу, а шанс. Здійснення китайської мрії слугуватиме не тільки інтересам самого Китаю, а також всього світу в цілому.

Своє бачення, а зрештою, як і Китаю в цілому, Сі Цзіньпін постійно представляє на всіх міжнародних заходах, що пов'язані з глобальним розвитком. Проте Китай не обмежується лише закликами, а й пропонує контентні рішення, одним із яких є глобальна ініціатива «Один пояс, один шлях». Ініціатива є важливим заходом для реалізації багатопланової зовнішньої відкритості в нових історичних умовах, важливою платформою для взаємної вигоди та виграшу. Ініціатива «Один пояс, один шлях» відкриває можливості для налагодження транскордонних взаємозв'язків, підвищення рівня торгового та інвестиційного співробітництва, активізації міжнародної кооперації в галузі виробничих потужностей та виробництва сучасного обладнання. По суті ініціатива спрямована на те, щоб через підвищення ефективності пропозиції сприяти формуванню нового попиту та досягненню перебалансування у світовій економіці. Китай готовий розділити зі всіма країнами можливості, що відкриваються у процесі розвитку, та запрошує до співробітництва всі країни та міжнародні організації.

Китай вважає, що потрібно створити відкриту платформу для співробітництва, захищаючи та розвиваючи відкриту світову економіку. Китайське керівництво постійно наголошує, що потрібно спільно створити таке середовище, яке буде сприяти відкритості та розвитку, формувати справедливу, рівноправну та прозору систему міжнародних торгових та інвестиційних правил. У цьому контексті також важливо впорядкувати застосування виробничих факторів, ефективний розподіл ресурсів та цілковиту інтеграцію ринку. Китай вітає зусилля інших країн щодо розвитку відкритих економік з урахуванням їх національних умов щодо участі у глобальному управлінні та щодо створення суспільних благ. Разом можливо побудувати широкую спільноту із спільними інтересами, в цьому і полягає квінтесенція китайських ініціатив щодо спільного, взаємовигідного, рівноправного та мирного розвитку.

Протягом останніх років під час участі в різних міжнародних подіях, що мали місце в багатьох місцях світу, китайські національні лідери запропонували новий погляд на глобальне управління, що спрямований на зміну існуючої динаміки, моделей і методів глобального управління, та який був би «рецептом» для доброякісного розвитку світової економіки. Китайські лідери наголошують, що дотримання міжнародної демократії, невтручання у внутрішні справи інших країн, захист миру у світові і протистояння гегемонізму є основними нормами міжнародних політичних відносин. Китай є прихильником створення спільноти єдиної долі, створення нової концепції безпеки, що заснована на взаємній довірі, взаємній вигоді, рівності та співпраці, досягненні ефективного роззброєння та контролю над озброєннями, посиленні координації та співробітництві у міжнародних та регіональних справах, підтримці авторитету ООН та визнаних міжнародних норм, все це є надійною передумовою запобігання конфліктам і війнам.

Китай активно виступає за прискорення реформи глобального економічного управління. «Спільне обговорення, спільне будівництво та спільне користування» – це основна концепція участі Китаю в глобальному управлінні [3]. Ці три принципи створюють органічну систему китайської концепції глобального управління. Баланс прав і обов'язків є основним принципом участі Китаю в глобальному управлінні. Китай просуває концепцію справедливості у глобальному управлінні. Дотримання правильної концепції справедливості та вигоди, а також поступове підвищення права голосу Китаю та право у прийнятті рішень у глобальному управлінні є не тільки основною вимогою для Китаю взяти на себе більшу відповідальність, але і єдиний спосіб сприяти глобальному управлінню в більш справедливому та раціональному напрямку [3].

Список використаних джерел:

1. Си Цзиньпин. О государственном управлении / Цзиньпин Си // 习近平谈治国理政：俄文 / 习近平著；俄文翻译组译。 – 北京：外文出版社，2014。 – 642 с.
2. 参见张宇燕《全球治理的中国视角》，《世界经济与政治》，2016年第9期。
3. 参见欧阳向英《马克思主义视角下的全球治理观》，《人民论坛》，2017年10月。

Подшиб'якін Д. В.

студент 4 курсу

факультету міжнародних економічних відносин

та туристичного бізнесу

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

м. Харків, Україна

КРИЗА ВСЕРЕДИНИ АСЕАН: М'ЯНМАРСЬКЕ ПИТАННЯ

До недавнього часу можна було твердо стверджувати, що АСЕАН – це унікальне утворення, адже в організації разом об'єдналися соціалістичні, монархічні та демократичні країни. Втім, ідеологічна та економічна строкатість ускладнювала досягнення консенсусу всередині.

Варто відмітити, що за перші роки 21 століття організації вдалося стабілізувати фінансову та економічну ситуації у регіоні, та створити умови для неабиякого економічного підйому регіону:

– Валовий внутрішній продукт організації виріс з 500 млрд. дол. США у 2000 році [1] до більш ніж 3 трлн. дол. США у 2020 році [2].

– Країни спроміглися знизити рівень бідності серед населення, який на 1990 рік складав 47%, а у 2015 цей же показник дорівнював 14%.

– Також країни АСЕАН запровадили зону вільної торгівлі АФТА, що ліберизувало тарифну політику всередині організації та поживило торгівлю товарами та послугами.

Ми можемо спостерігати реальний економічний підйом країн-членів АСЕАН за перші два десятиріччя 21 століття. Та чи досить мати лише економічний розвиток, в умовах посилення Китаю та викликами внутрішнього характеру?

Стан справ всередині АСЕАН у 2021 році почав сильно розхитуватися. У лютому весь світ пильно слідкував за подіями у М'янмі, де відбувся

військовий переворот і до влади прийшла хунта. М'янма теж член АСЕАН з 50 млн. населенням та перманентно не стабільною політичною системою. Станом на сьогодні у країні постійно відбуваються сутички між військовими та противниками перевороту. За даними Верховного комісара ООН по правам людини Мішель Бачелет вже більше 1100 людей загинуло внаслідок сутичок і 8000 заарештовані військовою хунтою[3].

Кейс М'янми є надзвичайно небезпечним для регіону, адже ризик початку масштабної громадянської війни зростає кожного дня. На фоні заворушень, сильно погіршилася ситуація з інфекцією COVID-19, національна система охорони здоров'я не здатна справлятися з таким викликом, а темпи вакцинації надзвичайно низькі. Виходячи з даних ООН новий режим не зацікавлений у дотриманні прав людини, з чого логічним є припущення щодо нової кризи з біженцями. Варто пам'ятати, що до перевороту М'янма вже зазнавала критики на світовій арені щодо ситуації з мусульманськими біженцями Рогінджа, які намагалися покинути країну через погроми та репресії. Враховуючі цей факт, можна припустити що у багатонаціональній М'янмі знову є шанс на погіршення захисту прав національних меншин.

Всередині організації відбувся розкол на тих хто засудив повалення демократичного режиму у М'янмі, серед цих країн Індонезія, Малайзія, Сінгапур та Філіппіни. І друга група країн, що тримається політики невтручання у цей конфлікт, а саме В'єтнам, Тайланд, Камбоджа та Лаос. Такий розкол всередині організації загальмував роботу АСЕАН над створенням спільної позиції по політичній кризі у М'янмі аж на три місяці. 24 квітня в Джакарті міністри закордонних справ країн АСЕАН зібралися щоб обговорити питання стабілізації ситуації в країні. За результатами зустрічі було вирішено відправити спеціального посланника від АСЕАН у М'янму та випущений документ «П'ять пунктів консенсусу». В цьому документі всі країни висловили свою занепокоєність ситуацією, що складається в М'янмі та запропонували припинити насильство з обох сторін, проявити стриманість та почати діалог. Документ досить лаконічний та закликає до правильних дій по врегулюванню, але єдине чого не вистачає – це інструментів реалізації [4].

З моменту публікації сумісної заяви «П'ять пунктів консенсусу» минуло більше п'яти місяців, а прогресу дескалації внутрішнього конфлікту у М'янмі досі не досягнуто.

– Політичні бранці досі залишаються у неволі, в тому числі державний радник Аун Сан Су Чжі і президент країни Він Мьїн;

– Гуманітарна ситуація в країні продовжує погіршуватися, а в продовольчій допомозі потребує близько 6 млн. осіб;

– В країні припиняють працювати соціальні служби;

– Розповсюдження вірусної інфекції COVID-19 не припиняється, а для боротьби не вистачає ресурсів та персоналу;

– Сутички між армією та противниками військової хунти набирають більших обертів.

Виходячи з перелічених фактів, можна стверджувати, що АСЕАН не зміг взяти ситуацію у М'янмі під свій контроль, або хоча б якось стабілізувати її. Така неспроможність викликає багато скепсису на рахунок ефективності діяльності АСЕАН та псує імідж організації, яка керується принципами мирного існування.

Геополітичний проєкт АСЕАН занурюється у кризу інституційного характеру. Не беручи до уваги економічні успіхи організації, реалізувати в житті гасло «Одне бачення, Одна ідентичність, Одне суспільство» не є можливим за сучасних умов. Це можна пояснити наступними причинами:

– Відсутність реформ у структурі організації, що обмежує функціональність АСЕАН;

– Застарілі принципи, що заважають формувати єдину позицію та швидко реагувати на виклики.

– Строкатість країн-членів організації. Серед населення регіону все ще мало усвідомлення єдності один з одним, це зумовлено різними формами правління та ідеологією;

– Відсутність пасіонарного суб'єкта, який би міг об'єднувати країни-члени навколо себе та від політики якого відштовхувалися інші суб'єкти.

АСЕАН не здатний відповідати на сучасні виклики з зовні та всередині, через практику не втручання та занадто пацифістські методи і підходи у вирішенні проблем. Ситуація з М'янмою є одним з найпоказовіших прикладів, коли країни організації не можуть реально вирішити проблему через принцип невтручання та мирного співіснування [5].

На рівні екзистенційних загроз країни АСЕАН діють незгуртовано та поодинокі. Відповідь на виклики з зовні визиває різну реакцію серед країн регіону, а взаємні консультації на рівні організації часто ігноруються. Така поведінка визвана одним фактором – національні інтереси. Через переважання національних інтересів над загально організаційними можна зрозуміти, що реалізувати інтеграційний досвід того ж Європейського Союзу у Південно-Східній Азії надзвичайно важко.

Зона спільного процвітання стане можливою за умов зміни формату організації та оцінки своїх можливостей. АСЕАН має змінити свої фундаментальні принципи та більше приділяти уваги захисту цілей організації.

Список використаних джерел:

1. ASEAN Economic progress in 50 years. ASEANstats. 2017. URL: <https://www.aseanstats.org/publication/asean-economic-progress-in-50-years/?portfolioCats=64> дата звернення: 04.11.2021)
2. Gross domestic product (GDP) of the ASEAN countries from 2011 to 2021. Statista. 2021. URL: <https://www.statista.com/statistics/796245/gdp-of-the-asean-countries/> дата звернення: 04.11.2021)
3. 'Urgent' international response needed in Myanmar: UN chief. United Nations. 2021. URL: <https://news.un.org/en/story/2021/09/1101822> дата звернення: 07.11.2021)
4. Chairman's Statement on the ASEAN Leaders' Meeting від 24 квітня 2021 р. / ASEAN Secretariat. Ст 4
5. Kavi Chongkittavorn. Myanmar's crisis tests ASEAN. Brookings. 2021. URL: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2021/08/27/myanmars-crisis-tests-asean/> (дата звернення: 08.11.2021)

Солнишкіна А. А.

кандидат соціологічних наук,

доцент кафедри соціальної роботи

*факультету медичних технологій діагностики та реабілітації
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ПИСЬМЕННИКІВ БЛИЗЬКОГО ТА СЕРЕДНЬОГО СХОДУ (XX-XXI СТОЛІТТЯ)

Метою даної наукової публікації є аналіз соціальних проблем, зазначених в творах художньої літератури письменників Близького та Середнього Сходу.

Сучасна література є відзеркаленням повсякденного життя та соціальних проблем в східних суспільствах.

Персональний досвід знайомства з літературою сучасної літератури Ірану свідчить про те, що письменники віддають перевагу розповіді історії родини через декілька історичних епох.

Цікавим спостереженням є те, що переважна більшість сюжетів йде від часів династії Пехлеві до теперішнього часу.

Герої книг проходять через випробування часом, через революційні події.

Іранські письменники приділяють увагу повсякденному життю, побуту, взаємовідносинам між людьми крізь призму політичної боротьби в країні.

Серед якісної іранської літератури можна виділити романи Рези Амір-Хані «Ї Я», Парінуш Саніє «Книга долі».

Цікавою в іранській літературі є ідея репрезентації соціальних проблем та соціальних трансформацій крізь вивчення іранських звичаїв та традицій, антропологічних знань та повсякденного життя.

Роман Махбода Сераджі «Дахи Тегерану» висвітлює боротьбу за свободу та права людини, революційні події через давню традицію збиратися поруч на даху свого будинку в Тегерані.

Люди зустрічаються разом, обговорюють книжки та фільми, будують плани на майбутнє.

Проблема прав жінок та звичаї суспільства чудово представлено в графічних романах французької письменниці іранського походження Маржан Сатрапі «Персеполіс» та «Вишивки». Юність в Ірані в часи революції, соціальне та політичне життя в Ірані часів визначних подій.

Традиція репрезентації соціальних проблем іранського суспільства продовжується в романах Аніти Амірезвані «Кров квітів» та «Рівна сонцю».

Культура килимоткацтва та світ інтриг у розкішних палацах разом із складними взаємовідносинами, роблять ці романи захоплюючими та цікавими з антропологічної та культурологічної точки зору.

Проблеми збереження та переосмислення історичної пам'яті також є центральними в творах іранських письменників.

Різноманітні виміри соціальної нерівності піднімає в своєму романі «Ісмаїл» Амір – Хосейн Фарді. Складнощі пошуку достойної роботи, проблеми доступу до освіти на тлі революційних подій. Небажання миритися із бідністю призводять і до порушення норм закону.

Необхідно відмітити, що багато письменників проживають нині в інших країнах. Соціальні перетворення, боротьба за дотримання прав людини призвели до зміни місця проживання.

Також треба зазначити, що деякі письменники досягли значних успіхів в європейських країнах або Сполучених Штатах Америки.

Наприклад, Халед Хоссейні проживає в Північній Каліфорнії.

Хоссейні – автор всесвітньовідомих романів «Ловець повітряних зміїв», «Тисяча сонць, що сяють», «І відгомін лине по горах».

Амін Маалуф, який народився в Лівані, мешкає у Франції та є лауреатом Гонкурівської премії 1993 року за роман «Скеля Таніоса».

Отже, проблеми соціальної стратифікації та соціальної нерівності в суспільстві, проблеми бідності та дотримання прав людини є актуальними для сучасної літератури Середнього Сходу.

Фань Чжесюань

*аспірант кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ В ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ГОНГКОНГУ

На сучасному етапі розвитку суспільства проблема виховання та розвитку музичної культури в цілому та особистості взагалі є одним із засобів вирішення завдань естетичного виховання, яке є важливою складовою розвитку гармонійної людини. До того ж, технократизм і комп'ютеризація значно знизили можливості гуманістичного і інтелектуально-естетичного виховання.

Необхідно зазначити, що музикальне мистецтво є одним із найважливіших компонентів естетичного виховання і має значну силу емоційного впливу на духовність людини. Саме тому, уроки музики привертають все більше уваги з боку науковців та є необхідним елементом середньої освіти по всьому світу, адже ці заняття сприяють росту музичної культури особистості та є засобом підвищення духовної культури суспільства, і як наслідок, підвищується увага до підготовки вчителів. В Китаї підготовка вчителів музики відбувається, як правило, на базі педагогічних університетів, які розміщені у всіх регіонах країни.

В Гонконзі вчителів музики готують у стінах Гонконгського педагогічного університету. В університеті розроблено п'ятирічну програму, яка складається із основних блоків навчальних дисциплін:

- дисципліни за фахом;
- дисципліни психолого-педагогічного профілю;
- дослідницькі проекти;
- факультативні дисципліни;
- блок вибіркових дисциплін
- виробнича практика;
- мовленнєва підготовка [1].

Під час вивчення блоку дисциплін за фахом студенти вивчають теорію музики та композицій, музикознавство, виконавство та методику викладання музики. Причому, під час практичних занять з музики студенти мають змогу навчатися та вдосконалювати гру або на одному, або на декількох музичних інструментах. Окрім цього їх активно залучають до участі у різних ансамблях та оркестрах. Так, для студентів першого року навчання на рівні бакалаврів це є обов'язковою умовою, на старших курсах участь у діяльності оркестрів є необов'язковою. Зокрема, студенти Гонконгського педагогічного університету можуть долучитися до діяльності духового оркестру, Китайського оркестру, джазового ансамблю в залежності від своєї спеціалізації та уподобань.

Під час вивчення блоку психолого-педагогічних дисциплін студенти знайомляться з основами загальної педагогіки та психології, соціології та філософії. Вивчення цих дисциплін не тільки сприяє формуванню широкого світогляду майбутніх педагогів, але й їх підготовці до здійснення майбутньої професійної діяльності, адже вчителі музики мають також прищеплювати дітям любов до мистецтва та прекрасного.

Вивчення загальних дисциплін відбувається у декілька етапів. Так, студенти першого курсу вивчають базові концепції та принципи у трьох основних галузях знань: мистецтво, гуманітарні, суспільні та соціальні науки. На другому курсі відбувається розширення знань. На цьому етапі студенти вивчають спеціалізовані теми з філософії, літератури та мистецтва, розвитку суспільства та історії. Причому, якщо на першому курсі всі студенти проходять однакову програму, то на другому курсі вони мають обрати один із вищезазначених напрямків.

На третьому курсі студенти вивчають курс, який називається «Консолідація», мета якого узагальнити знання, які студенти отримали під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін на першому та другому курсі. Під час вивчення цього курсу студенти об'єднуються в групи та працюють під керівництвом викладача.

Третім необхідним компонентом підготовки вчителів музики у педагогічному університеті Гонконгу є дослідницькі проекти, які можуть виконуватися як у межах вивчення фахових дисциплін, так і з загальних дисциплін. Цей проект складається із двох частин. Перша частина – це курс у два кредити, під час якого студентів знайомлять з основними методами дослідження та підходами до проведення наукових робіт. Друга частина – це індивідуальна робота студентів, яка проводиться під керівництвом викладача. Обов'язковою умовою дослідницького проекту є його усний захист перед одногрупниками та комісією.

Під час вивчення вибіркових дисциплін студенти можуть обрати 1) вивчення трьох факультативних дисциплін; 2) одна дисципліна з

другої спеціалізації та дві факультативні дисципліни; 3) дві дисципліни з другої спеціалізації та один факультатив; 4) друга спеціальність.

Виробнича практика також складається із декілька блоків. Студенти першого курсу проходять пасивну практику, тобто тільки спостерігають за організацією та проведенням уроків з музики у початковій та середній школі або дитячих садочках. Вони також вивчають методику викладання музики, щоб більш глибоко зрозуміти організацію навчального процесу та методи роботи із дітьми різних вікових категорій.

З третього курсу вони мають пройти активну педагогічну практику, яка триває не менш 12 тижнів. Під час проходження педагогічної практики за кожним студентом закріплюється керівник, який відвідує заняття студентів, допомагає практикантам побудувати план заняття та надає методичні рекомендації щодо покращення уроків.

Дуже важливе значення під час підготовки майбутніх вчителів музики відводиться також мовленнєвій підготовці майбутніх спеціалістів. Вважають, що англійська мова є необхідним елементом підготовки майбутніх спеціалістів, адже без знання цієї мови неможливо розвиватися та досягнути рівня міжнародних стандартів. Отже, під час навчання в університеті студенти обов'язково мають пройти два курси англійської мови. Метою дисциплін є підвищення академічної грамотності та письма. Крім того, студентів заохочують до самостійного вивчення англійської мови, надаючи посилання на різні корисні сайти та платформи, які сприяють покращенню володіння англійською мовою [2; 3].

Отже, підсумовуючи, можна зазначити, що такий підхід до організації навчального процесу дозволяє сформувати висококваліфікованих спеціалістів, які не тільки добре володіють знаннями та уміннями за фахом, але і є мають широкий світогляд та ерудицію.

Список використаних джерел:

1. Curriculum development council. Art education. Hong Kong: Curriculum Development Council, 2002.
2. Leung B. W. Becoming Music Teachers in Hong Kong: Challenges and Opportunities. *The Preparation of music teachers. Global perspective*. 2015. P. 315-343.
3. Leung B. W. Factors Affecting Hong Kong Secondary Music Teachers' Application of Creative Music-Making Activities in Teaching. *AsiaPacific Journal of Teacher Education and Development*. 2000. V. 3, N. 1, P. 245–263,

Фесенко Г. Г.

*доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри історії і культурології
Харківського національного університету міського господарства
імені О. М. Бекетова
м. Харків, Україна*

КУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ СУЧАСНОГО ДИЗАЙНУ ТАЙБЕЯ

Важливість дизайну для навколишнього середовища, суспільства та міського розвитку підкреслюється, зокрема, Всесвітньою організацією дизайну (World Design Capital, WDC). Наголошується, що місто, як місце людського буття, має оцінюватися з позиції наявності форм, що стимулюють економічний, соціальний, культурний та екологічний розвиток [5]. WDC спостерігає за розвитком міст та визначає їх досягнення номінацією «столиця дизайну». Зокрема, у 2016 р. світовою столицею дизайну було оголошено китайське місто Тайбей (Тайвань) [3].

Тайбей демонструє ефективні практики застосування передусім промислового дизайну для стимулювання економічного, соціального, культурного та екологічного розвитку. Прикметно, що Тайбей за останні 50 років оновив свій міський ландшафт, включивши в нього складну транспортну систему, спеціалізовану медичну допомогу та жваву культурну інфраструктуру. Дизайнери допомагають розбудовувати місто відповідно до потреб людей, покращувати якість життя. У Тайбеї зростає попит на мистецтво та на отримання різноманітного культурного досвіду, а також відповідну культурну індустрію, у тому числі мистецтво дизайну (графіка, дизайн одягу, архітектура, комерційне мистецтво, кінозйомка, анімація, цифровий дизайн та реклама).

Визначений акцент на концепції «дизайн для людей» дозволяє дизайнерам і самому місту розповідати власні історії, що засновані на унікальному культурному ґрунті китемовного Тайбея. Зокрема, естетика каліграфії інтерпретується сучасними дизайнерами. Це стародавнє мистецтво набуло нового вигляду на виставці Taipei World Design Expo, де графічні дизайнери продемонстрували, як вони перетворили китайські ієрогліфи на дизайн. Дизайнерів згуртував всесвітньо відомий тайванський каліграф Тонг Янг-цзи (董陽孜), щоб створити графічний дизайн із шести частин, використовуючи каліграфічні символи або слова. У такий спосіб дизайнери надають стародавньому мистецтву нове творче вираження. Наприклад, одна з графічних робіт – «милий монстр», що нагадує китайський ієрогліф «радість». Автор показує монстра у різних активностях (слухає музику, їздить на ровері, користується відеокамерою). Виставка, поєднуючи каліграфію та графічний дизайн, з

одного боку, демонструє красу китайської каліграфії, і в той же час є привабливою для сучасної аудиторії [1].

Тайбей, як столиця дизайну, демонструє передовий досвід у сфері екологічної міської політики та інновацій, які висвітлюється сьогодні у фокусі «дизайн – це стиль життя». Дизайнери орієнтовані, зокрема, на збереження традиційного міського ландшафту Тайбея, з його горами та річками, у найбільш природному та первинному вигляді, як надзвичайно цінну спадщину. Підтримується китайська культурна традиція відкритості до природного ландшафту [6] й водночас інтегруються принципи енергозбереження та екологічності. Наголошується, що місто потребує дизайну, що формує «нову природу міста».

Серед міських локацій, де практикується екологічний дизайн, – Тайпейська публічна бібліотека Beitou Branch, розташована у міському парку. Ця «зелена бібліотека» побудована як екологічно чиста зелена будівля, спроектована за принципами мінімізованого споживання води та електроенергії. У будівлі використовуються великі вікна, щоб зменшити споживання електроенергії для освітлення. Будівля має три рівні, один підземний і два надземних. Два надземних поверхи мають балконні розширення, які утворюють простір для читання, органічно поєднаний з навколишнім природним середовищем «сільської ідилії». Різноманітні сидіння та 110-сантиметрові стелажі надають інтер'єру відчуття відкритості та високої висоти. Дизайнерам бібліотеки вдалось уникнути гнітючого відчуття розірваності простору, що властивий більшості бібліотечних споруд. Ліберальне використання стінового скла дозволяє повноцінно оглянути паркову зону, а також проникати природному сонячному світлу всередину будівлі, створюючи красу, яскравість та підбадьорюючу сенсорну стимуляцію. Дизайнери підкреслюють, що ця бібліотека є місцем, де кожен може скористатися правом і привілеєм «читати в просторі, що забезпечує тканий гобелен зеленого відтінку та відокремлений оазис усамітнення та споглядання» [2].

Мистецька анімація прикрашає міські виставки передових технологій. Наприклад, на Міжнародній виставці флори в Тайбеї (Taipei Int'l Flora Expo 2010) один з найвпливовіших анімаційних дизайнерів Джиммі Лао (Jimmy) прикрасив зовнішню стіну «Павільйону мрій» (Dream Pavilion) величезними барвистими механічними квітами. Завдяки високим технологіям, дизайнер досягає тривимірного ефекту змінності між віртуальним і реальним, перенесення відвідувачів у «чуттєву подорож з дивовижними ефектами». «Blooming» – це гігантська механічна квітка з більш ніж сотнею паперових динаміків, схожих на листя, що імітують звуки природи. Завдяки застосуванню передових електронних технологій досягається ефект, коли відвідувачі відчувають «звуки та запахи землі» (цвітіння квітів, летіння метелика і т. ін.).

Дизайнери працюють з міським простором Тайбея не тільки, як з «місцем, оточеним річками», де доступним є гірський відпочинок, тобто з традиційним культурним простором, відкритим природі. Тайбей уявляється також і в іншій культурній проекції – як універсальне місто, що об'єднує кухні різних народів світу та продукує «багатство культурного розмаїття». У міському дизайні китайська культурна спадщина представлена передусім локацією «Національний палацовий музей», який зберігає найбільшу колекцію китайських старожитностей та артефактів, а також має чайну кімнату San-hsi-t'ang (三希堂). Після огляду експозицій музею відвідувачі мають можливість продовжити знайомство з китайською культурною традицією чаювання. Дизайн інтер'єру чайної кімнати створив Рей Чен (Ray Chen) – один з п'яти найвідоміших архітекторів у регіоні Великого Китаю за версією Weekly AsahiGraph (він також визнаним впливовим громадським діячем за внесення гуманізму в архітектурний дизайн) [4]. Його дизайн – мінімалістичний й водночас орієнтований на культуру, що відповідає естетиці династії Сун (меблі з темного дерева, багато прикрашена стеля у класичному китайському стилі). Естетичний смак династії Сун узгоджується із сучасною естетикою інтер'єрів. Витончений мінімалізм, представлений у традиційному китайському розписі та порцеляні екстраполюється на сучасний дизайн інтер'єрів. Такий дизайн дозволяє клієнтам на додаток до функціональності відчувати мистецтво життя.

Отже, кожна локація міста Тайбей, де практикується дизайн, робить місто кращим, спонукає до постійного вдосконалення й водночас до збереження та відтворення у інноваційний спосіб культурно-історичного досвіду тайванського буття. Тайванські дизайнери наголошують, що їх дизайн ще розвивається, їм потрібен час для споглядання та творення власного «Тайванського стилю» [відео]. Важливо, щоб цей процес розвитку супроводжувався не лише «баченням крізь себе», а й у комунікації з іншим культурним світом. Через порівняння з європейським дизайн-практиками, Тайпей вибудовує власну унікальну цінність.

Тайванські дизайнери демонструють ведення діалогу зі світом на основі власної культури, та намагаються окреслити потенціал їх дизайну на глобальному рівні. Актуалізується взаємодія західної та східної культури у найприродніший (мистецький) спосіб. Мистецьким практикам Сходу властивий своєрідний естетичний «примітивізм» в сенсі відриву від урбанізованого життя та пошуку природної простоти.

Список використаних джерел:

1. Chen C. Feature: Calligraphy shapes innovation at design expo. *Taiwan News*. 2011. Oct 26. P.2. URL: <https://www.taipeitimes.com/News/taiwan/archives/2011/10/26/2003516713>
2. Taipei's Leading Green Library: Taipei Public Library Beitou Branch. *Taipei City Government*. URL: https://english.gov.taipei/News_Content.aspx?n=96870FBF0C35AC0A&sms=06941229C57D903C&s=F89AA5666F9D0990.
3. Why Taipei. *World Design Organization*. URL: <https://wdo.org/programmes/wdc/past-cities/wdctaipei2016/why-taipei/>.
4. Yang S. Ray Chen erases boundaries with design. *Taiwan News*, 2014/12/31 URL:<https://www.taiwannews.com.tw/en/news/2657739>.
5. Фесенко Г. Г., Фесенко Т. Г. Дизайн архітектурно-просторових рішень в контексті сучасного урбанізму. *Інноваційні культурно-мистецькі аспекти в сучасній картині світу*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (11-13 вересня 2019 р.), ХНТУ / за ред. Якимчук О.В. Херсон: ХНТУ, 2019. С. 199-201.
6. Фесенко Г. Світова спадщина в Китаї: культурна інтерпретація Західного Озера Ханчжоу. *Китаєзнавчі дослідження*. 2021. №3. С.48-59. DOI:10.51198/chinesest2021.03.048.

Циватий В. Г.

*кандидат історичних наук, доцент,
Заслужений працівник освіти України,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
член правління
Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин
м. Київ, Україна*

ПУБЛІЧНА ДИПЛОМАТІЯ І КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ ІСЛАМСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ІРАН (ІРІ) КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ І МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДИСКУРСИ

Іран є однією з найдавніших цивілізацій, що зуміла, не зважаючи на ряд історичних подій, зокрема – і завоювання арабами, зберегти свою індивідуальність і національну ідентичність. Самі іранці вважають, що світ вони збагатили такими нематеріальними цінностями, як поезія і література, а до числа своїх національних надбань відносять три складові: перські

килими, каліграфію і мініатюру. Іран славиться поширенням своєї культури з давніх часів. Це можна розглядати як один з компонентів використання «м'якої сили». Інституціональний дуалізм присутній і в іранській структурі влади, що полягає в тому, що Президент реалізує публічну і культурну дипломатію на міжнародній арені, у той час як духовний лідер країни визначає рівні «м'якої сили» Ірану.

Найбільш презентабельним із цієї точки зору є приклад президентства Мохаммада Хатамі та його ідея побудови діалогу цивілізацій, моделі міжкультурної комунікації, що зіштовхнулася з протистоянням з боку консервативних кіл іранського суспільства, а також робота Організації ісламської культури та комунікації (ICRO) з її культурними центрами за межами держави. Міжнародна спільнота дуже високо оцінило цю концепцію. Так, ООН оголосила 2001 рік – Роком діалогу між цивілізаціями під егідою ООН. Однак період перебування при владі М. Ахмадінежада і його консервативні погляди призупинили деяку лібералізацію, проголошену двома попередніми президентами. Важливість культури в іранській зовнішній політиці та дипломатії особливо відзначалася аятолою Моджерані, Міністром культури та ісламської орієнтації Ірану до своєї відставки у 2000 році [2].

Для глибшого розуміння сучасного інституціонального розвитку культури, ідеології, філософії, політики і дипломатії Ірану, особливостей їх історико-регіонального дискурсу, для нас представляє інтерес наукова спадщина Агатангела Юхимовича Кримського у сфері іраністики. Близький та Середній Схід, зокрема Іран, були предметом постійної уваги А. Кримського. Як історик він усвідомлював провідну роль цього регіону – колыски людської цивілізації. Протягом усього життя А. Кримський займався історією, культурою, літературою середньовічного Ірану. У ранньому середньовіччі Візантія й Сасанідський Іран були тими двома імперіями-суперницями, між якими був поділений близькосхідний світ. До того ж А. Кримський не раз підкреслював і обґрунтовував візантійські та іранські впливи на культуру України [1].

Варто акцентувати увагу на дієвості «м'якої сили» публічної дипломатії та культурної дипломатії Ірану, яка сприяє поширенню національних інтересів ІРІ по всьому світові. Ця складова зовнішньополітичної діяльності Ірану відіграє важливу роль у форматі просування позитивного іміджу цієї держави у світі, про що свідчить аналіз еволюції «м'якої сили» Ірану – від пізнього періоду правління династії Пехлеві (1971–1979) до сучасної Ісламської Республіки.

Публічна дипломатія та культурна дипломатія Ірану спрямовані на захист національних інтересів держави й просування позитивного іміджу своєї держави. Національні інтереси – це матеріальні та духовні

цінності, до яких кожен народу народ має почуття приналежності, прихильності та соціокультурної власності, а також намагаються сприяти їх збереженню та популяризації [3, с. 26-29].

Публічна і культурна дипломатія держави фокусується перш за все на національних інтересах та їх пріоритетній значущості для суспільства. Існують різні думки щодо визначення національних інтересів між експертами різних держав, але можна сказати, що національні інтереси – це норма в політиці, дипломатії, зовнішньополітичному аналізі та прогнозуванні, менталітеті й соціокультурі. Існує тісний зв'язок між національними інтересами та цілями зовнішньої політики, тобто – часто дані поняття вживаються як синоніми, тому що відношення між національними інтересами та цілями зовнішньої політики є ототожненням спільності, індивідуальності та досконалості. Але не існує єдиної згоди про те, яке поняття є більш превалюючим за інше. Узагальнена думка вважає, що коли абстрактне поняття національних інтересів стає об'єктивним і інституціональним, тоді національні інтереси перетворюються на мету зовнішньої політики держави. Національні інтереси є більш спільними, ніж цілі зовнішньої політики, оскільки цілі зовнішньої політики визначаються контекстуально та відповідно до національних інтересів [4, с. 26-29].

Цілі зовнішньої політики Ісламської Республіки Ірану (ІРІ) поділяються (класифікуються) на національні та наднаціональні (ісламські). Національні цілі спрямовуються на збереження й посилення дієвості національних цінностей, які є необхідними й пріоритетними, а також визначаються в рамках національних і територіальних кордонів. Наднаціональні цілі походять із сутності ісламської революції та ісламської суті Ісламської Республіки Ірану. Національними цілями зовнішньої політики є цінності та територіальні інтереси, на яких позиціонується Ісламська Республіка Іран як єдина влада, як нація, що оберігає, захищає, та перебуває в постійній ефективній взаємодії та інституціональному суперництві з міжнародними гравцями-акторами.

Основним інструментарієм культурної дипломатії та публічної дипломатії Ірану, посередництвом якого ефективно реалізується дана сфера іранської дипломатії – є міжкультурна комунікація, культура, мова, туризм і діаспора. Іран з його багатою культурою має потенціал для розвитку туристичної сфери, однак через накладені на нього санкції протягом тривалого часу, а також наявність певного негативного образу в ЗМІ, образу країни-агресора, що нескінченно розвиває свій ядерний потенціал, це не є можливим, є певною мірою стримуючим фактором [5].

У відповідь на санкції та західну політику щодо Ірану були зроблені спроби закріпитися в кіберпросторі шляхом створення сайту «М'які війни та психологічні операції», який займається наданням останніх

новин світу, але його основна відмінність полягає в тому, що інформація містить альтернативний, іранський погляд на події. Попри це щорічно 27 вересня відзначається як Міжнародний день туризму. У 2015 році, у цей день, Президент Ісламської Республіки Іран Роухані звернувся до доктора Масуда Солтафаніфара, віце-президента та голови Організації культурної спадщини, народних промислів та туризму – у своїй промові він зазначив, що туризм в Ірані також має потенційні можливості стати важливим компонентом м'якої сили держави, закликаючи до розвитку індустрії туризму Ірану з акцентом на соціальну, економічну та екологічну стійкість і залучення до цього процесу приватного сектору.

Іранська діаспора, яка проживає за межами Ірану, також може розглядатися як один із видів «м'якої сили». Близько 5 млн людей залишили країну, обравши для свого проживання Північну Америку, Австралію, Європу, країни Перської затоки, Туреччину та ін. Це змінило і вигляд багатьох міст. Так, наприклад, американський Лос-Анджелес отримав умовну назву «Техранжелес або Тегеранджелес» або «Іран-желес» через високу концентрацію проживання там іранців.

Для цього використовується різноманітний інструментарій, починаючи від викладання перської мови, проведення показів іранських фільмів і художніх виставок, закінчуючи діяльністю кількох інтелектуально-мистецьких інституцій, кожна з яких зосереджена на конкретній галузі, наприклад, образотворчому мистецтві або програмах іранських досліджень. Так, наприклад, щорічно на майданчику Музею мистецтв округу Лос-Анджелес, найбільшого художнього музею в західній частині США, відбувається святкування Новрузу, іранського Нового року. Безумовно, що важливість «м'якої сили» у питаннях іранської стратегії зовнішньої політики та практичної дипломатії буде зростати й надалі.

«М'яка сила» в останні роки відіграє дедалі зростаючу роль у дипломатичних практиках держав, зокрема – діаспоральній політиці. Іранська діаспора також може розглядатися як один з видів «м'якої сили». Нова й ефективно діюча інституція – Організація ісламської культури та комунікації (ICRO) (м. Тегеран), була заснована в 1994 році і підпорядковується Міністерству культури та ісламської орієнтації.

Чудовим прикладом участі діаспори в реалізації політики «м'якої сили» Ірану є Фонд «Фарханг», що представляє з себе нерелігійну, неполітичну і некомерційну організацію, створену у 2008 році в Лос-Анджелесі. Метою і головними завданнями Фонду є поширення іранської культурної спадщини, розвиток і просування перської мови, міжкультурна комунікація, міжцивілізаційний діалог, комунікативні стратегії перської мови. Діяльність цього фонду відбувається за двома основними напрямками: ознайомлення американського суспільства з усім багатством

іранської культури, підтримка і розвиток іранської культури та мистецтва для виховання наступного покоління ірано-американців [6].

Отже, аналіз «м'якої сили» публічної дипломатії та культурної дипломатії Ірану, які сприяють поширенню національних інтересів ІРІ у всьому світі, засвідчує зростання позитивного іміджу цієї держави в поліцентричному світі. Ця складова зовнішньополітичної діяльності Ірану відіграє важливу роль у справі посилення та просування позитивного образу цієї держави у світі.

Аналіз еволюції «м'якої сили» Ірану – від пізнього періоду правління династії Пехлеві (1971–1979) до сучасної Ісламської Республіки цілком підтверджує зазначене вище. В якості дипломатичного інструментарію в ІРІ на сьогодні розглядаються різні інструменти її реалізації, перш за все – через культуру, мову, туризм, спорт і діаспору.

Важливість «м'якої сили» у питаннях іранської стратегії зовнішньої політики та публічної дипломатії зростатиме й надалі. Практичний досвід, інституціональна модель і особливості культурної та публічної дипломатії Ісламської Республіки Іран, як східної держави, як східної моделі публічної та культурної дипломатії, також представляє інтерес і для України.

Список використаних джерел:

1. Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890–1941 рр.). Том I (1890–1917). Київ, 2005. 499 с.
2. Маленька Т. Ф. Іраністична спадщина А. Кримського. *Східний світ*. 2006. № 2. С. 117–121.
3. Ціватий В. Г., Громико Ол. А. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд ХХІ століття: (інституційний контекст). *Зовнішні справи*. 2014. № 8. С. 26–29.
4. Ціватий В.Г. Публічна дипломатія: традиції, тренди, та виклики (досвід і пріоритети для України). *Зовнішні справи*. 2014. № 6. С. 32–36.
5. Harsij H. and Mollaei E. Iranian Soft Power during the Khatami Era (in Persian). *Policy Monthly*. 2009. Vol. 16 (no 4). pp. 299–319.
6. Mozaffari M. The Role of Ideology in Iranian Foreign Policy. *Iran and the Challenges of the Twenty-first Century: Essays in Honour of Mohammad-Reza Djalili*. Costa Mesa, CA: Mazda, 2013. pp. 189–204.
7. Wastnidge E. The Modalities of Iranian Soft Power: From Cultural Diplomacy to Soft War . *POLITICS*. 2015. Vol. 35 (no 3-4). pp. 364–367.

Чжоу Чженьюй
аспірант кафедри освітології та інноваційної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

РЕФОРМУВАННЯ ПІДХОДІВ ДО ВИКЛАДАННЯ МУЗИКИ В КИТАЇ У XXI СТОЛІТТІ

У зв'язку із глобалізацією суспільства перед країнами постають нові завдання та виклики. Країни мають конкурувати не тільки в секторі економіки, але й в освітньому секторі, намагаючись залучити до себе якомога більше іноземних студентів. Саме тому, на початку XXI століття перед Китаєм постала необхідність перегляду та удосконалення підходів до підготовки педагогів, у тому числі в майбутніх вчителів музики.

Для створення сучасних рекомендацій для розробки освітніх програм у 1993 та 1997 роках Міністерством освіти та науки Китаю було проведено опитування понад 16 тисяч учнів, 6000 вчителів музики та 50 працівників Департаменту освіти.

На основі узагальнення їх відповідей було зроблено висновок, що основною проблемою програм з музики респонденти вбачають високі вимоги до поточного та підсумкового контролю навчальних здобутків учнів, складний та застарілий зміст навчальної програми та недостатня відповідність сучасним вимогам [1].

Реформування програми з музики відбувалося у два етапи. На першому етапі, з 1990 по 2001 рр., визначалися принципи та зміст нової програми на основі ґрунтовного аналізу змісту програм, які існували на той час. На другому етапі, з 2001 по 2011 рр., уряд працював над поєднанням традиційних освітніх цінностей Китаю та нових ідей, які впроваджувалися в усьому світі. Зокрема, намагалися поєднати такі аспекти як формування музичного смаку так і уміння критично мислити, розвивати творчі здібності за допомогою занять музикою.

В нових програмах акцент у під час проведення уроків зміщується тільки з традиційної китайської музики на вивчення музичного мистецтва інших країн. Нові навчальні матеріали та навчальні програми вимагають більш відкритого та різноманітного музичного середовища. Такі кроки, на думку уряду, мають сприяти підвищенню інтересу до вивчення музикальної теорії та занять музикою.

Нові вимоги до змісту уроків музики у школах Китаю сприяли підвищенню уваги до формування майбутніх вчителів музики. Зокрема, більше уваги почали приділяти методиці викладання музичних дисциплін. Зокрема, у методичних рекомендаціях було прописано, що

студентів необхідно знайомити з різними видами діяльності під час проведення занять. Наприклад, для першого і другого класів рекомендовано використовувати музичні ігри. На цьому ж етапі діяльність педагогів має спрямовуватися на навчання дітей відчувати емоції, які покладено в основу музики.

Працюючи з дітьми третіх – шостих класів, заняття з музики мають спрямовуватися не тільки на ознайомлення з музикальними творами, але й те, щоб навчити дітей співати та музичним формам. З сьомого по дев'ятий клас музика має бути інструментом для естетичного виховання особистості. Через зміну голосу у хлопчиків має змінюватися і структуру уроку. Основний акцент має зміщуватися зі співу на музичний аналіз творів [2].

Разом із тим, найважливішим у зміні програм є те, що змінюється підхід до викладання музики: акцент у навчанні має зміщуватися з отримання теоретичних знань та механічного співу на уміння відчувати музику.

Список використаних джерел:

1. Guo L. The Impact of New National Curricular Reform on Teachers. *Education canadienne et internationale*. 2012. Vol. 41. № 2. С. 87 – 105.
2. Ho, W.C., Law, W. W. The cultural politics of introducing popular music into China's music education. *Popular Music and Society*. 2012. 35(3). P. 399–425.

Ямпольська Л. М.

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри всесвітньої історії

Харківського національного педагогічного університету

імені Г. С. Сковороди

м. Харків, Україна

«ПРОБЛЕМА КІРКУКУ»

В КОНТЕКСТІ ПРАКСЬКОГО КУРДИЗМУ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – 10-ті рр. ХХІ ст.)

Становлення Іраку як держави в новітній період відбувалося під впливом наступних факторів: природно-географічного середовища, наявності вуглеводневих ресурсів, полярного економічного і політичного розвитку його адміністративних складових, строкатої

етноконфесійної структури. Власне іракські державотворчі процеси почалися після розпаду Османської імперії та політичної консолідації арабських і курдських територій (Сулейманія, Ербіль, Кіркук, Дохук, Захо) у Королівство Ірак під британським мандатом у 1921–1932 рр. [7, с. 173]. Відтоді започаткована чітка адміністративна система, за якою країна була поділена на провінції (мухафазы) та округи. Проблема адміністративно-територіального устрою Іраку пов'язана з боротьбою за національно-культурну та політичну автономію його етнічних меншин, найчисельнішою з яких є курдська, що свідчить про актуальність теми дослідження.

Завдання нашої доповіді – проаналізувати проблему мухафазы Кіркук¹ в процесах державотворення Іракського Курдистану в другій половині ХХ – 10-х рр. ХХІ ст.

Одним із найважливіших питань періоду незалежного розвитку Іраку (1921–1958 рр. – монархія, з 1958 р. – республіка) залишалось питання про взаємини окремих провінцій із центральними органами влади, при цьому проблема автономії Курдського району та реалізація прав курдського населення завжди займали ключове місце [8, с. 172]. Це було пов'язане із значенням провінції для нафтової промисловості Іраку: із загального обсягу розвіданих запасів Іраку (143 млрд. барелів) Курдистан мав близько 45 млрд. [5, с. 28]. Республіканська Конституція 1958 р. уперше зрівняла в правах курдів та арабів і задекларувала здійснення «національних сподівань курдського народу» в межах єдиної держави. Лідер іракського курдизму Мустафа Барзані вказував, що «тимчасова конституція, яка гарантує рівні права арабам і курдам, відкриває широкі перспективи для згуртування народів Іраку, передбачає необхідні умови для створення демократичного суспільства...» [2, с. 74]. В адміністративні органи Мосулу, Кіркуку, Ербіля

---

¹ **Кіркук** (араб. كركوك, курд. Kerkûk) – мухафаза на півночі Іраку. У 1976 – 2006 рр. мала назву Таамім. Територія – 10 282 км² з населенням 1 395 600 осіб на 2011 р. Округи мухафазы: Хавіджа (151 267 осіб), Дахук (40 237 осіб), Кіркук (622 249 осіб), Махмур (34 254 осіб). Адміністративний центр – м. Кіркук, розташоване за 250 км на північ від Багдада. Район Кіркуку знаходиться між горами Загрос на північному сході, річками Заб і Тигр на заході, горами Хамрін на півдні і річкою Сірван на південному сході. Нафтове родовище Кіркуку, відкрите в 1927 р. – одне з найбільших у світі. Кіркук – поліетнічна мухафаза: переважна більшість населення – курди, меншість – туркомани, араби. У червні 2014 р. був захоплений радикалами Ісламської Держави. Курдські пешмерга відвоювали Кіркук, який фактично перейшов під контроль Іракського Курдистану, у червні 2017 р. 25 вересня 2017 р. у мухафазі був проведений референдум про входження до Іракського Курдистану і незалежність останнього. В середині жовтня 2017 р. за результатами Іраксько-курдської війни Кіркук знову повернений під контроль Багдада.

і Сулейманії увійшли представники курдського народу, а курд Халед Накшбанді навіть очолив Державну раду, яка здійснювала функції колективного президента республіки. На переговорах 1970 р. лідера Демократичної партії Курдистану (ДПК) М. Барзані з багдадською делегацією вперше були узгоджені принципи автономії Іракського Курдистану. «Програма 11 березня 1970 року» – декларація А.Х. аль-Бакра – свідчила про досягнення миру на основі визнання права курдів на автономію у складі Іракської Республіки [8, с. 174]: вперше в історії нарівні з арабами курди були проголошені основною національністю Іраку; їм надавалося право участі в законодавчих органах влади відповідно до відсоткового складу всього населення; віце-президентом ставав етнічний курд; 5 міністрів-курдів увійшли до центрального уряду [10].

11 березня 1974 р. рішенням Ради революційного командування (РПК) був прийнятий Закон № 33 «Про автономію Курдистану», який оголошував створення Курдського автономного району (КАР) із центром у м. Ербіль. Автономія здійснювалася в межах Іракської Республіки і обмежувалася трьома провінціями: Ербіль, Дохук і Сулейманія. Кіркук та інші нафтові райони етногеографічного Південного Курдистану не були включені до КАР. Виступаючи з промовою про прийняття закону про створення КАР, Саддам Хусейн відзначав, що «Кіркук – це губернаторство з низкою національностей», тому воно повинно мати «змішану адміністрацію і бути пов'язане зі столицею» [3, с. 208]. Цей закон був негативно сприйнятий ДПК і ПСК, оскільки на той час уже почалося насильницьке виселення курдських родин і заміна їх іракськими арабами в районі Кіркуку, що давав 2/3 нафтовидобутку країни. Рефлексією на репресивну політику аль-Бакра була позиція М. Барзані: «Я не хочу, щоб курди прийшли до моєї могили і плюнули на неї, кажучи: «Навіщо ти продав Кіркук?»» [1, с. 354]. Збройне повстання курдів 1975 р., придушене Багдадом, дискредитувало ідею автономії, у середовищі курдів поширювалася зневіра у можливість здійснення національних прав мирними політичними засобами [8, с. 175].

З приходом до влади у 1979 р. С. Хусейна починається відхід від генеральної ідеї розвитку Іраку в межах панарабського націоналізму до ідеї «месопотамської та іракської ідентичності», що охоплювала всіх іракців, включаючи неарабів і немусульман. Правляча Партія арабського соціалістичного відродження (ПАСВ) юридично оформила таку політичну систему суспільства, яка сприяла встановленню міцної та ефективної вертикалі державної влади і створення єдиного партійно-державного механізму, що функціонував до 2003 р., ядром якого став суннітський етнос і його тікрітський клан [9]. Кіркук був перетворений на баасистський плацдарм: тут розташовувалося північне бюро ПАСВ, а самі райони Південного Курдистану стали найважливішим промислово-економічним центром країни. Під час Ірансько-іракської війни 1980–1988 рр., з огляду на

значення нафти для іракської економіки, що зробила Кіркук однією з головних мішеней Ірану, курдські збройні сили отримували від нього допомогу в обмін на співпрацю з іранськими військами у військових операціях у Кіркуку. Надалі ця допомога стала приводом для каральної операції Багдада проти курдів «Анфаль» 1988–1989 рр.

Проте курди не демонструвати свого прагнення відокремитися від Іраку. Питання про його відділення не виникло навіть тоді, коли Багдад був ослаблений і не міг надати рішучого опору, зокрема після встановлення в 1991 р. рішенням РБ ООН «Зони безпеки» на північ від 36-ї паралелі. Під контроль Фронту Іракського Курдистану перейшли значна частина провінцій Сулейманія та Ербіль, а під контролем центрального уряду залишалися провінції Найнава, Кіркук і Ханекін. Через децентралізацію курдизму в Іракському Курдистані і протистояння двох основних політичних сил – Демократичної партії Курдистану (ДПК) на чолі з Масудом Барзані та Патріотичним союзом Курдистану (ПСК), створеним Джалялем Талабані, в Іракському Курдистані до 2002 р. фактично існували два уряди, і лише наприкінці 2002 р. вдалося сформувати єдиний уряд [5, с. 31]. Військова операція США з повалення режиму С. Хусейна в 2003 р. внесла у курдський національний рух нові акценти. У квітні 2003 р. курдські пешмерга увійшли в Кіркук, після чого курдські лідери заявили про свої претензії на цю територію. 18 травня 2003 р. курдський парламент в Ербілі прийняв закон про скасування арабізації в Курдистані. Кіркук лідери курдського руху пропонували включити до складу Іракського Курдистану на тій підставі, що більшість його населення складають курди, і раніше цей район входив до курдської автономії.

Новий етап політичного розвитку Іраку розпочався 15 жовтня 2005 р. із закріпленням правових основ державного ладу новою постійною Конституцією, що передбачала проголошення Іраку федеративною державою і надання широким повноважень регіонам. Ст. 140 Конституції могла стати основою для вирішення проблеми Кіркуку, оскільки передбачала повернення до адміністративних кордонів до 1976 р.; добровільне повернення арабських родин на місця колишнього проживання; проведення референдуму з питання про приєднання Кіркуку до Курдистану [4, с. 107]. Однак початок процесу створення курдської автономії ще не означав вирішення курдської проблеми. Основним питанням у відносинах федеральної влади Іраку та регіонального уряду Курдистану в ході війни 2013–2018 рр. з Ісламською Державою залишалися спірні території: Кіркук, Найнава, Діяла. Багдад твердо виступив проти розширення кордонів Іракського Курдистану за межі провінцій Ербіль, Сулейманія і Дохук. Район Кіркуку став осередком збройних зіткнень між арабськими і курдськими угрупованнями, які продовжили боротьбу за

контроль над ним. 25 вересня 2017 р. у мухафазі Кіркук був проведений референдум про її входження до Іракського Курдистану та незалежність останнього, на якому понад 90% жителів висловилися на користь незалежності [6]. Проте в Багдаді результати референдуму не були серйозно сприйняті, через два тижні іракські урядові війська почали військову операцію проти загонів пешмерга, взявши під контроль нафтові родовища в околицях Кіркуку. У результаті «битви за Кіркук» (Іраксько-курдської війни 15–18 жовтня 2017 р.) мухафаза була повернена під контроль Іраку.

Таким чином, загроза Іраку з боку Ісламської Держави стала фактором зближення різних політичних сил заради стабілізації ситуації і майбутнього розвитку. Незважаючи на прагнення іракських курдів добитися якомога ширших прав і свобод аж до здобуття повної державної незалежності, форсування відділення курдських територій від Іраку і вирішення проблеми Кіркуку найближчим часом малоімовірно, оскільки призведе не лише до остаточного розпаду Іраку, але й може спровокувати ще один регіональний збройний конфлікт.

Список використаних джерел:

1. Барзани М. Мустафа Барзани и курдское освободительное движение (1931–1961 гг.): пер. с курдск. А.Ш. Хаурами. СПб.: Наука, 2005. 373 с.

2. Данциг Б.М. Ирак в прошлом и настоящем. М.: Изд-во вост. лит-ры, 1960. 253 с.

3. Мосаки Н.З. Курдистан: ресурсы и политика: в 2-х ч. Ч. 1. М.: ИВ РАН, ИБВ, 2005. 352 с.

4. Сапронова М.А. Иракская конституция в прошлом и настоящем (Из истории конституционного развития Ирака). М.: Институт Ближнего Востока, 2006. 196 с.

5. Сапронова М.А. Проблема Киркука в отношениях федеральных властей Ирака и Иракского Курдистана. *Курдский фактор в региональной геополитике*; под ред. А.Г. Арбатова. М.: ИМЭМО РАН, 2015. С. 28–38.

6. Смотряев М. Иракский Курдистан: независимость без нефти? URL: <http://www.bbc.com/russian/features-41824000>

7. Степанова Н.В. Проблема курдов в Ираке. Этноты и конфессии на Востоке: конфликты и взаимодействие; под ред. А.В. Торкунова; сост. В.Я. Белокреницкий, М.А. Сапронова. М.: МГИМО МИД РФ, 2005. С. 168–220.

8. Ямпольська Л.М. Курдський національний рух і «проблема Кіркуку» в контексті державотворчих процесів Іраку новітнього періоду. *Гілея: науковий вісник*. К.: «Видавництво «Гілея», 2019. Вип. 147 (№ 8), Ч. 1. Історичні науки. С. 170–177.

9. Mahir A. Aziz. The Kurds of Iraq: Ethnonationalism and National Identity in Iraqi Kurdistan. URL: http://www.peace.ax/images/Silke_Jungbluth_Working_Paper_Kurdistan_FINAL.pdf

10. Mohammad V.A. Ahmed. Iraqi Kurds and Nation-Building. URL: http://csis.org/files/publication/140105_Iraq_Book_AHC.pdf

Ян Чжуан

*аспірант кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ХОРЕОГРАФІЇ В КИТАЇ

У сучасному суспільстві вимоги до фахівців з вищою освітою останнім часом значно підвищилися. Це стосується не тільки випускників інженерних, медичних, технічних та гуманітарних спеціальностей, але й майбутніх викладачів хореографії. У першу чергу це пов'язано із тим, що хореографія представлена великою кількістю напрямів та стилів, що спонукає до постійного пошуку нових виразних засобів та побудови танцю. До того ж, умови сучасного інформаційного суспільства, яке характеризується кардинальними змінами якісних та кількісних параметрів комунікації у свою чергу також істотно впливає на існування хореографії як мистецтва та навчальної дисципліни.

Отже, зміни, які відбуваються у суспільстві, вимагають підвищення уваги до спеціалістів цього профілю, які мають володіти не тільки певними професійними вміннями та навичками, але й добре знатися на педагогіці та психології організації навчального процесу.

Формування висококваліфікованих фахівців є складним та багатогранним процесом, які складаються як із теоретичної, так і практичної підготовки. Разом із тим, одним із найдієвіших інструментів формування педагогічної компетенції майбутніх вчителів хореографії є проходження педагогічної практики, яка є обов'язковим елементом вищої освіти. Саме цей вид роботи дозволяє студентам відчутти себе у ролі викладача та зрозуміти, що його завданням є не тільки правильне та чітке виконання танцювальних елементів, але вміння пояснити як саме цей елемент можна виконати, побудувати малюнок танцю та спланувати тренування таким чином, щоб навантаження на учасників було правильним та не шкодило здоров'ю. Під час проходження педагогічної

практики у студентів з'являється розуміння особливостей роботи вчителя та його основних обов'язків.

На основі аналізу нормативних документів встановлено, що основною метою педагогічної практики в Китаї є оволодіння знаннями, уміннями та навичками, які є необхідними для здійснення професійної діяльності. Зокрема, у Доповіді Державної комісії з питань партійного адміністрування визначено, що вчителі мають володіти практичними, методичними та професійно-предметними знаннями [2].

Професійно-предметні знання визначаються як основна компетенція педагога, яка забезпечує якісне викладання навчальної дисципліни. До таких знань можна віднести знання одного або декількох стилів танців, розуміння фізіології дітей та підлітків, уміння побудувати малюнок танцю та організувати роботу в танцювальному колективі, знання правил техніки безпеки.

Практичні знання включають у себе знання з педагогіки та психології, розуміння стратегій поведінки у тій чи іншій педагогічній ситуації, допомагають здобувачам освіти бути готовими до здійснення педагогічної діяльності.

Знання з методики викладання хореографії формують уміння показувати танцювальні рухи та пояснювати особливості їх виконання, сприяють формуванню позитивних відношень у колективі та ефективній роботі танцювального колективу [3].

Педагогічна практика сприяє також розумінню особливостей професійної поведінки учителя та формуванню професійної етики, яка чітко зазначає норми та правила поведінки під час здійснення професійної діяльності, , адже саме під час цього виду роботи студенти вперше знайомляться з реальною педагогічною роботою та отримують більш глибоке розуміння професії вчителя, що у свою чергу сприяє формуванню педагогічних компетентностей [1].

Список використаних джерел:

1. Huang Zhenxiao. Cultivation of Basic Skills of Normal Students' Teaching under the Background of New Curriculum. Educational Exploration, 2007. 1. P. 75–77
2. 教育部关于加强师范生教育实践的意见 (Думки щодо посилення педагогічної практики студентів за напрямом педагогічної освіти) [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства КНР від 17.03.2016. URL: http://www.moe.gov.cn/srcsite/A10/s7011/201604/t20160407_237042.html (дата звернення: 21.03.2021).
3. 余小红. 我国教育实习的发展历程与研究现状 // 现代教育科学. 2008. № 1. 124-128 页

НАПРЯМ 7. СХІДНІ МОТИВИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Березінська О. В.

*старший викладач кафедри іноземних мов професійного спілкування
Міжнародного гуманітарного університету
м. Одеса, Україна*

ЛИТОВСЬКІ ТАТАРИ ЯК ЧАСТИНА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Багато жителів України недостатньо орієнтуються в питаннях історії Криму та її особливостях, зокрема, в історії кримськотатарського народу. В суспільстві існує запит на системний і послідовний виклад історії Криму, що дало б уявлення про нинішній стан півострова та його жителів. Без такого розуміння неможливо ефективно брати участь у громадському житті своєї країни.

Історико-культурний шлях кримськотатарського народу з Криму до Литви – це окрема складова спільної європейської спадщини Литви та України. Історія татар є однією з тем, що об'єднує наші країни. У Литві нині мешкають близько 2,5 тис татар. Історія кримських татар в Європі пов'язується з історією Великого князівства Литовського. Саме цей період в українській історіографії досі лишається малодослідженим. Через історичну мандрівку кримськотатарського народу з Криму до Литви можемо простежити трансформацію кримських татар у литовських татар, нащадки яких і зараз живуть там [4].

Переселення кримських татар до Литви тривало кілька століть і проходило етапи різного ступеня складності. Початок ця історія бере з часів першого кримського хана Хаджі Герая, який народився в Тракай. Кожен кримський емір, хан або темник, змушений лишити Крим, шукав дорогу на захід до Литви. Через клімат, інше оточення звичаї кримських татар змінилися, але одна річ лишалася незмінною – це мусульманське віросповідання. Через це вони не розчинилися на цій великій території, а залишилися собою та збереглися як окремих народ всередині Великого князівства Литовського [5].

Термін «литовські татари» з'явився в XV-XVI ст. серед кримських татар та турків-османів. Вони викривили цю назву на «липка татарлар» від слів «Литва» та «татари». У ярликах кримських ханів польським королям у 16 столітті татари, що жили на землях Великого князівства Литовського, також згадуються як «липка татарлар». Таким чином, у

польських та литовських джерелах народ називали «литовські татари», а в тюркських – «липки». Згодом термін «липка» перейшов до польської, української та білоруської мов і вживався на одному рівні з «литовські татари» [4, с. 263].

Татарам у Великому князівстві Литовському була забезпечена свобода віросповідання. Вони мали можливість будувати мечеті та інші молитовні будинки. Зазвичай мечеті будувалися з дерева та згодом почали походити на місцеві храми. Татарська знать, що прийшла до Литви, отримувала великі земельні наділи. Але основну масу переселенців складала прості воїни. На думку деяких учених, втрата рідної мови литовськими татарами відбувалася через неоднорідність татарського населення, що прибуло на територію Великому князівства Литовського. Також значення мала належність татар до різних племінних груп з особливістю свого діалекту.

Переселення до Великому князівства Литовського продовжувалося ціле століття, аж до початку XVII ст. Як пояснюють дослідники, після трьох розділів Речі Посполитої литовські татари продовжували займатися військовою справою [1]. Служба в армії була головним заняттям для багатьох поколінь литовських татар. У 1797 р. був сформований Литовсько-татарський кінний полк у царській армії. Незабаром полк був розділений на два полки: Татарський кінний та Литовський кінний, згодом перейменовані на Татарський та Литовський уланські полки. Ось що про татар-візників із Новогрудка писав брат великого польського поета Адама Міцкевича, Франтішек: «...коні у татар маленькі, витривалі, привчені до бігу у далеких подорожах, тривалістю кілька тижнів... Татари славляться своєю чесністю, будь-який, навіть найбідніший татарин, посланий з великою сумою грошей або з якимись цінностями, або з важливими документами, завжди виправдає довіру. Не було випадку, щоб татарина судили на кримінальний злочин, злодіяство... [2, р. 132].

Офіцери – литовські татари мали високі моральні якості. З самого дитинства їх готували до військової служби. З числа литовських татар у XVIII-XX ст. вийшло понад сорок генералів у різних арміях. Найвідоміші з них: генерали Юзеф Беяк, Чімбай Мурза, Рудницький, Іполіт (Халіль)Янушевський, Яков Юзефович, Костянтин Кричинський, мацей Сулькевич, Олександр Романович та інші.

Було декілька хвиль переселення татар до Великому князівства Литовського. Відомий кримський дослідник і письменник **Євген Марков писав**: «Крим загинув після видворення татар...» [5, с. 85]. Тільки до кінця XVIII століття свою Батьківщину в Криму залишили від 90 до 120 тис осіб. Але найбільша хвиля еміграції кримських татар відбулася після Кримської війни, і за період з 1860-го до 1862 року,

тільки за офіційними даними російського Статистичного комітету, з Криму виїхало 192 360 осіб. Крим втратив значно більше половини свого автохтонного населення, його державу було стерто з мапи світу, а територія присвоєна Російською імперією.

Досліджуючи татарські поселення у Литві, не можна обійти село *Сорок Татар* під Вільнюсом, яке до наших днів зберегло специфічні риси старого татарського поселення: тут багато вуличок, доріжок, для яких характерні перетинання під прямим кутом. На думку литовського дослідника Ю. Юргініса, дана місцевість унікальна для Вільнюського краю. Науковець припускає, що планування села запозичено у мешканців степу [4].

Історичні події показують, що литовські татари розвиваються. У сучасній Литві в селі *Сорок Татар* у вересні 2014 р. відкритий громадський дім, зусиллями місцевої громади в листопаді 2016 р. урочисто відкрита Мінська Соборна мечеть, в травні 2017 р. був відкритий татарський культурний центр у Суховолі.

2021 рік у Литві оголошено роком історії та культури литовських татар, які за своїм походженням є кримськими татарами та понад 620 років тому переселилися до Великого князівства Литовського, а нині входять до всесвітнього конгресу кримських татар. До того ж сьогодні українсько-кримськотатарсько-литовські відносини – те, що нас поєднує, тому що Литва залишається головним лобістом інтересів України в Європі. Історичний досвід татарської діаспори наочно розповідає про мусульманський народ, який дружньо співіснував із християнськими народами сотні років. Всупереч радянській історіографії, яка весь час підкреслювала конфліктне існування, справжня історія литовських татар свідчить про мирне та комфортне життя мусульман у християнському середовищі. Це частина історії Європи.

Виставка «Дорога, що стала долею», в рамках київського проекту «Крізь віки: набута Батьківщина» (вересень-жовтень 2021 р.), відображає історичний шлях кримськотатарського народу з Криму до Литви, розповідаючи про формування етносу литовських татар, однієї з найдавніших меншин країни. Обидві події продемонстрували актуальність теми повернення кримських татар на Батьківщину, реалізації євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень нашої держави. У цьому контексті пріоритетним у сфері повернення, облаштування та інтеграції до українського суспільства кримських татар та інших осіб, депортованих за національною ознакою, є законодавче забезпечення цих процесів та активізація діалогу з Радою представників кримськотатарського народу [3, с. 115].

За словами відомого кримського історика і популярного письменника Олекса Гайворонського, проблема Криму та кримських

татар існує [3]. Її необхідно всебічно вивчати, щоб мати можливість скласти досить правильне уявлення про складність і багатоплановість тих проблем, з якими зіткнулася сучасна Україна наприкінці ХХ та на початку ХХІ століть.

Список використаних джерел:

1. Гайворонський О. Країна Крим. Нариси про пам'ятки історії Кримського ханату. Київ, 2017. 336 с.
2. Kallenbach J. Pamiętnik Franciszka Mickiewicza. Lwów-Warszawa-Kraków. 1923. Цит. по: Kričinskis S. Lietuvos totoriai. Vilnius, 1993. P. 131-132.
3. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування. Київ, 2011. 336 с.
4. Якубаускас А., Сітдигов Г., Думін С. Литовські татари в історії та культурі. Каунас, 2012. С. 263-265.
5. Наш Крим: неросійські історії українського півострова : зб. ст. / упоряд. Та вступ С.В. Громенко. Київ : К.І.С., 2016. 315 с.

Вашенко Ю. А.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

«ІЗ ПЕКЛА ДО «РАЮ»: ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНУ Е.-Е. ШМІТТА «ULYSSE FROM BAGDAD» З ПОГЛЯДУ ПОЕТИКИ НАЗВИ

Проблематика роману франко-бельгійського письменника Е.-Е. Шмітта *«Ulysse from Bagdad»* (2008), у якому доля нелегального іракського мігранта осмислена крізь призму гомерівського міфу, набуває особливої актуальності в ситуації міграційної кризи останнього часу.

Роман *«Ulysse from Bagdad»* уже був предметом літературознавчої рефлексії у працях науковців різних країн – Ж. Кавіля [3], Ю. Матенової [1], А. Робової [5], Н. Піредду [4], Л. Фенюк [2]. Ці дослідження зосереджені насамперед на «гомерівському» репертуарі роману Е.-Е. Шмітта [3; 4; 5] і компаративних студіях [4; 5]. Завдання нашої розвідки – виявити закладені в поезиці романної назви потенції до розгортання проблемно-концептуальних аспектів цього твору.

Уживання в назві роману англійського прийменника *from* замість французького *de* вказує на смислову та поетологічну вагу цього елемента. Актуалізація просторового значення «в» визначає місце, де народився й мешкає герой (із цього приводу французький дослідник Ж. Кавіль зауважує, що «*from*» стає чимось на зразок лейблу «*made in*» [3, с. 14]); натомість розуміння *from* у значенні «з» мотивує неминучість мандрівки (народився тут – мусиш тікати), а англійський варіант його написання накреслює напрямок та мету подорожі: це Англія, куди наполегливо прагне потрапити Саад Саад. Молодий мешканець іракської столиці твердить: «У лотереї народження ми витягаємо щасливий або нещасливий білет. Якщо опинився в Америці, Європі, Японії – живеш і все тут, ти народився раз і назавжди, і не потрібно починати все наново. А от якщо ти з'явився на світ в Африці або на Близькому Сході...» [6, с. 9] (тут і далі – переклад наш. Ю. В.).

Субститут імені персонажа (Улісс) у назві визначає подорож як структурний стрижень роману: однак «одиссея» – це завжди історія повернення, натомість в Е.-Е. Шмітта йдеться про подорож в один бік («Він повертався, я їду вперед» [6, с. 285], – констатує Саад Саад). Із цього погляду роман «*Ulysse from Bagdad*», на думку Ж. Кавіля, можна зіставити радше з «Іліадою», аніж з «Одиссеєю», «(...)», бо його герой залишає батьківщину не для того, щоб вирушити на війну, а навпаки, щоб втекти від війни, не для того, щоб героїчно, як супутники Улісса, битися в Трої задля спасіння честі Греції, а щоб сховатися від диктаторського режиму, біжучи з країни, зануреної в огонь і кров, і щоб винайти майбутнє у Великій Британії, (...)» [3, с. 15].

І все ж постульоване в назві структурування (нехай відверто пародійно-іронічне, таке, що «оголює» художній засіб) історії поневірянь близькосхідного мігранта гомерівським міфом, а не, скажімо, казкою про Сіндбада-мореплавця з «Тисячі і одної ночі»), маркує статус героя як такий, що склався не в ситуації культурної ізоляції, а сформувався під значним впливом європейських культурних цінностей, а відтак є суперечливим, невизначеним, позбавленим чіткої ідентифікації. Батько Саада Саада – багдадський бібліотекар-ерудит із власною «вавилонською бібліотекою»: він рятував книги від знищення за режиму Саддама Хусейна; і саме він розповів синові про мандрівника-Одіссея. Із цього погляду романна назва, що містить міфологему Улісса, є також алюзією на особливу роль книги в житті Саада Саада – це, зокрема, помічає Ю. Матенова: «У контексті роману назва метонімічна: йдеться не тільки про конкретну давньогрецьку поему, а про книги загалом, про книжкову культуру, здатну перевернути свідомість людини, а далі – і її долю» [1, с. 65]. Смак до читання народжує в Саада Саада смак до свободи, яка й визначає пафос його подорожі.

Акцентовану в назві амбівалентність персонажа підсилює двоїста етимологія його імені (Саад у перекладі з арабської – «надія», а з англійської – «сумний»): «(...) *упродовж миті моя сутність перетікає з арабської в англійську (...)*» [6, с. 9]), а також його самопрезентація як в рамковому епізоді («(...) *я змінював обличчя за обличчям: мігрант, жебрак, правопорушник, бездомний, безправний, безробітний, і єдиний термін, що визначає мене тепер, це нелегал. (...). Я не належу до жодної нації, ані до країни, з якої утік, ані до країни, якій прагну належати, (...). Усюди небажаний. Усюди чужий. Трапляються дні, коли здається, що я чужий людському роду*» [6, с. 10]), так і в подальшому перебігу роману: «*Ким я був? Ірацем? Арабом? Мусульманином? Демократом? Сином? Майбутнім батьком? Прибічником справедливості і свободи? Студентом? Одиначком? Закоханим? Усім цим. Однак це кепсько резонує разом*» [6, с. 45-46].

Гомерівський Одісей-«еврімен» постає в романі Е.-Е. Шмітта як позбавлений будь-якого статусу «Ніхто». *Відтак подорож Саада Саада виявляється насамперед внутрішньою одиссеєю в пошуках самовизначення, а свою нову ідентичність герой затверджує і через ототожнення з міфологічним персонажем («Улісс? Це мені пасує» [6, с. 210]), і через заперечення цієї тотожності: «(...) я став протилежністю Улісса. (...) Його одиссея була сповнена ностальгії, моя – це старт, наповнений майбутнім» [6, с. 285]. На думку Н. Піредду, «Е.-Е. Шмітт запозичує найрадикальнішу «сутність» Одісея – Ніхто. Саме Ніхто підкреслює винятки, які кидають виклик європейській приналежності щоразу, коли помилка не дозволяє багатократно винаходити себе наново, а, радше, позбавляє особистість соціального та юридичного визнання» [4, с. 278].*

Концепти, анонсовані в назві роману, послідовно розгортаються в його сюжеті. З охопленого війною й насильством Багдада, який колись уособлював для Саада Саада рай («*Отже, усім тепер зрозуміло, що я зростаю у раю*» [6, с. 15]), а тепер перетворився на справжнє пекло («*Сину мій, я хочу, щоб ти поїхав. Тут встановилося пекло...*» [6, с. 107]), сучасний Улісс вирушає на пошуки нового раю – того місця на землі, того «грунту» де він «зміг би рости», на противагу «дну ями», з якої йому доводиться вибиратися [6, с. 9].

Щоправда, мета подорожі визначена в романі опосередковано, вустами коханої Саада Саада, Лейли. Дівчина захоплюється англійською мовою і літературою, зокрема, романами Агати Крісті, під впливом яких і формує свій ідеал «земного раю»: «*Ніщо не розраджує мене так, як читання цих романів (...). Що може бути надійніше за світ, де є тільки домашні злочини – витончені, талановито виконані злодіями-інтелектуалами за допомогою вигадливої отрути. Для нас, тих, хто*

живе тут, у світі потвор і домінування сили, це видається казково-екзотичним. (...) Що за рай! Я б так хотіла жити в Англії!» [6, с. 48-49].

У цей омріяний світ Саада Саада ніби переносить «чарівний килим» (простирадло-талісман, подароване йому матір'ю на прощання): «На ньому я перелетів континенти, щоб оселитися тут, дати вам чудове життя, прекрасну освіту в процвітаючій мирній країні (...)» [6, с. 104-105], – подумки розмовляє герой зі своїми майбутніми дітьми. Цей пасаж, однак, звучить відверто іронічно — «екзотичний» для уродженця Сходу казковий європейській «рай» демонструє мандрівнику свій незугарний «виворіт» («Агата Крісті не описувала мені таких місць» [6, с. 283], – зізнається він з гіркотою). «Так от який він, рай?» – запитує в Саїда Саїда «привид батька», а власне, його внутрішній голос: «У мене таке враження, сину, що ти й не їхав, принаймні, не їхав із Вавилону. Бо тут Вавилонське стовпотворіння – мов, кухонь, статей (...), а за нашими поняттями варто згадати Содом і Гоморру» [6, с. 285]. І це судження надто нагадує висловлювання Саїда Саїда на початку роману про «Вавилон, зведений Саадамом Хусейном, цей розмальований під давнину задник для парку атракціонів, де все було підробкою» [6, с. 52].

Зіставляючи/посднуючи різні просторові й культурні світи, назва роману «Ulysse from Bagdad» також проблематизує нове розуміння концепту «чужого», – воно підсилене епіграфом із Жана Жироду, словами Німфи Навсікаї з «Ельпенора»: «Чужорідним є лише те, що не притаманно людині» («l'in'у a d'étranger que ce qui n'est pas humain»). Тож «еклектичний» заголовок вкрай економними засобами визначає головні проблемно-концептуальні орієнтири роману, водночас фіксує «універсальний» стан сучасного світу з проникними кордонами й етнічним різнобарв'ям, позначений культурною «ризоматичністю», множинністю, взаємним доповненням, діалогом, а не протиставленням різних культур.

Список використаних джерел:

1. Матенова Ю. У. «Улисс из Багдада»: постмодернистское дервишество. Вестник Тверского государственного университета. Серия: Филология. Рубрика: Литературоведение. № 3, 2015. С. 65-69. <https://readera.org/uliss-iz-bagdadapostmodernistskoe-dervishestvo-146121721> (дата звернення 25.11.2021)

2. Фенюк Л. Б. Ідентичність сучасного Одиссея за романом Е.-Е. Шмітта «Улісс із Багдада». «Ціннісні орієнтири в мистецькому просторі – індивід і соціальний контекст». Програма і тези доповідей Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (Харків, 9 квітня 2020 року). С. 93.

3. Cauville J. Réécriture de la figure mythique d'Ulysse dans Ulysse from Bagdad d'Éric-Emmanuel Schmitt. Tangens (101) 2013. P. 11-21.

4. Pireddu N. European Ulissiads: Claudio Magris, Milan Kundera, Eric-Emmanuel Schmitt. Comparative literature 67:3, 2015 by Universit of Oregon. P. 267-286.

5. Robova A. «Ulysse from Bagdad» d'Eric-Emmanuel Schmitt: les métamorphoses contemporaines de quelques figures mythiques. Conference: Réécriture et variation. Actes du Colloque international organisé à l'occasion des 90 ans de la fondation du Département d'Etudes romanes Sofia 2-3 novembre 2013, Vessela Guenova (dir.), Presses universitaires St Clément d'Ohrid, Sofia, 2017, p. 223-236. https://www.researchgate.net/publication/345974418_Ulysse_from_Bagdad_d%27Eric-Emmanuel_Schmitt_les_métamorphoses_contemporaines_de_quelques_figures_mythiques (дата звернення 1.12.2021)

6. Schmitt E.-E. Ulysse from Bagdad. Editions Albin Michel, 2008. 285 p.

Величко М. П.

кандидат філологічних наук,

Інститут філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДІВ ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА АРАБСЬКОЮ МОВОЮ

Не викликає заперечення той факт, що художній переклад є важливою складовою міжкультурних взаємин, процесі якого кожен автор намагається передати ідею твору, а й відтворити ритмічну та стилістичну специфіку твору.

«Заповіт» Т. Шевченка стає гімном боротьби за свободу не лише в Україні, ідейне наповнення твору Кобзаря стає близьким та зрозумілим й в арабському світі. Серед найвдаліших перекладів «Заповіту» арабською мовою варто зазначити роботи Михаїла Нуайме, Жоржа Ханна, Малек Абдельазіз, Алі Субха.

Михаїл Нуайме (1889-1988), відомий ліванський письменник, після закінчення школи Російського палестинського товариства п'ять років свого життя прожив в Україні, навчаючись у Полтавській духовній семінарії. Й показовим є те, що саме в цей період під час навчання робить свої перші поетичні кроки. Протягом свого довгого творчого життя

Н. Нуайме доторкнувся і до перлин української літератури, здійснивши один з найвдаліших літературних перекладів «Заповіту» Т. Шевченка арабською мовою. Для ліванського митця твори корифея української літератури, яку він популяризував в арабському світі, були невичерпним джерелом добра, краси, свободи і любові.

Ю. Кочубей зазначає, що М. Нуайме «прекрасно розумів значення постаті Т. Шевченка, значення тексту цього тексту «Заповіту» і тому зумів підібрати слова, що передають найтонші відтінки значень, надаючи тексту урочистості та певного пафосу». Також дослідники відзначають той факт, що М. Нуайме вдалося зберегти ритм і до певної міри навіть риму «Заповіту» Т. Шевченка. Також автор перекладу дуже відповідально поставився до підбору лексичних еквівалентів. Визначаючись із заголовком, М. Нуайме використав не загальноживане слово *васийя*, яке дослівно означає саме «документ про спадщину», «остання воля», а обрав варіант *місак*, що фігурує в Корані «коли Бог залишив людям як свою волю, свій заповіт не просто виклад якихось істин, а націлював на певні дії в майбутньому, що вимагало зусиль та боротьби» [1].

Свій переклад «Заповіту» арабською мовою підготував Алі Субх (нар. 1949). Араб за походження, вперше до України А Субх приїздить у 1968 р. на навчання, згодом повертається до рідної Сирії, але вже з 1988 р. оселяється в Києві, пов'язавши з цим містом свою професійну та родинну долю. Нині цей поет, викладач, перекладач працює на кафедрі мов і літератур Близького та Середнього Сходу Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ознайомившись з творчістю Кобзаря, А Субх одразу для себе провів паралелі з літературною спадщиною класика арабської літератури Аль-Мутанаббі, виокремив спільну ідею стражденної долі арабського та українського народів, революційні заклики до боротьби з поневоловачами. Особливе враження на А Субха справив саме «Заповіт» як квінтесенція творчості великого українського поета та втілення максимальної емоційної напруги в художньому творі. Саме ці враження стали поштовхом для створення власного, не схожого на попередні, перекладу арабською мовою у формі класичної арабської касиди.

У перекладі «Заповіту» А. Субха ми басимо досить вільне поводження з текстом оригіналу. Автор підбирає для передачі смислів стилістичні фігури (переважно метафори) з опорою на класичний канон арабської поезії. Так загальновідомий початок твору в дослівному перекладі означає *«Коли до мене прийде смерть і моє серце розлучиться зі своїм пульсом...»* Також маємо і доповнення тексту, яким А. Субх висловив славне ставлення до постаті Т. Шевченка в історії та літературі *«Тарас – це верхівка благословенного на віки кедра. І цей кедр випромінює світло так сильно, як липневе сонце ...»* [2].

Взяті до розгляду переклади «Заповіту» Тараса Шевченка є втіленням високого рівня перекладацької майстерності та глибокого розуміння української історії та культури. М. Нуайме максимально точно передав лексичні та ритмічні особливості оригінального тексту, в той час як А. Субх запропонував власну інтерпретацію геніального твору.

Список використаних джерел:

1. Кочубей Ю. Арабська література і Шевченко. *Сово і час*. 2014. № 3. С. 10-112.

2. Субх А., Сушко А. Вибрані вірші арабських поетів. / Алі Субх, Анастасія Сушко // За заг. редакцією Мазніченко О.І. К.: Талком, 2020. 285 с.

Гаврилюк Н. А.

*викладач кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ КИТАЙСЬКОГО СПОРТИВНОГО ДИСКУРСУ УКРАЇНСЬКОЮ

Лексичний склад мови найтіснішим чином пов'язаний з історією розвитку народу, із соціальними, політичними, культурними чинниками, що визначали його буття кожному історичному етапі. Саме тому дослідження словникового складу мови, шляхів її розвитку та збагачення, аналіз та дослідження внутрішньомовних процесів є одним із найважливіших завдань сучасної лінгвістики.

Лексику будь-якої мови умовно можна поділити на тематичні групи («політика», «економіка», «культура» тощо), що мають свої специфічні особливості, незнання яких може суттєво вплинути на якість перекладу. Не є в цьому сенсі винятком і спортивна лексика та термінологія, яка нині зазнає значних змін, викликаних розширенням міжкультурної комунікації, жорсткою конкуренцією, економічними змінами та науково-технічним прогресом. Поява нових видів спорту, нових технічних пристроїв, які обслуговують спортивну сферу, зміну правил та вдосконалення технік виконання веде до нових спортивних термінів.

Мета цього дослідження полягає в тому, щоб дати семантичну характеристику спортивної терміносистеми китайської мови, визначити та описати особливості китайського дискурсу.

Ті види спорту, якими систематизовано займаються багато китайців, прийшли в КНР із західних країн (національними видами спорту визнаються лише китайські шахи сянци, ушу, до якого належать усі бойові види спорту, а також цигун та тайцзицюань та перегони на «драконових» човнах (драгон)). Відповідно, більшість китайських спортивних термінів запозичується з інших мов.

Відомо, що іншомовні запозичення, що в процесі освоєння проходять довгий і складний шлях від незнання, хибної/неточної інтерпретації до адекватного сприйняття, а їх сприйняття та осмислення обумовлено національними, індивідуальними особливостями та характером самих лексичних одиниць [5, с. 12].

Аналіз матеріалу дозволяє говорити про три існуючі способи запозичення спортивних термінів: *транслітерація, дослівний переклад, описовий переклад*.

Найменш використовуваним з них слід визнати *транслітерацію*, нам вдалося виявити лише кілька слів, утворених за допомогою даного способу: 高尔夫 gāo'ěrfū – «гольф», 乒乓球 pīngpāngqiú – «пінг-понг», 保齡球 bǎolíngqiú – боулінг, 马拉松 mǎlāsōng – марафон. Незважаючи на те, що фонетичні запозичення в цілому вважаються досить продуктивною словотворчою моделлю в китайській мові, її слід визнати нежиттєздатною щодо спортивної термінології. Підтвердженням цього є слово «бадмінтон». Цей вид спорту названо так за назвою місця у Великій Британії, де він був винайдений. У китайській мові початковий варіант транслітерації bādémíngdùn згодом змінився «зручнішим» з погляду носія мови описовим варіантом, що означає «м'яч з пір'ям». Такий вид витіснення фонетичного запозичення семантичним зазначається на роботах А.Л. Семенас [2, с. 54].

Дослівний переклад, калькування:

Цей спосіб широко застосовується при перекладі видів спорту:

А. які закінчуються в англійській мові –ing:

– 举重 weightlifting / важка атлетика (піднімати + важкий), – 健身 bodybuilding / бодібілдинг (будувати + тіло), – 钓鱼 fishing / риболовля (ловити + рибу).

Б. у найменуванні яких містяться предмети, що використовуються у відповідному виді спорту: – 篮球 basketball / баскетбол (кошик + м'яч),

– 飞盘 flying disc / метання диска (літати + диск); – 射箭 archery/стрільба з лука (стріляти, випускати+стріла).

В. у найменуванні яких фігурують засоби пересування: – 自行车运动 cycling / велоспорт (велосипед + спорт), – 帆船sailing / вітрильний спорт (вітрило + човен).

Г. пов'язаних із змаганнями у швидкості при бігу, водінні і т.д. У перекладі таких видів спорту спостерігається трансформація: англійська модель X Racing (horse racing, auto racing) в китайській мові трансформується в 赛X (赛马, 赛跑)。

Аналіз семантики вищевказаних слів (групи прикладів А, Б, В, Г) дозволяє зробити висновок про те, що всі вони мають високий ступінь конкретизації значень – або називають інвентар, що використовується в цьому виді спорту, або виконувани при заняттях даним видом спорту дії.

При необхідності конкретизувати абстрактні, розмиті значення, вдаються до *описового перекладу*, наприклад:

– 拳击 boxing / бокс (кулак + удар): китайською буквально «удари кулаками», на відміну від англійської, де box означає просто «удар»;

– 马术Horse-riding / верхова їзда. У китайському перекладі підкреслюється мистецтво, високий рівень техніки, яка необхідна для занять верхової їздою.

– 滑雪skiing / катання на лижах. Слово «ski» походить зі скандинавських мов, де воно позначає дві довгі дошки. У китайському ж слово перекладено як «катання снігом».

– 排球Volleyball / волейбол. В англійській мові «volley» означає рух м'яча та удар по ньому у повітрі. У китайській мові при перекладі використовується ієрогліф, який, одночасно позначаючи і «ряд, лінія, лад», і «штовхати, відштовхувати, відкидати», описує і розстановку спортсменів, і мету цієї гри.

网球 – tennis / теніс. «Tennis» – це старофранцузьке гасло, яке вигукували глядачі, що означає «схопити», надалі він був використаний англійцями для позначення спорту з ракеткою. Китайською мовою цей вид спорту був перекладений як 网球 де 网 – сітка. Дане слово, можливо, не повністю відображає дії, що виконуються під час гри в теніс, але термін, проте, є вже усталеним.

Аналогічно спосіб застосовується в таких термінах як: – 冲浪surfing / серфінг (пробиватися крізь, розрізати + хвиля), – 跳水diving / дайвінг (стрибати + вода).

Іноді цей спосіб вдаються в тих випадках, коли використання дослівного перекладу неможливе через існування схожого слова. Наприклад, у перекладі найменування гри 垒球softball/софтбол міститься ієрогліф зі значенням «місто, будинок, база», тому він вже не може бути використаний для перекладу слова 棒球baseball/бейсбол, де

base, власне, і означає «базу». Тому даний вид спорту перекладається як перший ієрогліф «палиця, палиця» використовується для опису основного спортивного інвентарю даної гри – біти.

Отже, запозичення слід визнати основним шляхом поповнення лексики тематичної групи «спорт» китайською мовою. Це пояснюється тим, що більшість популярних у КНР видів спорту не є споконвічно китайськими, вони прийшли до Китаю з-за кордону, переважно з європейських країн. Однак, для того, щоб новий вид спорту міг функціонувати в країні, необхідна зрозуміла для всіх комунікація в цій сфері, внаслідок чого постає проблема перенесення всіх понять та номінацій, пов'язаних із цим видом спорту. У таких ситуаціях приходиться на допомогу запозичення назв із мови-оригіналу [2, с. 138]. Провідна роль поповненні спортивної лексики у Китаї належить англіцизму. За способами запозичення проаналізований матеріал представлений трьома групами за способами перекладу: транслітерація, яку слід визнати найменшою, калькування, що є прямим перекладом іншомовного слова китайською мовою та описовим перекладом, до якого вдаються в тих випадках, коли прямий переклад виявляється за будь-якими причин неможливим чи сприйняття отриманої результату прямого переведення одиниці утруднено. Адаптуючись у китайській мові, іншомовні слова освоюються лексично, набувають ієрогліфічного графічного вигляду і у випадку з транслітерацією пристосовуються до фонетичних норм китайської мови.

Список використаних джерел:

1. Борисова О.С. Особливості сприйняття іншомовних новацій різновіковими носіями російської та китайської мов. Вісник ДВГСГА. Москва, 2010. С. 51-57.
2. Двойніна А.В. Запозичення як засіб поповнення спортивної лексики. Вісник Башкирського університету. Пермь. 2011. С. 137-140.
3. Семенас О.Л. Особливості лексичних запозичень у китайській мові. Питання мовознавства. Москва, 1997. С. 48-57.

Гурдуз А. І.

*кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства
Бердянського державного педагогічного університету
м. Бердянськ, Запорізька область, Україна*

**СХІДНИЙ ВЕКТОР В ІНТЕРТЕКСТІ
«ГОРДОСТІ ТА УПЕРЕДЖЕННІ І ЗОМБІ» ДЖЕЙН ОСТЕН
І СЕТА ГРЕМА-СМІТА НА ТЛІ ТЕНДЕНЦІЙ МІФОТВОРЧОСТІ
ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

Попри інтенсивне зростання свого впливу на сучасний європейський і північноамериканський літературно-мистецький процес, фентезійний метажанр залишається дослідженим украй недостатньо, перш за все – в теоретичній площині. Серед специфічних характеристик фентезі перших десятиліть ХХІ ст. привертає увагу актуальна проблема видозміни інтертекстуальної векторності в його романістиці, пов'язана, наприклад, із посиленою рецепцією тут соціально-політичних національних реалій та ідеологічних течій (Н. Ліщинська, В. Гранецька, В. Пелевін, Г. Зотов, Р. Рітз, С. Грін, Г. дель Торо й ін.), тяжінням до філософії постгуманізму (Г. Л. Олді, В. Пелевін та ін.) тощо.

У контексті означених трансформацій фіксуємо зростання інтересу фентезійників до східної тематики і виявляємо наскрізний в інтертексті низки репрезентативних творів східний вектор. Такий вектор уперше визначаємо в інтертексті роману «Гордість та упередженні і зомбі» Джейн Остен і Сета Грема-Сміта і, виходячи з закономірностей художнього корпусу метажанру початку ХХІ ст., розглядаємо на тлі відповідної світової тенденції.

Серед спектру причин підвищеної уваги й популярності в європейському й західному фентезі ХХІ ст. елементів східної культури і філософії варто виокремити фактор екзотики, котра вноситься в такий спосіб у твір, а також засіб підкреслення особливостей основної зображуваної національної культури чи регіональної картини світу в цілому через отримане в тексті за допомогою східного колориту зіставлення.

Якщо зумовлена особистою зацікавленістю митця відповідними духовними практиками наявність східного коду у прозі В. Пелевіна є чи не фронтальною, то для більшості письменників більш чи менш системне насичення інтертексту їхніх творів східною тематикою носить значно локальніший характер.

Варто назвати, наприклад, «Ловця снів» С. Кінга з захопленням його перонажем Генрі дзен-буддизмом [3, с. 15] і прямою вказівкою на зв'язок Даддітса – рятівника в широкому сенсі зі східним світом

(«...сидить... на килимі... склавши ноги, і всміхається, як Будда» [3, с. 173]). Є підстави допускати вплив цього американського роману з його східною метафорикою на «Мантру-оману» В. Гранецької. Подвійно може бути розцінений опус в «Армагеддоні Лайт» Г. Зотова про те, що «... Диявол, як і Бог, завжди симпатизував Сходу, а не Заходу» [4, с. 151]; у цьому ж тексті ключові персонажі ангел и демон обирають своєю зброєю самурайські мечі-катани [4, с. 323]. Постаті китайських єдинокорів фігурують у творах П. Бігла («Соната єдинокорів») і М. Караєва («Шляхи єдинокорів») тощо.

В інтертексті «Гордості та упередженні і зомбі» («Pride and Prejudice and Zombies», 2009) Дж. Остин і С. Грема-Сміта виявляємо концептуально оформлений і наскрізний східний вектор. У силу специфіки проблемно-тематичного комплексу інсталяція теми східних бойових технік тут прийнятна, хоча й не втрачає екзотичності. В умовах атакованої зомбі Англії для персонажів актуалізовані патріотичні ідеї, причому дієвим є характерне для фентезі перших десятиліть ХХІ ст. (Д. Корній, С. Маєр, Х. Веєр та ін.) зображення сильної жінки. Варто пригадати тут образ Джейн («...у першу чергу воїн і лише потім – жінка» [1, с. 21]) та особливо – героїню Елізабет Беннет, яка живе «згідно з кодексом воїна» [1, с. 48].

Сестри Беннет опановують східні бойові мистецтва для захисту своїх сімей від зомбі, зокрема в поїздках на Схід [1, с. 17], і Елізабет як учениця шаолінського майстра Пей Лю [1, с. 28] стає найвправнішою в цих заняттях (у тексті, з-поміж іншого, вказаний прийом поединка «Поцілунок пантери»). Прикметне в мешап-романі зауваження, що сестри – «...захисниці Хартфордшира, хранительки таємниць Шаоліня...» [1, с. 293]. Крім того, леді Кетрин де Бер супроводжують двоє ніндзя [1, с. 262], а Елізабет уявляє, як вона в разі заміжжя з містером Дарсі могла б відправитися з ним «...через Алтайські гори в Кіото або Шанхай» [1, с. 232]. Аналіз «Гордості та упередженні і зомбі» виявляє в інтертексті роману пов'язану з духовною культурою Сходу, його побутом, географією, фауною тощо мікрообрази й мотиви, окремі описові звороти. Наприклад, характеристика Елізабет специфічно доповнена докором, що дівчина «...впертіше за хунанського мула» [1, с. 255]; серед речей героїні бачимо японське взуття табі [1, с. 98] і под.

Звертання С. Грема-Сміта до східної тематики в означеному проблемно-тематичному контексті роману також може бути осмислене як натяк на доцільність пошуку виходу з цивілізаційної кризи сьогодення не в техногенних досягненнях західної цивілізації, а в достуханні до власної душі в концепціях культури Сходу.

Наголосимо оригінальність опрацювання С. Гремом-Смітом роману Дж. Остен «Гордість та упередження» в аспекті включення складника

бойових мистецтв як доміантного у східному векторі інтертексту мешап-версії. Це очевидно, приміром, у зіставленні з мешапом подібної сюжетної концепції «Розум і почуття та гади морські» Дж. Остен і Б. Вінтерса, де наявні в інтертексті східні елементи несистемні, хоча прописана і штучна, стилізована під східний колорит лексика – терміни карткової гри «каранкролли» (гхахала, хефалон [2, с. 124] тощо), правила котрої (що характерно) не зрозумілі для більшості персонажів.

У такий спосіб, східна спрямованість інтертексту «Гордості та упередженні і зомбі», становлячи власне гідний аналізу багатозначний предмет, органічна тенденції істернізації, які спостерігаємо у європейському й західному фентезі початку ХХІ ст. і котрі свідчать, зокрема, про спроби наближення цих культур у новому мистецтві сьогодення.

Наведені нами положення можуть бути розширені, окреслюють актуальні аспекти сучасного літературознавства (в сенсі, в першу чергу, міфотворчості, компаративістики, герменевтики й інтертексту) і здатні ввійти до системного дослідження динаміки поетики фентезійного роману кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Список використаних джерел:

1. Austen J., Grahame-Smith S. *Pride and Prejudice and Zombies*. Philadelphia: Quirk Books, 2009. 296 p. *PDF Drive*. URL: <https://ru.pdfdrive.com/pride-and-prejudice-and-zombies-the-cla-e193723328.html> (дата звернення: 18.01.2021).
2. Austen J., Winters B. H. *Sense and Sensibility and Sea Monsters*. Philadelphia: Quirk Books, 2009. 309 p. *PDF Drive*. URL: <https://ru.pdfdrive.com/sense-and-sensibility-and-sea-monsters-d195643589.html> (дата звернення: 26.11.2021).
3. King S. *Dreamcatcher: a novel*. New York; London; Toronto; Sydney; Singapore: Scribner, 2001. 620 p.
4. Зотов Г. А. *Армагеддон Лайт*. Москва: Ескмо, 2014. 384 с.

Доброносова Ю. Д.
*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та педагогіки
Національного транспортного університету
м. Київ, Україна*

КРИМСЬКІ ТВОРИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ЯК ДІАЛОГ ІЗ ЦІННИМИ ІНШИМИ

Комунікативне спрямування визначає екзистенціальну специфіку людського існування, що проявляється в пізнанні особою рідної культури і культур інших народів. Творча спадщина Лесі Українки містить приклади мультикультурного розмаїття образів, сюжетів, смислів, серед яких тематика східних культур посідає чільне місце. Твори, написані нею в Криму, свідчать про зацікавлення культурою краю, в якій переплелися мітки античності і мусульманської цивілізації, та увиразнюють діалогічні інтенції її персонального досвіду, що позначається на її філософському дискурсі. *Актуальним* є філософське осмислення діалогічного пізнання цінних Інших у кримських текстах Лесі Українки. На початку 21 століття, більше, ніж за сто років по написанню нею циклів «Кримські відгуки» і «Кримські спогади», в сучасних реаліях російської окупації Криму і російсько-української війни та глобальних реаліях поширення скептицизму щодо ідей мультикультуралізму, філософська методологія увиразнює комунікативний аспект її творчості, що визначає пошуки єдності зі світом розмаїття культур, де вимір європейський і вимір східний гармонізовані в єдності. *Метою* нашого розгляду є виявлення особливостей прояву феномену діалогу із цінними Іншими, який у кримських творах Лесі Українки визначає рецепцію нею кримськотатарської культури та універсуму східних культур. *Методологічною основою* дослідження є підходи комунікативної філософії і феноменологічної герменевтики, котрі дозволяють представити кримські твори письменниці як частину її філософського дискурсу, в якому проблематика філософської антропології, філософії культури і естетики переплітаються. Підходи сучасної комунікативної філософії до дискурсу-як-діалогу допоможуть виявити специфіку діалогічного спрямування кримських творів Лесі Українки. Їх сучасні дослідження представлені переважно працями літературознавців і лінгвістів. М. Я. Вишняк [3], Л. Подолей [9] і Н. В. Якубчак [11] звертають увагу на жанрову і стилістичну своєрідність «прочитання» письменницею культурних кодів Криму, Н. О. Данилюк [4] реконструює мовний образ Криму у її текстах, О. М. Присяжнюк [10] зосереджує

увагу на ідентифікації міста в її поезії. Концептуально цінними є дослідження С. Кочерги [6; 7] і С. Богдан [2], видання-діалог між Оксаною Забужко та Блаженнішим Святославом Шевчуком [5]. Науково-популярна актуалізація творчості Лесі Українки з нагоди 150-річчя з дня її народження свідчить про увагу до її кримських творів, наприклад, у статтях Гульнари Бекірової [1] і Світлани Кочерги [8] та в поетичній радіовиставі «Кримські спогади» на Українському радіо «Культура». Попри інтерес до кримської лінії у творчості письменниці її комунікативні аспекти осмислені недостатньо. Дослідники переважно характеризують її як майстра пейзажної і мариністичної лірики, фіксують особливості її інтимної лірики, близькість віршів з кримських циклів до драми, але значення її творчості як відкритої пропозиції до діалогу культур залишається позначеним ескізно.

Леся Українка тричі мандрувала до Криму – у 1890–1891 рр., у 1897–1898 рр. та у 1907–1908 рр. Кримські береги вона могла згадувати і 1904-го, коли поверталася з Кавказу (зі спогадів постав вірш «Спогад з Євпаторії», який є ще й згадкою про втраченого брата Михайла). Поїздка 1890-го подарувала їй зустріч із містами-перлинами кримського краю. Тоді з'явилися перші її кримські твори, але цикл «Кримські спогади» із посвятою братові Михайлові вона збрала-створила після мандрівок 1891-го. Кульмінаційний в ньому Бахчисарайський триптих – «Бахчисарай», «Бахчисарайський дворець», «Бахчисарайська гробниця», до якого як до гравітаційного центру тяжіють «Байдари» і «Мердвен», проте ще одним смисловим центром циклу є вірш «Татарочка». З поїздки 1897-го постав цикл «Кримські відгуки», в котрому поруч із поезіями вміщено драматичну сцену «Іфігенія в Тавриді». У ньому вкоріненість у кримський культурно-історичний ландшафт не так сильно впізнавана – йдеться про відлуння образів-деталей, фрагментацію і колажування вражень, де східні кримськотатарські образи відступають на другий план, вивільняючи образи античності. Гравітаційними смисловими центрами, де східна-кримська лінія виразна і споріднена із «Кримськими спогадами», є «Уривки з листа», «Східна пісня» і «Весна зимова». Під час мандрівки до Криму 1907-го Леся Українка створила драматичний діалог «Айша та Моххамед» і чотири поезії («За горою блискавиці», «Народ пророкові», «Полярна ніч», «Хвиля»), котрі в окремих циклах не об'єднала. Останнім поетичним твором мисткині, написаним у Криму в липні 1908-го в Євпаторії, став вірш «Хвиля».

Порівнюючи кримські цикли Лесі Українки і Адама Міцкевича, Н. В. Якубчак [11, с. 97] вказує, що «Кримськими спогадами» українська поетка започатковує подорожню циклізацію в українській поезії, а точкою відліку подорожніх циклів у європейській ліриці є «Кримські

сонети» польського митця. Водночас дослідниця фіксує і те, що у бахчисарайському триптиху Леся Українка від поширеної у поетів-романтиків тематики бранок і нещасливих любовних історій переходить до туги за колишньою славою країни на руїнах Бахчисарайського палацу. Кримські твори зберігають зв'язок із неоромантичною лінію творчості письменниці і водночас свідчать про долання нею неоромантизму – вихід у філософський дискурс із центральною темою комунікації як характеристики людського існування. Порівняння образів і смислів, представлених у «Кримських спогадах» і «Кримських відгуках» та інших кримських творах Лесі Українки, спонукає говорити не про її *кримський текст*, а про цілісний *кримський дискурс* – як єдність текстів та ситуацій їх появи, в якій діалогічний потенціал увиразнюється і наново актуалізується читачами. Кростемпоральна єдність кримськотатарської східної культури у Бахчисарайському триптиху з «Кримських спогадів» постає через образи-мітки: творяться постаті Інших, із котрими письменниця комунікує, відкриваючи *кримські голоси через власний голос у поетичному висловлюванні*. Така о-мовлена дія спонукає до діалогу, де Інші кримськотатарської культури постають не в традиціях романтичного/орієнталістського протиставлення східного та європейського, коли Інший східної культури обертається на Чужого. У Лесі Українки вимір Іншості-Чужості зведено до мінімуму завдяки домінуванню волі-до-взаємності, що засвідчують «Татарочка», «Східна мелодія», «Уривки з листа», в яких історія Іншого/Іншої переплітається із її власною історією. У «Кримських спогадах» і «Кримських відгуках» маємо три лінії діалогу. Перша – із містом-Іншим як осередком культурно-історичної специфіки, коли формується складна структура зі спогадів персональних і спогадів, втілених у східному кримськотатарському культурному ландшафті (бахчисарайський триптих, «Байдари», «Мердвен», «Уривки з листа»). Друга – із втіленою Іншою («Татарочка», «Східна мелодія»), в річищі чого варто розглядати і її зацікавлення кримськотатарським фольклором, збирання кримськотатарських узорів, про подібність яких до українських вона згадує у листуванні із дядьком Михайлом Драгомановим. Третя лінія діалогу – із самою собою і своїми кримськими враженнями («Тиша морська», «Весна зимова», «Уривки з листа», «Мрії») – знаходить продовження у її творах, написаних під час останньої поїздки до Криму. Єдність спогадів і актуальних переживань уможливує не лише реконструкцію себе в єдності зі світом, але й волі-до-взаємності у розумінні культури Іншого – становить основу долання Лесею Українкою опозиції східного/європейського, на чому тримається пошук нею універсальних підстав для діалогу культур. Перспективним напрямом майбутніх досліджень може стати осмислення

комунікативних спрямувань мисткині на прикладі рецепції нею смислів східної культури у діалозі «Айша та Моххамед».

Список використаних джерел:

1. Бекірова Гульнара. «Забутий незабутній рай надземний». Крим Лесі Українки. URL: [http:// ua.krymr.com](http://ua.krymr.com)
2. Богдан Світлана. Вербалізація образу моря в епістолярних текстах Лесі Українки. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвузівський збірник наукових статей. 2011. Вип. XXIV, ч. 1. С. 116–123.*
3. Вишняк М. Я. Жанрова специфіка кримськотатарської лірики Лесі Українки. *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації».* Том 24 (63), № 1 Ч. 2. 2011. С. 178–190.
4. Данилюк Н. О. Мовний образ Криму в поезії Лесі Українки. *Культура слова. 2020. № 93. С. 88–99.*
5. Забужко Оксана. Шевчук Святослав. Апокриф. Чотири розмови про Лесю Українку. Київ: Комора, 2020. 632 с.
6. Кочерга С. Культурософія Лесі Українки. Семіотичний аналіз текстів. Луцьк: Твердиня, 2010. 656 .
7. Кочерга С. Під знаком Криму (українська література XIX і першої третини XX сторіч): навчальний посібник. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. 202 с.
8. Кочерга Світлана. Кримський літопис Лесі Українки. URL: [http:// voicescrimea.com.ua](http://voicescrimea.com.ua)
9. Подолей Лідія. Настроєвий діапазон мариністичних циклів Лесі Українки «Подорож до моря» та «Кримські спогади». *Філологічний вісник. Збірник наукових праць. Випуск 2. Творчість Лесі Українки в контексті світової культури. 2016. С. 102–128.*
10. Присяжнюк О. М. Ідентифікація міста в поезії Лесі Українки: пошук європейської культуровідповідності. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська Академія». Філологія і літературознавство. Випуск 154. Том 166. С. 95–98.*
11. Якубчак Н. В. Кримські перегуки: подорожні цикли Лесі Українки й Адама Міцкевича. *Матістеріум. 2007. Випуск 29. Літературознавчі студії. С. 97–100.*

Зарудняк Н. І.

*старший викладач кафедри української літератури,
українознавства та методик їх навчання*

*Уманського державного педагогічного університету імені П. Г. Тичини
м. Умань, Черкаська область, Україна*

**«НІЧ У ПАЛАЦІ СУЛТАНА МАХМЕТА» ОЛЕКСАНДЕРА ДЕ:
ІСТОРІЯ ВРУЧЕННЯ ЛЕГЕНДАРНОГО
«ЛИСТА ЗАПОРОЖЦІВ ТУРЕЦЬКОМУ СУЛТАНУ»**

«Лист запорожців турецькому султану» ось уже понад три століття хвилює світову громадськість, збуджує творчу уяву митців. На Шевченківському фестивалі Ше.Fest-2018 Сашко Лірник з успіхом у слухачів читав переспів цього твору, захоплюючи вмінням козаків соковито, міцно, гостро висловлюватися, їхньою освіченістю, лицарством, спонукаючи пишатися своєю історією, предками. Відомо, що дошкульний «Лист запорожців...» використовували ще віденці, щоб підбадьорити і надихнути захисників австрійської столиці, осадженої турецьким військом у 1683 році. Тоді твір вперше було надруковано німецькою. У 1841 році переклад «Листа...» польською було опубліковано у часописі «Львов'янин». 1843 року він вийшов як додаток до «Історії Малоросії» М. Маркевича українською. Віршований переклад «Листа...» французькою виконав Гійом Апполінер («Відповідь запорозьких козаків турецькому султанові»), англійською – канадка Флорін Лайвсей [1, с. 12–13]. «Лист...» послужив поштовхом до написання частини симфонії XIV Дмитра Шостаковича, пригодницької історичної тетралогії «Таємний посол» Володимира Малика. Степан Руданський виконав поетичну версію твору. «Лист...» ліг в основу сюжету знаменитого полотна українського і російського художника Іллі Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султану», на якому відтворено високе почуття національної гідності й гордості, непереможний запорозький дух та його силу. Ця ж ідея лягла і в основу п'єси Олександра Де (Барчука) «Ніч у палаці Султана Махмета». Письменник зобразив козаків розумними, дотепними, безстрашними, волелюбними, красивими, гордими лицарями, завжди готовими прийти на допомогу, з розвинутим почуттям національної гідності. Він висміяв султана за його самовпевнений намір змусити запорожців добровільно підкоритися, за спосіб життя, побудований на покорі членів родини, слуг, наложниць, на самозакоханості, за намір підкорити світ.

П'єса вийшла друком у 1965 році в Лондоні у книзі О. Де «Живі легенди». Збірка розпочинається зверненням Олександра Де до українців: «Для вас, мої земляки, кожне слово проспіване» [2, с. 2].

Автор добирає епіграфом до книги слова Лесі Українки: «Давня повість! І на байку схожа, – // Є в ній певні справи, єсть і мрії. // Але правда, наче зірка гожа, // Сипле скрізь проміння золотії» [3, с. 2]. Вважав О. Де, що запорожці надіслали листа турецькому султану, чи поділяв думку численної когорти науковців, що такого листа ні султан козакам, ні козаки султанові не писали, бо «запорожці хоча й мали твердий норів і гострий язик, однак у листах, яких збереглося чимало, були дипломатичними і висловлювались досить делікатно та стримано навіть у хвилини гніву» [1, с. 13], не відомо. Якщо навіть і поділяв думку, що вони, люблячи круті жарти й дотепи, могли у хвилини розваги складати такі в'їдливі листи до своїх ворогів, але навряд чи їх надсилали кудись далі Січового Коша, то хоча б у літературному творі хотів, щоб «Лист...» дійшов-таки до адресата. За легендою, «Лист...» було написано в 1676 кошовим отаманом Іваном Сірком (здатним на найнесподіваніші вчинки) «з усім кошом Запорозьким» у відповідь на ультиматум султана Османської імперії Мехмеда (Мухаммеда) IV. За літературною версією О. Де, запорожці не лише дотепно написали листа, а й не менш дотепно розважились під час його вручення, продемонструвавши сміливість, розум, відвагу, артистизм, кмітливість як послы. Козаки дипломатично називають Махмета турецьким отаманом (відомо, що матір його українського походження), великим султаном, висловлюють слова пошани, вручаючи дошкульно-образливого листа, в якому висловлюється відверта зневага. Послы тримають інтригу щодо змісту послання, бо їх «не вповноважували словесно відповідь висловити, лише доставити і подяку Кошовому Сірку і козакам через них передати» [2, с. 138]. Запорожці змушують прийняти їх як шанованих гостей: «По нашому звичаю ми чужих послів до стола просимо і чаркою та закускою вгощаємо» [2, с. 138], спонукають султана до гостинності, висловлюючи сподівання ще й на подяку. Вони віддячують султану зневагою за його листа, але змушують себе шанувати. Запорожці різними способами в дотепній формі демонструють свою вищість. Як свідчать історики, тогочасне листування між козаками та царями, султанами, королями велося латинською мовою з дотримання усіх вимог дипломатичного етикету, з дотриманням правил чемності. Запорожці пишуть листа своєю мовою, демонструючи національну гідність: «Наш писар на всіх мовах листи читає, історію пише і думи komponує» [2, с. 138]. Вони відмовляються прочитати листа: «Невже в палаці великого султана доброго писаря нема? Ми – послы, наше діло листа вручати, а не витлумачати» [2, с. 138]. Необхідність ведення діловодства латинською мовою не було якоюсь перешкодою для запорожців: у ті часи латинську мову знали не лише канцеляристи Січі та гетьмани, але й козацька старшина. Підкреслюючи неосвіченість султана, демонструючи зневагу,

козаки іронічно радять прочитати листа його сину, в якого поблажливо визнають якусь долю розуму: «Він знаний воїн, хоробрий лицар і велику голову має, що не так, як у інших, мов капуста стирчить, – трохи в собі чого-небудь має» [2, с. 139]. Запорожці знущуються над батьком, сином, їхніми тюрбанами. Атум-Батей «грецькою ще прочитав би по складах, а в козацьких знаках нічого не втямить» [2, с. 139]. Допомогти прочитати листа береться полонянка з України Катря, але, переглянувши його, повертає, підтримавши розвагу запорожців: «Козаки добре лист написали, хай їм Бог пошле доброго здоров'я. Але я ще не знаю всіх слів у вашій мові, щоби все так чітко переложити» [2, с. 139]. Катря, вихваляючи козаків, також глузує з султана. Знаковим є те, що листа Махмету спромігся прочитати тільки Прислужник, бо він «сім літ в козаків в полоні служив: їх звичаї і письмо знає» [2, с. 139]. Прислужник віддає данину вмінню запорожців володіти словом, їхньому розуму, на вимогу Султана нічого не добавляти від себе до написаного відповідає: «Куди ж мені з моєю простою головою ще своє добавляти? Я добре знаю козаків: вони вже коли напишуть, то ніякого знака ніхто не пропхне» [2, с. 139]. Образ простакуватого прислужника також є засобом зниження образу султана. Він то у найввічливішій і найпокірливішій формі пропонує Султану потримати віяло («Якщо господар мій, могутній султан несходимих земель, цар над царями, із своєї ласки потримає віяло, а мені лист вручить, я прочитаю» [2, с. 139]), то ненароком віялом зачіпає султанову голову, то махає віялом над пустим місцем. «Чи ти втратив сенс свого змислу? Я – тут! Іди сюди і вітром віяла обсуши мій піт гніву [...] (Він витирає чоло рукавом. Прислуга підбігає до нього і махає віялом. Султан закривається руками). Чи очі твого Султана вартості для тебе не мають! Відійди геть! (Прислуга відступає, але далі махає віялом)» [2, с. 139]. Читаючи лист султана до козаків, Прислужник не може втриматися від двозначних коментарів. Він запинається на слові «лицар»: «Тут щось не розберу... Ага... «лицар»... Помилки нема, але щось не віриться... Так-так...». На словах, що султан є «пестуном самого бога» витирає піт з чола, зупиняється і повідомляє, що його в гарячку кидає, слова про султана як «надію і вітху мусульманів» теж двічі перечитує. Закінчивши листа словами «Султан турецький Махмет IV», тут же добавляє: «Старий вже: руки трясуться і чоло потіє і добре очі не бачать», – що султан сприймає на свій рахунок: «Цього там не написано!» [2, с. 136] «Я лише про себе», – виправдовується. (Він швидко підходить і стає перед Султаном, кланяється і віддає листа. Потім повертається до свого місця і махає віялом, більше на себе, ніж на султана) [2, с. 136]. Принижує султана і прохання його наложниць, які хочуть, щоб слуга забрав їх з палацу. Аміла обіцяє зробити його царем Єгипту, коли він відмовляється,

пропонує стати коханцем, чого ж, звичайно, він фізично виконати не в змозі: «Ти ще що-небудь видумай...» [2, с. 143]. Коли до прохання приєднуються Елая з Рахмалією, дивується: «Як то так... А хто буде віялом махати?» [2, с. 143].

Султан, який не може дати ради своєму гарему, менш обізнаний ніж слуга, який вбачає сенс свого існування в маханні віялом, не може справитися з запорожцями навіть у своєму палаці, виглядає кумедним, сподіваючись, що вони підкоряться йому з власної волі. Карпо, переодягнувшись перським принцом, заганяє султана в словесну пастку і не лише виводить з палацу побратимів-запорожців, а й забирає з собою полонянку-українку, яку Атум-Батей цінував вище, ніж двадцять галер золота і срібла, бо «вона виглядала, як мармурова статуя грецької богині Венери, що вином кохання сп'янила Зевса і всіх менших богів» [2, с. 132]. Султан називав всіх царівен світу лише блідою тінню її усмішки, кланявся її величі, порівнював її мову з мовою богинь. П'єса закінчується прощальним листом від Послів Дніпро-Низового війська Запоріжського до Султана Махмета: «Більшого дурня від Султана Махмета немає. Твій син Атум-Батей теж з того самого тіста зліплений. Цим шляхом, як годиться по-козацькому звичаю, ми дякуємо за гостинність і сподіваємося ще раз побачитися» [2, с. 143].

Листування султана з запорожцями, на думку Биби Євгена і Коляди Ігоря [1, с. 13], є витвором літературно-канцелярського козацького середовища кінця XVII ст. Сашко Лірник називає це явище традицією Середньовічного лицарського листування. О. Де демонструє у своєму творі традиції лицарської поведінки козаків, які понад усе дорожили своєю честю і Батьківщиною.

Список використаних джерел:

1. Биба Є., Коляда І. Лист запорожців турецькому султану: Іван Сірко, Ілля Репін, Олександр Мурашко, Михайло Старицький. *Історія в школі*. 2012. № 3. С. 12–16.
2. Де. О. Ніч у палаці Султана Махмета. *Живі легенди*. Лондон: Чайка, 1965. С. 129 – 143. (144 с).
3. Саєнко В. М. «Лист до турецького султана» та деякі міфологічні відповідності. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. Вип. 13. Київ, 2004. С. 418–420.

Lipin G. V.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Literature
Oles Honchar Dnipro National University
Dnipro, Ukraine*

Lipina V. I.

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of the Department of English and Oriental Philological Studies
Oles Honchar Dnipro National University
Dnipro, Ukraine*

**THE LURE OF JAPAN:
THE ADVENT OF JAPANOLOGY IN THE WEST**

The paper centers on the influence of classical Japanese poetry and, more broadly, on Japanese culture, to provide a more specific reconsideration of the ways in modernization of Anglo-American poetry at the end of the XIX – beginning of the XX century. The classical literature and culture of the Far East has not become quite as specific subject of serious study in correlation with the processes of modernizing Western culture, although some scholars point to the importance of studying this source [1]. We propose a broad historical and cultural paradigms, making the Oriental culture and literature predominately something that answers this question.

In the second half of the nineteenth century, a new direction in art emerged in the West under the influence of Japanese *ukiyo-e* art, which captivated everyone with its simplicity and new vision of reality. This period is sometimes called «the first shock of the meeting with the East» [2, p. 13].

It is acknowledged that Japan remained a closed book for the West until the middle of the XX century. Only after the Meiji Restoration and the signing of the trade agreement the West could see Japanese artifacts. This process was facilitated by exhibitions of Japanese art (London, 1862; Paris, 1867).

During this period a multi-channel transmission of Japanese culture to the West has been launched. Not only did cultural artifacts become popular (the exhibition of Japanese colour prints, woodblocks, the opening of the Museum of Oriental Art in Boston), but also Oriental philosophy (Latin translations of Confucius, translations of selected philosophical works by Eastern philosophers), that was enthusiastically embraced by the leading American Transcendentalists [3].

However, the scientific study of this first stage of the diffusion of Japanese culture into Western culture, that became a catalyst for modernization of overall Western literature, has unfortunately not yet begun.

The aim of the paper is to unfold the artistic mechanisms of critical-analytical, artistic appropriation of Japaneseness, in which the poets saw the proximity to their search of a new poetic language. Unlike *Japonaiserie*, an aesthetic phenomenon associated primarily with the fine arts of France in the second half of the XX century, *Japaneseness* is used in our discussion as critical idiom which helps to explore the defining issues in modernization of poetic language of the West (Ezra Pound's theory of superposition, impersonality, Thomas Eliot's «objective correlative» etc.). Appropriation of a huge layer of Japanese and Far Eastern culture by Anglo-American writers could be viewed as one of the sources of the genesis of modernism in the West.

The paper addresses changes and shifts in western exotic allurements with far-eastern cultures and literatures and is directed to a better understanding of discoveries made by Ernest Fenollosa [4], Ezra Pound, Lafcadio Hearn, Basil Chamberlain [5] and many others in critical appreciation of Oriental poetics. Noteworthy that many of them have a better reputation in Japan than anywhere else in the world.

From the end of the XIX century to the beginning of the XX century there was the so-called «Japanese Boom»: English translations of Japanese poetry were intensively published: «Japanese Miniature Odes» by Basil Chamberlain (1877); «The Classical Poetry of the Japanese» by Chamberlain (1880); «Exotics and Retrospectives» by Lafcadio Hearn (1898); «In Ghostly Japan» by Lafcadio Hearn (1899), «A History of Japanese Literature» by W. G. Aston (1899), «Basho and the Japanese Poetical Epigram» by Basil Chamberlain (1902), «Kwaidan» by Lafcadio Hearn (1905), and «Japanese Poetry» by Basil Chamberlain (1910). It is remarkable that Hearn's «Bits of Poetry», and his study «In Ghostly Japan» are probably the first English essays in which the haiku genre is treated as a proper literary theme.

One of these Japanese culture enthusiasts, who is still undervalued, is Basil Chamberlain (1850-1935), a Japanologist-linguist, a literary scholar, a translator of the Japanese literature. On the threshold of the advent of comparative literature as an academic discipline he had already argued for the value of East-West comparative studies as an important discipline that will make significant contribution to understanding the dialogic interaction between cultures and civilizations.

He earned the epithet of the father of the Japanese linguistics [5]. In the paper his writings are viewed within the context of the first Western encounter with the Oriental culture. Chamberlain introduced the Japanese poetic genres in the 1870s, and at the beginning he called them «Japanese Miniature Odes», but soon he suggested a more precise term: «lyric poetic epigram», adopting a comparative perspective.

The paper focuses on Chamberlain's academic engagement with haiku genre in his almost unknown nowadays essay «Basho and the Japanese Poetical Epigram»[6], examining its generic lineaments. He compares two

essential qualities of haiku: brevity and suggestiveness – with an epigram – the genre bequeathed by antiquity. An epigram with its brief condensed witty meanings was chosen not at random but as the closest parallel to haiku. Chamberlain invests his analysis with comparison of the inner form of the genres, their quintessential affinity, organic combination of objectiveness and abstraction. In the epoch when comparative literature was still in swaddling bands, the prominent Japanologist attempted to analyze culturally diverse phenomena, introducing the most adequate poetological principle of comparative identification. His starting point was not the search for a Western genre analogy but the analysis of their structural and semantic lineaments. Unlike prevailing historical, cultural, biographical study of literary phenomena, Chamberlain focuses predominantly on the principles underlying the poetics of Basho's lyric epigrams (haiku), their linguistic flexibility, thus, supplementing his literal semantic translations with the detailed commentary and interpretations that were adjusted for linguistic and mental perception of the Western readers.

Basil Chamberlain will always be remembered as the first prolific British Japanologist with diverse experiences [7] who was the first to write extensively on Japanese literature and culture accessible to British and American readers.

Thus, the interest in Japan, which began as a wave of exotic allurements, has evolved as an academic field in linguistic and literary studies.

References:

1. Bush Christopher. Ideographic Modernism. China, Writing, Media. Oxford: Oxford University Press, 2012. 204 p.
2. Hokenson Walsh. Japan, France, and East-West Aesthetics: French Literature. 1867-2000. Madison, NJ: Fairleigh Dickinson UP, 2004. 520p.
3. Липин Г.В. «Уолден» Генри Торо и японская эстетика трансцендентности. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. № 40. Т. 2. 2019. С. 113-116.
4. Lipin Glib. Eliciting Etymo-sinography: Ernest Fenollosa's Treatise «The Chinese Written Character as a Medium for Poetry». *The World of the Orient*. 2021. No 3. P.66-71.
5. Ota Yuzo. Basil Hall Chamberlain: Portrait of a Japanologist. Japan Library, 1998. 205 p.
6. Chamberlain Basil. Basho and the Japanese Poetical Epigram. *Transactions of the Asiatic Society of Japan*. 1902. Vol. 2. № 30. P. 243– 361.
7. Chamberlain Basil. A Handbook of Colloquial Japanese. Cambridge: Cambridge University press [1888]. 2015. 487 p.; Chamberlain Basil. Things Japanese being Notes on Various Subjects Connected with Japan. L.: Kegan Paul International, [1898] 2001. 568 p.

Мурадова І. Р.

*старший викладач кафедри історії зарубіжної літератури
і класичної філології*

*Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

КОЛОНІАЛЬНИЙ АЛЖИР І «ТАНЖЕРСЬКА ЕКСПЕДИЦІЯ» В РОМАНІ ГІ ДЕ МОПАССАНА «ЛЮБИЙ ДРУГ»

Алжирська колоніальна тематика посідає вагоме місце у творчому доробку Гі де Мопассана. 1881 року, під час «Туніської кампанії» (одна з колоніальних афер французького уряду часів Третьої республіки в Західній Африці), письменник перебуває в Алжирі як репортер паризької газети «Голуа» («Gaulois») [2; 3]. «Тут, під спекотним небом чудової південної країни, він спостерігає безсоромне пограбування арабів, в яких скупають за безцінь землі, стає свідком масових убивств і насильств, які безкарно чинить французька влада» [1].

Нариси Гі де Мопассана «Алжир» («Alger»), «Провінція Алжир» («La Province d'Alger»), «Провінція Оран» («La Province d'Oran»), та ін., що увійшли до збірки «Під сонцем» («Au Soleil») [6], і нарис «Від Алжиру до Тунісу» («D'Alger à Tunis») та ін. із циклу «Мандрівне життя» («La Vie Errante») [5] стають переконливим художнім свідоцтвом цих подій, містять спостережливий опис місцевої культури та звичаїв у їх опозиції до чужорідної культури європейських колонізаторів («(...)все, що ми робимо, скидається на якість безглуздя, на виклик цій країні, не так її корінній людності, як самій землі» [6, с. 284].

Письменник, який вражений красою алжирської столиці («З захватом споглядаєш блискучий водоспад будиночків, що, наздоганяючи один одного, скочуються з гірської верховини аж до самісінького моря. Здається, то піниться морський потік, і піна в ньому – до божевілля біла; подеколи вона немов густішає в своєму клекоці, – то сліпуча мечеть яскріє на сонці» («Алжир»)) [6, с. 282], із безжальною іронією констатує, що французи, «(...) спокійно живуть в одному з найчарівніших міст світу (...)», проголошуючи, що «над арабами годі врядувати, їх лише можна або винищити, або вигнати в пустелю» («Провінція Алжир») [6, с. 229]. Концептуальну несумісність двох культур Г. де Мопассан опосередковує за допомогою просторових образів, приміром, порівнюючи характер мусульманських і християнських сакральних споруд «Все просте, оголене, біле, все сумірне й лагідне в цих притулках віри, таких відмінних од наших мальовничих галасливих церков» [5, с. 350], або ж зіставляючи тип міської забудови в арабській частині міста (гармонійній та автентичній) і в колоніальному «французькому кварталі» («Європейський квартал Алжира,

прегарний здалеку, зблизька має вигляд нового міста, що виросло в підсонні, зовсім йому не підхожому» [6, с. 283] і залишає «*відчуття пагано застосованого прогресу, грубої, незграбної цивілізації, яка не пасує до місцевих звичаїв, тутешнього неба і людей*» («Алжир») [6, с. 283].

Спостереження над арабським Сходом, зафіксовані в нарисах, відлунюють у романній творчості Гі де Мопассана. Так, зав'язкою динамічного сюжету роману-памфлету «Любий друг» (1885) стає повернення протагоніста у Францію з колоніальної служби в Алжирі – без жодного су в кишені, без професії, без житла. Жорж Дюруа, відставний унтер-офіцер колоніального війська, сумує за колишнім вільним життям в Африці, де «*утискував арабів на глухих південних фортах*» [4, с. 137]. Із жорстокою посмішкою він згадує «*забавку, що коштувала життя трьом чоловікам з племені улед-алан, а йому й товаришам його дала два десятки курей, пару баранів і золота, ще й сміховини на півроку. Винуватих не знайшли, та й не шукали, бо араба там вважають до певної міри за природну військову здобич*» [4, с. 137].

Перша журналістська публікація Жоржа Дюруа має назву «Спогади африканського стрільця» і також ґрунтується на досвіді колоніальної війни. («*«Алжир – це зовсім біле місто...»*», – так починав свій нарис Дюруа і «*Бачив у спогадах гарне, ясне місто, що спадає приступками пласких будинків з верховини до моря, й не знаходив слів, щоб висловити те, що бачив і почував*» [4, с. 160]).

Як виразне суспільно-політичне тло для приголомшливої журналістської кар'єри свого героя Г. де Мопассан використовує колоніальну «Ганжерську експедицію», її деталі та наслідки. Ідеться про аферу французького уряду із застосуванням біржових махінацій із марокканською позикую та формування суспільної думки, яка б підтримувала військову експедицію в Марокко (прототипом цієї романної колізії було завоювання Францією Тунісу на початку 80-х рр. XIX ст.). Г. де Мопассан використав цей сюжет для «оголення» й гротескно-сатиричного викриття суспільно-політичного механізму, який рухає «Французьке життя» (таку символічну назву має газета, фінансована видавцем Вальтером). Фінал роману відкриває результат «Ганжерської експедиції»: авантюра із захоптом марокканських земель і мідно-залізних рудників збагатила французьких урядовців на мільйони франків.

Тож розробка Г. Де Мопассаном «алжирської» теми і в нарисах, і в романі «Любий друг» відзначена прискіпливою увагою до побуту та звичаїв колоніального середовища і глибоким дослідженням суспільно-політичного життя метрополії. Ця мопассанівська проза поєднує майстерний психологічний аналіз із уїдливою соціальною сатирою та безжальною іронією. Надзвичайна художня спостережливість

письменника, ретельність і точність у змалюванні деталей надає їй документальної переконливості.

Список використаних джерел:

1. Евнина Е. Ги де Мопассан. *Ги де Мопассан. Жизнь. Милый друг. Новеллы*. ИХЛ, М., 1970 г. Библиотека Всемирной литературы. URL: <http://19v-euro-lit.niv.ru/19v-euro-lit/articles-fra/evnina-gi-de-mopassan.htm> (дата звернення 3.12.2021).

2. Кирнозе З. И. Мопассан Ги де. *Зарубежные писатели*: в 2 ч. – М.: Дрофа, 2003. – Ч. 2. С. 98–105.

3. Лану А. Милый друг Мопассан: роман / пер. с фр. В. Решетилова и И. Берман. К.: Вища шк., 1982. 487 с.

4. Мопассан Гі де. Любий друг / пер. Валер'ян Підмогильний. Твори у 8-ми тт. / Ред. Д. В. Затонський. К.: Дніпро, 1969-1972. Т. IV. С. 133-409.

5. Мопассан Гі де. Мандрівне життя / пер. Т. Воронович. Твори у 8-ми тт. / Ред. Д. В. Затонський. К.: Дніпро, 1969-1972. Т. VII. С. 283-403.

6. Мопассан Гі де. Під сонцем / пер. Т. Воронович. Твори у 8-ми тт. / Ред. Д. В. Затонський. К.: Дніпро, 1969-1972. Т. III. С. 280-386.

Петрова Озель Л. П.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства і лінгводидактики
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА ОРІЄНТАЛЬНОГО ДИСКУРСУ В ПОЕЗІЯХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Творчість та суспільна діяльність Лесі Українки характеризуються як орієнтовані на європейські цінності особистісної й національної свободи, вітчизняні стереотипи етноментальної поведінки, моралі й естетики, проте дискурс письменниці засвідчує також глибину лінгвософського осмислення культурних надбань східних цивілізацій. Лінгвостилістичні й літературно-художні параметри орієнтальних мотивів, що зазнали яскравих як традиційних, так і новаторських переосмислень та інтерпретацій у поетичних контекстах Лесі Українки,

стали предметом наукових досліджень О. Огневої, А. Каспрука, М. Вишняка, Я. Рудницького, Н. Науменко.

Актуальність цієї студії пов'язана з необхідністю систематизації лінгвокультурологічних засобів представлення східних культур в українській поезії, обумовлена потребою визначити специфіку лексико-семантичних та художньо-стилістичних особливостей орієнтального дискурсу як цілісної парадигми, що має специфічні засоби репрезентації в літературних текстах.

Крим постає через описові конструкції, субстантивно-ад'єктивні словосполучення із яскравими епітетними характеристиками і особливим смисловим навантаженням головного слова (*південний край, сторона прекрасна, ясна країна, країна світла та злотистої блакиті*), які засвідчують сприйняття Криму не тільки як краю, регіону, сторони, а репрезентують його як країну із самотньою історією, культурою, традиціями, геополітичним контекстом.

Неповторний етногеографічний ландшафт постає найперше в назвах природних макрореалій, зокрема гідронімі *Чорне море*, художнє представлення якого засвідчене акустично-візуальними характеристиками у складі вербально-субстантивних та субстантивно-ад'єктивних словосполучень *море шуміло, стукотіло, море бурливе, сильне море, море ясне*), а також лексемами й конструкціями-деталізаторами, що зображають хвилі через колоративно-психологічну семантику епітетних характеристик (*таємная хвиля, хвиля хибкая, білява хвилечка, вали білогриві, хвилечка перлиста, грізні люті вали білогриві, хвиля кохана, хвилі сині*), назвами птахів (*чайка прудкая*), лексемами, що представляють багатство кримської флори, серед яких *кипариси, лаври, банани, гранати, магнолії, сади-виногради рясні, кучеряві, плющ, платани, терни* і провідний лексико-стилістичний маркер із рослинно-символічною семантикою *Saxifraga-ломикамінь*.

Лексема *човен*, що позначає один із провідних романтичних образів-символів, зображає Крим у парадигмі контрастів, антитез: з одного боку, як країну краси, мрії, ідеалу (*«Править хтось малим човенцем, / Стиха весла підіймає, / І здається, що з весельця щире золото спадає* [11, с. 72], з іншого, поезія засвідчує оцінку геополітичного становища, складність історичних реалій, пов'язаних із визвольними змаганнями кримсько-татарського народу, відсутністю умов для його етнонаціонального зміцнення й поступу: *«Там на березі мріє кілками / Морський човен, розбитий, нужденний / Наче звір, що в пустині пісками / Його вихор засипав південний...»* [11, с. 75]; *«Як розбитий човен безталанний / Серед жовтих пісків погибає, / Так чудовий сей край богоданий / У неволі в чужих пропадає»* [11, с. 76].

Пейзажна картина Кримських гір представлена лексемами *гори круті; бескиди сиві; червоні скелі, дикі, непевні*, а також номінаціями, що репрезентують уявлення і вірування, зокрема про духів, що живуть у горах, як-от у вірші «Мердвен» гірські спуски та підйоми зображено як «*чортові сходи*»: «*З гір аж до моря уступи сягають, / Люди прозвали їх «Чортові сходи». / Ходять злі духи по них та збігають / Гучні весняні води*» [11, с. 77].

Топоніми-урбаноніми *Бахчисарай, Бахчисарайський дворець, бахчисарайська гробниця* та похідні конструкції представляють місто з давньою історією, змальоване як активне в минулому, але нині перебуває в занепаді і постає як *заклятий край, сонний рай, чарівний спокій, сонне місто, пустка, руїна, оселя чудова*, що актуалізують семантику відсутності активної і вольової дії.

Кримський урбаністичний пейзаж у поезії «Бахчисарайський дворець» засвідчують лексеми релігійної та палацової культури *дворець, мінарет, водограй, гарем, садок, башта*, емоційно-психологічне забарвлення яких посилюють номінації з абстрактним значенням *біда, неволя, сила*. Провідним художньо-стилістичною фігурою постає антитеза, контраст як засіб увиразнення суперечностей, протиріч: «*Смутна оселя!.. В веселій країні, / в Горах зелених, в розкішній долині...*» [11, с. 80].

Ідеали краси, національно-ментальної естетики, зокрема етнічний образ дівчини у вірші «Татарочка» подано в традиціях акцентування художньої уваги на очах і погляді, що посідають провідне місце в системі символів багатьох східних культур: «*То закриє личко, то відкрис, — / А очиці наче блискавиці, / Так і грають з-понад брівок темних! / Що за погляд в сеї чарівниці!*» [11, с. 72].

Культура *Єгипту* як найдавнішої світової цивілізації у лексико-семантичному плані представлена парадигмою власних назв, серед яких імена божеств, пов'язані з функціонуванням у єгипетській міфології: *Ра, Осіріс, Ізіда, цариця Ра-Менеїс, Сфінкс, змія Урея, Хамсін*. У контексті зображення вітру ім'я *Хамсін* увиразнене епітетною характеристикою *рудий*, що окрім колористичної семантики, набуває значення «*гарячий, палкий, жагучий*»: «*Рудий Хамсін в пустині розгулявся, / Жагою палений, мчить у повітрі, черкаючи пісок сухими крильми, / І дше густим полум'ям пекучим*» [11, с. 274].

Осмислення природи, зокрема сприйняття пустель через словесно-музичні образи й поняття, що представлені лексемами *сопілка, бубни* («*Якесь весілля дике! Мов сопілка – / Співа пісок, зірвавшиися знеацька / З важкої нерухомості своєї, / А камінці на бубнах виграють*» [11, с. 274], назвами астрологічних реалій, як-от сонця у вигляді ока бога Осіріса, неба із оригінальним епітетом-колоративом *жовте*, виокремлює специфіку східного ландшафту: «*На жовтім небі / померкло сонце – око Осіріса – / І стало так, мов цілий світ осліп*» [11, с. 274].

Посилення інтелектуального аспекту й виражальних можливостей українського художнього мовлення у творчості Лесі Українки

простежується насамперед на лексико-семантичному рівні й визначається активним залученням номінацій східного ономастикону з його багатим лінгвостилістичним потенціалом, використанням іншомовної лексики, особливо екзотизмів, семантичною трансформацією номінацій культурологічного характеру, що відтворюють реалії духовної й матеріальної діяльності народів Сходу, розширенням їх смислового обсягу та стилістичних можливостей.

Аналіз лексико-семантичного матеріалу поезій Лесі Українки, провідними мотивами яких є зображення країн і цивілізацій Сходу в їх історичному та сучасному для поетеси вимірі, засвідчує заглибленість дискурсу в орієнталістику як вагомому частину світового культурно-мистецького поступу.

Список використаних джерел:

1. Власенко В. В. Мовна особистість Лесі Українки в епістолярному дискурсі. *Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2012. Т. 25 (64). № 1. Часть 2. С. 349–354.

2. Каспрук А. Леся Українка. Літературний портрет. Київ. 1963.

3. Локайчук С. Народнорозмовна лексика в мовотворчості Лесі Українки (на матеріалі поезій). *Лінгвостилістичні студії*. 2014. Вип. 1. С. 100 – 108.

4. Огнева О. Східні стежки Лесі Українки. Луцьк: Волинська книга. 2007. 234 с.

5. Маленко О. О. Лінгвопоетика буття в естетичному вимірі українського романтизму й реалізму. Лінгво-естетична інтерпретація буття в поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну). Харків. 2010. С. 177 – 278.

6. Османова З. С. Словотворчество Леси Украинки в эпистолярном дискурсе. *Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации*. 2014. Т. 27(66). № 4. С. 65–68.

7. Пупурс І. С. Схід у дзеркалі романтизму (імагологічна парадигма романтичного орієнталізму: на матеріалі західно– й східноєвропейських літератур кінця XVIII–XIX ст.). Суми: Університетська книга. 2017. 407 с.

8. Скразловська І. Новий погляд на турецькі антропоніми. Анкара. 2021. 261 с.

9. Сучасний тлумачний словник української мови. За заг. ред. В.В. Дубічинського. Харків: Школа. 2011. 1008 с.

10. Українка Л. Твори: В 2 т. К.: Наукова думка. 1986. Т. 1: Поетичні твори. Драматичні твори. 608 с.

Пшенична М. С.
*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри історії зарубіжної літератури
та класичної філології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

СХІДНІ МОТИВИ ТА ОБРАЗИ В ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ «ТРОХИ БІЛЬШЕ, НІЖ ПОРОЖНЄ» А. ГЕОРГАЛЛІДСА

За останні десятиліття, в умовах зближення сходу та заходу, літературознавці все частіше звертають увагу на творчість письменників та поетів, які опинилися під впливом різних культурних дискурсів. Ця тенденція пов'язана, насамперед, з історичними процесами другої половини ХХ століття, завдяки яким почала вироблятися нова концепція, що відповідає всесвітньої ситуації загалом – концепція мультикультуралізму. Завдяки новому підходу до вивчення творів письменників, творчість яких увібрала культурні коди двох біполярних культур, стає можливим «переосмислення складних, множинних, мультикультурних реалій, які становлять етнокультурну відмінність, що лежить в основі досвіду людей, які часто вважають неможливим визначити свою ідентичність через культурні та політичні коди, які характеризують домінуючу культуру» [2].

Отже, актуальність вивчення поетичних текстів представників літератури, у творчості яких простежуються образи Сходу, у сучасному зарубіжному літературознавстві безсумнівна.

«Трохи більше, ніж порожнє» – поетична збірка кіпрського філософа, поета Андреаса Георгаллідіса «Ελάχιστα περισσότερο άδειο / Barely more empty» (2018), яка увібрала в себе численні літературні тенденції заходу і сходу («криза жанру», «зникнення реальності», «криза мови» і т.д.). Мала форма поетичних творів А. Георгаллідіса пов'язана з мінімалізацією жанрових форм у сучасній літературі і продовжує не лише західну (грецьку) традицію (жанр «миттевостей»), а й східну (хайку). Проте найяскравіше вплив східного дискурсу втілися в орієнтальних мотивах та образах віршів, аналіз яких допоможе розширити інтерпретацію текстів кіпрського поета.

Відомо, що світосприйняття східної людини відрізняється від західної насамперед тому, що в ній відсутній активний початок згідно з даоським принципом «недіяння» [1, с. 123]. Виходячи з основного постулату даосизму, людина не повинна активно втручатися в життя, а її розвиток має бути природним. Таким чином, споглядальне ставлення до навколишньої дійсності стає основним способом розуміння світу у культурі Сходу. Тому головною темою східної літератури протягом усієї її історії була природа як

символ природного потоку подій і як аналогія людської долі, що відображає філософську ідею мінливості та швидкоплинності життя. Численні образи природи знаходять своє втілення і в збірці «Трохи більше, ніж порожнє», які відображають світосприйняття ліричного суб'єкта: «ένας ακίνητος ποταμός», «ο γκρίζος ποταμός / οι αδιάκριτοι γλάροι», «ένα πουλί δραπέτης / ενός άπειρου δάσους», «η σκιά του πράσινου δέντρου», «τα υλόγεια βουνά» і т.д. [3, с. 152, 128, 66, 112, 132]. Зазвичай вода і гори покликані відтворити атмосферу умиротворення, спокою і відчуженості самої природи, проте у А. Георгаллідіса дані образи часто наділені абсурдними характеристиками: «ένας υλόγειος ουρανός», «μιας στεγνής θάλασσας», «ένας ακίνητος ποταμός», «αναλοδογυρισμένες σταγόνες» [3, с. 54, 48, 152, 56], що викликає буддійське відчуття хисткості та неміцності реальності, яке стало невід'ємною частиною світосприйняття людини епохи Постмодерну.

На сході «пейзажна лірика» була відома як поезія гір та вод, садів та полів, а улюбленим мотивам такої лірики – мотив пір року. Цей загальнокультурний мотив, який зустрічається у більшості світових культурних традиціях, символізує плинність часу, ідеального переходу одного стану в інший. Для «пейзажної лірики» характерна також «традиція печалі», що зближує західний та східний дискурси в поетичних творах, яка представлена своєрідною гамою почуттів: смутку, жалю та туги [1, с. 123]. Так, «традиція печалі» і мотив пір року гармонійно представлені у вірші кіпрського поета, завдяки якому ми можемо відчути тугу і смуток розставання закоханої пари восени, що символізує завершення, зів'янення природи і кінця кохання: «Απολογία – ένα μεγάλο συγγνώμη / στα απειθάρχιστα φθινοπωρινά φύλλα / που δεν πατήσαμε» [3, с. 86].

«Традиція печалі» в «пейзажній ліриці» пов'язана з мотивами тлінності буття, яка в мініатюрних текстах А. Георгаллідіса відповідає постмодерністській картині світу: «μια συνάρτηση του τίποτα και του αντιτίποτα – / ένας υλόγειος ουρανός – μια θάλασσα βρεγμένη / να ελπίζει σε κουρασμένο νερό» [1, с. 123; 3, с. 54]. Епітет «втомлена» («κουρασμένο») відноситься до води, яка зазвичай має конотації спокою та умиротворення, також співвідноситься з мотивом тлінності буття і підкреслює певну втому природи, споглядання якої раніше закликала до творчості. У А. Георгаллідіса природа представлена виснаженою, а відповідно і не здатною надихати на творчість.

Найчастіше в «пейзажній ліриці» Далекого Сходу людиною, усамітненою з природою, стає рибалка, образ якого є одним із прообразів самітника, який намагається повернутися до «природності». Поетичні пейзажі з рибалкою мають у своїй основі складну філософію, що сягає корінням у даосизм. Рибак – це узагальнений образ філософа, поета, художника, що залишився один на один з природою, який переосмислюється кіпрським поетом під впливом постмодерністських концепцій: «στον χώρο των αφαιρέσεων αυτοπροφαιρούμαι – / ψαράς μιας

στεγνής θάλασσας / ξανασκάβω το καθαρό νερό» [3, с. 48]. Художник у А. Георгаллідіса – це «рибалка сухого моря» («ψαράς μιας στεγνής θάλασσας»), образ якого вказує на виснаженість поетичного слова, кризи літератури як такої, і серед цього моря він «знову копає чисту воду» («ξανασκάβω το καθαρό νερό»), намагаючись віддати данину слову. Так, образ художника представлений амбівалентно: з одного боку, поет – життєдайне джерело творчості, здатне наповнити висохле море чистою водою, з іншого, він – людина, яка виконує абсурдну працю, у спробах заповнити ціле море.

Таким чином, виходячи з проведеного нами аналізу можна відзначити домінування східних мотивів та образів, зокрема образів природи та мотиву пір року як мінливості життя та мотиву тлінності буття, які переосмислюються у А. Георгаллідіса під впливом постмодерністських концепцій. Безумовно, наше дослідження лише відзначає окремі впливи східної літературної традиції та відкриває перспективи подальших вивчень творчості кіпрських поетів у контексті культурних дискурсів Сходу.

Список використаних джерел:

1. Жарикова Е. Е. Ориентальные мотивы в лирике поэтов русского зарубежья дальнего востока. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/orientalnye-motivy-v-lirike-poetov-russkogo-zarubezhya-dalnego-vostoka/viewer> (дата обращения 21.11.2021)
2. Тлостанова М. В. Проблема мультикультурализма и литературы США конца XX века. М., 2000. 400 с.
3. Γεωργαλλίδης Α. Ελάχιστα περισσότερο άδειο / Barely more empty. Αθήνα: Εκδόσεις ΙΑΜΒΟΣ, 2018. 180 σ.

Семенець О. С.

кандидат філологічних наук,

завідувач кафедри зарубіжної філології

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

НАСЛІДКИ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ НА СХОДІ ОЧИМА БІЖЕНЦІВ: ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ Е. Е. ШМІТТА В РОМАНІ «УЛІСС З БАГДАДУ»

Ерік-Еммануель Шмітт є видатним французьким письменником сучасності, творчість якого відмічена багатьма престижними нагородами і преміями, а його твори перекладаються багатьма мовами, ставляться в провідних театрах світу і активно екранізуються. У своєму

романі «Улісс з Багдаду» Е.-Е. Шмітт звертається до популярного і рецептивно продуктивного сюжету про античного героя Одиссея/Улісса для вербалізації гострих проблем сучасності: міграції, біженців, кордонів і меж, існування подвійних стандартів у політиці розвинених країн, рефлексує над питаннями кризи культури і протистоянь східної і західної цивілізацій. Використання загальновідомих міфів для вербалізації актуальних сьогодні питань є тією універсальною мовою, яка допомагає письменнику говорити з широкими колами читачів про найбільш зрозумілою мовою образів і символів, а не цифр і статистики. Тобто міф стає для Е.-Е. Шмітта оптикою, що вияскравлює цивілізаційні, культурні, соціальні та політичні тріщини.

Центральною проблемою, про яку «кричить» письменник є *проблема емігрантів і біженців*. Здавалося б, вона має мало хвилювати французького письменника, що щасливо і сито живе у Бельгії. Однак у одному з інтерв'ю Е.-Е. Шмітт відповідає на подібне питання питанням ««Чи потрібно бути чорношкірим для того, що бути антирасистом?» [3]. Данна проблема сьогодні є чи не найбільш актуальною у світі. Через війни, голод, бідність, диктаторські режими тисячі людей лишають свої домівки у пошуках навіть не кращої долі, а через прагнення вижити. За офіційними даними у 2017 році, наприклад, на території Європейського Союзу перебувало 56 млн мігрантів, більша половина з них не є європейцями, а 3 млн – це біженці, що шукали прихисток. Ця тенденція лише прогресує. Офіційна влада європейських країн проводить гуманну політику стосовно мігрантів і біженців, але це породжує розбрат всередині країн. Окрім цього, звичайні люди, що декларують гуманістичні цінності щодня, у той само час вбачають у мігрантах загрозу своєму існуванню, національній і культурній ідентичності, соціальному і матеріальному добробуту (дослідження, проведене Eurobarometer). Цю тезу влучно пояснює Ф. Барт, наголошуючи, що «власне процес демаркації зумовлює закріплення по той бік реально існуючої або уявної лінії образу «іншого», відмінного, незрозумілого, який, відповідно, сприймають як потенційну загрозу цілісності спільності по цей («наш») бік кордону» [8, р. 13].

Е. Е. Шмітт як європеєць пропонує читачеві подивитись на проблему біженців очима самих біженців. Саме тому розповідає історію Саада, звичайного багдадського хлопця, якому не пощастило народитися десь в іншому місці («В лотереї народження ми тягнемо щасливий або нещасливий квиток. Якщо ти опинився в Америці, Європі чи Японії – живеш і все, ти народився раз і назавжди, і немає потреби починати все спочатку. А ось якщо ти з'явився на світ в Африці чи на Близькому Сході...» [7, с. 7]). Інтимізована оповідь від першої особи засвідчує безсумнівний «пакт про довіру» (за Леженом). Читач ставить себе на місце Саада і починає радіти і цінувати те благо, яке дане йому Богом.

Далі письменник описує поневіряння, безправ'я, приниження біженців, які мужньо зносять все це заради омріяної мети – жити в «процвітаючій мирній країні» [7, с. 87]. Так, Саад ладен стати:

– «терористом» («Жахаючись мук, що мене чекали, я так отупів від страху, що моє обличчя нічого не виражало... Почались катування. Я кричав, голосив, відбивався, але не виходив з образу вибраного персонажу: людина, що ненавидить Америку і Американців» [7, с. 75]),

– контрабандистом («... він в основному випробовував мене на чесність, – точніше сказати, на безчесність, – бо він перевіряв, чи зможу я, не критикуючи і не гидуючи, включитися в його махінації» [7, с. 84]),

– перепливати море, не сподіваючись пережити плавання («Я впав на палубу, зайшовся гикавкою, горлом пішла жовч. Руки і ноги не слухались мене. Я застиг. Судоми свинцем скували мене» [7, с. 101]),

– продаватися підстаркуватим заможним жінкам, аби назбирати грошей на дорогу, на відміну від свої чорношкірих африканських друзів, що «жили наймовірно важко, бо боялися залишити квартиру...; уникаючи облав поліції, вони відсиджувались за обшарпанними панелями червоного дерева, залишками паркету, купами сміття. Ті відчайдухи, які наважувались на вилазки, якщо їх не гнали в шию («брудні негри!»), потрапляли в кабалу до безжалісних господарів, що не визнавали за ними ні права на відпочинок, ні права на пристойну заробітну платню, ні права на протест – ніяких прав, окрім права мовчати» [7, с. 113],

– нелегально працювати («З першою крадіжкою, я вивів совість за дужка. Я вважав, що нужденність диктує свої правила, і покинув думати про жертв... Я працював багато, заробляв мало, жив, зціпивши зуби» [7, с. 198]),

– принижуватись перед працівницею ООН, яка лишилась байдужою до його історії, вважаючи, що в ній замало драми («Якщо людям з ООН пояснювати, що ти тікаєш від бідності, що хочеш знайти роботу і допомагати грошима сім'ї, ти їх не зацікавиш. Їм потрібна вистава, політичні скандали, вбивства, геноцид, диктатори з їх арміями вбивць, з мачете і автоматами навскоси. Якщо просто сказати, що ти загинув від голоду та відчаю, – цього замало» [7, с. 117])

– їхати, наче худоба у контейнері, де всі справляють нужду під себе, не промовляючи ні звуку («Ні слова, ні жесту. І мочіться у пляшку з-під води, коли вона звільниться», «неважко було триматися стоячи, настільки тіснява притулила нас одне до одного. Важко було тільки дихати», «я згадував цю поїздку як низку жажливих випробувань. Спочатку спека. Потім голод. Потім бажання помочитися...») [7, с. 202-203]).

Пояснюючи причини еміграції і втечі з батьківщини, письменник побіжно торкається *проблеми диктаторських режимів (Саад Хусейн) і війни*, неоднозначної ролі «визволителів»-американців, які накладали економічне ембарго і бомбардували мирних жителів, а потім

кинули напризволяще у черево громадянської війни, прагнучі «встановлювати демократію і качати нафту» [7, с. 55]. Таким чином Е. Е. Шмітт торкається проблеми відносин цивілізацій, протистояння американо-західної цивілізації і ісламської, що актуалізується і концептуалізується в умовах світової інтеграції та наростаючого впливу останньої (на думку Сидоренко Л.І. [4]). Війни, які С. Хантінгтон назвав «війнами по лініях розломів» (культурно-цивілізаційних), є затьжними і несуть за собою сотні тисяч жертв («Визнані цифри для загиблих у війнах, що йдуть на даний момент на початку 1990-их такі: 50 000 на Філіппінах, 50 000–100 000 на Шрі-Ланці, 20 000 в Кашмірі, 500 000 – 1,5 млн. в Судані, ... 30 000–50 000 в Чечні, ... Чисельність біженців же в результаті всіх цих конфліктів набагато більша» [5, с. 409]). Первинність/вторинність, центр/маргінеси розмиваються, цивілізації ризоматизуються під впливом глобалізаційних процесів. Глобальна криза культури, що спостерігається у кінці ХХ століття, що коріниться у стрімкому розвитку європейської науки, техніки і технологій і породжує в індивіда відчуття всемогутності і безкарності.

Ці ідеї Е. Е. Шмітт майстерно вкладає в уста мандрівного бомжа-філософа Леопольда, вічного біженця, що відверто відносить себе до когорти людей, що «багато базікають і мало роблять» [7, с. 194]. Так, намагаючись звільнити Саада від пут ідеалізації Заходу, він говорить про те, що Європа любить війни («вони воюють від занудства, воюють, щоб врятуватися від буденності, воюють, щоб було щось новеньке» [7, с. 190]), що вона лицемірна, бо говорячи про мир, «вбиває більше, ніж за всю історію людства» [7, с. 191]. Біженець не може зрозуміти, чому європейці, що протягом всієї своєї історії жили, торгували, воювали, грабували, будували, розмножувались і колонізували, що і де хотіли, тепер обурюються на емігрантів зі Східних країн, що хочуть робити те саме в умовах стирання і розмиття кордонів [7, с. 193].

Звідси випливає ще одна проблема, що надзвичайно хвилює Е. Е. Шмітта – **проблема кордонів**. Він вкладає її в уста:

– спочатку Леопольда, який нарікає на те, що на відміну від воєнних європейців, він не пересуває кордони зі зброєю в руках [7, с. 193],

– потім у роздуми прикордонника (вже погранична людина з огляду на свою професію і характер, бо має відстоювати необхідність збереження кордонів, але втрачає віру у свою професію, бо несе страждання людям-біженцям [7, с. 210]),

– і на кінець – Макса, який до філософського поглиблене питання кордонів, піддаючи нищівній критиці колонізаторську політику Франції і лицемірство її девізу – свобода, рівність і братерство, бо рівність відносна, а братерство об'єднуватись в групи і воювати проти не таких, як ти, відмінних за національною, релігійною, культурною ознаками

лише породжує кордони, але вже людські – відмежуватися від іншого (опозиція «ми – вони»).

Головний герой роману Е. Е. Шмітта «Улісс з Багдаду» Саад в процесі своєї одиссеї з наївного юнака, що ідеалізував Західний мирний світ, за допомогою випадкових людей, які допомагають йому не лише подолати перепони, а й стати мудрішим, перетворюється на рефлексуючу сильну особистість (індивідуальна духовна ініціація), що ладен поставити питання: «Тато, хто варвар? Той, кого вважають нижчим за себе, чи той, хто вважає себе вищим за інших?» [7, с. 206]. Ці питання, як і все, що підштовхнуло сучасного Одиссея до них, перегукується з думками нідерландського теоретика культури Й. Хейзинги, який також говорить про «варваризацію» європейської культури у XX столітті [6].

Так само як і Й. Хейзинга, що вбачає шлях до виходу Європи з культурної кризи у прагненні, націленості суспільства на ідеал (Бога, людину, розум), Е. Е. Шмітт пропагує в романі гуманізм у найширшому розумінні цього слова. Він кричить через своїх героїв, що ставлення до нелегальних мігрантів і біженців як до «недолудей» [7, с. 206] антигуманне і фундоване споконвічним страхом «іншого», що треба перестати опозиціонувати спільноти за національною ознакою, а замість «ми американці, французи, європейці» говорити – «ми, люди», «ми, живі» [7, с. 211], що не треба бути окремо космополітом, а треба зробити світ космополітичним [7, с. 225]. Наприкінці своєї подорожі Саад опиняється у мера мерців доктора Шелькера, який ставить крапку у питанні кордонів і гуманізму: «Гуманізм світові або по плечу, або ні. Справжній гуманізм не визнає кордонів» [7, с. 230]. Саад втілює цей гуманізм своїм існування. Його подорож мала вбити в ньому всю людяність, але він зберіг її. На шляху перепон, на відміну від Одиссея, який сам хоробро і войовничо долав труднощі, Сааду завжди допомагали випадкові люди, які любили людей, як і він сам (не зміг зненавидіти американців, полубив і Вікторію, і «дамочок похилого віку» в Каїрі). Багато хто з «міфологічних чудовиськ» (Цирцея, Поліфем, Сирени та інші) намагалися вбити в Сааді надію, але не вийшло. Вона проросла на його тілі бородавкою, якій він дав ім'я – Надія.

Намагаючись «пошлюбитись з Землею» [3], прагнучі до всеохопного братерства, письменник через свої художні твори прагне «допомогти людині вийти зі звичної оболонки», стерти кордони через страх Іншого, прищепити «смак Різниці, Несхожості, смак Іншого». У своїх численних інтерв'ю він з упевненістю називає себе гуманістом, іноді «ввойовничим гуманістом» [1], іноді – «запитуючим гуманістом», а основне завдання нової генерації людей вбачається йому в тому, щоб зробити світ кращим, бо його може врятувати «гуманізм і любов. Я не уникаю тіней, але я шукаю світло у тінях» [2, с. 5]. Письменник не лише знаходить його, а й

ділитися зі своїми читачами, несучи у світ добро, надію, оптимізм і віру в людину.

Список використаних джерел:

1. Ерік-Еммануель Шмітт: «Я – войовничий гуманіст» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/CULTURE/erik-emmanuel-shmitt-ya-voynovnichiy-gumanist-.html>
2. Ерік-Еммануель Шмітт: «Наше завдання як нової генерації: створити кращий світ» / Записала Л. Бевзюк-Волошина. *Глядацький часопис «Пектораль»*. № 5-6 (005-006), 2013. С. 3-7.
3. Левкова А. Ерік-Еммануель Шмітт: «Надаю перевагу темам-табу»: Інтерв'ю [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://litakcent.com/2013/04/08/erik-emmanjuel-shmitt-nadaju-perevahu-temam-tabu/>
4. Сидоренко Л. І. Філософське осмислення культури і цивілізаційних процесів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sid-culture.htm>
5. Хангтингтон С. Столкновение цивилизаций. М.: Издательство АСТ, 2003.
6. Хейзинга Й. Homo ludens. В тени завтрашнього дня. М., 1992.
7. Шмитт Э.-Э. Улисс из Багдада: роман / перевод с франц. А. Беляк. СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2014. 256 с.
8. Barth Fr. Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Differences / Fr. Barth. Boston: Little, Brown & Company, 1996. P. 13.

Смольницька О. О.

*кандидат філософських наук,
провідний науковий співробітник*

*Київського літературно-меморіального музею Максима Рильського
м. Київ, Україна*

КИТАЙСЬКІ МОТИВИ У ВИБРАНІЙ СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ (ПРИКА СВІТЛАНИ КОРОНЕНКО) І КОЛОРАТИВНА СИМВОЛІКА (ЗА МЕТОДОЛОГІЄЮ СТУДІЙ ЯРОСЛАВИ ШЕКЕРИ)

Сучасна українська поезія нестримно розвивається у різних жанрах, стилях тощо, причому спостерігається інтерес як до європейської (і питомої української культури як архетипів), так і до східної (у тому числі китайської). Якщо звернутися до конкретних поетів, то цікава

лірика письменниці та перекладачки Світлани Короненко (1960 р.н.), лауреатки багатьох премій та інших відзнак, активної культурної діячки. Ця поезія вже науково досліджувалася (праці Н. Гаврилюк, Олени О'Лір, Т. Салиги, О. Смольницької, М. Сулими та ін.; деякі студії: [1], [8]), не кажучи про численні публіцистичні статті, присвячені творам поетеси, прозаїка, журналістки ([5], [8–9] та ін.), але з огляду на інтелектуальність і символічність цих текстів вимагає детальніших студій. Роботу виконано в рамках діяльності Київського літературно-меморіального музею Максима Рильського (КЛМММР): презентації української китаїстки Ярослави Шекери (1982–2019) [10], поетеси Світлани Короненко [5] та наукові студії.

Мета – дослідити вибрані *колоративи* у конкретному вірші С. Короненко «Китайське сливове вино». **Завдання:** 1) проаналізувати кольорову символіку як п'ять елементів; 2) зосередити увагу на жовтому кольорі в індивідуальній картині світу авторки і в китайській традиції. Допоміжним матеріалом є праці Я. Шекери з китайської літератури. Узагалі колоративи у згаданому вірші дуже цікаві й мають імпліцитну символіку (розгадка у світогляді авторки, позначеному як інтелектуалізм, так й архаїчністю [9, с. 6]). У вірші-романсі «Китайське сливове вино» («Із циклу «Романси»» [2, с. 122], аналіз: [1, с. 266–268]) описано жовтий, чорний, червоний і білий кольори [2, с. 122–125] (це основні, але є й додаткові: блакитний і срібний [2, с. 125]), але часто *непрямо* (натомість *прямо* – «чорне сливове вино» [2, с. 122], «чорне китайське сливове вино» [2, с. 122–123], «вино – чорне, неначе з графіту» [2, с. 124], «квіти черлені» [2, с. 122]). Це елементарні барви, кожна з яких дуже багатогранна й по-різному тлумачиться залежно від епохи і традиції. У цьому вірші вони – імпліцитні. Наприклад, *жовтий*: «Теплий стоїш, наче сонячний дощ посеред пізнього літа... // Літо пекельне, жагуче й тяжке. Сонце застигло в зеніті...» [2, с. 122], «...серед пекельного літа...» [2, с. 125]. Н. Гаврилюк вважає, що тут зашифровані такі першоелементи: «земля» (жовтий – а ще це «свобода від земних турбот... точка опори, ґрунт під ногами» [1, с. 266]; у Китаї земля – це й жіноче, інь, квадрат [3, с. 98]), «вода» (чорний), «метал» (білий – і жалоба [1, с. 267]), але у досліджуваному вірші немає «елементу «дерево» і зеленого кольору, що символізує його. Кольору надії...» [1, с. 266–268]. Проте зелений як колір надії, весни, родючості тощо [11, с. 423] – це європейський символ, а в Китаї зелений і синій часто не розрізнялися [12, с. 59] (дещо на цю тему: повітря – це Синій або Зелений Дракон [3, с. 391], про виокремлення основних кольорів і пізніших, додаткових: [6]). У цьому вірші С. Короненко зелений колір є, причому імпліцитно – як *малахіт*: «Тихо булавку поправлю, яка оберіга від пристриту, / Звично погладжу

камінчик на ній вогкого малахіту» [2, с. 124]. Звісно, китайська поезія позначена колоративами, у тому числі спільними для європейської (як от жовтий – це й барва осені, зелений – дерев, зелені тощо), але має свою специфіку. Можна ще згадати і жадеїт різних кольорів: у Китаї це дуже позитивний символ, а залежно від барви означав конкретний першоелемент. Зокрема, «кругла синя пластинка» [3, с. 88] – це небо, жовтий циліндр означав землю, червоне – південь, біле – захід, чорне – північ [3, с. 88]. Узагалі в Китаї кожний колір позначає сторону світу. (Також на тему кольорів у китайській культурі: [7]). Сам вірш С. Короненко римуванням нагадує газель, проте не вичерпується обмеженою кількістю рядків. Образність і символіка його складні, поєднуючи (імовірно, що несвідомо) китайську традицію з європейською (у тому числі українською [1, с. 267], рідною авторці), це не стилізація під поезію Піднебесної чи мусульманського Сходу (формою), а дуже насичений текст.

Із елементів у китайській міфології та філософії є чоловічі (маскулінні) і жіночі (фемінінні) кольори, тобто активні та пасивні. До перших належать вогонь і повітря (ян), до інь – вода і земля [3, с. 391]. Детальніше про п'ять елементів: [12, с. 164].

Жовтий колір у китайській культурі входить до *п'яти кольорів* [12, с. 59] (як відомо, у Китаї п'ять – сакральне число [10]); інші (Н. Коломієць): «...червоний, синій (або зелений), білий, чорний» [12, с. 59]. У «Різьбленому драконі літературної думки» (розділ «Первісне *дао*») сказано про народження світу: «Одночасно з народженням неба й землі виникли чорний та жовтий кольори...» [13, с. 136] (тут і далі цитати з художніх китайських творів – у перекладі Я. Шекери). Упорядниця пояснювала: «Чорний та жовтий кольори (玄黄色) – йдеться про чорний колір неба (ієрогліф 玄 має значення *синій, близький до чорного*, а також *далекий, незваний, тасмничий*) та жовтий колір землі, що зумовлено традиційними китайськими уявленнями. До того ж, першоелементу земля відповідає жовтий колір» [13, с. 136]. («Хуан», тобто «жовтий», є «колір землі» [4, с. 78]). Також цей колір часто згадується у класичній китайській поезії. Наприклад, цікаве у *Цюй Юаня* (339–278 до н.е.) [12, с. 111] – «Скорбота вигнанця»: «Коли душу я незаплямовану маю, / То на те не зважаю, що жовте лице!» [12, с. 117]. Також у різних культурах жовтий і золотий (золото) – синоніми, бо це – «жовтий метал» [12, с. 14, с. 172], [14, с. 66]. У Китаї відомий і *Жовтий предок* (*Жовтий імператор*) *Хуан-ді* [12, с. 9, с. 176] (міфічний персонаж), «божество центру» [12, с. 9], а всього у китайській міфології було «п'ять божественних імператорів, кожен з яких співвідносився з однією планетою: Хуан-ді (黄帝, Жовтий – Сатурн),

Бай-ді (白帝, Білий – Венера), Хей-ді (黑帝, Чорний – Меркурій), Чи-ді (赤帝, Червоний – Марс) та Цін-ді (青帝, Блакитний – Юпітер)» [12, с. 9] (тобто закон п'ятериці). Цих імператорів і п'ять планет можна врахувати при аналізі вищенаведеного романсу С. Короненко. Божество Жовтий імператор – культурний герой у міфології [12, с. 9]. У поезії Північних династій (імператор *Вень Цзи-шен*, 495–546 [13, с. 71]) цікавий образ чи символ коня «із тілом, наче жовтий атлас» [13, с. 72], який є духом [13, с. 72] (вірш «Гнідий кінь із білою храпою та чорними зубами»). *Лу Цзі* (261–303) у трактаті «Ода красному письменству» поєднував словесне, пластичне і візуальне мистецтво, пояснюючи про стиль: «...варто лиш переплутати місцями чорну та жовту барви – і вийде хаос та бруд; не буде свіжо й красиво!» [13, с. 130]. Якщо далі звернутися до міфології, то є цікавий образ-символ Жовтих джерел. У танській літературі – поемі *Бо Цзюя-і* (772–846) [14, с. 107] «Вічна печаль» – сказано про мандри героя світовими площинами (небесами) у пошуках коханої: «До самого верху – й до Жовтих джерел рвійно кинувсь...» [14, с. 124]. Коментаторка пояснила: «Жовті джерела (黃泉) – підземне царство. Образ зумовлений архаїчними уявленнями китайців: померлих ховали глибоко в землі, де починалися підземні джерела (泉). Колір землі, за п'ятичленною структурою світу *усін* (五行), – жовтий; після смерті душі певний час мандрували по «тому світу», після чого підіймалися на небо» [14, с. 124]. У свастиці (наявній як ієрогліф і у китайській традиції) жовтий колір – «нескінченне процвітання» [3, с. 289], узагалі основні барви цього символу – позитивні [3, с. 289]. Центр, Сонце, Володар позначаються Жовтим Тигром [3, с. 321].

Треба зазначити, що взагалі жовтий колір – амбівалентний, тобто має (залежно від контексту) позитивну і негативну конотацію. Із позитивного: він – солярний, «інтелект, інтуїція, віра та божество» [3, с. 362] тощо. У буддизмі це «шафран, одіяння монаха, символізує відмову від усього, відсутність бажань, смирення» [3, с. 362], також – саме у китайській традиції – це «земля, центр, метал, місячний заєць, династія Чинг» [3, с. 362]. Але залежно від конкретного контексту значення жовтого в китайській культурі може ще більше варіюватися – так, він на жадітових виробках може означати водночас і воду, і землю [3, с. 391]. І, звичайно, у Китаї жовтий – колір імператорських шат [11, с. 434].

Таким чином, багатогранність проаналізованого вірша С. Короненко «Китайське сливове вино» демонструє кілька шарів, з-поміж яких вирізняється китайська символіка, імпліцитно закодована. Пропоновані тлумачення жовтого кольору виявили багаті підтексти. Звичайно, цей перелік не є повним (не розглянуто негативну конотацію заявленого

кологративу з огляду на вузьку контекстуальність епітету «жовтий» у давній та середньовічній китайській культурі), проте здійснене дослідження демонструє не переповідання авторкою вже відомих фактів про п'ять елементів (у тому числі елемент «земля»), інші тлумачення в китайській культурі тощо, а сублімовану поезію. Романс «Китайське сливове вино» показує сучасну поетичну традицію (позначено ерудованою індивідуальністю), але й базовану на класичному (форма і багато у чому зміст). Цей вірш позірно любовний, але й філософський. Робота має перспективу продовження з огляду на кологративи в сучасній українській літературі.

Список використаних джерел:

1. Гаврилюк Н. *Віршів золотий політ: поезія Світлани Короненко*. К. : «Ярославів Вал», 2021. 416 с., іл.
2. Короненко С. Китайське сливове вино. *Короненко С. Замовляння на білоруську мову*. К. : Ярославів Вал, 2020. С. 122–125.
3. Купер Дж. *Енциклопедія символів. Кн. IV*. М. : Асоціація Духовного Єдинення «Золотий век», 1995. 402 с.
4. Рифтин Б. Л. Лун. *Мифы народов мира : энциклопедия в 2 т. Гл. ред. С. А. Токарев. Т. 2*. К-Я. Москва : Рос. енциклопедія ; Минск : Дилер, Смоленск : Русич, 1994. С. 78.
5. Смольницька О. «Диво без райських сирен...». *Українська літературна газета*. 2020. Ч. 15(281). 31 липня. С. 20.
6. Смольницька О. О. Кольоративна символіка у феєрії Моріса Метерлінка «Синій птах»: проблема адекватного перекладу назви (на матеріалі романських і германських мов). *Одеський лінгвістичний вісник : науково-практичний журнал*. Вип. 9. Т. 3. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 112–116.
7. Смольницька О. Мандала у творчості Ярослави Шекери: синтезування архетипів. *Китаєзнавчі дослідження*. 2021. № 1. С. 242–260.
8. Смольницька О. Полум'яна лірика: книжки – усі у закладках (про збірки Світлани Короненко «Дебора» і «Містерії»). *Київ*. 2020. № 7-8. С. 176–184.
9. Смольницька О. Полум'яна лірика: книжки – усі у закладках : про збірки Світлани Короненко «Дебора» і «Містерії». *Літературна Україна*. 2020. №31–32 (5864-5865). 22 серпня. С. 6–7.
10. Філософська лірика середньовічного Китаю. Лекція кандидатки філологічних наук Ярослави Шекери у Київському літературно-меморіальному музеї Максима Рильського 6 грудня, 2018 року. *Музей Максима Рильського*, available at: <https://www.youtube.com/watch?v=TsxDmUFMFgo> (дата розміщення: 29.05.2020).

11. Фоли Д. *Энциклопедия знаков и символов* : Пер. с англ. 2-е изд. М. : Вече, 1997. 512 с. (Энциклопедии. Справочники. Неумирающие книги).

12. *Хрестоматія китайської літератури (від найдавніших часів до III ст. н.е.)* / Упоряд. Н. В. Коломієць, Я. В. Шекера. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. 256 с.

13. *Хрестоматія китайської літератури (III – VI ст.)* / упорядник Я. В. Шекера. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 194 с.

14. Шекера Я. В. *Китайська література VII–XIII століть : навч. посіб.* Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 351 с.

Стежко Ю. Г.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов за фахом
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна*

НАРАТИВНІ ПРАКТИКИ СХОДУ ТА ЗАХОДУ: ПРОБЛЕМА ПОРОЗУМІННЯ

*«Різні мови – це зовсім не різні позначення
однієї й тієї речі, а різні видіння її»
В. фон Гумбольдт*

Наведені епіграфом слова В. Гумбольдта бачаться мейнстримом у дослідженнях мовнокультурних особливостей народів світу за умов його глобалізації. Світова культура твориться багатьма великими й малими народами, проте сталося так, що панівне місце у міжнародній комунікації посіла одна мова – американська англійська.

Новітні виклики, які постали перед людством, загострили проблему комунікації, досягнення порозуміння між народами в ім'я виживання. На світовій арені усе гучніше заявляють про себе країни Сходу, передусім Китай, Індія, культурні корені яких становлять колицу східної цивілізації. На глобальному полі наративів зійшлися не різні мови, як це може видатися на перший погляд, а різні способи осягнення дійсності, різні ментальності, які обумовлюють цивілізаційні розшарування на Схід та Захід. Тому й підстави для адекватного тлумачення дійсності,

порозуміння народів слід шукати у сфері духовності, розбіжностях на мисленнєвому рівні, що є більш проблематичним для досягнення порозуміння. У наратології комунікація розглядається у більш широкому сенсі, ніж вербалізація чуттєвого досвіду.

Нам імponує думка, що «нарратив представляет собой важнейший механизм упорядочения человеческого опыта, способ понимания и объяснения действительности» [3, с. 22]. Наратив – це та форма когнітивно-семантичного континуума, яка є організуючим началом мови та осмислення дійсності за властивого народу, нації модусу буття.

Так званий «нарративний поворот» (В. Онопрієнко), започаткований близько двох десятиліть тому, вносить істотні корективи у лінгвістику в сенсі пояснення обумовленості інтерпретації повідомлення специфічним для наратора та реципієнта способом осягнення дійсності. Особливість наративного знання полягає у тому, що воно є доступним повсякденній свідомості, – що визначає його всезагальність в межах національного модусу буття. На міжмовному рівні наратив не є об'єктивним вираженням смислу, в сенсі його однаковості для наратора та реципієнта, в силу відмінностей соціокультурних та географічних умов.

Наратив, втілений у вербальну форму у різних народів, не завжди набуває однакової референцію як співвідношення з дійсністю як і не усі концепти у різних мовах однаково вербалізуються, якщо взагалі вербалізуються (більш докладно у [4]).

Найбільше лакун виникає між мовами Сходу та Заходу, позаяк раціоналізм, прагматизм, наприклад, американської англійської мови далекий від емотивного та етичного потенціалу мови (наприклад, Китаю), яка формувалася під впливом релігійно-філософських вчень Конфуція чи Лао-цзи.

Конфуціанство, даосизм, буддизм та інші релігійно-філософські вчення Сходу пронизані імперативами етики, повчаннями способом суспільного співіснування на кшталт – «когда все узнают, что доброе является добром, возникает и зло»; «если не почитать мудрецов, то в народе не будет ссор»; «знатность подобна великому несчастью в жизни» [1].

Позитивно відтіняє народи Сходу зіставлення їх етико-релігійного самовираження в мові з мислительними та мовними особливостями народів західної цивілізації.

Європейські мови та їх міграційні зразки в західній півкулі рясніють запозиченнями з латини часів античних спроб наукового осягнення світу. Досить згадати здобутки представників мілетської школи, які виказали ідею космоцентризму, та наукові погляди на світобудову, аристотелівську логіку, піфагорійську математику і т.і. Тому мови європейських народів більшою мірою орієнтовані на семантику

логічного раціоналізму – основи прагматизму, далекого від етичних, наведених вище повчань Лао-цзи. Чого варта, наприклад, філософська настанова Ф. Ніцше: «Was fällt, das soll man auch noch stossen!». Як приклад дисонансу культур можна навести й відсутність, за виразом В. Манакіна, «почуття мовної міри» американців. Наприклад, «фамільярне привітання» «*Hello*, которое они используют везде всюду, даже с незнакомыми лицами» [2, с. 25-26], не узгоджується з культурою східних народів, зокрема й арабського світу.

Зрозуміло, чому нарація соціальних орієнтирів буття східних народів не завжди знаходить своє адекватне розуміння у західних. Важко уявити, що народи ісламського віросповідання позитивно сприймуть такі цінності західної цивілізації як, наприклад, гендерна нейтральність. Адже, якщо лексичні елементи семантично й можуть співпадати в різних національно-мовних культурах, то їх мисленнєва концептуалізація – ні, позаяк «концепты, являясь единицами этнокультурной информации, отражают мир национального мировосприятия предметов и понятий, обозначенным языком» [2, с. 23].

Концепт – це основна комірка ментального світу людини. За В. Манакінім, маємо виходити з того, що концептосфера (термін Д. Ліхачова) – галузь «психоментального представлення «духа народа», по Гумбольдту, который невидимым ореолом сопровождает язык каждой нации» [там само]. Проте, якщо навіть гіпотетично припустити, що народи обох цивілізацій зійдуться у порозумінні на засадах якогось одного типу раціональності, на заваді стане природно-географічна обумовленість мов.

Зазвичай мовні розбіжності лінгвістами розглядаються у плані соціальних відмінностей і зовсім мало приділяється уваги природним – кліматичним та географічним – впливам на можливість порозуміння народів, як на це вказують А. Wierzbicka, В. Манакін. Навіть такі універсальні явища як колір концептуалізуються народами по-різному. «Хрестоматийними являються примеры множества наименований снега в эскимосском, песка, верблюда – в арабском языках, риса – в восточных китайском, японском, гара (Бирма) и других языках» [2, с. 49].

Зазначене дає розуміння, чому у зіставленні мов Сходу та Заходу є багато лакун. Це є закономірне явище як ознака мовного розмаїття, яке становить загальнолюдську цінність.

Таким чином, тенденції до формування англосмовної монополії у інформаційному просторі є реальністю, з якою треба рахуватися при формуванні національної стратегії комунікації; тримати в полі зору, що глобалізаційні процеси накладають свій відбиток на характер як інтралінгвальних, так і екстралінгвальних процесів у мовах.

Утвердження у лінгвістичі наративної методології слід розцінювати як утвердження свободи вираження та національної ідентифікації народів без поділу на «малих» та «великих». Постмодернізм надає однакові права наратору та реципієнту на інтерпретацію повідомлення. Збереження автентичності кожної мови становить внесок у загальну скарбницю культурного надбання людства.

Список використаних джерел:

1. Лао-цзы. Дао Дэ Цзин. URL: https://thelib.ru/books/lao_czy/dao_de_czin_perevod_yan_hin_shuna-read.html
2. Манакин В.М. Сопоставительная лексикология. К.: Знання, 2004. 326 с.
3. Оноприенко В.И. Нарратив как стратегия и практика постмодернистского обновления методологии социогуманитарного знания. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія.* № 1. К.: НАУ, 2010. С. 22-25.
4. Стежко Ю.Г. Лінгвофілософський аналіз прагматизації теорії референції у перекладах. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: збірник наукових праць.* К.: Аграр Медіа Груп, 2019. С.149-155.

Suima I. P.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Translation
and Linguistic Training of Foreigners
Oles Honchar Dnipro National University
Dnipro, Ukraine*

LEXICAL AND SEMANTIC FEATURES OF COMPLEX TECHNICAL TERMS OF THE CHINESE LANGUAGE

The development of science and technology, the emergence of new branches of knowledge are always accompanied by the numerous new terms. Therefore, terminology is one of the most mobile, fast-growing and multi-changing areas of language.

Regarding term-forming processes, Chinese science has historically not paid attention not only to term-forming processes, but also to word-formation processes in general. Instead, the careful attention of Chinese scholars has been drawn to the rules of writing certain hieroglyphs [1; 5]. Therefore, the

first terms that came to the attention of Chinese linguists were the names of the elements that make up a particular hieroglyph, as well as terms that were relevant to philosophical teachings (categories), but also the main research issues were the principles of writing the other hieroglyph and the connection of writing with the sacred meaning of a philosophical and religious category.

Based on the analysis of analyzed scientific paper, we can derive a unified interpretation of the definition of term in Chinese terminology – artificially created or adapted for these purposes words to describe the specific realities of science, technology, medicine, etc [3].

In terms of composition, technical terms of the Chinese language can be divided into 2 types: word–terms and phrase–terms. Terms–words are considered to be those technical terms that will be translated into a foreign language by 1 word without taking into account the number of hieroglyphic characters in Chinese. Phrase terms are such technical terms, which include several full hieroglyphs and which, when translated into a foreign language, also do not lose their complexity (a combination of 2 or more words to describe a certain technical reality). Phrase terms are classified according to the type of their structure: simple phrases (which consist of two words, one of which is the main and the other the dependent one); complex phrases in which dependent words mean different aspects of the meaning of the main word. According to the morphological type of the main word, there are: noun phrases (with a noun as the main word), verb phrases, phrases of two or more full hieroglyphic words, a combination of hieroglyphs and Latin words (most often – abbreviations, but possible use of proper names) and combinations and numbers. The issue of the affiliation of verb phrases (according to the scheme verb + noun) to complex, and adjective (adjective + service participle 的) – to simple remains controversial.

Complex terms are technical terms, which include several full hieroglyphs and which when translated into a foreign language also do not lose their complexity (a combination of 2 or more words to describe a certain technical reality). Compound terms also differ from free (phraseological) phrases in their semantic organization [2].

Phrase terms are classified according to the type of their structure:

- Simple phrases, which usually consist of two words, one of which is the main and the other dependent one. This structure is obligatory for verb phrases:

钢坯 – *steel billet*

电话系统 – *telephone communication*

流量 – *flow rate*

炼铁 – *production of cast iron*

• Complex phrases in which dependent words mean different aspects of the meaning of the main word:

建成投产 – *start of production before operation*

装矿系统排压小房 – *decompression room of the ore loading system*

脱盐水给水管网 – *desalinated water pipeline*

According to the morphological type of the main word there are:

Noun phrases (with a noun as the main word). Most often, such phrases consist of two nouns, the last of which will be the noun itself, and those that precede it should be considered as adjectives (in this case, adjectives will be used without the participle 的, even when the noun is preceded by full adjectives). In cases where the noun precedes the verb, the use of the particle 的 is obligatory and the verb will mean a property of the noun:

石灰工程 – *preparation of limestone (noun + noun)*

浊环水 – *turbid circulating water (adjective + adjective + noun)*

破碎的石头 – *crushed stones (verb + noun)*

• Verbal phrases. The peculiarity of this type of technical terms is the obligatory inclusion in their composition of the noun as an integral part of the verb [4]. Due to the fact that the noun is an integral part of any Chinese verb, the question of considering the phrase verb + noun as a verb phrase, rather than just a verb, still remains open.

回用水 – *to restore water (verb + noun)*

更改合同 – *change the terms of the contract (verb + noun)*

In order to define a technical term by a noun or verb phrase, it should be seen in the sentence or, at least, in connection with other phrases:

住楼办公室应该每个月看集水沟 – *The house maintenance company is obliged to check the condition of catchments every month.*

下雨的时候所有的水应该过这些沟集水沟 – *During the rain, water must flow through these holes (drains) (verb)*

Due to the fact that adjectives in Chinese are considered a non-independent (official) part of the language, among the technical terms there are no terms of the adjective type (with the adjective as the main word).

Also among the complex terms can be distinguished:

• Phrases of two or more full hieroglyphic words

出钢量 – *steel output (verb + noun + noun)*

无线通信系统 – *wireless communication (combination of 4 nouns)*

室内工作 – *chamber works (noun + preposition + verb)*

• Combination of hieroglyphs and words in Latin (most often – abbreviations, but it is possible to use proper names)

COREX 煤气燃烧放散塔 – *Corex gas launch tower*

PLC 控制系统 – transmission line control system

CO2 储瓶间 – storage room for CO2 cylinders

• A combination of hieroglyphs and numbers

35 千伏 – 35 kV (kilovolt)

制冷和装饰材料 – refrigeration and air conditioning equipment

The most common structures in Chinese are the combination of a noun with a noun as a definition and a verb with a noun as an adverb. Prospective of the research includes grammatical features of technical terms of the Chinese language, structural and hieroglyphic features of technical terms.

References:

1. Калашник Л. С. Методичні рекомендації з курсу «Теорія та практика перекладу (китайська мова)». Харків, 2007. 39 с.

2. Кочан І. Варіанти і синоніми термінів з міжнародними компонентами. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології» 2008. № 620. С. 14-19.

3. Ніколаєва А. О. Структурно-семантична характеристика термінології програмування, комп'ютерних мереж та захисту інформації. Автореф. дис. ... канд. філолог. наук. Харк. нац. ун-т ім. Н. В. Каразіна. Харків, 2002. 18 с.

4. Leonardi V. Equivalence in Translation: Between Myth and Reality. Retrieved from <http://www.translationjournal.net/journal/14equiv.htm>.

5. McCallum B. Translation Technology at the United Nations. Localisation Reader: 2004-2005. URL: <http://www.localisation.ie/resources/reader 27-30>.

Чистяк Д. О.

доктор філологічних наук, доцент,

професор кафедри романської філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

СХІДНІ МОТИВИ У ЗБІРЦІ МАРГЕРІТ ЮРСЕНАР «ВОГНІ» (1939)

Літературний доробок Маргеріт Юрсенар (1903–1987), класика франкомовної бельгійської літератури ХХ ст., першої жінки у Французькій Академії, заслуговує на якнайпильнішу увагу й українських читачів, з огляду на потребу в ширшому ознайомленні з

історіософською європейською традицією (поодинокі юрсенарознавчі праці Д. Дроздовського й Г. Сатановської ще не розкривають уповні цю проблему) та окремою увагою авторки до орієнталізму, зокрема у збірці ліричної прози «Вогні» (1939), що стала етапною для письменниці.

Збірка поезій у прозі «Вогні», як і низка попередніх творів письменниці (поетична збірка «Сад химер», 1921) позначені потужним міфопоетичним субстратом. Образ першостихії Вогонь як метафори концепту КОХАННЯ передбачає виявлення божественної волі, яка трансформує людину шляхом єднання «я» з «над-я» в екзистенційному межовому моменті, коли внаслідок емоційної концентрації часу відбувається прорив у трансцендентні сфери. Письменниця намагається реконструювати доконцептуальні зв'язки людського та сакрального (взоруючись на тогочасні праці Г. Узенера, Л. Леві-Брюля й Е. Кассіра, драматургічний експеримент Ж. Кокто і Ж. Жіроду), які могли б функціонувати у свідомості носіїв міфічного світогляду, а також можуть впливати на сучасну свідомість за умов певного феноменологічного абстрагування від нашарувань культурно-історичного контексту.

Східні мотиви у збірці «Вогні» представлені в тексті «Марія Магдалина, або Спасіння», єдиному творі, побудованому не на давньогрецьких історично-міфічних сюжетах, а запозиченому із християнської традиції. За основу взято версію, викладену в середньовічній «Золотій легенді» Жака де Воражіна, згідно з якою Святий Іоан Євангеліст був нареченим Марії Магдалини, але покинув її перед весіллям для слідування за Христом, унаслідок чого діва покинула батьківський дім і «вповні віддалася чуттєвим утіхам» [3, с. 435]. До того ж, образ Марії Магдалини постає контамінацією кількох євангельських персонажів (така сама неоднозначність присутня й у Жака де Воражіна): Марією з Витанії, яка в XII Розділі «Євангелія від Іоана» обтирає Ісусові ноги косами, а також Марією з епізоду Вечері у Витанії з «Євангелія від Луки» (Розділ X), яка не клопочеться турботами Марти про прийом Христа, натомість уважно слухає його проповідь.

У зачині психологічний портрет діви подається амбівалентно: з одного боку, її очі-хижаки та губи-п'явки вказують на потужну чуттєву складову, а з другого – відмова римському центуріонові, замилювання Івановою невинністю та злагодою подружнього життя навіюють ідею про можливу сублімацію чуттів і пориву до пошуку духовного. Іван Євангеліст натомість змальований як позбавлена чуттєвого начала «довгокоса душа» (вживанню цього епітету вочевидь посприяла традиційна іконографія фламандських художників-примітивістів), яка прагне віддатися не законному подружньому гріхові, а Господній волі, вмерти для світу чуттів і народитись у світі Духу. Іванів шлях ініціації швидший – йому досить зректися себе, а

ось його нареченій зробити це відразу неможливо – через гординю стає вона блудницею, але статус «найнижчої з людських істот» [3, с. 436], нікому не належній бездомній наблизить її до відчуття всесвітньої порожнечі-повноти, уособленої Христом.

Марія Магдалина внутрішньо готова до зустрічі з Ісусом через спільність болем, якого він завдав їй і зазнавав уповні сам, а також приналежності всім – тільки ось куртизанка виявлялась доступною всіх фізично, а Христос – духовно. Саме тому екстатична одержимість Богом і проявилася в ній через біль та милосердя, з поступовим зреченням від свого «я». Вочевидь, трагізм Марії Магдалини у М. Юрсенар обґрунтовується передусім неспроможністю вповні позбутись людських, чуттєвих вад. Замість сліпої закоханості в Учителя (на відміну від Апостолів) вона фізично страждає його муками (деякий час – через хіть спізнати плотський зв'язок із Христом), але прагне ще більших мук – задля утвердження в його божественності.

Оскільки кохання Марії Магдалини до Ісуса – не апостольське, її роль у долі Христа – гіперболізована. Якщо, згідно з «Євангелієм від Іоана» (Розділ XX), вона першим побачила порожній гроб Господень, то, на відміну від версії М. Юрсенар, не вона несла його тіло, не вона стояла на сторожі (поки апостоли спали) у Гетсиманському саду, не вона кричала «Варавва!» для засудження Ісуса до страти тощо. Натомість у психологічній інтерпретації М. Юрсенар саме через особливі почуття до Христа Марія Магдалина вітає Воскресіння Господнє як нове народження самості: склеп уподібнюється до її мертвого ества, вийшовши з якого, героїня віднаходить світ квітів, де почувається гусинню, але має постати колись метеликом. Вона усвідомлює, що саме одержимість Христом була справжнім сенсом її життя, піднісши над марною бездуховністю інших її страждання, яке в ранньохристиянській етиці поставало запорукою блаженства у раю. Таким чином, Марія Магдалина, постаючи лише знаряддям безмежної Господньої волі та Його милосердного кохання, стала їхньою частиною, а тому з минушого перейшла у вічне.

Таким чином, використання у збірці поезій у прозі «Вогні» Маргеріт Юрсенар східних мотивів (на матеріалі тексту «Марія Магдалина, або Спасіння») свідчить про модерністську контамінацію розмаїтих євангельських сюжетів із середньовічним інтерпретантом («Золота легенда» Жака де Воражіна), завдяки яким відбувається унаочнення психологічної детермінації ліричної ероїні. Таке унаочнення лежить у межах міфопоетичної інтерпретації традиційних сюжетів: глибокий психологічний аналіз поєднується з намаганням показати «логіку міфу» (Я. Голосовкер), яка полягає в розсіюванні близьких семантичних полів аж до їхнього вичерпання, що істотною мірою передбачає багатозаровість інтертекстів, зокрема переробок першоджерел. Але

відбувається й зворотний процес: М. Юрсенар дуже доречно накладає міфічний субстрат на сучасну їй «мову міфу», і не лише на рівні художніх тропів: вона стає предтечею зображення вторинної міфології в інтерпретації постструктураліста Р. Барта...

Список використаних джерел:

1. Дроздовський Д. Поетика сигнатур у творчості Маргеріт Юрсенар. *Кур'єр Кривбасу*. 2012. № 271-272-273. С. 366–374
2. Сатановська Г. Міфопоетичний хронотоп есеїстичної збірки Маргеріт Юрсенар «Вогні». *Філологічні науки*. 2016. № 23. С. 73–82.
3. Чистяк Д. Примітки // Юрсенар М. Твори. К.: Пульсари, 2012. С. 361–452.
4. Юрсенар М. Адріанові спогади; пер. з франц. Д. О. Чистяка. К.: Журнал «Радуга», 2017. 232 с.
5. Юрсенар М. Вогні // Твори; пер. із франц., передм. і комент. Д. О. Чистяка. К.: Пульсари, 2012. С. 292–360.
6. Barthes R. *Mythologiques*. Paris: Ed. du Seuil, 1970. 252 p.
7. Yourcenar M. *Œuvres romanesques*. Paris : Gallimard, 1982. 1408 p.

НАПРЯМ 8. СХОДОЗНАВСТВО У СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРИ

Беденко А. В.

студентка 7-го курсу

Відкритого міжнародного університету

розвитку людина «Україна»

м. Київ, Україна

Підвойний В. М.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри східної філології

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

Прагнення зрозуміти мовну багатоманітність та причини її виникнення є важливим фактором дослідницьких стратегій західної інтелектуальної традиції. Поряд із аналізом мовних явищ у всій різноманітності напрямів і проблематичності активізуються пошуки методів дескрипції мови права. Усвідомлення норм конструювання національних мов права у форматі відкритих семіотичних систем сприяє відкриттю нових підходів і міждисциплінарних напрямів, які спрямовані на дескрипцію юридичної мови як самодостатньої семантичної системи (юридична лінгвістика, лінгвістична судова експертиза). Адже мова є інструментом артикуляції юридичнозначущих положень, які завдяки формалізації перетворюються на дієвий механізм регулювання поведінки людини. Логічність, однозначність, семантична незаангажованість комунікації між «законодавцем» і споживачем релевантної правової інформації посилює ефективність правореалізації та створює умови для реалізації концепту «ДОВІРА» у суспільстві в цілому. Малодослідженим аспектом мови права є галузеве функціонування юридичної термінології, відточності, ясності та зрозумілості, які залежать стану мови права в цілому.

Термінологічні традиції тюркських народів формувалися у складних умовах суспільного розвитку та національних змагань. Сучасні термінологічні системи тюркомовних народів базуються на міцній

правовій етнотрадиції, базисних ісламських доктринах, інтерференціях сучасного правового дискурсу.

Юридична термінологія турецької мови стає об'єктом наукових досліджень у зв'язку зі збільшенням обсягу перекладу комерційної та юридичної документації, який спричинений активністю країни на міжнародній фінансовій та правовій майданчиках. Необхідність підвищення якості підготовки перекладачів у зазначеній галузі стимулює лінгвістичне вивчення вказаної термінології й підвищує інтерес до неї з боку лінгвістів-прикладників, істориків мови, лексикологів. Не зважаючи на значну кількість робіт у царині турецької лексикології у вітчизняній і зарубіжній тюркології, юридична термінологія потребує поглибленої уваги фахівців-компаративістів. Юридична турецька термінологія не є гомогенним утворенням, у лексико-семантичному форматі профілюється на ускладнений конгломерат власне тюркських та запозичених з європейських мов термінологічних одиниць. На думку провідних лексикологів (Е.В. Севортьян, О. Баскаков), саме юридичні термінології сучасних південно-західних тюркських мов мають специфічні риси на рівні функціонування парадигматики (розгалужена синонімія, неможливість визначити внутрішню форму терміна арабського походження, широкоформатна багатозначність слів, що використовуються у функції термінів у текстах юридичного дискурсу). Зазначена проблематика стимулює укладання спеціальних лексикографічних посібників, актуалізує порівняльні дослідження термінологічних систем. При утворенні юридичних термінів турецької мови найбільш продуктивним є синтаксичний спосіб. Лексичні одиниці, утворені цим способом, складають біля 75% від загальної кількості сегментів юридичної термінологічної системи.

Важливим фактором моделювання релевантної перекладацької бази процесу українсько-турецьких міждержавних контактів є дослідження системи юридичних термінів, кожен із яких слугує основною одиницею юридичного тексту (на рівні слова або словосполучення), виступає узагальненим найменуванням певного правового поняття та в результаті функціонування у сфері юриспруденції набуває специфічних зміст основних відтінків, вводиться в науковий обіг юристами-практиками або законодавцем, характеризується емоційною нейтральністю та прозорою етимологічною характеристикою.

Гандзюк О. М.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Волинського національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

ДІЄПРИКМЕТНИК У РОМАНІ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО «АНДРІЙ ЛАГОВСЬКИЙ»

У романі Агатангела Кримського «Андрій Лаговський» репрезентовано цілий ряд дієприкметникових форм. Їм властиві певні граматичні й семантичні особливості. Аналіз дієприкметника здійснено на основі названого твору (Т. 2. Художня проза. Літературознавство і критика. Київ: Наукова думка, 1972. С.7 – 304).

В утворенні дієприкметників від дієслів теперішнього і минулого часу беруть участь такі суфікси: **-уч-**, **-юч-**, **-н-**, **-т-**. Від дієслів теперішнього часу дієприкметникові форми утворюються з використанням суфікса **-уч-** (**-юч-**), напр.: *– Добродійко! – скрикнув парубок гнівним голосом, в якому чути було вже **болючу** нотку* (с. 19); *В тій братерській приязні, яка між ними зав'язалася, **пануючою** стороною був він, а не професор, і це йому підлестювало* (с. 87); *Розслаблений, знеможений, **стогнучий**, Лаговський зараз зовсім не відповідав її ідеалові чоловічої краси й сили* (с.163). Ці словоформи засвідчують низьку продуктивність. Ще меншу мають одиниці на **-ач-**, бо вони вже перетворюються на власне-прикметники, напр.: *Він підвівсь, попрощавсь з нею, довго цілував і обіймав її, а вона його хрестила **тремтячими** руками* (с.303); *Саме тоді зійшов молодик і кинув біде, фантастичне світло на їхню **сидячу** чи **півлежалу** групу, що згуртувалася на високій прибережній скалі* (с. 128).

Дещо вищу продуктивність мають дієприкметникові форми з суфіксом **-л-**. Зокрема, у романі вони репрезентують такі значення:

1) вигляд природного об'єкта: *Вони саме були спинилися, щоб посидіти коло одного джерела під **навислими** скелями* (с. 83);

2) стан тварини: *– Він мені нагадує **перегнилого** замороженого судака, що доки холодний та мерзлий, доти терпіти його можна...* (с. 99);

3) стан рослини: *... але мені сором давати їй **прив'ялу** рожу...* (с. 119);

4) стан людини: *Він, **сп'янілий**, кидався до неї, розповідав, як важко йому було цілий день не бачити її та тільки безнастанно думати про ню...* (с. 159); *Професор схилився, щоб видобути їх звіди; та як*

схилився – раптом у голові і в очах йому закрутився світ; він поточився і ледве не впав **зімлілий** (с. 174);

5) зовнішній вигляд людини: Федір аж злякався, коли поглянув на свого **схудолого, зблідлого, зчорнілого** «панича» ... (с. 211).

6) відчуття: Він почував себе наче **одурілим** або **вчаділим** (с. 160).

Найбільшу продуктивність мають дієприкметники з суфіксами **-н-, -ен-, -г-**: ... – далі, загалом кажучи, я вважаю гроші, **витрачені** на елегантну одіж, за непродуктивну, непотрібну, ба й погану трату (с. 60);– **Перестаньте, дорогий Костянтинне!** – прохав його **засоромлений** Лаговський (с. 90); Крізь **зачинені** двері Володимир чув, як професор казав, що ховає вінок на вічну незабудь про сьогоднішній чудовий і поетичний, а для нього ще й щасливий вечір (с. 155); Андрій узяв **оті прислані** гроші та й поклав коло мамі... (с. 296) Ходили вони всі гуртом дивитися й на інші **розраховані** пустирі... (с. 106); В руках у нього була невелика жовта книжка, формату французьких романів, і якась **пописана** картка паперу (с. 171); Мов **підбитий**, слухав це Лаговський (с. 299); ...– Сам, добровільно, без чужого примусу, обібрав собі спеціальність – вияснити, як треба ділити **подерті** штани! (с. 77).

Дієприкметники мають такі прикметникові ознаки, як рід, число, відмінок: – Ні, **таки не візьму**, – сказав він дуже слабким, **стомленим** голосом (с. 11) – чоловічий рід; **Смутно поморичене** мамине обличчя поставало перед ним і шепотіло... (с. 304) – середній рід; **На столі стояла лампа та лежала розгорнена** книжка, з якої вони вчилися (с. 156); **До Володимирової душі раптом влилася різка, отруєна** течійка ворожнечі проти Лаговського (с. 117); – жіночий рід; –**Я й сама тямлю, що поетова фантазія – це наче місячне сяйво, що як упаде на побите** скло та на смітник з бур'яном, то людині вночі здається, ніби перед нею алмази, й діаманти, й перли, розсипані серед чудового, чарівного квітника (с. 143). – однина; ...– бо ті греки – здебільша не чисті елліни, а **погречені** слов'яни (с. 64) – множина; Н.в. **А здивований чередник** вирячує на нього очі... (с. 172); Р.в. **Лаговський із жахом подивився на розлютованого** Володимира (с. 116); Д.в. Далі начеркав чималенького листа до кавказького прокурора, дуже прохаючи його дати якусь посаду **одставленому** туапсинському вчителю (с. 292); З.в. «Чудний отой народ – поети!» – думав собі Володимир, ідучи поруч професора і скося дивлячись на його бліде, **виснажене** обличчя, що задумливо гляділо на гарне Туапсе (с. 80); О.в. **На буфетному столику** лежало скількись газет: були дешевенькі «Биржевые ведомости» з коротким, але красномовним **друкованим** підписом... (с. 54).

У приєднаній позиції дієприкметники виконують синтаксичну роль означення: **Заглянув – і застав, що Лаговський з заплоченими** очима, наче сонний, лежить самотою... (с. 167); **Згадалося Андрієві, як**

він тоді само був оддав через онука оцій «пограбованій» Ганні останні свої п'ять карбованця, а сам до університету в Київ пішки з прочанами помандрував (с. 299).

У придієслівному функціонуванні дієприкметники реалізують мають дієслівну категорію часу: теперішнього часу: *На сім год було життя його розбите, і невже ніхто за те не винен* (с. 299); ...*тоді всихає, бо вся сила втрачена* (с.79); минулого часу: *Тепер воно було одтулене, ляда була підведена вгору – і от тудою разом долинали з кают-компанії на чердак гармонійні звуки піаніно... (с. 195).* – *Адже був час, коли тим лицарським обожанням захоплена була ціла ваша істота... (с. 178); – Всі наші відносини, як тепер вияснилося, збудовані були на чисто звірячих інстинктах... (с. 177).*

У цьому функціонуванні вони виконують синтаксичну роль присудка [1, с. 417]: *Двері були вже одімкнуті* (с. 147); *Найперше враження, яке професор з новою дниною виразно розібрав у собі, була радісна свідомість, що в голові нема прикрої, ніби чадної ваготи, що голова свіжа й не запаморочена* (с.174); *Пароплав ішов тепер далі на північ повздожж усяких «культурних участків», здебільш а ще диких і хіба де-не-де забудованих або засаджених плантажем* (с. 195); *Та я приневолений мати з ним добрі відносини* (с. 280).

Дієприкметнику властиво також мати при собі залежні слова. У тесті роману вони стоять у формі таких відмінків:

Р.в. ... *менші дівчата, недавно привезені з Трапезунда, дуже цікаві...* (с. 113); *А чим більше сутеніло, тим виразнішим і яснішим ставало місячне світло, тим рельєф ніше вирізувалися прекрасні, мов витончені з мармуру, германські профілі Аполлона й Костянтина...* (с. 129);

Д.в. *Але, маючи вийти з покою, він на мент оглянувся і підхопив бистрий погляд Зоїн, кинутий наздогін йому* (с. 128);

З.в. *Лаговський почув, як Костянтин нетерпляче заворушився коло нього на лаві, живо видячки угніваний на Володимира, що перебив їх гарний поетичний настрій* (с. 98);:

О.в.: ... *піонер повиконував усі поставлені законом умови й вимоги і що правительство таким способом затверджує за ним той «участок» на вічну власність* (с. 57); ... *справа внизу одкривалися чудові долини, а за ними маячили вкриті лісом гори, наче велетенські зелені смушеві кучеряві шапки* (с. 83);

М.в. ...*треба ж було наглядати й за майбутнім салом, що обов'язково мусив бути заведений на «участку»* (с. 105); – *Але що це за знак?! – скрикнув він, обурений, розглядаючи малюнок, щоб був наліплений на тому папірчику, в якій закручено було паличку шоколаду* (с. 115).

У тканині тексту наявне явище ад'ективації дієприкметників: – *Спору немає, – сказав він далі, – що коли **липучі** розпуколки розвиваються на деревах, особливо на тополях, тоді Венера найлегше ловить людське серце... (с.101); Вся сім'я Шмідтів сяяла в його уяві **блискучим** сонячним світлом... (с. 105); ... вона сама – свіжа, **цвітуча** рожка (с. 119); В серце здивованої й ображеної Зої набігла **пекуча** досада (с.130); Біль був страшенний, аж **скрипучий!** (с. 163); Вони поцілувалися, щоб попрощатися, але в обох була в тім цілуванні байдужність: у неї через розчарування, у нього – через **болючу** фізичну хворість та й, мабуть, тож само через розчарування (с. 163); – ну, шкода, я цього не знав, – з несподівано **колючою** насмішливістю промовив Володимир... (с. 175); ... не переставала його гризти **гнітюча** думка... (с. 180); ... кидаються на нову людину і люблять бути з нею, доки вона **балакуча**... (с. 235).*

У тексті вжиті й ад'ективовані дієприкметники, що входять до складу фразеологізму : *Там і сям, серед **битого** шосейного шляху, на сонці грілися жовті гадюки... (с. 82) або терміна: ... мусила без усяких церемоній робити свою туалету на **одкритому повітрі** (с. 52).*

У романі «Андрій Лаговський» також представлені субстантивовані дієприкметники. Вони вказують на неістоту: *Генеральша з компаньйонкою пішли з турками до квартири, себто до школи, щоб розташувати все **привезене** (с. 88); істоту: – *Та ви в же й зараз **закохані!** (с. 123).**

Тут також є випадки адвербіального ускладнення атрибутивної семантики дієприкметника. Зокрема, дієприкметники вказують на причину: *Позаду стояв старий жид-візник і, **порушений**, глядів на цю сцену... (с. 294);–**Зацікавлений** рецензіями, – казав Костянтин далі, – я й сам пильно перечитав ваші писання... (с. 90); **Зовсім утихомирений**, повний тихих, безтурботних радіщів, Лаговський спробував написати вірші про своє, хоч безнадійне, та щасливе через його ідилічність кохання (с. 131); Професор, отак несподівано **застуканий**, не знав, що й казати (с. 160). Вони можуть також мати значення допустовості: **Втомлений**, з такою самою несвіжою головою він пішов і на своє любовне побачення і здивував Зою... (с. 161); Лаговський, **заклопотаний**, заходився був докладно пояснювати своєму молодому приятелю, що політичні пересвідчення – це одна річ, а активна політика та агітація – це друга річ... (с. 84).*

Список використаних джерел:

1. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1969. 583 с.

Градко В. В.

*асистент кафедри східних мов і методики викладання східних мов
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

ВІЗУАЛЬНА МЕТАФОРА В КИТАЙСЬКОМОВНІЙ РЕКЛАМІ КОСМЕТИКИ

Зважаючи на те, що завдання рекламного тексту полягає у забезпеченні комфортних умов читачу для розуміння та інтерпретації запропонованої інформації, окрім текстового – лінгвістичного – компоненту, рекламу також формують різноманітні компоненти екстралінгвістичного характеру, що дозволяє говорити про полікодовість рекламного повідомлення. Поєднання вербальних та невербальних засобів передачі інформації, у свою чергу, формує креолізований текст. При взаємодії вербальні та невербальні компоненти забезпечують цілісність та зв'язність рекламного повідомлення. Окрім того, синтез лінгвістичного та прагматичного рівнів, охоплюючи більшу кількість засобів впливу на реципієнта, має вищий рівень ефективності.

Оскільки реклама косметики належить до комерційного типу, використання в ній екстралінгвістичних засобів є необхідністю. Завдяки невербальному пласту реклами розкриваються не лише побічні властивості об'єктів рекламування, а і з'являються додаткові важелі впливу на споживача. Саме тому ефективна та дієва реклама неможлива без використання в ній синтезу лінгвістичних та екстралінгвістичних засобів.

Сучасну рекламу неможливо уявити без такого специфічного елементу, як візуальна метафора, яка діє на невербальному рівні. Вона досягається шляхом уподібнення форми одного предмета іншому. Такий прийом, попри порівнювання з іншим об'єктом, додає рекламному товару більше унікальності, оскільки вирізняє цей товар серед інших, йому подібних.

Явище візуальної метафори, що лише нещодавно почало бути предметом вивчення, досить швидко вкоренилося у рекламній сфері, зокрема й у рекламі косметики. У ході дослідження було з'ясовано, що цей прийом застосовується як у відеорекламі, так і в друкованій рекламі.

Не зважаючи на розмаїття прийомів створення візуальної метафори, існують традиційні образи-символи. Найрозповсюдженішими серед них є образи природи: флори, фауни, землі, води, неба, повітря та ін. У рекламі косметики, наприклад, використовують флоричні образи для підкреслення натуральності засобу; аби зосередити увагу на зволожувальних властивостях засобу застосовують образ води; образи неба та повітря створюють у рекламі косметичного засобу ілюзію легкості

та невагомості його текстури або ж, у випадку з рекламою парфумів, візуалізують легкий аромат. Окрім того, можна виділити ще й окрему рекламну групу, у якій використовують образи квітів. До цієї групи, зокрема, належить і реклама парфумерії, оскільки для цього сегменту особливо важливе використання візуальної метафори. Це зумовлює той факт, що на відміну від реклами крему, наприклад, де є можливість продемонструвати його текстуру, у рекламі парфумних виробів можна створити лише образ їх аромату. До квіткових образів, що найчастіше застосовуються у китайськомовній рекламі косметики, належать такі: лілії – уособлення зрілості та витонченості; магнолії символізують красу та жіночність, подібне значення мають і кали; троянди, що за китайськими уявленнями уособлюють молодість, красу, розквіт; слива – уособлення гармонії та стійкості; лотос – священна квітка в Китаї, що наділена значеннями бездоганності, чистоти, гармонії [1].

Таким чином, розглянувши явище візуальної метафори, можемо сформулювати свою дефініцію цього прийому у контексті реклами косметики – це уподібнення товару, його властивостей чи методів дії якомусь образу-символу за змістом або формою. Також, проаналізувавши деякі зразки китайськомовної реклами косметичних засобів, зазначимо, що цей прийом є досить розповсюдженим у рекламній сфері, адже з його допомогою формується унікальність рекламної одиниці.

Список використаних джерел:

1. Терских М. В., Павчун М. Г. Специфика метафоризации в современном рекламном дискурсе: визуальный компонент. Лингвокультурология. Омск, 2014. С. 164-167.

Рибалкін С. В.

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри східної філології
Київського національного лінгвістичного університету
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМА ІДЕНТИЧНОСТІ У ПОВІСТІ САМАР ЯЗБЕК «19 ЖІНОК. СІРІЙСЬКА СПОВІДЬ»

Самар Язбек (нар. 1970) – сирійська письменниця та журналіст, філолог-літературознавець за освітою. Працює з різними формами художнього

слова, є автором оповідань, сценаріїв для фільмів, театральних п'єс та телесеріалів, статей для медіа та філологічних розвідок. З 2011 року бере активну участь у подіях сирійської революції, через переслідування з боку уряду була змушена емігрувати. Отримала низку почесних відзнак та премій за свою літературну та громадську діяльність.

Повість «19 жінок. Сирійська сповідь» вперше побачила світ арабською мовою у 2018 році, відтоді перевидавалася у кількох перекладах, зокрема англійському, під назвою «19 women: Tales of resilience from Syria». Наприкінці 2021 р. за сприяння фонду Міжнародної книжкової виставки Шарджі з підтримки перекладачів (ОАЕ) вийшла українська версія книги від видавництва Ніка-Центр у перекладі С. Рибалкіна.

Структурно повість складається з передмови і матеріалів авторки, котрі Самар Язбек збирила у бесідах із дівчатами, що змушені були покинути рідну Сирію, шукаючи притулку за межами батьківщини. Вік жінок – від двадцяти до сімдесят семи років, це представниці різних конфесійних груп, суспільних верств та прошарків, чиє життя змінилося після початку революції і громадянської війни. Усього Самар Язбек внаслідок зустрічей із родинами біженців провела інтерв'ю з 55 дівчатами, дев'ятнадцять із яких стали основою для тексту твору. Враховуючи формат, книгу можна вважати збірником оповідань, якби не авторський задум і передмова, де письменниця, описуючи сирійські реалії, пояснює критерії, за якими вона об'єднала усі історії в єдиний наскрізний мотив. Його складники: проблема ідентичності, позиція жінки в арабському суспільстві, вплив війни на гендерні ролі, внутрішній та зовнішній світ людини у ворожому середовищі.

Самар Язбек, вустами героїнь своєї книги, висвітлює кілька критеріїв, на основі яких вбачає можливим досліджувати проблему ідентичності. Це, передусім, належність до однієї держави – Сирії. Відтак, йдеться про національну ідентичність – чинник, що в ідеалі повинен слугувати об'єднанню людей навколо спільних цінностей. Разом із революцією та громадянською війною в Сирії, національність хоч і залишилася тим фундаментом, який об'єднував героїнь, проте у повсякденному житті набагато вагомішою виявилася належність до релігійної конфесії, роду та місцевості походження. У країні, де більшість складають сунніти, а при владі знаходиться алавітська меншина, навіть у середовищі самих алавітів не існує єдності, про що згадує Аміна, одна з оповідачок, описуючи стосунки між алавітами віддалених селищ та великих міст [1, с. 111-115].

Ключова проблема ідентичності, розкрита у повісті С. Язбек – негативна дискримінація, пошук основ для побудови міжособистісних стосунків не на основі культивування й розвитку власних цінностей, а

шляхом заперечення чужих. За імагологічною дихотомією, «свій» тут пізнається лише у поєднанні із «іншим», при цьому «інший» за замовчуванням «чужий». Коли ж зникає причина або можливість для дискримінації «іншого», хворе суспільство створює додаткові критерії та рівні негативного розподілу.

Місце жінки у такій системі координат – найвразливіше. Війна – трагедія сама по собі, однак у межах цієї загальної трагедії знаходиться місце щоденним проявам відданості та мужності попри страждання. Найболючішим, за визнанням героїнь Язбек, було не стільки бачити смерть і терпіти голод, як жити серед людей з викривленими уявленнями про мораль. Серед тих, чия ідентичність базується передусім на забороні прав та свобод інших людей, навіть якщо це право на життя. Так, після масових обстрілів внаслідок великої кількості жертв бракувало тих, хто міг допомогти постраждалим. При цьому чоловіки відмовлялися надавати допомогу жінкам, посилаючись на те, що представники різної статі не можуть перебувати в одному товаристві.

Війна змінила сирійське суспільство, а разом з ним і життя жінок. Загострилися усі проблеми, що були актуальні раніше: дискримінація на побутовому, релігійному, етнічному рівнях, утиски у громадянських правах, позбавлення засобів до щоденного існування. Одним із парадоксів революції в Сирії є те, що жінки боялися брати участь у політиці не через страх арешту, а внаслідок соціальної дискримінації. Навіть якщо дівчина займалася гарною справою і працювала на користь оточуючих, але спілкувалася при цьому з чоловіками – вона значною мірою вважалася «пропащою» і не гідною для шлюбу. Для багатьох героїнь повісті Язбек важливою складовою особистісної ідентичності стала проблема хіджабу – не питання зручності чи моди, а ціна життя, де за непокриту голову бойовики могли катувати за ґратами.

Остання складова проблеми ідентичності у повісті Самар Язбек – віра та традиції. У той час як іслам традиційно вважається релігією примирення, що об'єднала арабів, у реальності віра перетворилася на черговий інструмент для дискримінації «чужого» під час спроб встановити сутність того, що є «своїм».

Авторка підкреслює у передмові до книги, що своєю працею прагне не закарбувати у пам'яті біль, пережитий героїнями, а навпаки – показати надихаючий приклад, як у кризових умовах зароджуються справжні міцні стосунки й важливі соціальні проекти, на кшталт безкоштовних центрів освіти та працевлаштування для вдів та сиріт.

Список використаних джерел:

1. 19 жінок. Сирійська сповідь / Самар Язбек, пер. з араб. С. Рибалкіна. – Київ: Ніка-Центр, 2021. – 248 с.

Руда Н. В.

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри східних мов

Харківського національного педагогічного університету

імені Г. С. Сковороди

м. Харків, Україна

ВНЕСОК ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ В РОЗВИТОК КИТАЄЗНАВСТВА В УКРАЇНІ

Незважаючи на досить велику відстань від Китаю, китаєзнавство в Україні у різних напрямках розвивається вже кілька століть. Досить детально дослідив становлення та розвиток українського китаєзнавства В.О. Кіктенко, присвятивши цьому питанню свою монографію [1]. У своїй роботі автор цілком справедливо називає Харків одним з провідних центрів китаєзнавства в Україні. Харків дійсно був і залишається одним з осередків вивчення та дослідження китайської мови. У період самого початку становлення незалежної України, а саме у 1994 році у Харківському державному педагогічному університеті за ініціативою ректора акад. І.Ф. Прокопенка на факультеті іноземних мов було введено для вивчення китайську мову. Першими викладачами стали запрошені фахівці з Хебейського педагогічного університету (КНР), з яким у 1993 р. було підписано угоду про співпрацю. Саме завдяки цій угоді, найкращі студенти, що вивчали китайську, отримали можливість пройти мовне стажування у Хебейському педагогічному університеті, а також взяти участь у конкурсі на отримання стипендії Уряду КНР та вивчати китайську мову у найкращих університетах Китаю. Перші завідувачі кафедри східних мов (Пирогов В.Л., Бикова І.А.) докладали великих зусиль для створення якісної навчально-методичної бази та поширенню зв'язків і співпраці з університетами Китаю та Посольством КНР в Україні. На кафедрі залишалися працювати викладачами китайської мови найкращі випускники, які не лише змогли опанувати мову на високому рівні, а й полюбити її та ділитися цією любов'ю зі своїми студентами. Завдяки цьому, студенти-китаїсти займали призові місця у різних конкурсах та олімпіадах з китайської мови.

Викладачі китайської мови почали активно займатися науковою роботою. Вони активно беруть участь у роботі наукових семінарів та конференцій України та закордоном. Кожного року під керівництвом Бикової І.А. на кафедрі проводилася Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні тенденції сходознавства» (2011-2018 рр.), у якій

секція китайської мови була завжди представлена найбільшою кількістю доповідей. За матеріалами конференції видавався збірник тез «Проблеми сходознавства в Україні». З 2019 року проводиться щорічна міжнародна науково-методична конференція «Сходознавство. Актуальність та перспективи». У конференції беруть участь викладачі та вчені-китаєзнавці зі всієї України, а також представники китайських університетів.

Результатом навчально-наукової роботи викладачів китайської мови була ціла низка наукових та методичних публікацій, зокрема: «Тематичний словник-довідник-мінімум для студентів, що вивчають китайську мову як другу іноземну» (Кудінова М.М., 2013), «Система соціального піклування про дітей-сиріт у КНР» (Калашник Л.С., 2014), Підручник для дітей «Китайська мова» Частина 1, 2 (Руда Н. В. у співавторстві з Биковою І. А., Жуковою К.Є., Скляровою В.О., 2013, 2014), навчальний посібник «Перші зустрічі з Китаєм» (Бикова І.А. у співавторстві з Артюх О.І., Кудіною М.М., Митрофановою М.М., Рудою Н.В., Сміт В.В., 2013), навчальний посібник «Читаємо китайською» (Бикова І.А. у співавторстві з Жуковою К.Є., Кривоносом М., Лю Юйін, Рудою Н.В., Чен Хун, 2013), «Грамматологія китайської письменності» (Жукова К.Є., 2014), «Культурное наследие провинции Хэбэй». (Бикова І.А., 2016), «Основи китайської ієрогліфіки» (Жукова К.Є., Артюх О.І., 2016), «Практична фонетика сучасної китайської мови». (Руда Н.В., Жукова Н.В., Науменко С.С. Секіна Н.Д., Кім О.В., Ван Сяоцян, 2020), «Країнознавство Китаю» Руда Н.В., 2020), «Аналітичне читання» (Щербакова К.О., 2021).

З липня 2015 року кафедру східних мов очолила доктор педагогічних наук, професор Калашник Л.С. З того часу викладачі почали активно займатися виховною та профорієнтаційною діяльністю. Плідна співпраця ведеться із закладами середньої освіти у м. Харкові та області. Учні цих закладів завжди запрошуються для участі та відвідування різноманітних заходів, концертів, майстер-класів з китайської мови. Зараз у трьох школах Харкова відкрито кафедри китайської мови тому учні шкіл мають можливість вивчати китайську з п'ятого класу.

Було активізовано міжнародну роботу кафедри з Посольством КНР в Україні. У січні 2016 року було відкрито Китайський культурний центр, завдяки роботі якого бажаючих вчити китайську мову стало ще більше. У центрі активно відбуваються різні заходи, які допомагають студентам кафедри та студентам інших факультетів, школярам краще зрозуміти Китай та його історію та традиції. Навіть локдаун не зміг суттєво перешкодити роботі центру, адже деякі заходи можливо було проводити онлайн, та навіть з'явилися нові. Традиційно проводяться майстер-класи з каліграфії, чайної церемонії, презентації або святкування традиційних китайських свят, відвідування буддистського храму та інше.

З 2018 року кафедру очолює кандидат філологічних наук, доцент Руда Н.В. яка приділяє основну увагу підвищенню якості викладання китайської мови. У 2019 році було відкрито набір абітурієнтів на нову освітню програму «035 Філологія. Китайська мова та література», на яку вже три роки спостерігається найвищий конкурс. Викладачі китайської мови постійно підвищують свій професійний рівень, проходять мовні стажування, підвищення кваліфікації, беруть участь у різних Всеукраїнських студентських конкурсах з китайської мови. Проводиться активна співпраця з Харківською міською радою на предмет надання консультацій та проведення семінарів, присвячених популяризації китайської культури та особливостям міжкультурної комунікації з китайськими партнерами.

Завдяки якісній роботі усіх викладачів-китаїстів, студенти отримують знання, що дозволяють їм працювати викладачами, перекладачами, як в Україні, так і за її межами та продовжувати популяризувати китайську мову та культуру.

Китайська мова на кафедрі східних мов активно розвивається, налагоджуються нові міжнародні зв'язки, плануються нові наукові та методичні публікації, розробляються нові форми та методи викладання, докладаються зусилля для підвищення у населення зацікавленості у вивченні китайської мови.

Список використаних джерел:

1. Кітченко В.О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття). Київ, 2018. 388 с.
2. Проблеми сходознавства в Україні: Зб. наукових праць. Харків, 2012. 270 с.

Стоєцький О. С.

студент четвертого курсу

*Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОРФОЛОГІЧНИХ ФУНКЦІЙ АРАБСЬКИХ ДІЄСЛІВ ТА ЇХ МОРФОЛОГІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У полі зору нашого дослідження перебуває порівняльний аналіз морфологічних функцій арабських дієслів та їх морфологічна

трансформація при перекладі українською мовою. Дослідження цього аспекту є важливим у перекладацькій діяльності, оскільки перекладач досить часто зіштовхується з труднощами, які виникають через розбіжності у граматичній будові арабської та української мов. У процесі перекладу іноді доводиться вдаватися до заміни граматичних одиниць, що дозволяє досягти перекладацької еквівалентності. Дієслова в арабській мові, як правило полісемічні, що часто призводить до труднощів перекладу, коли одна й та ж сама основа у різних контекстах дає різні контексти і спонукає перекладача вдаватися до еквівалентів [1, с. 12].

Дієслівна система арабської мови характеризується різноманітністю граматичних категорій та форм, а також лексико-граматичних груп. Дієслова, як відомо, мають наступні характеристики: час, рід, стан, особа, число, спосіб. В арабській мові виділяють правильні та неправильні дієслова. У правильних арабських дієсловах корінь не містить слабких літер (ا, و, ي). Вони бувають трьох видів: гамзові, подвоєні, цілі. Неправильні дієслова – це дієслова, корінь яких містить слабкі літери (ا, و, ي). В арабській граматиці існує п'ять типів неправильних дієслів: гамзовані, подвоєні, подібноправильні, порожні та недостатні. Ми погоджуємося із В. І. Рижих, який зазначає, що у дослідників інтерес до дієслів пов'язаний із значною кількістю дієслівних форм, наявністю системи дієслівних порід, що відсутні у більшості мов, відсутністю інфінітиву, наявністю єдиної системи флексій разом з іменами [3, с. 97–98]. Дієслова є надзвичайно інформативною частиною мови, яка дає відповіді на питання, що відбулося, коли мала місце подія і хто зробив відповідну дію. Зауважимо, що дієслова привертають увагу арабів також з огляду на їх словотворчі можливості.

Заміни частин мови найпоширеніший вид перекладацької трансформації. Також під ці трансформації підпадають арабська дієслова, при цьому необхідно враховувати лексичні та граматичні особливості арабської та української мов. Використання лексичних трансформацій при перекладі полягає в заміні окремих лексичних одиниць вихідної мови лексичними одиницями мови перекладу, які не є їхніми словниковими еквівалентами [2, с. 148].

При перекладі дієслово в реченні арабською мовою може перекладатися як прикметник українською. Найчастіше ця трансформація відбувається у формі теперішнього часу арабської мови. Наприклад: арабське дієслово **أَدَبَ** дослівно перекладається як «бути ввічливим». Розглянемо речення: **يَأْتِبُ أَحْمَدُ عَلَى طَائِلَةٍ**. Воно перекладається як: «Ахмад ввічливий за столом». Тобто слово **أَدَبَ**, яке виступало в цьому реченні дієсловом, при перекладі на українську мову стало прикметником. При перекладі відбулася заміна частини мови. Цікаво

відзначити, що при цьому у арабській мові ще є прикметник **أديب** (ввічливий), але зазвичай вживається саме дієслово. Наведемо ще один приклад з дієсловом **أَبَرَ**, що при буквальному перекладі означає «бути лагідним» **تَأَبَّرَ صُوفِيًا مَعَ الْخِيَوَانَاتِ**. Речення перекладається як: «Софія лагідна з тваринами». Ми бачимо, що дієслово «бути лагідним» у теперішньому часі в особі **هي** при перекладі трансформувалося у прикметник «лагідна».

Доречно розглянути особливості перекладу «дієслів близькості дії» та їх трансформацію на прикладі двох дієслів **كَادَ**, **أَوْشَكَ**. Українською їх можна перекласти як «майже», «ледь», «бути близьким до». При перекладі ці дієслова зазвичай трансформуються в прислівники. Розглянемо речення: **كَادَ يَقْرَأُ الْكِتَابَ** (Досл.: «Він був близький, щоб дочитати книгу»). Ми бачимо, що в арабському варіанті є два дієслова, а в українському перекладі речення трансформується таким чином: «Він майже дочитав книгу».

Розглянемо інше речення з дієсловом **أَوْشَكَتَ التَّأخِيرُ عَلَى الْقَطَارِ** : **أَوْشَكَ** (Досл.: «Він був близький, щоб запізнитися на потяг»). Адекватний переклад українською буде таким: «Він ледь не запізнився на потяг».

Отже, ми розглянули два види морфологічних трансформацій при перекладі з арабської мови на українську. З'ясували, що арабські дієслова при перекладі можуть трансформуватися у прикметник або прислівник. Застосування трансформацій важливо для адекватного та більш точного перекладу, а також для уникнення стилістичних та граматичних помилок. При використанні замінів важливо звертати увагу на граматичні, синтаксичні, морфологічні особливості арабської та української мов.

Список використаних джерел:

1. Вартанов Ю. П. Проблемы теории и практики литературного перевода с арабского на базе материалов библиотеки акад. Ю. И. Крачковского. [Текст] : автореф. дис... к. филол. н.: 10.02.22. Санкт-Петербург 1992. 18 с.
2. Кононенко В. Лексичні трансформації в перекладі суспільно-політичних текстів арабської мови <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7999/3/kononenko.pdf> (дата звернення: 05.12.2021).
3. Рыжих В. И. Глагол в арабском языке <http://www.scinotes.mgu.od.ua/archive/v28/26.pdf> (дата звернення: 05.12.2021).
4. Скалозубова О. С. Арабский язык. Практика перевода: уч.-метод. Пособие для студентов фак. междунар. отношений спец. 1-23 01 03 «Лигвострановедение». Минск : БГУ, 2011. 38 с.
5. Юшманов А. С. Большой арабско-русский и русско-арабский словарь. Москва : Дом Славянской книги, 2011. 960 с.

Хамедова О. А.

*кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри журналістики та нових медіа
Київського університету імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

МЕДІЙНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СХІДНОЇ ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРЕСІ 1920-1930-Х РОКІВ

У публічних дискурсах України останнім чином актуалізувалися дискусії навколо питань ідентичності (національної, культурної, релігійної, гендерної та ін.). Медіа завжди були і залишаються одним із найбільш впливових соціальних і культурних агентів, особливо у період суспільно-політичних трансформацій. Таким періодом глобальних змін для України був міжвоєнний (умовна назва двадцятиріччя між двома світовими війнами), коли внаслідок поразки національно-визвольних змагань українські землі були поділені й окуповані різними державами (СРСР, Польща, Румунія, Чехословаччина). Українська преса 1920-1930-х років складалася з двох сегментів: західноукраїнського і східноукраїнського (радянського). Західноукраїнська модель преси була ідеологічно розмаїтою, натомість радянська була «монохромною», комуністичною.

Попри ідеологічні розбіжності в двох сегментах української преси міжвоєнного періоду зафіксований стабільний інтерес до теми емансипації східної жінки: чимало подібних матеріалів розміщували як провідні західноукраїнські часописи «Діло», «Новий Час», «Неділя», так і східноукраїнські (радянські) «Селянка України», «Комунарка України», «Вісті ВУЦВК» з додатком «Культура і побут», «Глобус» та інші. Проте дослідження медійного дискурсу Сходу залишається на маргінесах історії української преси. Жіночими медійними студіями можемо назвати розвідки І. Ігнатенко, О. Оприско, О. Пода, Н. Сидоренко, О. Сушкової та ін., які аналізували жіночі періодичні видання в історичному аспекті, проте тема східної, мусульманської жінки до сих пір є малодискутованою.

Публікації журналістів УСРР присвячені більшою мірою жінкам Радянського Сходу (республіки Середньої Азії, Кавказу й Закавказзя, Криму), меншою мірою зарубіжжю – Єгипту та Туреччини. На початку 1920-х роках у республіках Середньої Азії і Кавказу Радянська влада ініціювала соціальні реформи, зокрема йшлося про створення жіночих відділів при місцевих осередках комуністичної партії. Вони мали опікуватися ліквідацією безграмотності серед жінок, захистом жінок від

домашнього насильства, але найголовнішим завданням комуністів вважалося масове залучення місцевого жіноцтва до партійної роботи.

Медіатексти про східну жінку розкривали передусім проблему гендерного зумовленого насильства, причому найбільш яскраво – в українських жіночих періодичних виданнях 1920-х років («Комунарка України», «Селянка України»), оскільки тоді активно обговорювався у пресі новий шлюбний кодекс і права жінок у сім'ї. Випадки домашнього насильства, тиранії чоловіків не були рідкісними в патріархальних українських сім'ях, на що звертали увагу журналісти того часу. Так Н. Зінкіна в огляді «Праця серед жіноцтва в Середній Азії» («Селянка України», Ч. 5, 1925 р.) наводила промовисті факти рабського становища жіноцтва: «В Туркменії жінка при чоловікові не може говорити, для цього їй зав'язують хусткою рота. Жінка кара-киргизка не має права разом зі своїм чоловіком їсти. Узбечка захована в душні подвір'я і має право виходити тільки закутаною в довгий халат «поронджу» і під накривалом з кінського волосся» [2, с. 7].

У репортажі Г. Одинця «Не кидай товариша в бою» («Селянка України», Ч. 5, 1926 р.) втілювалися враження автора від поїздки до Киргизії, а саме на Всекиргизький з'їзд «кошчі». Картини життя киргизького жіноцтва змальовано так, щоб емоційно вразити читачок, змусити їх обурюватися й співчувати: «Тягар усієї роботи падає на жінку, а чоловік погулює собі, маючи собі кілька жінок. Мандруючи по степах, киргиз навантажує на жінку великі клунки, а він їде собі верхи на верблюді та підганяє її батогом» [3, с. 11]. Промовистою була й ілюстрація до публікації – на малюнку киргиз погрожував нагайкою киргизці. У багатьох нарисах туркменки, киргизки, узбечки були показані жертвами патріархальних звичаїв, і ця медійна репрезентація була найчастотнішою і найпопулярнішою.

На відміну від попередніх, образ сильної мусульманської жінки створив Н. Пантюхін в оповіданні «Татарка» («Коммунарка Украины», 1926, № 1), яке було стилізоване під народну кримськотатарську легенду. У творі історія кохання, яка розгортається під час громадянської війни в Криму, має виразний соціальний, класовий підтекст: Зедді – донька заможного Кара-Мурхаза, а її коханий Бекир – наймит її батька. На відміну від традиційного змалювання мусульманської жінки як покірної істоти, жертви родинного деспотизму, кримська татарка Зедді зображена сміливою і вольовою, вона не кориться наказу батька, рішуче відкидає пропозицію одруження зі старим російським полковником: «Зедді кохає Бекира. Зедді вмє не гірше за нього сидіти в сидлі й стріляти з російської зброї» [4, с. 5]. Розв'язка твору ідеологічно заангажована: у двобої гинуть і полковник, і Бекир, а Зедді залишається живою, її рятують червоноармійці. Проте

сама назва твору – «Татарка» – вказувала на розставлені автором акценти: він показав кримськотатарську жінку як ту, що здатна боротися за власні вибір і гідність.

Найбільший інтерес як у західноукраїнських, так і східноукраїнських журналістів викликала тема реформ Мустафи Кемалю у Туреччині, особливо в аспекті емансипації жіноцтва. У київському ілюстрованому журналі «Глобус» (№ 1, 1926) було вміщено замітку з великою світлиною під назвою «Стара й нова Туреччина», на якій було контрастно протиставлено дві групи жінок у кількох варіантах традиційного мусульманського вбрання (хіджаб, нікаб, хімар) із прихованими або повністю закритими обличчями і жінок в європейському вбранні у капелюшках. Журналістом відзначено, що «найцікавіша діяльність Кемалю щодо емансипації турецької жінки» [5, с. 10]. Дві групи жінок символічно позначали стару, імперську країну з релігійною домінантою і світську європейську державу, якою прагнула стати Туреччина. Зміна одягу трактувалася як кардинальна і позитивна зміна традиційного способу життя всієї Туреччини, як її прогресивний рух вперед.

У Західній Україні у міжвоєнний період діяла потужна жіноча організація «Союз Українок» (за різними даними нараховувалося від 30000 до 100000 учасниць), а її очільниці (М. Рудницька, К. Малицька, М. Струтинська та ні.) вели тематичну сторінку «Жіночий Вістник» (правопис збережено – О.Х.) у львівському часописі «Діло». Тема східної жінки їх цікавила у зв'язку з боротьбою жінок за рівноправність. На цій тематичній сторінці 21 жовтня 1922 року було вміщено біографічний нарис анонімною авторки «Духова провідниця турецького визволення», присвячений «піонерці жіночого руху в Туреччині, талановитій поетці – Галід Едіб Ханум» [1, с. 7]. Авторка відзначила, що в Туреччині початку ХХ століття жінка «вважається еством нижчого ступеня, необмеженою власністю чоловіка» [1, с. 7], а тому героїня мусила виборювати собі право на європейське вбрання, на вищу освіту, на власний життєвий вибір. Галід Едіб Ханум задля збереження своєї людської гідності пережила конфлікт із родиною, можновладцями, навіть із самим султаном, проте не здалася. Ця смілива жінка організувала жіночу санітарну службу в турецькій армії під час війни. Вона підтримувала Мустафу Кемалю у його революційній боротьбі, виконувала небезпечні завдання, друкувала «полумінні поезії» в турецьких часописах, стала першою жінкою-міністром в історії Туреччини.

Основна думка нарису підкреслена через характеристику героїні наступним чином: «Повну емансипацію жінки вона вважає передумовою визволення нації» [1, с. 7]. Таким чином, проводилися історичні та культурні паралелі між турецьким й українським жіночими рухами та доводиться актуальність і необхідність емансипаційних прагнень українок.

У львівському часописі «Неділя» у статті «Туреччина вчиться. Кемаль-Паша вчить турків новочасної культури» також йшлося про кардинальні зміни в житті турецького жіноцтва [6, с. 6], проте акценти були іншими. На відміну від попередньої статті, в якій журналістка звертала увагу на вперту боротьбу жіноцтва за свої права у Туреччині, у статті автора-чоловіка цей факт не згадувався. На його думку, нові права жінки не виборювали самі, вони були їм подаровані чоловіком («Кемаль-Паша каже їм...»), тобто жінка все одно залишалася об'єктом, а не суб'єктом дії.

Отже, реформи у Туреччині за ініціативи Мустафи Кемаля, пов'язані з жіночими правами, визнавалися безпрецедентними як у київських, так і львівських часописах, хоча й ідейні акценти були різними: у західноукраїнській пресі ними цікавилися активні учасниці жіночої національної організації «Союз Українок», які бачили у цих реформах як феміністичні, так і національні імпульси. У Радянському Союзі на соціальні зрушення у Туреччині дивилися ідеологічно заангажованим поглядом, оскільки емансипаційні реформи щодо жіноцтва у цій країні не мали комуністичного забарвлення, а отже не могли принести ідеологічних дивідендів радянській владі.

Заслуга українських журналістів і журналісток у тому, що вони привертала увагу до проблем жіночого буття у тогочасних Середній Азії, Кавказі, Закавказзі, Криму. У 1920-х роках в українській радянській пресі була популярною медійна репрезентація східної жінки як жертви родинної деспотії. Констатувалося тяжке підневільне становище мусульманської жінки в сім'ї і громаді в царському минулому, анонсувалося поліпшення життя жінки в радянському сьогоденні. У 1930-ті роки преса сфокусувалася на «визволених» мусульманських жінках, які ударно працювали у різних галузях промисловості Радянського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Духова провідниця турецького визволення. Діло. 1922. 21 жовтня. С. 7.
2. Зінкіна Н. Праця серед жіноцтва в Середній Азії. *Селянка України*. 1925. Ч. 5. С. 7.
3. Одинець Г. Не кидай товариша в бою. *Селянка України*. 1926. Ч. 5. С. 11.
4. Пантюхин А. Татарка. Коммунарка Украины. 1926. № 1. С. 5–7.
5. Стара й нова Туреччина. Глобус. 1926. № 1. С. 8.
6. Туреччина вчиться. Кемаль-Паша вчить турків новочасної культури. Неділя. 1930. 19 січня. С. 6.

НАПРЯМ 9. ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ МОВИ ТА ПРОСУВАННЯ БРЕНДУ «#QIRIM TILI – ЦЕ КРУТО»

Вітязь А. В

*студентка Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ЖИТТЯ КРИМСЬКИХ ТАТАР ЗАКОРДОНОМ ЯК СКЛАДОВА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ МОВИ ТА ТРАДИЦІЙ

Кримські татари є корінним народом України відповідно до Закону України «Про корінні народи України» № 1616-IX, який Верховна Рада ухвалила 1 липня 2021 року. Їх історичною батьківщиною є Крим. Але Кримський півострів спіткала важка історична доля: відбувалося три хвилі окупацій і вимушених еміграцій кримських татар. Попри такі обставини, кримські татари продовжують зберігати свою культуру: розмовляють та співають пісні кримськотатарською мовою, готують національні страви, танцюють кримськотатарські народні танці та відзначають релігійні, народні та політичні свята: Хидирлез, День кримськотатарського прапора, Наврез, Курбан-Байрам, Ураза-байрам. Детально розглянемо специфіку життя та побуту кримських татар, що мешкають на Балканах.

Так, наприклад, кримські татари, які живуть у місті Ветово (Болгарія) спілкуються між собою та з дітьми кримськотатарською мовою, серед болгарських кримських татар не прийнято змішаних шлюбів, адже вони зберігають свою ідентичність. За свої кошти кримські татари збудували мечеть. Біля мечеті корінні жителі Криму збирають могильні камені з давніх мусульманських цвинтарів, які зрівняли із землею під час болгаризації [1]. Болгаризація – сукупність дій та умов, спрямованих на асиміляцію неболгарського населення Болгарії. Найбільше процес болгаризації зачепив мусульманське та тюркомовне населення Болгарії. Оселившись у Болгарії (з 1850 року) кримські переселенці будували типові кримськотатарські будиночки. Згодом представники діаспори почали будувати будинки європейського типу, але старі кримськотатарські споруди руйнувати не стали. За офіційними даними, у Болгарії проживає близько 1200 кримських татар. Але представники

діаспори запевняють, що насправді їх набагато більше. Кримські татари планують провести самоперепис, щоб встановити точну кількість представників у Болгарії. Якщо громада становитиме понад 5 тисяч осіб, кримські татари зможуть розраховувати на допомогу Європарламенту. Вони хочуть вивчати в Болгарії рідну мову та культуру. Адже, мало хто з тутешніх мешканців бачив Крим на власні очі.

Не можна не згадати кримських татар, які проживають в Туреччині. «Столицею» кримськотатарської діаспори в Туреччині вважається місто Ескішехір, розташоване за 4 години їзди від Стамбула. Майже чверть населення міста – кримські татари. Вони активно борються за своє майбутнє, за можливість знову поїхати та продовжувати жити в Криму. Багато кримських татар залишили свою Батьківщину, тому що їх обмежили у свободі слова та свободі вибору, більш того, кримські татари, які роблять намаз і живуть по шариату, за релігійними настановами переслідуються та іноді їх садять за ґрати, адже деяких представників народу через їх релігійність приймають за терористів. Тому кримські татари проводять марші в підтримку України, влаштовують зібрання та конгреси. 10 квітня 2021 року під час візиту президента України Володимира Зеленського до Стамбулу між Україною та Туреччиною було підписано рамкову угоду будівництва житла для представників кримських татар [8].

Серед азійських країн, Узбекистан є також осередком кримськотатарської культури. Наприклад, в Узбекистані кримські татари створили Культурний центр «АВДЕТ». Де вони святкують народні свята, проводять та беруть участь у різноманітних фестивалях та заходах, займаються просвітницькою діяльністю, популяризуючи кримськотатарську мову, звичаї та традиції. Також планувався проєкт кримськотатарської автономії в кінці 1970-х років в Узбекистані, але місцева влада його не підтримала, бо його сприйняла як план подальшої асиміляції кримськотатарського народу в Узбекистані [3].

Отже, дослідження проживання кримських татар закордоном дало змогу встановити: наскільки можливо зберігати свою етнічну ідентичність у Болгарії, Узбекистані та Туреччині, тобто зберігати свої звичаї та традиції, брати активну участь у політичному і громадському житті. Було проаналізовано здатність створювати культурні центри. Наприклад, Узбекистан, де діє центр «Авдет», основною метою якого є просвітницька діяльність. Крім переліченого вище, у публікації було зазначено про можливість отримання кримськими татарами у Болгарії допомоги від Європарламенту.

Список використаних джерел:

1. Bulğaristan qırımtatarları. Vetovo şeeri, 2015. Как живется крымским татарам в Болгарии. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=BDpGq0E2i3w&ampt=292s> (дата звернення: 28.11.2021).
2. Авдет национальный культурный центр крымских татар г. Ташкента, Ташкент, Узбекистан [Веб-сайт]. – Узбекистан. – URL: <https://www.yellowpages.uz/kompaniya/avdet-nacionalnyj-kulturnyj-centr-krumskih-tatar-g-tashkenta> (дата звернення: 28.11.2021).
3. Проект крымскотатарской автономии в Узбекистане // Вікіпедія [Веб-сайт]. – 2013. – URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82_%D0%BA%D1%80%D1%8B%D0%BC%D1%81%D0%BA%D0%BE%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9_%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%B8_%D0%B2_%D0%A3%D0%B7%D0%B1%D0%B5%D0%BA%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B5 (дата звернення: 28.11.2021).
4. До Туреччини з'їхалися кримські татари на Всесвітній конгрес // Радіо Свобода [Веб-сайт]. – 2015. – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27163527.html> (дата звернення: 28.11.2021).
5. У Стамбулі мітингували на підтримку суверенітету України // Радіо Свобода [Веб-сайт]. – 2014. – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-u-stambuli-mitynhuvaly-na-pidtrymku-suverenitetu-ukrainy/29628225.html> (дата звернення: 28.11.2021).
6. Кримськотатарська діаспора в Туреччині вимагає повернути Крим Україні // Крим. Реалії [Веб-сайт]. – 2014. – URL: <https://ua.krymr.com/a/25415103.html> (дата звернення: 28.11.2021).
7. Про корінні народи України : Закон України від 01.07.2021 р. № 1616-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text> (дата звернення: 06.12.2021).
8. Рамкова угода між Урядом України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво у сфері будівництва житла для представників кримськотатарського народу та пільгових категорій громадян України : Угода Каб. Міністрів України від 10.04.2021 р. : станом на 14 лип. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792_001-21#Text (дата звернення: 06.12.2021).

Головата В. Є.
студент кафедри тюркології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна

ПЕРЕКЛАДИ ЧИНІВ ТА МАНЕ ЯК ШЛЯХ ДО ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ МОВИ

Усна традиція кримськотатарського народу відображена в фольклорі та рідній мові як носієві нематеріальної культурної спадщини. Кримськотатарська мова складає підґрунтя формування культури і водночас є її формою самовираження. Через опанування фольклору лежить шлях до усвідомлення особливостей культури свого народу. В буквальному перекладі «фольклор» означає – народна мудрість, і ширше – як усе, що створює народ: усні твори, обряди та звичаї, танці, музику, ігри, декоративно-прикладне мистецтво, народні ремесла, народну архітектуру.

Одними із своєрідних пісенних жанрів кримськотатарської музики є:
– Чин – пісня імпровізаційного характеру типу частівок. Має коротку мелодію (на 8 тактів), невеликий діапазон, темп помірний чи повільний. Виконуються під час своєрідних індивідуальних чи групових пісенних змагань між юнаками й дівчатами.

– Мане – розвинута лірична пісня, що була поширена в прибережних і гірських районах Криму. Виконується хором і одночасно танцюється як хоран.

Дослідник кримськотатарського фольклору М. Веліджанов у своїх дослідженнях в розділі «Чини та мане» («Чынлар ве манелер») звертає увагу на особливий вид грайливих співанок. Чини – це своєрідна мозаїка дворядкових скріплених дзвінкою римою, смислово й інтонаційно завершених фраз, часто поданих у формі діалогу між юнаком та дівчиною. Чини поширені переважно в степових районах Криму. Своєю грайливістю, дотепністю, жвавістю до чинів близькі мане – чотирирядкові римовані співанки, поширені передусім на Південнобережжі, а згодом і в інших районах Криму. Вони, зазначає М. Веліджанов, «виконуються хором чи окремими людьми». «Особлива риса мане, – додає дослідник, – полягає в тому, що вони не раз співаються під час свят, на весіллях, часто при виконанні колективного танцю «Хоран» [1, с. 17]. Чини, ногайські беїти та мане, підкреслює М. Веліджанов, це особливі жанрові утворення кримськотатарського пісенного фольклору.

Особливе місце в рецепції кримськотатарської літератури, а також, якщо брати ширше, культури займає переклад фольклорних творів, адже

саме вони є унікальним джерелом світоглядних особливостей народу, нації. Так, фольклор стає візитівкою нації у контексті міжнародного спілкування.

Завдяки перекладам цільовій аудиторії стає ближчим і зрозумілішим світ ідей, образів, цінностей, притаманний чужому народові як цілісній одиниці, з'являється змога по-новому осмислити деякі універсальні поняття, як-от: родинні стосунки, патріотизм, етичні принципи. У сучасних дослідженнях усю сукупність фольклорних текстів трактують як єдиний функціональний гіперстиль, що його сприймають, розуміють, ідентифікують як рідний усі представники мовно-національної культури безвідносно до територіальної чи діалектної приналежності.

Доречно відзначити засадничу відмінність сприйняття уснословесних творів у автохтонній та цільовій культурі. Авторський твір, особливо якщо він є гідним зайняти достойне місце у світовій літературі, у перекладі читач почасти сприймає як елемент його власної літератури. Цей факт підтверджує і Л. Венуті на підставі аналізу низки рецензій на перекладні твори, які оглядачі трактують радше як оригінал і саме таким представляють його читачеві, відсуваючи факт іншомовного походження на другий план [2, с. 353].

За ідеєю В. Бенджаміна про те, що хороший переклад виражає «ключові взаємовідносини між мовами» [3, с. 17], можна припустити, що переклад усного народного твору встановлює певні зв'язки між фольклорними системами двох народів, дає змогу виявити спільні риси, які можуть бути зумовлені і спільністю походження, і наслідком аналогічного становлення національних концептуальних систем.

Отже, проаналізувавши цю тему, ми можемо дійти наступних висновків: одним із важливих кроків до популяризації кримськотатарської мови є переклад фольклору, а саме чинів та мане, як одних із своєрідних пісенних жанрів кримськотатарської музики. Через опанування фольклору лежить шлях до усвідомлення особливостей культури свого народу. Завдяки перекладам цільовій аудиторії стає ближчим і зрозумілішим світ ідей, образів, цінностей, притаманний чужому народові як цілісній одиниці, з'являється змога по-новому осмислити різні поняття. Переклад чинів та мане дасть змогу ознайомитися із самобутнім фольклором кримських татар, та змусить як самих кримських татар так і інші народи цікавитися та вивчати дану мову.

Список використаних джерел:

1. Велиджанов М., Бахшыш И., Налбандов Э. Къырымтатар халкъ йырларынынъ сёзлери акъкъында. Къырымтатар халкъ йырлары. Акъмесджит: Таврия, 1996. 17 с.

2. L. Venuti. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London and New York: Routledge, 1995. 353 p.

3. W. Benjamin. The task of the translator // Translation Studies Reader / Ed. by L. Venuti. London and New York: Routledge, 1969. 17 p.

Дворова О. Ю.

*аспірантка Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

СКЛАДНІ ДІЄПРИКМЕТНИКОВІ КОНСТРУКЦІЇ НА -ĞAN У КРИМСЬКОТАТАРСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ ,MERDIVEN' Ш. АЛЯДІНА)

Дієприкметник, що становить собою одну зі складних форм дієслова, широко використовується у кримськотатарській мові. Для нього характерне як утворення складних речень, так і функціонування при утворенні непрямой мови. Власне, через таку розповсюдженість, безпосередньо дієприкметник та дієприкметникові конструкції становлять собою окрему сферу інтересу тюркологів.

Дієприкметники розглядаються у підручниках та в описових граматиках.

Вивченням дієприкметників на матеріалі тюркських мов займалися такі видатні вчені як Р.К. Сагдиева, Д.Х. Хуснутдинов, І.К. Сибгатуллина [1], А.М. Куртсеїтов, С.А. Яг'яєва [2], Н.Н. Тидикова [3].

Дієприкметниками називаються слова, які були утворені від дієслівних основ, але мають всі ознаки прикметників (у реченні виступають у ролі означення).

Для дієприкметників характерні наступні властивості:

- вони виражають ідею дії та часу;
- у реченні виконують роль означення;
- можуть приймати іменні словозмінні афікси;
- можуть утворювати дієприкметникові конструкції [4, с. 15].

Однією з найпоширеніших дієприкметникових форм у кримськотатарській мові є форма на *-ĝan*, форма теперішньо-минулого часу. Відповідно до закону сингармонізму вона може набувати таких афіксів *-ĝan*, *-gen*, *-qan*, *-ken* [5, с. 47].

Поєднуючись з відмінками дієприкметники беруть участь у творенні складного речення. Розглянемо це на прикладах:

– дієприкметник + Родовий відмінок:

• *Sofra başında turup da, adı añılmağannıñ biri de Mansurnıñ qadını Üsniye edi [6].* – Біля столу стояла дружина Мансура ще ні разу не згадана Усніє [7].

– дієприкметник + Знахідний відмінок:

• *Yaş, bu sevimli levhanı körüp, seyirge dalğan arada, özünüñ endi Qırım toprağında bulunğanını duyğan soñ, qalbinde sevinç is etti [6].* – Побачивши милі картини молодий чоловік зосередився на їх спогляданні, а коли зрозумів, що вже опинився на кримській землі, відчув радість у серці [7].

– дієприкметник + Давальний відмінок:

• *Bekir evge kelgeninden berli sofada körülmey turğan Doranıñ, şimdi, niçündür, peyda olup, böyle çarqalağanına taaciplendi [6].* – Відтоді як Бекір прийшов у дім, він не бачив Дору на терасі, а тепер, коли вона зненацька з'явилася, він здивувався її клопотам [7].

– дієприкметник + Місцевий відмінок:

• *Aqılım yetmey, Saniye apteçigim. Tünevin keç olğanda keldi, başım ağıra dep şikâyetlendi, yatıp qaldı [6].* – Уявлення не маю, Саніє-апте. Він вчора прийшов пізно, скаржившись на головний біль, заснув [7].

– дієприкметник + Висхідний відмінок:

• *Musafirler arasında evelden de aşnalıq olğanından, çoq yalvarımay sofraga yanaştılar [6].* – Гості давно приятелювали, вмовляти їх довго не довелося, тож вони підійшли до столу [7].

– дієприкметник + Орудний відмінок:

• *Abibulla Suleymanoviç kâğıtnı oqumağa başlağaninen taaciplendi, soñra yüzünde birden sevinç asıl oldı [6].* – Абібулла Сулейманович почавши читати листа здивувався, а потім на його обличчі враз виникла радість.

Крім цього, поєднуючись різними післяйменниками дієприкметникова конструкція на *-ğan* утворює складнопірядне речення або ускладнене речення:

– форма на *-ğandan sebep* та форма на *-ğanı için* вказують на причину, через котру відбулася дія про яку йдеться в головному реченні: *Bizde ondan soramağa şey çoq edi, lâkin yüzünde büyük ğurur oquğanımızdan sebep, utanıp, müdir kelgenge qadar azbarda beklemeye qarar berdik* – Нам хотілося розпитати його про багато речей, але, прочитавши на його обличчі чималу гордість, ми засоромились та вирішили чекати у дворі приходу завідувача [7].

Güzel olğanı için de yanına barması – ceennem azabı [6]! – Через її красу, підійти до неї – пекельні муки [7].

– форма на *-ğanı kibi* надає реченню семантичне значення порівняння: *Biz onı oca bellep, olğanı kibi söyledik* [6]. – Ми вирішили, що він вчитель, та розповіли все як було.

– форма на *-ğan soñ* вказує на те, що після позначуваної дії відбулася інша дія, тобто передає часове значення: *Efsaneli bir dülberlikke malik, yigirmi eki yaşlarında bu qız şlâpanıñ elden ketkenine yanğanı körülip tursa da, özünü elge aldı, bir daqqa qadar indemey turğan soñ, yanında, kendisinin laqırdı başlamaqıñ çaresini tapalmay azaplanıp turğan Abibulla Suleymanoviçke baqaraq: – Zarar yoq, – dedi ve külümsiredi* [6]. – Хоча було очевидно, що ця чарівної краси дівчина двадцяти двох років розхвилювалася через втрату капелюха, однак вона опанувала себе, хвилюк помовчала, глянула на Абібуллу Сулеймановича, який стояв поряд і мучився, бо ніяк не міг розпочати розмову, і сказала: – Нічого страшного [7].

Mansur yaşlığında zıncırlıda biraz diniy tasıl körgen, çoq zaman ozğan soñ, buhgalter zenaatını elde eterek, ilk vaqıtlarda vokzalniñ eksport mallar kontorasında çalışqan, şimdi artelde hizmet ete edi [6]. – Замолоду Мансур здобув трохи релігійної освіти. Минуло багато часу, він опанував бухгалтерію, спершу працював на вокзалі, в конторі експортних товарів, а тепер – в артілі [7].

Qapınıñ taşında turğan alçaq boylu, uzun mıyıqlı, karakul qalpaqlı, şışman adam, bizim sözlerimizniñ iç birini qaçırmaq diñlegen soñ, fışnay-fışnay, büyük zametnen içeri soquıldı, arası çoq keçmey, qayıp çıqaraq, «müdirniñ evge ketkenini ve eki saattan soñ tekrar kelecegini» bildirdi [6]. – Біля дверей стояв огрядний чоловік низького зросту, з довгими вусами, у каракулевій шапці. Уважно вислухавши наші слова, засапавшись, насилу протиснувся в середину та, пробувши там недовго, повернувся назад і повідомив: «Завідувач пішов додому і повернеться через дві години» [7].

Abibulla Suleymanoviç bu laqırdını eşitken soñ cesaretlendi, közlerine tüşken saçlarını qaytarıp turğan qızğa küler yüznen: – Doğrusını söylediniñ, – dedi [6]. – Почувши ці слова, Абібулла Сулейманович набрався сміливості й сказав їй привітно, доки вона прибирала волосся, що насунулось на очі: – Правду кажете [7].

– форма на *-ğan vaqıtta* надає реченню семантику часу. Тобто, під час дії, вираженої дієприкметниковою конструкцією, може відбуватися ще інша дія:

O, iç birimiznen laf etmey, laf etken vaqıtta ise, mutlaqa mısqullamaqıñ seve turğan edi [6]. – Він не спілкувався з жодним із нас, а коли доводилося розмовляти, обов'язково любив насміхатися [7].

Yalıñız Darbali tüyülgen vaqıtta külümsirep taşladı [6]. – Посміхнулась тільки, коли Дарбалі вдавився [7].

– форма на *-ğanından berli* вказує на те, що певна дія, виражена у головній частині, розпочалася з моменту початку здійснення дії, вираженої конструкцією: *Bugün aqşam da, ziyafet başlağanından berli sanki iç kimsenen laqırdı etmegeniniñ sebebi de bu edi* [6]. – Сьогодні ввечері, відтоді як почалося застілля, через це вона ні з ким не розмовляла [7].

– форма на *-ğanğa qadar* вказує на те, що певна дія, виражена у головній частині, буде відбуватися до того моменту, як дія виражена дієприкметниковою конструкцією здійсниться: *Bizde ondan soramağa şey çoq edi, lâkin yüzünde büyük ğurur oquğanımızdan sebep, utanıp, müdir kelgenge qadar azbarda beklemeye qarar berdik* [6]. – Нам хотілося розпитати його про багато речей, але, прочитавши на його обличчі чималу гордість, ми засоромилися та вирішили чекати у дворі приходу завуча [7].

– форма на *-ğanına köre* передає значення «відповідно до чогось», «згідно з чимось»: *Kooperativdeki hizmeti, özüniñ aytqanına köre, şerefli keçip ketken* [6]. – За його словами, служба в кооперативі проходила добре [7].

Таким чином, можна зазначити, що для кримськотатарської мови характерне активне використання дієприкметникової форми на *-ğan* та відповідних конструкцій. Для оповідання ‚*Merdiven*’ Шаміля Алядіна властива наявність значної кількості дієприкметникових конструкцій, більшість з яких передають семантику часу, вказують на сумісність здійснення певної дії з іншою, на те, що одна дія розпочалася та разом з нею почалася інша; на те, що одна дія триватиме до завершення дії вказаної у конструкції тощо.

Список використаних джерел:

1. Сагдиева Р.К., Хуснутдинов Д.Х., Сибгатуллина И.К. Сравнительный анализ причастия татарского и турецкого языков. *Российский гуманитарный журнал*. 2018. № 5. С. 424–429.
2. Куртсеитов А.М. Модели крымскотатарских и турецких фразеологизмов, относящиеся к имени прилагательному и причастию. *Научный вестник Крыма*. 2019. №2 (20). С. 1-7
3. Тыдыкова Н.Н. О некоторых особенностях глагольных форм =ГАН в алтайском и =DİK в турецком языках. *МНКО*. 2019. № 6 (79). С. 480-482
4. Гениш Э. Глагольные формы в турецком языке. Москва : URSS, 2021. 504 с.
5. Изучайте крымскотатарский язык (Сорок уроков)/ уклад.: С. Усеинов, В. Миреев, В. Сахаджиев. Симферополь : Оджакъ, 2005. 200 с.

6. Alâdin Ş. Merdiven. URL: <http://www.leylaemir.org/lat/literary-gallery/shamil-aladin/shamil-aladin-merdiven.php> (date of access: 03.12.2021).

7. Алядін Ш. Мердивен / пер. з кримськотатарська Т. Сеітяг'яєва. Київ : Майстер кн., 2019. 352 с.

Карпенко А. А.

*студентка Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ПРОБЛЕМА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ МОВИ СЕРЕД МОЛОДІ

Питання популяризації кримськотатарської мови є дуже актуальним. Зараз відносно небагато сучасної літератури, кінематографічної продукції, пісень і так далі кримськотатарською мовою, адже вважається, що не зовсім вигідно робити це для невеликої кількості людей. А якщо зробити багато якісних продуктів, цікаво та масово просувати їх, то молодь почне вивчати мову, щоб зрозуміти та проникнути в ідею.

Зробити «моду» на мову буде дуже складно, але все в наших руках. Слід розпочати з популяризації у соціальних мережах, де більшість молоді проводить велику частину свого вільного часу. Носії мови можуть викладати пости, де розповідають цікаву інформацію та будь-що кримськотатарською мовою і нижче переклад. Через цікавість люди намагатимуться прочитати текст мовою оригіналу та таким чином будуть практикуватись. А також можна викладати пости з базовими словами та граматикою для розуміння деяких текстів. Обов'язково варто розповісти для чого потрібна кримськотатарська мова, і де вона зможе знадобитись у повсякденному житті (наприклад, мова дуже схожа на азербайджанську та турецьку мови, що дає змогу розуміти жителів цих країн).

Крім зазначеного вище, можна записати треки кримськотатарською мовою із сучасним звучанням. Або ж на вже існуючі вірші накласти мелодію. Цю музику можна використати у застосунку TikTok, який є одним з найбільш використовуваних користувачами смартфонів. У наш час його активно використовують різноманітні виконавці задля просування своїх музичних творів та своєї персони, аналогічно це може спрацювати з мовою.

За винятком Tiktok, кримськотатарську мову можна популяризувати за допомогою інтернет ресурсів. Наприклад, на Stack Exchange є розділ, що стосується питань пов'язаних з кримськотатарською мовою. Без сумніву він спрямований на молоду аудиторію, яка активно використовує різноматні сайти [1].

Дорожчий спосіб просування мови, це зняти молодіжний серіал з дуже цікавим та життєвим для більшості підлітків сюжетом. Безперечно, його будуть дивитись, адже через пандемію люди багато часу проводять вдома та інколи, коли немає що робити, починають дивитись серіали. А можливість дізнатися про культуру, мову кримських татар, та ще й у поєднанні з реаліями сучасності, має зацікавити українського глядача.

«... попит на знавців кримськотатарської мови і літератури зараз в Україні зростає. Цікавляться нею не тільки представники корінного народу Криму, адже, як справедливо зазначив міністр: «Володіючи «українською тюркською», людина відкриває для себе весь тюркський світ, який нараховує близько 170 млн людей». Найкраще це розуміють у кримськотатарських спільнотах, які ініціюють і часто власними силами займаються організацією осередків вивчення кримськотатарської мови для дітей, створюючи для цього найсприятливіші умови при практично повній відсутності централізованого фінансування» [2]. Не можливо не погодитися з цими словами все ж таки тому, що відкриває двері в пізнанні сходу, що ніколи не буде зайвим. Зважаючи на це, головне завдання – правильно зацікавити, пояснити та донести молодим людям, що треба розповсюджувати кримськотатарську мову та дізнаватися більше.

Отже, для популяризації кримськотатарської мови серед молоді слід використовувати різноманітні застосунки, такі як Tiktok, активно розповсюджувати інформацію на інтернет-ресурсах та знімати молодіжні серіали.

Список використаних джерел:

1. Розділ про кримськотатарську мову на Stack Exchange. URL: <https://dou.ua/forums/topic/33294/> (дата звернення 05.12.2021)
2. Коли рідна мова на межі зникнення. Як в Україні рятують кримськотатарську. URL: <https://rubryka.com/article/save-krmyskotatarska-mova/> (дата звернення 05.12.2021)

Фоміченко А. О.

*студентка Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

ЕТИКЕТНІ ФОРМУЛИ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ МОВИ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЇЇ РОЗВИТКУ

Представлене дослідження актуалізує важливість використання таких етикетних формул як вітання, звертання, прощання та побажання у кримськотатарській мові. Актуальність цієї роботи зумовлена відсутністю системних досліджень особливостей використання етикетних формул сучасної кримськотатарської мови у різних комунікативних ситуаціях, хоча вони є дуже важливими у вираженні індивідуального ставлення мовця до конкретної етикетної ситуації, у коректному вираженні почуттів та волевиявлень мовця до інших учасників розмови. Дослідження містить огляд особливостей мовного етикету та використання етикетних формул кримськотатарської мови. Дана робота дасть можливість актуалізувати та розвинути цей важливий мовний аспект.

Мовний етикет – це правила мовленнєвої поведінки, «сукупність словесних форм ввічливості», прийняті національним колективом мовців. Він охоплює стійкі формули спілкування (слова, словосполучення, мовні звороти-кліше) в ситуаціях установаження контакту із співбесідником, підтримки спілкування в доброзичливій тональності. Ці засоби ввічливості «орієнтовані на вираження поваги до співрозмовника та дотримання власної гідності». Вони є органічною частиною культури спілкувальних взаємин, соціальної культури загалом.

Етикет кримських татар є вираженням норм та правила поведінки, принципів моралі та моральності кримських татар. Упродовж століть у кримських татар, одночасно з їх етногенезом у Криму, під впливом Ісламу формувалася особлива система норм поведінки. У народному етикеті значне місце займає педагогічна культура кримських татар, якій властива повага до старших, стриманість у прояві почуттів до інших людей [2].

Він відповідає національно-культурним традиціям суспільства або окремого соціуму. Мовний етикет моделює поведінку людини – спонукає її в певній ситуації поводитися у відповідний спосіб.

Існує чимало типових комунікативних ситуацій (етикетних), для яких характерна впорядкована система мовних знаків (формул), вибір яких є дуже важливим в етикетному мовленні.

Кожен народ має свої формули мовного спілкування. Незнання їх може порушити норми спілкування, навіть негативно вплинути на взаємини співрозмовників. Норм того, як правильно застосовувати

мовний етикет існує багато. В їх основі лежить розмежування того, хто говорить, кому говорить, де говорить. Так, наприклад, співрозмовники можуть бути рівними або нерівними за своїм соціальним станом, віком. Адже одна справа, коли ми спілкуємося зі своїм однокласником, товаришем, зовсім інше з класним керівником. Відрізняється наше спілкування і в колі друзів, сім'ї або на зборах, у класі, в аудиторії.

Мовний етикет такий звичайний у щоденному зверненні кримських татар, несе у собі лінгвістичний феномен: вітання, привітання, прощання, вибачення, похвала, висловлювання подяки, співчуття та. ін можна об'єднати за однією ознакою – у всіх етикетних ситуаціях простежується побажання добра на адресу співрозмовника. Коли ми вітаємося, то бажаємо людині, яку вітаємо миру та благополуччя, оскільки традиційне мусульманське вітання: «*Selâm Aleyküm!*», що означає в перекладі з арабської мови – «*Мир вам!*».

Кримськотатарська мова, має дві формули звернення до однієї особи: ти (*sen*) і ви (*siz*) – перша – невимушена, друга – ввічлива.

Ви (*siz*) зазвичай говоримо незнайомій і малознайомій людині або старшій за віком, шановній, ти (*sen*) – добре знайомому, близькому, однолітку. Вживання форми ти (*sen*) – ви (*siz*) залежить від обстановки спілкування.

У кримських татар при зверненні до старших за віком чоловіків до їхнього імені приєднують: «*ağa*» («*Дядько, брат*»), до жінок «*apte*», «*tata*» («*сестра, тітка*»). Наприклад: *Auşe apte, Rustem ağa*.

При зверненні до своїх однолітків у чоловіків може додаватися «*efendi*», «*beu*», а у жінок «*hanım*».

Хотілося б детальніше розповісти про таку етикетну формулу як побажання. Побажання – це словесні мініатюри, які допомагають побажати добра, щастя, або виражене бажання здійснити, здобути, здобути що-небудь. Побажання має лаконічну форму і зазвичай направлене іншим людям та робиться з приводу певної дати чи події. [4]

Побажання в різних ситуаціях, набуваючи нових значень, можуть виявляти між актовою варіативність.

Перша та основа функція побажань – моделююча. Суть її полягає в тому, що володіюча нею паремія дає словесну (чи мисленнєву модель (схему) ту чи іншу життєву (чи логічну) ситуацію [1].

Ось наприклад в кримськотатарській мові до народження дитини їй бажають:

«*Allah tekmiñ müçesinde bersiñ*» (що означає «Нехай дитина буде повністю здорова») [3].

Отже, як ми можемо побачити типові етикетні ситуації мають певний арсенал етикетних формул, які мають власні семантико-стилістичні характеристики, які в свою чергу дають можливість мовцю обрати

правильний варіант, відповідно до комунікативної ситуації, а також врахувавши взаємостосунки із співрозмовником, його вік, стать та соціальне становище.

Список використаних джерел:

1. Вітання та побажання як неоціненні фольклорні скарби. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10739.html> (дата звернення: 21.10.2021)
2. Етикет кримських татар. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Етикет_кримських_татар (дата звернення: 21.10.2021)
3. Мовний етикет кримських татар. URL: <http://tatarica.narod.ru/world/language/etiket.htm> (дата звернення: 21.10.2021)
4. Російський мовний етикет крізь призму кримськотатарського. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/91005/77-Devletov.pdf?sequence=1> (дата звернення: 21.10.2021)

Юксель Г. З.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської філології і журналістики
Науково-навчального Інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;
докторант Інституту журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ КОМУНІКАЦІЙНОГО ЗВ'ЯЗКУ З КРИМОМ (2014 – 2021)

Конвенційна та гібридна війна, яку веде останні роки Російська Федерація проти України, спричинила не тільки глибинні зміни в примусовій зміні територіальної цілісності Української держави, але й порушила питання політичних, економічних, соціогуманітарних, культурних проблем в українському суспільстві. Примусова деконтекстуалізація інформаційної сфери Криму внаслідок експансії та примусового переформотування інформаційного ландшафту з боку РФ після 2014 року актуальна не тільки для Криму, а й для всього українського медійного простору, та потребує формування нової

політики інформаційної безпеки та захисту. В Україні протягом окупації прийнято ряд важливих нормативних документів, які безпосередньо стосуються формування загальної політики, режиму взаємовідносин з тимчасово окупованими територіями, захисту громадян України. Важливо, що серед них прийнятими є акти про розвиток і популяризацію мов корінних народів Криму, зокрема кримськотатарської мови. Серед них, Розпорядження Кабінету Міністрів від 07.04.2021 р. «Про схвалення Концепції розвитку та популяризації кримськотатарської мови» [4], Постанова Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2021 р. № 993 «Про затвердження алфавіту кримськотатарської мови на основі латинської графіки» [3], який передбачають збереження мови, розвиток освіти, культури, мас-медіа корінних народів. Обговорення з самого початку як Концепції, так і Стратегії відбулося відкрито, до процесу надання пропозиції мали можливість долучитися будь-яка державна інституція, громадська організація або громадянин [2]. Крім того, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Національна академія наук, Меджліс кримськотатарського народу розробили до серпня 2021 р. проект «Стратегії розвитку кримськотатарської мови на 2022-2032 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації», яка по суті є дорожньою картою та планом дії щодо реалізації Стратегії.

Окремо важливо зупинитися на прийнятті Постанови Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2021 р. № 993 «Про затвердження алфавіту кримськотатарської мови на основі латинської графіки» [3]. Такий алфавіт складається з 31 букви, та в більшій ступені ніж алфавіт на основі кириличної графіки відображає фонетичні та орфоепічні особливості кримськотатарської мови. Як зазначено у листи голови Меджлісу кримськотатарського народу Р. Чубарова на ім'я заступника Міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України І.О. Яременко, «затверджений варіант алфавіту кримськотатарської мови на основі латинської графіки був розроблений на виконання рішення Першої сесії II Курултаю кримськотатарського народу (26-30 червня 1991 року) спеціальною комісією Міжнародної науково-практичної конференції «Кримськотатарська мова та проблеми переходу на латинську графіку» (17-20 червня 1992 року) та схвалений другою сесією II Курултаю кримськотатарського народу 31 липня 1993 року. Надалі зазначений алфавіт за поданням 14 депутатів Верховної Ради АРК, обраних за списком Курултаю кримськотатарського народу в єдиному багатомандатному кримськотатарському виборчому окрузі, був схвалений Постановою Верховної Ради Автономної Республіки Крим № 1139-1 від 09 квітня 1997 року» [1].

В умовах окупації та відсутності де-факто контролю за територією Криму саме мова стає одним з небагатьох інструментів комунікаційного зв'язку з мешканцями ТОТ, адже все менше залишається реальних інструментів зв'язку з мешканцями окупованих територій. Мова – один з дійсно дієвих засобів, який консолідує громадян України як на підконтрольній території, об'єднує людей, які працюють у різних галузях. Саме з метою розвитку та збереження кримськотатарської мови можна використовувати різноманітні форми та методи праці в гуманітарних сферах життєдіяльності, які об'єднують громадян країни як на підконтрольній, так і тимчасово окупованій території. Тому у майже кожному пункті Стратегії передбачене проведення або створення можливостей для заходів на ТОТ.

Україна вперше на державному рівні затвердила Концепцію розвитку кримськотатарської мови і зараз затверджує Стратегію розвитку кримськотатарської мови, яка є мовою корінного народу України. Таким чином, демонструється, що у державі створені умови для захисту всіх громадян незалежно від національності; проводиться зміна освітньої та мовної парадигми, спрямованість на захист мови та духовної спадщини народів України; залишається в минулому хибна позиція захисту прав в залежності від кількості представників народу, адже право народу на розвиток своєї мови та культури в Україні не залежить від кількості представників народу.

Крім того, важливим стає міжнародний аспект такої праці. Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 2 грудня 2019 р., одним з ініціаторів якої є Україна, період з 2022 року по 2032 рік визначений як Міжнародне десятиліття мов корінних народів. Зазначена Резолюція Генеральної Асамблеї ООН містить рекомендацію до країн-членів створити на національному рівні механізм реалізації заходів у рамках Міжнародного десятиліття мов корінних народів. Як відомо, кримськотатарська мова згідно з класифікацією ЮНЕСКО (UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger, 2010) належить до мов, що перебувають під серйозною загрозою (*severely endangered languages*). Проведення заходів зі збереження мови корінного народу ще раз представляє Україну як державу, яка у діяльності спирається на міжнародні нормативно-правові акти.

З метою збереження та розвитку кримськотатарської мови у сучасних умовах необхідним стає: 1) прийняття та втілення у життя положень Концепції розвитку кримськотатарської мови та практична реалізація положень Стратегії, 2) робота з координації діяльності між Кабінетом міністрів, профільними освітніми та дослідницькими організаціями, Меджлісом кримськотатарського народу, 3) проведення роботи не тільки з дослідження та популяризації мови, але й з формування умов

функціонування та використання кримськотатарської мови у різних сферах життєдіяльності українського суспільства, 4) створення майданчиків у закладах загальної середньої, позашкільної освіти для дітей (класи, факультативи), курсів для дорослих, а також універсальних онлайн-платформ, 5) проведення заходів з переходу та широкому використанню кримськотатарської мови у латинській писемності, 5) формування напрямків роботи стосовно розвитку кримськотатарської мови не тільки на території Херсонської області, а й на території всієї України, 6) запровадження вивчення літератури, історії, культури кримських татар у шкільних курсах відповідних предметів (у 2016 році з такою ініціативою до Міністерства освіти та науки України зверталися представники української наукової інтелігенції, але реалізована ідея була частково).

Враховуючи обмеження контактів з тимчасово окупованою Кримом та дисперсне розселення представників кримськотатарського народу на українському материкі доцільним стає створення навчально-освітніх онлайн-платформ та он-лайн продуктів є пріоритетним завданням і окремим стратегічним напрямом діяльності.

Новим важливим напрямом, на наш погляд, може бути використання потенціалу кримськотатарської діаспори у різних країнах світу, особливо в Туреччині та Румунії задля розвитку та збереження кримськотатарської мови. Формування підходу до кримськотатарської мови як до базової тюркської мови спілкування надає можливість для вільної комунікації та обміну інформацією з представниками різних країн багатомільйонного тюркського світу.

Список використаних джерел:

1. Лист голови Меджлису кримськотатарського народу на ім'я заступника Міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Яременко №1-24 від 06 квітня 2021 року.

2. Мінреінтеграції повідомляє про проведення електронних консультацій https://www.minre.gov.ua/page/minreintegraciyi-povidomlyaye-pro-provedennya-elektronnyh-konsultaciy-0?fbclid=IwAR3q03pyu-mYJvWYFgYb45ItDFUub_5nkVQvi4IT7kATj2zK8sJsyngcb5dg

3. Постанова Кабінету Міністрів України від від 22 вересня 2021 р. № 993 «Про затвердження алфавіту кримськотатарської мови на основі латинської графіки» <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-alfavitu-krimskot-a993>

4. Розпорядження Кабінету Міністрів від 07.04.2021 р. «Про схвалення Концепції розвитку та популяризації кримськотатарської мови»,

https://docs.google.com/document/d/19Lt_ae58BGAukZDea3re0KWNjMS9re4c/editУказ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»,

5. Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392 «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 14 вересня 2020 року «Про стратегію національної безпеки України.

6. Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 117/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя». URL:

<https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533>

7. Qırımtatar Tiliniñ İmlâ ve Puntuatsiya Qaideleri (Leyha). Qırım Mühendislik ve Pedagogika Universiteti. Cumhuriyet Aliy Oquv Yurtu. Qırımtatar ve Türk Filologiyası Fakülteti. Aqmescit, Qırım, Ukraina. 2010. 92 c.

НАПРЯМ 10. КРИМСЬКОТАТАРСЬКА МОВА: СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Овсяник С. В.

*студентка 5-го курсу факультету лінгвістики
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна*

РОЗВИТОК КРИМСЬКОТАТАРСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНІ

Кримськотатарська мова є невід'ємною частиною самобутності та етнокультурної цілісності української нації. Вона багата, мелодійна, досконала і гідна гордості. Основна функція будь-якої мови у тому, що вона є засобом спілкування, пізнання культурних цінностей людства, і навіть засобом самовираження особистості. Таким чином, діти знайомляться з національною та міжнародною культурою.

Саме через мову можна набути моральних понять, ідей та ідеалів, а також розвинути власні переконання та цінності. Як форма вираження національної та особистої самосвідомості, мова є засобом самопізнання, саморозвитку та самореалізації.

Виходячи із соціальних та особливо педагогічних функцій кримськотатарської мови, основною метою її вивчення у загально-освітніх навчальних закладах України на сучасному етапі є формування національно свідомої, інтелектуально багатой мовної особистості, що володіє навичками та вміннями вільно та комунікативно обґрунтовувати використання рідної мови – її стилів, видів та жанрів у всіх видах мовної діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо).

Кабінет міністрів України на засіданні 7 квітня ухвалив концепцію розвитку кримськотатарської мови. Це питання було одним з перших на порядку денному. Як сказано в проєкті документа, який подавало Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, після анексії Криму і Севастополя «посилилися загрози для кримськотатарської мови, а її стан за багатьма показниками ЮНЕСКО – критичний» [1].

У цьому контексті було також наголошено, що метою даної концепції є забезпечення умов для функціонування кримськотатарської мови як мови одного з автохтонних народів України, розширення сфер її

застосування та сприяння її вивченню громадянами України незалежно від їхньої етнічної приналежності.

Історично склалося так, що граматика кримськотатарської мови зазнала декілька етапів реформування, й найболючішим стало переведення її на кирилицю за часів СРСР. З огляду на фонетичну структуру кримськотатарської мови, фахівцями неодноразово порушувалося питання про необхідність переходу кримськотатарської мови на латинську графіку [2].

Тож відтепер кримськотатарська мова розвиватиметься в більшій гармонії з іншими тюркськими мовами, які після 1991 року перейшли або зараз переходять на латинський алфавіт. І важливо, що це створює додаткові можливості для України щодо взаємодії з тюркськими країнами. Навіть на побутовому рівні кожен українець, який володітиме азами кримськотатарської мови, почуватиметься більш впевнено в подорожах або ділових контактах у тій же Туреччині, Азербайджані, Казахстані чи Узбекистані [2].

Слід зазначити, що проводиться аналіз живої мови, а не створюється класична модель. Критики можуть сказати, що кримськотатарська мова схожа на турецьку, але орфографія заснована на правописі з дотриманням норм складової гармонії та фонетичного принципу. І написання не завжди відповідає звучанню. Україна намагається насамперед захистити мову, зберегти її і лише потім покращувати та збагачувати її.

Нинішній алфавіт, затверджений Кабінетом міністрів України, змінений у порівнянні з історичним, тоді використовувався фонетичний принцип, а зараз враховані сучасні особливості, які відображають специфіку мови. З 90-х років мова також пройшла еволюцію: спочатку використовувався один алфавіт, у 1997 році Верховною Радою АРК затверджений інший алфавіт, у 2011 році був поширений ще один варіант. Зараз урядом України ухвалений алфавіт, який використовують у ЗМІ, що пройшов апробацію й адаптацію в наукових закладах [2].

Перехід на латинську мову, безсумнівно, стане об'єднуючим фактором для кримських татар, що проживають у різних країнах світу. Це стане якісним проривом для розвитку кримськотатарської мови. Практика деяких тюркомовних країн показує, що перехід на латиницю – це тривалий процес, який відбувається лише на підготовчому етапі – складання словників, орфографії тощо.

Виконання майбутньої концепції розвитку кримськотатарської мови в Україні, власне, вже почалося. Україна просить внести кримськотатарську мову у сервіс Google Translate. Також міністерство запропонувало запустити курс з кримськотатарської мови на базі сервісу компанії Duolingo. На основі концепції буде розроблена стратегія

розвитку мови та сформований план заходів на 2021 рік [3]. Також у столиці України кримськотатарська громадська організація «Алем» (Мир) відкрила новий навчальний рік у недільній школі з вивчення кримськотатарської мови, історії та культури [4].

Це цілком цивілізований та далекоглядний крок України, який відповідає як міжнародному праву, так і цілям зближення народів країни. В Україні вже розроблено законодавчу базу для підтримки та розвитку кримськотатарської мови як корінного народу країни. Кримськотатарська мова як мова одного з автохтонних народів України є невід’ємною частиною ідентичності та етнокультурної цілісності української політичної нації. Проте вона перебуває під серйозною загрозою.

Але незважаючи на загрозу, позиціонування кримськотатарської мови як базової серед тюркських мов, що використовуються в Україні, бачиться перспективним, оскільки відкриває доступ до культурних цінностей та практичні можливості для співпраці з усім спектром тюркомовних країн.

Список використаних джерел:

1. Кабмін України схвалив концепцію розвитку кримськотатарської мови. <https://ua.krymr.com/a/news-kabmin-skhvalyv-kontseptsiu-rozvytku-krymskotatarskoi-movy/31191657.html>
2. Кримськотатарська мова – латинкою: маркер проукраїнської позиції чи історична необхідність? <https://www.radiosvoboda.org/a/krymskotatarska-mova-alfafit-latynysiaa-perekhid/31480564.html>
3. Розвиток кримськотатарської мови в Україні: у чому складність? <https://ua.krymr.com/a/rozvytok-krymskotatarskoyi-movy-v-ukrayini/31119865.html>
4. У Києві відкрили недільну школу з кримськотатарською мовою викладання <https://language-policy.info/tag/krymskotatarska-mova/>

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
У КОНГРЕС СХОДОЗНАВЦІВ

(м. Київ, 9–10 грудня 2021 р.)

Підписано до друку 14.12.2021. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 15,11. Тираж 100. Замовлення № 0122-030.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.